

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**VATAN MUHAREBESİ ÖRNEĞİNDE
AZERBAYCAN'IN KAMU DİPLOMASİSİ**

Lale DİLANOVA

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Zakir AVŞAR**

**DOKTORA TEZİ
RADYO-TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

OCAK 2023

**VATAN MUHAREBESİ ÖRNEĞİNDE
AZERBAYCAN'IN KAMU DİPLOMASİSİ**

Lale DİLANOVA

**DOKTORA TEZİ
RADYO-TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Lale Dilanova

09.01.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Radyo-Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Lale Dilanova tarafından hazırlanan “Vatan Muharebesi Örneğinde Azerbaycan’ın Kamu Diplomasisi” başlıklı tez çalışması 09/01/ 2023 tarih ve 10.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Kabul

Ret

**Başkan (Prof.Dr.Zakir AVŞAR /
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi):**

**Üye (Prof.Dr.Ayşe Elif EMRE KAYA/
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi):**

**Üye (Prof.Dr.Beyhan ZABUN/
Gazi Üniversitesi):**

**Üye (Prof.Dr.Enderhan KARAKOÇ/
Selçuk Üniversitesi):**

**Üye (Prof.Dr.İ.Hakan DÖNMEZ/
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi):**

VATAN MUHAREBESİ ÖRNEĞİNDE AZERBAYCAN’IN KAMU DİPLOMASİSİ

(Doktora Tezi)

Lale DİLANOVA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2023

ÖZET

Günümüzde kamu diplomasisinin farkına varan ülkeler yasal ve kurumsal düzenlemelerle ekonomik güçleri nispetinde ve dış politika amaçları doğrultusunda bu alanda başarı elde etmeye çalışmaktadırlar. Azerbaycan bu bağlamda kamu diplomasisi uygulayan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Adına “kamu diplomasisi” denmese de, birer kamu diplomasisi örneği olan uygulamaların amacı esasen kendini uluslararası topluma anlatmak, Dağlık Karabağ’da yaşanan mağduriyeti uluslararası toplumun gündemine taşımak olmuştur. Bugünkü anlamıyla Ermenistan’ın 1988 yılından itibaren Azerbaycan toprakları üzerinde hak iddia etmeye başlaması ile ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu ilerleyen süreçte bölgesel ve küresel güçlerin üzerinden çıkar elde etmeye çalıştıkları politik bir meseleye evrilmiştir. Azerbaycan topraklarının beşte biri Ermenistan tarafından işgal olunmuş, bir milyona yakın Azerbaycanlı nüfus etnik temizliğe maruz kalmış ve kendi topraklarından göçe zorlanmıştır. Azerbaycan, aradan geçen 30 yıl içerisinde iç ve dış politikasını derinden etkileyen sorunun barış yolu ile çözülmesi için tüm kaynaklarını seferber etmiştir. AGİT Minsk Grubu aracılığı ile yıllarca Ermenistan’la yürütülen müzakerelerden sonuç çıkmayınca, Ermenistan da sivil yerleşim birimlerine provokasyon ve saldırılarını artırınca Azerbaycan uluslararası hukuktan doğan hakkını kullanma yoluna gitmiştir. 27 Eylül 2020’de başlatılan karşı hareket Azerbaycan’da Vatan Muharebesi olarak tanımlanmış, 44 gün gibi çok kısa sürede kazanılan zafer masada çözüm bulunamayan Karabağ meselesine köklü bir değişim getirmiştir. Azerbaycan hem müzakere sürecinde, hem de Vatan Muharebesi döneminde kamu diplomasisini önemsemiş, kamu diplomasisinin çeşitli yöntem ve tekniklerini kullanmıştır. Tez çalışmasında Azerbaycan’ın müzakere dönemindeki kamu diplomasisi faaliyetleri genel hatlarıyla ele alınmış, Vatan Muharebesi döneminde kamu diplomasisi ile ilgili çıktılara ulaşmak için ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in uluslararası medya ile söyleşileri ve ulusa sesleniş konuşmaları niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Bilim Kodu : 116508
Anahtar Kelimeler : Azerbaijan, Karabakh, Patriotic War, public diplomacy, soft power
Sayfa Adedi : 261
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zakir Avşar

AZERBAIJAN'S PUBLIC DIPLOMACY IN CASE OF PATRIOTIC WAR

(Ph.D. Thesis)

Lale DILANOVA

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

January 2023

ABSTRACT

Today, countries that are aware of public diplomacy are trying to achieve success in this field in accordance with their economic power and foreign policy objectives with legal and institutional arrangements. In this context, Azerbaijan is included in the category of countries implementing public diplomacy. Even though they are not called "public diplomacy", the purpose of the practices, which are examples of public diplomacy, was essentially to explain themselves to the international community and to bring the grievances experienced in Nagorno-Karabakh to the agenda of the international community. The Nagorno-Karabakh problem, which emerged with Armenia's claiming rights on Azerbaijani lands since 1988, in its current sense, has evolved into a political issue on which regional and global powers are trying to gain benefits. One-fifth of the Azerbaijani lands were occupied by Armenia, nearly one million Azerbaijani population was subjected to ethnic cleansing and forced to migrate from their own lands. In the past 30 years, Azerbaijan has mobilized all its resources for the peaceful resolution of the problem, which has deeply affected its domestic and foreign policy. After years of negotiations with Armenia through the OSCE Minsk Group did not yield any results, and when Armenia increased its provocations and attacks on civilian settlements, Azerbaijan chose to use its right arising from international law. The counter-operation launched on September 27, 2020 was defined as the Patriotic War in Azerbaijan, and the victory won in such a short time as 44 days brought a radical change to the Karabakh issue, which could not be resolved on the table. Azerbaijan has given importance to public diplomacy both in the negotiation process and during the Patriotic War and has used various methods and techniques of public diplomacy. In the thesis, the public diplomacy activities of Azerbaijan during the negotiation period were discussed in general terms, and President Ilham Aliyev's conversations with the international media and his address to the nation were examined by qualitative content analysis method in order to reach the outputs related to public diplomacy during the Patriotic War.

Science Code : 116508
Key Words : Azerbaijan, Karabakh, Patriotic War, public diplomacy, soft power
Page Number : 261
Supervisor : Prof. Dr. Zakir Avşar

TEŞEKKÜR

Doktora tezini tamamlamanın heyecanı ve gururu ile bu sayfayı çalışma süresince beni teşvik eden, bilgi ve deneyimlerini paylaşarak çalışmama yön veren insanlara teşekkür etmek için kullanıyorum.

Öncelikle danışmanlığımı üstlenen, çalışma süresince bilgi birikimiyle ufkumu açan, verdiği güven ile motive eden, olumlu tavrıyla yüreklendiren, desteğini her zaman hissettiğim, beraber çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan daima gurur duyacağım değerli hocam Prof.Dr. Zakir Avşar'a saygılarımı sunuyor, teşekkür ediyorum.

Tez İzleme Komitesi'nde yer alan, kıymetli zamanlarını bana ayıran, önerileriyle yönlendiren, yardımlarını esirgemeyen Prof.Dr. Ayşe Elif Emre Kaya ve Prof.Dr. Beyhan Zabun'a da teşekkürü bir borç bilirim. Fikirleri ile çalışmama değer katan kıymetli hocalarımın gösterdikleri nezaketi asla unutmayacağım.

Doktora sürecinde maddi ve manevi katkılarıyla, sabır ve anlayışlarıyla çalışmama büyük katkısı olan aileme ve olağanüstü derecede destekleyici olan dostlarıma ve mesai arkadaşlarıma da sonsuz teşekkürlerimi sunarım...

Lale Dilanova

Bakü, 2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	17
2.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Arka Planı.....	18
2.1.1. Dağlık Karabağ Sorununun Ortaya Çıkışı.....	18
2.1.2. Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmaya Dönüşmesi.....	26
2.1.3. Ateşkes Dönemi: Ne Savaş, Ne Barış Durumu	29
2.1.4. Ermenistan İşgalinin Sonuçları.....	31
2.1.5. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Soruna İlişkin Tutumları	33
2.1.6. Dağlık Karabağ Sorunu Özelinde Türkiye-Ermenistan İlişkileri ...	34
2.2. Dağlık Karabağ Sorununa Uluslararası Çözüm Arayışları	36
2.2.1. Bölge Devletleri ve Küresel Güçlerin Girişimleri	36
2.2.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları	40
2.2.3. AGİT Minsk Grubu'nun Çözüm Arayışları.....	42
2.2.4. Uluslararası Örgütlerin Soruna İlişkin Tutumları.....	48
2.3. Dağlık Karabağ Sorununun Bugünkü Durumu	50
2.3.1. Vatan Muharebesi ve Sonuçları.....	50
2.3.2. 10 Kasım Üçlü Beyannamesi.....	53

	Sayfa
3. KAMU DİPLOMASİSİ VE DÜNYA PRATİKLERİ	63
3.1. Kamu Diplomasisi Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci	64
3.1.1. Kamu Diplomasisinin Tanımı.....	64
3.1.2. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İlişkisi.....	70
3.1.3. Kamu Diplomasisi ile İlişkili Kavramlar	72
3.1.4. Kamu Diplomasisinin Tarihsel Gelişim Süreci	77
3.1.5. Kamu Diplomasisinin Boyutları	83
3.1.6. Kamu Diplomasisine Yönelik Temel Yaklaşımlar	85
3.1.7. Kamu Diplomasisi Modelleri.....	86
3.2. Kamu Diplomasisinin Güç Kaynakları, Aktörleri ve Türleri.....	90
3.2.1. Kamu Diplomasisinin Güç Kaynakları ve Aktörleri	90
3.2.2. Kamu Diplomasisi Türleri	95
3.3. Dünyada Kamu Diplomasisi Uygulamaları	100
3.3.1. ABD'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	100
3.3.2. İngiltere'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	105
3.3.3. Çin'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	109
3.3.4. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	113
3.3.5. Küçük Devletlerin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	118
4. AZERBAYCAN'IN KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ.....	121
4.1. Azerbaycan Dış Politikasının Temel Hedefleri.....	122
4.1.1. Enerji Kaynaklarının Dünya Pazarlarına Çıkarılması	124
4.1.2. Uluslararası Kuruluşlara Üyelik ve Küresel Güçlerle İşbirliği.....	128
4.1.3. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü.....	137
4.2. Azerbaycan'ın Kamu Diplomasisi Pratikleri	138
4.2.1. UNESCO ile İş Birliğinde Kültürel Diplomasi Faaliyetleri	138
4.2.2. Haydar Aliyev Vakfı'nın Kamu Diplomasisi Faaliyetleri.....	155

	Sayfa
4.2.3. Azerbaycan’ın Diaspora Diplomasisi Açılımı	163
4.2.4. Çokkültürlülük Geleneğinin Dünyada Tebliği	171
4.2.4.1. Bakü Süreci: Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu.....	173
4.2.4.2. Bakü Süreci: Bakü Uluslararası İnsani Forumu	175
4.2.4.3. Bakü Süreci: Küresel Bakü forumu.....	176
4.2.5. Kültür ve Spor Odaklı Uluslararası Organizasyonlar	177
4.2.6. “Hocalı’ya Adalet” Uluslararası Bilgilendirme Kampanyası.....	184
4.2.7. Diğer Kamu Diplomasisi Faaliyetleri	185
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	193
5.1. Araştırma Yöntemi	193
5.2. Uluslararası Medya ile Söyleşilerin İçerik Analizi	195
5.3. Ulusa Sesleniş Konuşmalarının İçerik Analizi.....	210
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	229
KAYNAKLAR	241
ÖZGEÇMİŞ	261

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Azerbaycan'ın UNESCO Dünya miras listesi'nde yer alan mirasları....	143
Tablo 4.2. Azerbaycan'ın UNESCO geçici listesi'nde yer alan mirasları.....	144
Tablo 4.3. Azerbaycan'ın UNESCO somut olmayan kültürel miras listesi'nde yer alan kültürel değerleri	149
Tablo 4.4. Azerbaycan'ın UNESCO yaratıcı şehirler ağı programına dahil edilen şehirleri.....	153
Tablo 5.1. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bilgilendirme faaliyetleri	193
Tablo 5.2. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşileri	195
Tablo 5.3. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşilerinde kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)	198
Tablo 5.4. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmaları	212
Tablo 5.5. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)	214

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 5.1. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in söyleşilerinin kategorik tasnifi.....	197
Şekil 5.2. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Azerbaycan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları	202
Şekil 5.3. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Ermenistan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları	203
Şekil 5.4. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası toplumun tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları	204
Şekil 5.5. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Türkiye'nin tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları	205
Şekil 5.6. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarının kategorik tasnifi.....	213
Şekil 5.7. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında Azerbaycan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları.....	216
Şekil 5.8. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında Ermenistan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları.....	217
Şekil 5.9. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında uluslararası toplumun tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları.....	219

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
AZTV	Azerbaycan Televizyonu
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BBC	British Broadcasting Corporation
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTk	Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı
BYEGM	Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü
CICA	Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
CİB	Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
CNN	Cable News Network
CPI	Committee on Public Information
CRI	China Radio International
DAAD	Alman Akademik Değişim Servisi
DKÖB	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (eski)
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EaP	Eastern Partnership (Doğu Ortaklığı)
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü

Kısaltmalar**Açıklamalar**

ENP	The European Neighbourhood Policy
ENP	Avrupa Komşuluk Politikası
GUAM-DEKÖ	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
IBRD	Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
IELTS	International English Language Testing System
IMF	Uluslararası Para Fonu
IOC	International Olympic Committee
ISESCO	İslami Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu
IUCN	Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
İİB	İslam İşbirliği Teşkilatı
İKGF	İslam Konferansı Örgütü'nün Gençlik Forumu
İKO	İslam Konferansı Örgütü
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
KADİS	Kamu Diplomasisi Koordinasyon Sistemi
KBP	Komünist Bolşevik Partisi
KDK	Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü
KEİ	Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
KGAÖ	Kolektiv Güvenlik Anlaşması Örgütü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
NAM	Non-Aligned Movement (Bağılantısızlar Hareketi)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NÖC	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti
OMGUS	Office of Military Government, United States
OPIC	Deniz Ötesi Özel Yatırım Şirketi
OPIC	Overseas Private Investment Cooperation
OWI	Office of War Information (Savaş Bilgilendirme Ofisi)
RFE	Radio Free Europe
RFI	Radio France Internationale

Kısaltmalar

Açıklamalar

RL	Radio Liberty
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TAP	Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDT	Türk Devletleri Teşkilatı
THY	Türk Hava Yolları
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TÜRKPA	Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
USIA	United States Information Agency
VOA	Voice of Amerika
YEE	Yunus Emre Enstitüsü
YTB	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1. GİRİŞ

Tez çalışmasının konusu Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Ermenistan'a karşı yürüttüğü Vatan Muharebesi dönemindeki kamu diplomasisi faaliyetlerinin Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yabancı medya kurumları ile söyleşileri ve ulusa sesleniş konuşmalarının incelenmesi ile tanımlanmasıdır.

Bu zaman kesiti Azerbaycan için oldukça önem arz etmektedir. 27 Eylül 2020 tarihinde dünya kamuoyunun gözü bir kez daha Güney Kafkasya'ya çevrilmiş, yalnız bölgenin değil, dünyanın da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinden miras kalmış ihtilaflarından biri, Azerbaycan ile Ermenistan arasında çözüme kavuşamayan Dağlık Karabağ sorunu yeniden dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik yeni saldırı başlattığını açıklayarak, “Şehit ve yaralılarımız var. Şehitlerimizin kanı yerde kalmayacak” (<https://president.az/articles/40968>, 12.04.2021) şeklinde konuşmuş, Azerbaycan Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise konuya ilişkin şu ifadeler kullanılmıştır:

“Ermenistan ordusu 27 Eylül tarihinde yerel saatle 06.00 sıralarında temas hattı boyunca geniş kapsamlı provokasyonda bulunarak Azerbaycan ordusunun mevzilerine ve sivil yerleşim birimlerine büyük çaplı silahlar, top ve havanlarla ateş açmıştır. Sivil ve askeri kayıplar netleştiriliyor. Azerbaycan ordusu düşmanın provokasyonunu önlemek ve cepheye yakın bölgelerde yaşayan halkın güvenliğini sağlamak için misilleme tedbirlerde bulunmuş, sivil halkın güvenliğini sağlamak için tüm cephe boyunca bir karşı saldırı başlatmaya karar verilmiştir. Birliklerimizin hızlı karşı taarruzu devam ediyor” (<https://mod.gov.az/az/news/ermenistan-silahli-quvveleri-butun-cebhe-boyu-genismiqtasli-texribat-toredib-32310.html>, 10.04.21; <https://mod.gov.az/az/news/butun-cebhe-boyu-qo%20sunlarimiz-eks-hucum-emeliy-yatina-baslayib-32316.html>, 10.04.21).

Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan Facebook hesabından yaptığı açıklamada ilk ateş açan tarafın Azerbaycan olduğunu öne sürmüştür. Azerbaycan güçlerinin bölgedeki sivil yerleşime saldırdığını iddia eden Paşinyan, “Devletimizin ve ordumuzun arkasında sıkı bir biçimde duralım ve kazanalım. Yaşasın şanlı Ermeni ordusu” ifadelerini kullanmıştır (<https://www.dw.com/tr/da%C4%9Fl%C4%B1k-karaba%C4%9Fda-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalar-%C5%9Fiddetlendi/a-55068791>, 12.04.2021).

Azerbaycan ve Ermenistan bölgede tansiyonun yükselmesinden birbirlerini sorumlu tutarken çok sayıda ülke taraflara ateşkes çağrısı yapmış, Birleşmiş Milletler

(BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres başta olmak üzere uluslararası kurumlar ve yetkilileri, devlet ve hükümet başkanları her iki ülke lideriyle yaptıkları görüşmelerde sorunu barışçıl yollarla çözme çağrısında bulunmuştur. 29 Eylül 2020’de toplanan BM Güvenlik Konseyi tarafları acilen çatışmaları durdurmaya davet etmiştir (<https://www.aa.com.tr/tr/an aliz/ ermenistan-saldirgan-politikalarinin-bedelini-oduyor/1990547>, 10.04.2021). Katoliklerin ruhani lideri Papa Francis, taraflara diyalog ve müzakere çağrısında bulunmuş, San Pietro Meydanı’nda yapılan ayinde “Kafkasya’da barış sağlanması için dua ediyorum. Çatışma halindeki tarafları sorunları silah kullanmadan, iyi niyet ve kardeşlik çerçevesinde çözmeye çağırıyorum” ifadesini kullanmış ve ayine katılanları Kafkasya barışı için sessizce dua etmeye çağırmıştır (<https://tr.euronews.com /2020/09/27/papa-azerbaycan-ve-ermenistan-a-diyalog-cagr-s-yapt-kafkasya-da-bar-s-icin-dua-ediyorum>, 01.09.2021). Ermenistan ile dayanışma mesajı veren Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ise ziyaret için bulunduğu Letonya’nın başkenti Riga’da düzenlediği basın toplantısında şöyle konuşmuştur:

“Bu saldırılara son verilmesini istedim. Sınırdaki bir şeyler olsa da orantısız olan bu saldırıları açık şekilde kınadım. Temmuz ayından bu yana bir şeyler oluyor. Bu konuda çok dikkatliyim. Pazar günü saldırıların Azerbaycan’dan geldiği belirlendi. Her iki taraf ateşkese uymalı” (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/macrondan-ermenistana-dayanisma-mesaji/1990700>, 01.09.2021).

Türkiye Azerbaycan’ı tam ve açık bir biçimde destekleyerek bunun hem kardeşlikten, tek millet iki devlet olmaktan; hem de uluslararası hukukun temel ilkelerinin yerine getirilmesine yönelik beklentiden kaynaklandığını ifade etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’i aramış, “Ermenistan, bölgede barışın ve huzurun önündeki en büyük tehdit olduğunu bir kere daha göstermiştir. Türk milleti Azerbaycanlı kardeşlerinin yanındadır. Tüm dünyaya işgale ve zulme karşı verdikleri mücadelede Azerbaycan’ın yanında yer alma çağrısı yapıyoruz” (<https://www.milliyet.com.tr/dunya/ermenistan-huzurun-onundeki-en-buyuk-tehdit-63166> 53, 20.04.2021) ifadelerini kullanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile görüştüğünü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu eş başkanlarıyla da temaslarını sürdürdüğünü belirtmiştir.

Çavuşoğlu, “Çözumsuzluktan fayda sağlayacağını düşünen Ermenistan yine haddini aşmıştır, bu defa yanıtını sahada almaktadır. Sahada ve masada can Azerbaycan’ın yanındayız” (<https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/disisleri-bakani-cavusoglu-sahada-ve-masada-can-azerbaycan-in-yanindayiz/1987611>, 20.04.2021) şeklinde konuşmuştur.

Ajanslar haberi dünyaya geçtiklerinde iki ülke arasındaki çatışmanın 1994 yılında sağlanan anlaşmadan sonra zaman zaman yaşanan ve tarafların birbirini sorumlu tuttuğu farklı çaplardaki ateşkes ihlallerinde olduğu gibi kısa süreli olacağı düşünüldükten, çok geçmeden çatışmaların ölçeğinin ve kapsamının çok daha büyük olduğu ortaya çıkmıştır. Kırılma noktalarıyla birlikte 44 gün süren savaş Azerbaycan’ın yaklaşık 30 yıldır Ermenistan’ın işgali altında bulunan topraklarının büyük bölümünü kurtarmayı başararak sonuçlanmıştır.

Tez çalışmasının ana konusu olmamakla birlikte, daha iyi anlaşılması için Dağlık Karabağ sorununun tarihi gelişiminin çok kısa olarak ele alınmasında fayda bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, literatürde “Yukarı Karabağ sorunu” olarak da isimlendirilen “Dağlık Karabağ sorunu” ifadesi günümüzde Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmayı adlandırmak için kullanılmaktadır. Hem Azerbaycan, hem de Ermenistan eski Sovyet cumhuriyeti olup, Sovyetler Birliği’nin dağılma sürecinde - 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Dağlık Karabağ sorununun tarihini iki yüzyıl öncesine götürmek mümkün olmakla beraber, günümüzdeki anlamıyla 20. yüzyılın başlarında ve sonlarında yaşanan olayların sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan içerisinde Ermeni nüfusun yoğunluğunu sağlayacak şekilde eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin (DKÖB) oluşturulması ve 20. yüzyılın sonlarında bu yapının demografik gerekçelerle Azerbaycan’ın kontrolünün dışına çıkmasının sağlanması, Ermenistan’ın söz konusu özerk bölgeyi kendisine birleştirme çalışmaları, Moskova yönetiminin ise buna sadece sözde karşı çıkması, gerçekte ise Azerbaycan topraklarının işgalini desteklemesi sorunu günümüzdeki haline getirmiştir (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 241). Bir anlamda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) temellerinin sorgulanma sürecini başlatmış olan ve amacına aykırı olarak tersine dönen “Glasnost” (açıklık) ve “Perestroyka” (yeniden yapılandırma) olarak özetlenebilecek reform politikalarının ilan

edilmesinden 3 yıl sonra, 20 Şubat 1988’de bahsi geçen eski özerk bölgenin Ermeni çoğunluğundaki parlamentosunun Azerbaycan’dan ayrılarak Ermenistan’a bağlanma talebi ile tetiklenen Dağlık Karabağ sorunu Sovyetler Birliği döneminde bir iç mesele olarak kendini gösterirken, hem Azerbaycan hem de Ermenistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından önce iki devlet arasında sıcak çatışma ve savaşa, akabinde ise tüm bölgeyi etkileyen küresel bir meseleye dönüşmüştür.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında özellikle 1992 yılının ilk günlerinden itibaren savaşa dönüşen çatışmaya 1994 yılında sağlanan ateşkesle son verilmiştir. “Bişkek Protokolü” diye bilinen ateşkes mutabakatı yürürlüğe girdiğinde Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20’sine denk gelen, Birleşmiş Milletler ve uluslararası toplum tarafından Azerbaycan’ın bir parçası olarak tanınan Dağlık Karabağ ve etrafındaki “rayon” olarak adlandırılan 7 bölge Ermenistan tarafından işgal edilmiş, BM verilerine göre 600 bin, Azerbaycan tarafından açıklanan resmi verilere göre ise 1 milyona yakın Azerbaycanlı yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalarak kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmüştür. Azerbaycan bu rakamla kişi başına ülke içinde yerlerinden olmuş kişi sayısı en yüksek olan ülkelerden birisidir. Dünyada her 120 kişiden biri mülteciyken, 1990’lı yılların başında her 9 Azerbaycan vatandaşıdan biri mülteci durumuna düşmüştür (<https://www.pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/tr-rep-pwz4t8c03 h.pdf>, 20.04.2021).

Taraflar arasında ateşkesin sağlandığı 1994 yılına gelindiğinde Dağlık Karabağ bölgesinde, Ermenistan destekli fiili bir yönetim oluşurken, ayrıca Dağlık Karabağ’ı çevreleyen 7 rayon (Kelbecer, Laçın, Gubadlı, Zengilan, Cebrail, Fuzuli, Ağdam) işgal olunmuştur. Dağlık Karabağ’da Ermenistan destekli fiili yönetim 30 yıl boyunca hiçbir ülke veya uluslararası kurum tarafından tanınmamış, bölgedeki yönetimi finansal ve askeri olarak destekleyen Ermenistan’ın kendisi de Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığını tanımak için herhangi bir adım atmamıştır.

Öte yandan, Ermeni güçlerinin Hocalı kasabasında yüzlerce sivil katlettiği 1992’deki olaylar savaşın en kanlı dönemi olarak görülüyor. Azerbaycan makamlarının verilerine göre 613 kişinin hayatını kaybettiği Hocalı’da yaşanan katliam bugün halen uluslararası toplum tarafından “trajedi” olarak tanımlanırken, Azerbaycan katliamı “soykırım” olarak görüyor.

Azerbaycan’da savaş ve işgal süreci nedeniyle ikamet ettikleri yerlerden kaçmaya zorlanmış, kendi ülkesinde yerlerinden edilmiş söz konusu nüfus için “kaçkın” ve “mecburi göçkün” kelimeleri kullanılmaktadır. Diğer yandan Türkiye’nin idari yapısı ile karşılaştırıldığında “rayon” Azerbaycan’da “il”e tekabül eden idari birimi ifade etmektedir. Bu noktalardan hareketle çalışmada mülteci yahut göçmen terimleri yerine “kaçkın” ve “mecburi göçkün” terimlerinin, idari birimler için ise “rayon” teriminin kullanılmasının yeğlendiğini belirtmek yerinde olacaktır.

1994 yılına kadar süren savaş süresince Ermenilerin her ciddi toprak kazanımı beraberinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nden (BMGK) bir karar çıkmasıyla sonuçlanmıştır. BMGK’da işgalin sona erdirilmesine yönelik 822 (30 Nisan 1993), 853 (29 Temmuz 1993), 874 (14 Ekim 1993), 884 (12 Kasım 1994) sayılı kararlar kabul edilse de, Ermenistan bu kararlara uymamış ve her hangi bir yaptırımla karşılaşmamıştır. Geçen süre içinde Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenistan’ın işgaliyle ilgili tezlerinde en kuvvetli dayanağını söz konusu kararlardan almıştır.

Sorunun mahiyetine ilişkin tarafların yaklaşımları farklıdır. Milletlerin self-determinasyon hakkını ileri süren (Ekici, 2017: 74) Ermenistan’ın temel tezi, Ermenilerin Dağlık Karabağ’da “tarihi öncelik”lerinin olduğu, burada çoğunluk teşkil ettikleri, bu nedenle kendi kaderlerini tayin hakkına sahip oldukları savına dayanmaktadır. Azerbaycan ise, Dağlık Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihi olarak kendisine ait olduğunu, bölgedeki etnik yapının Rus ve Sovyet politikalarıyla yapay olarak değiştirildiğini, bu nedenle toprak talebine temel teşkil edemeyeceğini (Yılmaz, 2010:71), Ermenistan’ın Azerbaycan sınırları içerisindeki Ermeni azınlığı bahane ve uluslararası hukuku ihlal ederek Azerbaycan topraklarını işgal ettiğini ifade etmektedir.

Ermenistan’ın bölgede yalnız Azerbaycan’la değil, Türkiye ile de ilişkileri sorunludur. Türkiye Ermenistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmasına rağmen iki ülke arasında diplomatik ilişkiler tesis edilememiştir. Bu durumun; Ermenistan’ın Bağımsızlık Bildirisi ve Anayasasında, Türkiye’nin toprak bütünlüğünü sorgulayan ifadelerin yer alması, Ermenistan’ın Türkiye ile sınırlarını belirleyen ve Sevr Antlaşmasını hükümsüz kılan 1920 Gümrü ve 1921 Kars Antlaşmasının yürürlükte olmadığını savunması, sözde Ermeni soykırımı iddiasının

uluslararası alanda tanınmasının öncelikli dış politika hedefi olması ve Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal altında tutması gibi dört nedeni bulunmaktadır. Türkiye 1993 yılında Dağlık Karabağ çevresindeki 7 rayondan biri olan Kelbecer'in işgalinden sonra Ermenistan'la kara sınırını yaptırım olarak kapatmış ve sınırın açılmasını Ermenistan'ın Türkiye'ye yönelik “soykırımın tanınması” ısrarından ve bu amaçla tüm dünyada yürüttüğü kampanyadan vazgeçilmesi, işgal ettiği Karabağ topraklarından çekilmesi ve soruna Azerbaycan ile birlikte kalıcı bir çözüm bulunması, 1920-1921 Kars ve Gümrü antlaşmalarını tanınması şartlarına bağlamıştır (Lütem, 2015).

Ermenistan'ın asılsız toprak iddiaları diğer komşusu Gürcistan için de sorun teşkil etmektedir. Ermenistan, Dağlık Karabağ senaryosunun bu ülkenin Cavaheti ve Ahalkalek bölgelerinde de uygulanabilmesi için girişimlerde bulunmuş, fakat Azerbaycan örneğindeki gibi Gürcistan'a karşı açık ve sıcak savaş başlatmamıştır.

Bu kısa açıklamadan sonra konuya dönecek olursak, Dağlık Karabağ sorununa barışçıl çözüm bulunmasını teşvik amacıyla 24 Mart 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde Minsk Grubu oluşturulmuş, grubun eş başkanlıklarını Rusya, Fransa ve ABD üstlenmiştir. AGİT Minsk Grubu'nun girişimleriyle barış görüşmeleri yapılmış, fakat 27 Eylül 2020 tarihine kadar Azerbaycan ve Ermenistan'ın mutabık olduğu bir anlaşma üzerinde karar kılınamamış, Azerbaycan'ın uğradığı işgali barışçıl yollardan sona erdirecek bir çözüm üretilenmemiştir. Ateşkes anlaşmasının dönem dönem artan oranda ihlal edilmesi ile kendisini hatırlatan sorun her an yeniden sıcak bir savaşa dönüşme potansiyeli taşımıştır.

Nitekim, 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan ve 44 gün süren savaş sonrasında Azerbaycan Ermenistan'ın 90'lı yıllarda işgal ettiği, eski DKÖB içerisinde yer alan ve stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Şuşa şehrini ve çevresindeki yedi rayonu geri almıştır. Azerbaycan ordusunun Şuşa'yı işgalden kurtarmasıyla Ermenistan'ın sahada yenilgisi kesinleşmiş, 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya liderlerinin imzaladığı ortak bildiri ile Güney Kafkasya'da yeni güç dengesi Ermenistan'ın yenilgisi çerçevesinde bu kez Azerbaycan lehine şekillenmiştir. Söz konusu bildiri ile Azerbaycan ve Ermenistan

arasında tüm askeri faaliyetlerin durdurulması karara bağlanmış ve savaş diplomasi cephesine taşınmıştır.

Karabağ zaferi ve savaşı sona erdiren üçlü ortak bildiri Azerbaycan'ın modern tarihinde çok büyük bir başarıdır. Askeri kazanımın siyasi kazanıma dönüşmesi için ise nihai barış anlaşmasının imzalanmasını beklemek gerekmektedir.

Ortak bildiriye Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev televizyon yayınında video konferans yoluyla imzalarken, yayına katılmayan Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan sosyal medya hesabından yaptığı açıklamada belgeyi imzaladığını, bunun kendisi ve halkı için inanılmaz acı verici olduğunu söylemiş ve şu ifadeleri kullanmıştır:

“Rusya ve Azerbaycan cumhurbaşkanları ile Karabağ'daki savaşın saat 13.00 itibarıyla sona ermesine ilişkin bildiriye imzaladım. Yayınlanan bildiri hem ben hem de Ermenistan halkı için inanılmaz derecede acı verici. Bu kararı askeri durumun derinlemesine bir analizi ve duruma en iyi sahip olan kişilerin takdiri sonucunda aldım. Ayrıca bunun yaratılan durumda en iyi çözüm olduğu inancına dayanmaktadır (<https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564>, 23.05.2021; <https://www.haber-turk.com/son-dakika-ermenistan-teslim-oldu-2864692>, 23.05.2021).

44 gün süren savaş boyunca Azerbaycan Karabağ'da yürüttüğü hareketin meşruiyetini ve haklılığını, hedefinin kendi topraklarını işgalden kurtarma amacına yönelik ve uluslararası hukuk açısından haklı bir hareket olduğunu, aynı zamanda hareketi işgal altında olan kendi topraklarında yürüttüğünü ve dışarı taşımadığını uluslararası kamuoyuna anlatmaya yönelik faaliyetler içinde bulunmuştur. Azerbaycan hareket süresince uluslararası kamuoyunun çatışmaların sona erdirilerek barış görüşmelerine dönülmesi ve ateşkes için sürekli tekrarlanan baskıları ile karşılaşmış, aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a yalnız manevi ve siyasi destek vermediği, savaşa müdahil olduğu, Azerbaycan ordusunda Suriyeli paralı savaşçıların konuşlandığına yönelik iddialar ortaya atılmıştır.

Örneğin, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan 29 Eylül 2020'de Rus devlet televizyonuna yaptığı açıklamasında “Türk savaş uçaklarının savaşa katıldığını ve Ermenistan uçaklarını düşürdüğünü” ve Azerbaycan'ın bölgeye “cihatçılar” taşıdığını, (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ermenistan-saldirgan-politikalarinin-bede-lini-oduyor/1990> 547, 10.04.2021), Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Makron Gaziantep üzerinden Dağlık Karabağ'a Suriye'den 300 militanın gönderildiğini iddia

etmiştir (<https://www.haberturk.com/macron-gaziantep-uzerinden-daglik-karabag-a-300-suriyeli-militan-gonderildi-putin-de-bunu-teyit-etti-2822003>, 05.05.2021). Fakat Azerbaycan bu iddiaları kabul etmemiş, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ekim ayında Fransa'nın France 24 televizyon kanalına aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“Bu bizim resmi açıklamamızdır. Harekat 2 haftadan beri devam ediyor ve başından bu yana tek bir ülke bunu kanıtlayabilmiş değil. Ayrıca buna ihtiyacımız da yok. 100 bin askerden oluşan ordumuz var, savaş meydanında yaptıklarımız ordumuzun kendi topraklarını kurtarmaya kadir olduğunu gösteriyor” (<https://president.az/articles /43037>, 05.05.2021).

Türkiye’de erişime kapalı olan El-Arabiya kanalının “Rusya ve Fransa sizi Türkiye üzerinden Suriye’den paralı askerler getirmekle suçluyorlar. Bu konuda ne söyleyeceksiniz?” sorusuna ise İlham Aliyev “Azerbaycan’da yabancı savaşçı yok. Fransa Cumhurbaşkanı’na ordumuzun neredeyse 100 bin kişiden oluştuğunu söyledim. Şu anda savaş alanındaki mücadelemiz internet üzerinden yayınlanıyor. Ordumuz birbiri ardına köyler kurtarıyor. Bayrağımız uzun yıllardır işgal altında olan topraklarda dalgalanıyor. Dolayısıyla bu suçlamalar tamamen temelsizdir” yanıtını vermiştir (<https://president.az/az/articles/view/41712>, 21.07.2022).

Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte belirtmek yerinde olacaktır ki, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 30’a yakın uluslararası medya kuruluşu ile yaptığı söyleşiler Azerbaycan’ın bu süreçte haklı olduğunu uluslararası kamuoyuna anlatmaya yönelik bilgilendirme faaliyetlerinin lokomotif olarak önem arz etmiştir. Cumhurbaşkanı savaş boyunca 19 televizyon kanalı, 4 haber ajansı ve 3 gazete olmakla toplamda 26 medya organının Azerbaycan’ın başlattığı taarruz harekatı ve hedeflerine ilişkin sorularını yanıtlamıştır.

Harekat süresince dış kamuoyu kadar, iç kamuoyu da önemsenmiş, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 27 Eylül 2020, 4 Ekim 2020, 9 Ekim 2020, 17 Ekim 2020, 20 Ekim 2020, 26 Ekim 2020, 8 Kasım 2020, 10 Kasım 2020, 20 Kasım 2020, 25 Kasım 2020 ve 1 Aralık 2020 tarihlerinde olmakla toplamda 11 kez ulusa sesleniş konuşması yaparak halka harekatın gidişatı hakkında bilgi vermiştir. Ulusa sesleniş konuşmaları adeta 44 günlük savaşın kronolojisidir ve Cumhurbaşkanının halka hitaplarının tümünün sonunda kullandığı “Karabağ bizimdir, Karabağ Azerbaycan’dır” sözleri harekatın simge sloganı haline gelmiştir.

“Karabağ Azerbaycan’dır” sloganının çıkış noktası Ermenistan başbakanı Nikol Paşinyan’ın 2019 yılının Ağustos ayında Dağlık Karabağ’ın idari merkezi Stepanakert’te (1923 yılına kadar Hankendi) düzenlenen Pan-Ermeni oyunlarının açılışında yaptığı, sorunun barışçıl yöntemlerle çözümünün önünü tıkayan konuşmasındaki “Karabağ Ermenistan’dır, nokta” beyanına (<http://asbarez.com/183673/artsakh-is-armenia-says-pashinyan-during-stepanakert-rally/>, 16.05.2021) İlham Aliyev’in 2020 yılında Rusya’nın Soçi kentinde yapılan 16. Valday Uluslararası Tartışma Kulübü toplantısında verdiği “Karabağ Azerbaycan’dır, ünlem” karşılığıdır (<https://eurasianet.org/azerbaijan-escalates-punctuation-war-with-armenia>, 16.05.2021).

Karabağ’daki hareket süresince Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev twitter sosyal ağını da etkin bir şekilde kullanmıştır. İlham Aliyev’in twitter sosyal ağında Azerbaycan ve İngiliz dillerinde olmakla 2 hesabı bulunmaktadır.

44 günlük savaş Azerbaycan resmi makamları, medya ve kamuoyunca değişik adlarla isimlendirilmiştir. Başlangıçta Azerbaycan Savunma Bakanlığı’nın basın bülteni ve açıklamalarında “karşı saldırı operasyonu” olarak isimlendirilirken daha sonraki süreçte kamuoyu tarafından 1988-1994 yılları arasında iki ülke arasında yaşanan savaşa atfen “İkinci Karabağ Savaşı” ve akabinde “Vatan Muharebesi” olarak tanımlanmıştır. Bu tez çalışmasında Azerbaycan ordusunun topraklarını Ermenistan işgalinden kurtarma hareketi için “Vatan Muharebesi” adlandırması yeğlenmiştir.

Tez çalışmasının amacı Azerbaycan’ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Ermenistan’a karşı yürüttüğü Vatan Muharebesi döneminde uluslararası toplum ile iletişimini Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in uluslararası medya kuruluşları ile söyleşileri ve ulusa sesleniş konuşmalarını kamu diplomasisi anlayışı çerçevesinde incelemek ve değerlendirmekle tanımlamak, Azerbaycan’ın bu alandaki konumunu tespit etmekle sahip olduğu kamu diplomasisi potansiyelinin açığa çıkarılması ve koordinasyonu bağlamında öneriler sunmaktır.

Literatüre bugünkü anlamıyla 1965 yılında giren “kamu diplomasisi” kavramı 21. yüzyılın en önemli uluslararası iletişim araçlarından biri olarak kabul edilmekte ve önemini her geçen gün artırmaktadır. Kamu diplomasisi uygulamaları ülkelerin ve hükümetlerin diğer ülke halklarıyla iletişim ve ilişki kurma ihtiyacından ortaya

çıkmiştir. Zira devletler artık sadece uluslararası örgütleri yahut diğer hükümetleri değil, yabancı kamuoylarını da hedefleyen politikalar geliştirmekte, yabancı kamuoylarını etkilemek, onların gözünde olumlu izlenim ve itibar yaratmak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Resmi ilişkilerin dışında kalan, uluslararası kamularla iletişimin ve ilişkilerin yönetimi anlamına gelen kamu diplomasisi politik bir konu olduğu kadar, hem de bir iletişim olgusudur. Ülkeler ve hükümetler uluslararası kamuoyuna ulaşmak için kitle iletişim araçlarını kullanmakta, iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak yeni iletişim ortamları ile birlikte kamu diplomasisinin pratikleri değişmekte, kapsamı genişlemektedir.

Temelde yabancı ülkelerin kamuoylarına yönelik bir iletişim türü olan kamu diplomasisi dış politika, halkla ilişkiler ve kamu yönetimi alanlarının kesiştiği bir noktada konumlanmakta, bu yapısıyla disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış kamulara yönelik olmakla beraber iç kamuları da kapsamaktadır. Tez çalışmasında kamu diplomasisi bu yönleri ile ele alınacaktır.

Azerbaycan yalnız Vatan Muharebesi sırasında değil, 1994 yılında sağlanan ateşkesin ardından günümüze kadar olan süreçte bir yandan AGİT Minsk Grubu'nun arabuluculuğunda Ermenistan ile müzakereleri sürdürürken, diğer yandan kendi haklı tezlerinin dünya kamuoyunda kabul görmesi, Azerbaycan'ın tanıtımına ve uluslararası itibarını yükseltmeye hizmet edecek çalışmalar yapmış, ülke kültürünü tanıtıcı ve olumlu imaj sağlayıcı etkinliklerde bulunmuştur. Bu çalışmaların güncel konularını ve önceliğini Dağlık Karabağ bölgesinin tarihi ve hukuki olarak Azerbaycan'a ait olması ve soruna barışçıl çözüm bulunması oluştururken, önemli sivil toplum kuruluşlarından Haydar Aliyev Vakfı ülke dışında eğitim, kültür ve sanat projelerini desteklemiş, Azerbaycan kültür ve spor odaklı önemli uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Çünkü ülkeyi tanıtmadan, gerçekleri anlatmadan, dünya kamuoyunun güvenini kazanmadan sorunun Azerbaycan lehine çözümünü beklemek doğru olmazdı. Çalışmada söz konusu faaliyetler kamu diplomasisi anlayışı kapsamında ele alınmış, bu noktalardan hareketle ve tez çalışmasının amacı ışığında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Azerbaycan 1994-2020 yılları arasındaki ateşkes ve müzakere döneminde kamu diplomasisi uygulamalarını bir dış politika stratejisi olarak benimsemiş midir?

2. Azerbaycan 1994-2020 yılları arasındaki ateşkes ve müzakere döneminde Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin kendi tezlerinin dünya kamuoyunda kabul görmesi için hangi çalışmalar yapmıştır?
3. Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Karabağ'da yürüttüğü hareketin meşruiyetini dünya kamuoyuna anlatmak için hangi çalışmalar yapılmıştır?
4. Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Karabağ'da yürüttüğü hareket sırasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev uluslararası medya ile söyleşilerinde hangi konulara vurgu yapmıştır?
5. Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Karabağ'da yürüttüğü hareket sırasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ulusa sesleniş konuşmalarında hangi konulara vurgu yapmıştır?
6. Azerbaycan 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Karabağ'da yürüttüğü hareket sırasında dünya kamuoyunu ikna sürecinde kamu diplomasisini bir yöntem olarak benimsemiş midir?
7. Azerbaycan 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Karabağ'da yürüttüğü hareket sırasında dünya kamuoyunu ikna sürecinde kamu diplomasisinin hangi uygulamalarını kullanmıştır?
8. Azerbaycan genel olarak kendi kamu diplomasisine hizmet edecek hangi çalışmalar yapmıştır?
9. Azerbaycan'ın kamu diplomasisi faaliyetlerine yönelik hangi öneriler getirilebilir?

Türkiye'de kamu diplomasisi alanında doktora tezleri 2012 yılından başlayarak yapılmaktadır. İnternet aracılığıyla YÖK ulusal tez merkezinden ulaşılma olanağı bulunan gazetecilik, halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, siyasal bilgiler, tarih, spor, eğitim ve öğretim disiplinlerinden gelen 32 adet doktora tez çalışmasında konu farklı yönleriyle tartışılmış, farklı perspektiflerden incelenmiştir. Çalışmaların çoğunluğunun amacı Türkiye için yeni ve etkin kamu diplomasisi modeli önermektir.

Söz konusu çalışmalar **Gazetecilik alanında** Serhan Koyuncu (2017) tarafından çalışılmış “Bir iletişim pratiği olarak kamu diplomasisi: T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü’nün Türk kamu diplomasisindeki yeri”, Mustafa Canbey’in (2017) hazırladığı “Türkiye’de kamu diplomasisi bağlamında kamu yayıncılığının rolü: TRT ve Anadolu Ajansı”, Alparslan Akkuş (2016) tarafından hazırlanan “Yeni iletişim ortamlarıyla birlikte değişen kamu diplomasisi pratikleri”, Ahmet İlkey Ceyhan’ın (2016) hazırladığı “Siyasal iletişimde kamu diplomasisi”, Ahmet Aydemir (2015) tarafından çalışılmış “Dış politikada stratejik bir değer olarak yumuşak güç unsurunun medyada kullanımı: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’nin kamu diplomasisinde medyanın kullanımının karşılaştırılması”, Akın Emre Karagülle’nin (2015) hazırladığı “Kamu diplomasisi aracı olarak dijital medya & dijital diplomasi”, **Halkla İlişkiler alanında** Esra Tunçay’ın (2020) çalıştığı “Kamu diplomasisinde dijital iletişimin rolü: Türkiye ve G8 ülkelerinin karşılaştırmalı incelenmesi”, Faruk Yazar (2020) tarafından çalışılmış “Türkiye kamu diplomasisinde kriz iletişimi yönetimi: rus uçağı krizi ve Kaşıkçı cinayeti üzerine karşılaştırmalı bir analiz”, Ömer Atıcı (2019) tarafından çalışılmış “Türkiye’nin Balkanlar’a yönelik kültürel diplomasi faaliyetleri: stratejik kamu diplomasisi için bir model”, Esra Tüylüoğlu’nun (2019) hazırladığı “Kamu diplomasisi tekniği olarak kültürel diplomasi: Suudi Arabistan Krallığı’nın Türkiye’deki kültürel diplomasi faaliyetleri”, Özden Özlü tarafından (2019) çalışılmış “Kamu diplomasisi oluşturulmasında dijital diplomasinin etkisi: Türkiye’de bulunan büyükelçiliklerin twitter kullanımı”, Hande Gözümlü’nün (2018) hazırladığı “Uluslararası halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi: Soğuk savaş döneminde Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri örneği”, Meryem Okumuş (2018) tarafından hazırlanan “Kamu diplomasisi ve itibar ilişkisinde ilişki yönetiminin rolü: Türkiye’de öğrenim gören uluslararası öğrencilere yönelik bir araştırma”, İrada Sadigova’nın (2016) hazırladığı “Kamu diplomasisinin ülke markası oluşumundaki rolü: Rusya örneği”, Samet Kavoğlu’nun (2016) çalıştığı “Kamu diplomasisi bağlamında Türk dış politikasında paradigma değişimi ve ulusal basına yansımaları”, Gonca Yıldırım’ın (2014) hazırladığı “Uluslararası halkla ilişkiler perspektifinden kamu diplomasisi: Türkiye Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü örneği çerçevesinde kültürel diplomasi”, Ergün Köksoy (2013) tarafından çalışılmış “Halkla ilişkiler bağlamında kamu diplomasisi yönetimi:

Türkiye'nin kamu diplomasisindeki yetkinlik incelemesi", Gaye Aslı Sancar (2012) tarafından çalışılmış "Uluslararası halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi: Türkiye için bir model önerisi", **Uluslararası ilişkiler alanında** Süleyman Eren (2020) tarafından çalışılmış "Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri: Afrika örneği", Jahja Muhasilovic (2020) tarafından çalışılmış "Türkiye'nin Bosna Hersek ve Sancak bölgesinde yumuşak gücü ve kamu diplomasisi", Hakan Aydın'ın (2019) hazırladığı "11 Eylül sonrası Türk dış politikasında kamu diplomasisi uygulamaları: Sahraaltı Afrika bölgesi", Muharrem Ekşi (2014) tarafından çalışılmış "Türkiye'de kamu diplomasisi: Ortaya çıkışı, kurumsal inşa süreci ve uygulanışı (2002-2013)", Serkan Gündoğdu (2019) tarafından hazırlanan "Ak Parti dönemi kamu diplomasisi uygulamaları (2002 - 2013)", Haluk Karadağ'ın (2012) hazırladığı "Bir dış politika tekniği olarak kamu diplomasisi: Karar verme süreci üzerine etkisi", Uğur Ünal'ın (2016) hazırladığı "Uluslararası stratejik iletişim yönetimi olarak kamu diplomasisinin ülke imajına etkileri: Türkiye'nin Kırgızistan'daki kamu diplomasisi ve algısı üzerinden", **Eğitim ve öğretim alanında** Bahar Doğan (2020) tarafından çalışılmış "Kamu diplomasisinde yumuşak güç unsuru olarak MEB yurt dışı Türk okulları: Sorunlar ve çözüm stratejileri (Körfez ülkeleri örneği)", **Tarih alanında** İrfan Sancar'ın (2019) hazırladığı "II. Abdülhamid Dönemi kamu diplomasisi uygulamaları", **Kamu yönetimi alanında** Mihriban Akyol Akın (2018) tarafından çalışılmış "Kamu diplomasisi aracı olarak ulus markalama: Turquality örneği" ve Emine Kılıçaslan'ın (2018) hazırladığı "Devletlerarası ilişkilerde kamu diplomasisi: Türkiye örneği", **Siyasal bilimler alanında** Begüm Kurtuluş (2014) tarafından çalışılmış "21. yüzyılda değişen kamu diplomasisi anlayışının Türk dış politikasına yansımaları", **Spor alanında** ise Yasemin Gök'ün (2016) hazırladığı "Türkiye'nin gençlik ve spor alanındaki kamu diplomasisi etkinliği" doktora tezleridir.

Diğer yandan gerek Türkiye ve Ermenistan ilişkileri, gerekse de Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu akademisyen ve araştırmacılar tarafından yakinen takip edilen konular arasında olmuş, sorunun çeşitli boyutlarına odaklanan, çeşitli yönleriyle inceleyen ve çözümüne ilişkin öneriler getiren pek çok çalışma yapılmıştır. Literatürde Dağlık Karabağ sorununu tarihsel süreç içerisinde, uluslararası hukuk bakımından, uluslararası örgütlerin çözüm arayışları çerçevesinde, halkların kendi kaderini tayini ilkesi ışığında inceleyen bir çok çalışma bulunmaktadır. 2020 yılının sonlarına doğru Güney Kafkasya'da güç dengesinin

Azerbaycan lehine şekillenmiş olması hem bölge hem de dünya için yeni bir oluşumdur ve şüphe yok ki, Dağlık Karabağ meselesi gelecekte de yeni akademik incelemelere konu olacaktır.

Türkiye’de Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili çalışılmış ve internet aracılığıyla YÖK ulusal tez merkezinden ulaşılma olanağı bulunan doktora tezlerinin sayısı 4’tür. Eshgin Tanrıverdi tarafından 2019 yılında hazırlanmış olan “Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ışığında Güney Kafkasya’da güvenlik dinamikleri: çözümlenmemiş Dağlık Karabağ çatışması” isimli doktora tezinde devletlerarası çatışmanın Azerbaycan ve Ermenistan politikalarını nasıl şekillendirdiği incelenmiştir. Gökmen Kılıçoğlu’nun 2012 yılında hazırladığı “Halkların kendi kaderini tayini ilkesinin bir hak olarak ileri sürülmesi: Azerbaycan açısından Dağlık Karabağ örneği” isimli doktora tezinde Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendi kaderini tayin kavramını ileri sürüp süremeyeceği, bu kavram üzerinden barışçıl bir çözüme ulaşıp ulaşılamayacağı sorusuna cevap aranmıştır. Abdullah Barutçu tarafından 2012 yılında hazırlanmış “Uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde AGİT’in rolü: Dağlık Karabağ olayı” isimli doktora tezi AGİT tarafından sürdürülen arabuluculuk faaliyetleri sonucunda Dağlık Karabağ sorununa çözüm bulunamamış olmasının nedenlerini araştırmıştır. Adalet İbadov’un 2007 yılında hazırladığı “Azerbaycan dış politikasında Dağlık Karabağ sorunu ve Ermeni sorunu: çözümler, öneriler” başlıklı doktora tez çalışmasında ise bölge devletlerinin ve uluslararası kuruluşların tutumları incelenerek Azerbaycan’ın sorunun siyasal yollardan barışçıl çözümü için sergilediği tutumu devam ettirmesi önerilmiştir. Bu doktora tezlerinin dışında Dağlık Karabağ sorununa ilişkin 36 adet yüksek lisans tezi de bulunmaktadır.

Literatür taramasında Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin Azerbaycan’ın kendi argümanlarına destek arayışlarının kamu diplomasisi kapsamında incelenmesini tanımlamaya yönelik akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Tez çalışması bu niteliği ile önem arz etmektedir, aynı zamanda Türkiye dışındaki ülkelerin kamu diplomasisi uygulamalarını incelemekle Türkiye’de yapılmış literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında uluslararası medya kuruluşları ile yaptığı söyleşiler ve halka hitapları incelenmiştir. 27 Eylül 2020 Vatan Muharebesi’nin

başladığı, 10 Kasım 2020 ise savaşın tarafları arasında tüm askeri faaliyetlerin durdurulduğuna dair Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan arasında üçlü bildirinin imzalandığı gündür. 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan “tam bir ateşkes” konusunda anlaştıklarını bildirerek anlaşmanın “Dağlık Karabağ sorununun adil koşullarda uzun vadeli çözümü için gerekli şartları oluşturacağını” açıklamışlardır (<https://www.dw.com/en/armenia-russia-azerbaijan-sign-deal-to-end-karabakh-war/a-55550069>, 20.05.2021).

Çalışmanın zaman aralığına yönelik sınırlılığı 27 Eylül – 10 Kasım 2020 tarihleridir. Bu doğrultuda araştırma dönemi 44 günlük bir süre ile sınırlandırılmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 20 Kasım, 25 Kasım ve 1 Aralık tarihlerinde de üçlü ortak bildirinin uygulanmasına ilişkin ulusa sesleniş konuşması yapmıştır. Bu tarihlerdeki 3 adet ulusa sesleniş konuşması da araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Tez çalışması nitel araştırma geleneği içinde yapılmış, veri toplama yöntemi olarak ise döküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. İncelenen dökümanlar Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in resmi veb sayfasından (www.prezident.az) elde edilmiştir. Cumhurbaşkanının hem söyleşileri, hem de devlet yayın kurumu olan Azerbaycan Televizyonu'nda (AZTV) yayınlanan ulusa sesleniş konuşmaları resmi veb sayfasında hem video hem de metin formatında arşivleştirilmiştir.

Böylece, araştırmanın evrenini Azerbaycan'ın kamu diplomasisi, örneklemine ise kamu diplomasisinin en önemli aktörü konumunda olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 26 adet mülakat ve 11 adet ulusa sesleniş konuşmalarının metinleri oluşturmaktadır. Elde olunmuş veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında yürüttüğü Vatan Muharebesi'ndeki dünya kamuoyu ile iletişim sürecinin kamu diplomasisi anlayışı çerçevesinde incelenmesi konulu tez çalışması giriş bölümünün yanı sıra dört ana bölüm ile bir değerlendirme ve önerilerin yer alacağı sonuç bölümü olmakla 6 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Dağlık Karabağ sorununun tarihsel arka planı, ortaya çıkması, soruna uluslararası çözüm arayışları ve bugünkü durumu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde kamu diplomaisi ile ilgili literatüre yer

verilmiş, kamu diplomasisi kavramı, tarihsel gelişimi, yöntemleri, güç kaynakları ve aktörleri, çeşitli ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetleri genel hatlarıyla ele alınmıştır. Şüphesiz tüm ülkelerin kamu diplomasisi uygulamalarını ve araçlarını bu çalışmada incelemek mümkün değildir. Bu nedenle seçim yapılarak günümüzde kamu diplomasisi alanında öne çıkan ABD, İngiltere, Çin ve Türkiye'nin örnek uygulamalarına yer verilmiştir. Kamu diplomasisi pratikleri incelenirken sözkonusu ülkenin kamu diplomasisinin başlıca amaçlarının ne olduğuna ve çalışmaların hangi kurumlar aracılığı ile yürütüldüğüne bakılmıştır. Dördüncü bölümde Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin kendi hikayesini uluslararası topluma anlatma çabaları kamu diplomasisi çerçevesinden incelenmiştir. Beşinci bölümde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde çıkarım ve öneriler yer almıştır.

2. DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

“Dağlık Karabağ Sorunu” ifadesi Güney Kafkasya’da, bağımsız birer devlet olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında çoğu kez etnik ve teritoryal gerekçelerle temellendirilen ihtilafı adlandırmak için kullanılmaktadır (Özyılmaz, 2013:191). Gerçekte ise bu mesele, Ermenistan’ın Azerbaycan’a yönelik toprak iddialarından Azerbaycan topraklarını işgal etmesinden kaynaklanmaktadır. 20. yüzyılın son 15 yılına damgasını vurmuş, 21. yüzyılda da konuşulmaya devam etmiş ihtilafın kaynağını iki yüzyıl geriye götürmek mümkün olsa da, günümüzdeki anlamıyla önemli ölçüde 20. yüzyılın başlarında ve sonlarında yaşanan gelişmelerin eseri olup, SSCB’nin dağılması sürecinde ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında Moskova yönetimi tarafından “böl ve yönet” anlayışıyla Azerbaycan sınırları içinde yapay bir Ermeni özerk bölgesi oluşturulmuş, söz konusu siyasi yapı Ermenistan ve Azerbaycan arasında ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde merkezi yönetim tarafından baskılanan ve üzeri kapatılan sorun “halkların dostluğu anlayışı” çerçevesinde yumuşamış gibi görünse de, mevcut otorite 20. yüzyılın sonlarında zayıflayıp ortadan kalkınca su yüzüne çıkmıştır.

1980’lerin sonunda SSCB’nin iç meselesi olarak ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile devletlerarası ihtilaf ve savaşa dönüşmüştür. 1994’te sağlanan ateşkes sonrasında sorun AGİT çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmış ve barış görüşmeleri bu amaçla daha önce oluşturulan Minsk Grubu çerçevesinde yürütülmüştür. Ateşkese rağmen taraflar hukuken savaş halinde olmuş, Azerbaycan ve Ermenistan arasında temel anlaşmazlık noktası olan Dağlık Karabağ’ın statüsü, Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan toprakları, yerlerinden edilmiş bir milyona yakın sivilin durumu konularında herhangi ilerleme kaydedilmemiştir (Söker, 2017:557).

30 yıllık süre zarfında diplomasi ile çözülemeyen bir sorunun neticesi olan Vatan Muharebesi Azerbaycan ordusunun üstün başarısı ile sonuçlanmış ve Azerbaycan 44 gün gibi kısa bir sürede işgal altında bulunan topraklarının büyük bir kısmını geri almıştır. Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan mutabakat Ermenistan’ın yenilgisini kayıt altına alırken, Dağlık Karabağ sorununa da köklü bir değişim getirmiştir.

Bu bölümde Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkışı, çatışmaya ve savaşa dönüşmesi, çözümü için uluslararası kuruluşların girişimleri ve günümüzdeki durumu bir bütün olarak ve genel hatlarıyla ele alınmıştır.

2.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Arka Planı

2.1.1. Dağlık Karabağ Sorununun Ortaya Çıkışı

Tarihsel açıdan ele alındığında, eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin Osmanlı, İran ve Çarlık Rusyası'nın yönetimi altında kaldığı görülmektedir. Bölge, 1555'te Safeviler ile imzalanan Amasya Antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti'ne bağlanmış, 1735 Gence Antlaşması ile İran'a bırakılmış, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Çarlık Rusya'ya verilmiştir. 1918'de General Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu bölgeyi kontrol altına almıştır. Ancak Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması gereği bu topraklardan çekilmek zorunda kalınca, bölgeye İngilizler hakim olmuştur (İşyar, 2004:334). Azerbaycan 1918'de bağımsızlığını ilan ettiyse de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) 23 ay gibi kısa bir süre varlık göstermiş, İngiliz Kuvvetleri Komutanlığı 28.01.1919 tarihinde yayınladığı bir tebliğ ile Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu teyit etmiştir (Yalçınkaya, 2006:130). 1920'lerden itibaren ise bölge Azerbaycan'a bağlı olmakla Sovyetler Birliği yönetimi altına girmiştir (Özdal, 2009).

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Karabağ ve Dağlık Karabağ coğrafya bakımından iki ayrı terimi ifade etmektedir ve birbirine karıştırmamak gerekir. Karabağ, Azerbaycan'ın Kür ve Aras ırmakları ile günümüzde Ermenistan sınırları içinde bulunan Gökçe Gölü (Sevan Gölü) arasındaki yaklaşık 18 bin kilometrekare büyüklüğündeki dağlık ve ovalardan oluşan bölgedir. Aynı zamanda 17. yüzyılda bu topraklar üzerinde kurulmuş, fiilen bağımsız feodal devlet olan Türk hanlığının adıdır. Bölgenin 4 bin 392 kilometrekarelik dağlık kısmına Dağlık Karabağ adı verilmiş ve burada 1923 yılında Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) oluşturulmuştur. Bölge Yukarı Karabağ olarak da adlandırılmaktadır. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki sorunun temelinde Ermenistan'ın Karabağ bölgesinin dağlık kısmına yönelik toprak iddiaları bulunmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Karabağ bölgesinde Ağdam, Ağcabedi, Ağdere, Beylegan, Cebrail, Berde, Terter, Yevlah, Fuzuli, Gubadlı, Mingeçevir, Hocavend, Şuşa, Laçın, Kelbecer, Hanlar,

Gorus, Zengezur, Hadrut rayonları ve Hankendi şehri yer almış, farklı dönemlerde bu rayonlarla ilgili farklı düzenlemeler yapılmıştır. Eski DKÖB ise Hankendi şehri merkez olmak üzere Şuşa, Akdere, Hadrut, Hocavent, Askeran rayonlarından oluşmaktaydı (Aslanlı, 2015). Gerek Sovyetler Birliği döneminde, gerekse daha önceki dönemlerde her yönüyle Azerbaycan'ın bir parçası olarak kabul edilen, Azerbaycan'ın kültürel ve siyasi birliği içerisinde yer alan Dağlık Karabağ, Karabağ bölgesinin yaklaşık dörtte birini oluştursa da, günümüzde konuyu ele alanlar, bölgeyi kısaca “Karabağ” şeklinde de adlandırmakta (Özyılmaz, 2013: 194), aynı zamanda literatürde Dağlık Karabağ sorunundan “Karabağ sorunu” olarak da bahsedilmektedir.

Sorunun birinci dereceden tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın tezlerinde ve çeşitli araştırmacıların yaklaşımlarında Dağlık Karabağ sorununun farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Söz konusu tez ve yaklaşımlarda sorunu “Rusya'nın Kafkasya'yı kontrolünde tutma politikasının bir aracı” olarak görenler, “Ermenistan'ın yayılmacılık politikasının (üç deniz arasında Büyük Ermenistan kurma hayalinin) aracı” olarak görenler, “Bölgede şu anda da yaşamakta olan Ermeni nüfusun özel haklara sahip olmak için yürüttüğü mücadelenin sonucu olduğunu” iddia edenler, “Hristiyan dünyasının Türk ya da Müslüman dünyasının bütünleşmesine karşı kullandığı bir araç” olduğunu düşünenler olduğu gibi, sorunun tamamen “Türklerin tarih boyunca Ermenilere zulüm yapmasından” ya da “Stalin döneminde Karabağ bölgesinin Azerbaycan'a birleştirilmesinden” kaynaklandığını düşünenler, “Emperyalizmin bölgedeki oyunlarının bir parçası” olarak görenler ya da “Medeniyetler çatışmasının bir parçası” olarak yorumlayanlar olsa da, ilk ortaya çıkışı Rusya'nın bölgede “ileri karakol”a sahip olma çabalarına dayanmaktadır (Cafersoy ve Aslanlı, 2016:242) .

Rusların Kafkasya'yı ele geçirmeleri 19. yüzyıla rastlar. 19 Haziran 1747 yılında İran şahı Nadir Şah Afşar'ın öldürülmesi üzerine İran'da merkezi yönetimin zayıflaması ve taht kavgasının başlamasıyla ortaya çıkan karışık bir ortamda Azerbaycan'da hanlıklar dönemi başlamış, 20'ye yakın bağımsız şehir devleti - hanlık ortaya çıkmıştır. Hanlıklar, 19. yüzyılın başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya'ya inişine kadar bağımsız bir şekilde varlık göstermiştir. Revan, Gence, Bakü, Tebriz gibi hanlıklarla birlikte Karabağ Hanlığı da bu dönemde kurulmuştur.

1747 yılında kurulan Karabağ Hanlığı Rusya'ya ilhak edilinceye kadar bağımsız şekilde varlığını sürdürmüştür (Sadıgov, 2018:201-202).

Hanlıklara parçalanma Rus işgalini kolaylaştırmış, kendi aralarında siyasi birlik oluşturamayan hanlıklar birer birer Rusya'ya teslim olmuş yahut işgal edilmişlerdir. Rusya kendi emperyal amaçları doğrultusunda hem Karabağ Hanlığı'nı, hem de diğer hanlıkları sömürge alanına dahil etmiş (Sadıgov, 2018:212), Karabağ Hanlığı 14 Mayıs 1805 tarihinde Rus idaresine bağlanmıştır (Türkmen, 2004:14).

Osmanlı, İran ve Rusya üçgeninde yaşanan siyasi ve askeri rekabetin Rusya lehine gelişmesi Karabağ Hanlığı'nı ya tekrardan İran egemenliği altına girmek, ya da Çarlık Rusya'nın himayesine girerek tahtını korumak ikileminde bırakmış, Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ikinci yolu tercih etmiştir. Bu sürecin hukuki temelini ise Gence'de yapılan "Kürekçay Antlaşması" teşkil etmiştir. Antlaşmanın içeriği o dönemde Rusya'nın bölgedeki diğer hanlıklar ve siyasi oluşumlarla imzaladığı anlaşmalarla benzerlik teşkil etmektedir. Söz konusu belgeler Rusya'nın işgal politikasına meşruluk kazandırmak amacıyla geliştirilmiş, keza işgal için uygun şartlar oluştuğu an Rus yönetimi hiç gecikmeden bu oluşumları tasfiye ederek kendi bünyesine katmıştır (Şeyban, 2021: 48).

Devletlerarası ilişkilerde siyasî yolla imzalanmış bir anlaşma olan Kürekçay Antlaşması, Karabağ'da Ermeni yerleşimlerinin bulunduğu ve onların Rusya'nın egemenliğine geçtiğine ilişkin herhangi bir işaret ve bilgi içermemektedir. Kısa giriş ve 11 maddeden ibaret anlaşmayı Dağlık Karabağ sorunu açısından önemli kılan bu husustur. Metin içinde ne Ermeniler ve meliklikler, ne de Hristiyanlığa dair herhangi bir hükme yer verilmemiştir.

Meliklikler Dağlık Karabağ sorununda dikkat çeken hususlardandır. Karabağ Hanlığı'nın bünyesinde 5'i meliklik olmakla 21 mahal bulunuyordu. Bu konuyu sıkça gündeme getiren Ermeni araştırmacılarına göre söz konusu meliklikler kadim Ermeni devletinin devamlıdır (Şeyban, 2021: 48). Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de 26 Ekim 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında antlaşmanın bu niteliğine dikkat çekerek şöyle demiştir:

"... Kürekçay Antlaşması'nı Karabağ ve Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ve Çar Rusyası'nın generali imzalamıştır. Antlaşma internette var. Herkes görebilir.

Eminim ki, benim bu sözlerimden sonra savaş meydanındaki durumu ilgiyle izleyen uluslararası toplum bu sitelere dahil olup bakacak ve görecek ki, o antlaşmada Ermeni halkı hakkında bir kelime dahi bulunmamaktadır. Çünkü o zaman Ermeni halkı orada yoktu. Ermeni halkı Kürekçay, Gülistan, Türkmençay sulh antlaşmalarından sonra bizim ata-baba topraklarımıza getirildi. Amaçlı olarak getirildiler ve ülkemizin en sefalı köşelerinden biri olan Karabağ'a yerleştirildiler, onlara uygun koşullar yaratıldı. Amaç aydın idi – imparatorluğun yeni topraklarında dini terkihi değiştirmek, müslümanları kendi ata-baba topraklarından kovmak, yeni gerçeklik oluşturmak idi. Amaç bu idi, ne yazık ki, amaçlarına ulaştılar...” (<https://president.az/az/articles/view/44435>, 18.06.2021).

“Kürekçay Antlaşması”ndan bir yıl sonra Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın öldürülmesini takiben oğlu Mehdi Kulu Ağa'nın Karabağ hakimi görevine atanmasına dair Çar I. Aleksandr'ın 10 Eylül 1806 tarihli fermanında da Ermeni meliklikleriyle ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Antlaşmanın imzalanmasının ardından bölgede yaşanan gelişmeler geleneksel Rus işgal stratejisinin bariz örneklerindendir: iki taraf arasında imzalanmış bu anlaşma 17 yıl sonra Rusya'nın Karabağ Hanlığı'nı ilga etmesi sonucunda geçerliliğini kaybetmiştir (Şeyban, 2021: 36-37).

“Kürekçay Antlaşması” ile birlikte, “Gülistan” (1813) ve “Türkmençay” (1828) antlaşmaları, ayrıca Osmanlı devleti ve Rusya arasında 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı sona erdiren “Edirne Antlaşması” (1829) da Karabağ'ın kaderin belirleyen ve istikbalini etkileyen önemli belgelerdir. Çünkü, bölgenin siyasi, demografik ve kültürel yapısında önemli değişimler bu antlaşmalar sonucunda yaşanmıştır.

“Gülistan Antlaşması” 12 Ekim 1813 tarihinde Rus İmparatorluğu ile İran arasında imzalanmıştır. Antlaşmayla Azerbaycan ikiye bölünmüş, Kuzey Azerbaycan Rusya'ya bağlanmış, Talış, Şirvan, Guba, Bakü, Gence, Karabağ, Şeki hanlıkları işgal yahut ilhak gibi yöntemlerle Rus topraklarına katılmış, Güney Azerbaycan ise İran'da kalmıştır. İran'ın yenilgisiyle sonuçlanan 1826-1828 Rus-İran Savaşı'ndan sonra 10 Şubat 1828 tarihinde imzalanmış olan “Türkmençay Antlaşması” uyarınca ise Revan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Talış Hanlığı'nın İran'da kalan kısmı Rusya'ya verilmiş, Aras Nehri'nin iki devlet arasındaki sınırı oluşturması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi “Türkmençay Antlaşması”yla pekişmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Hem “Türkmençay”,

hem de “Gülistan” antlaşmaları İran’ın imzaladığı en kötü yenilgilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Rusya, “Türkmençay Antlaşması”nın 15. maddesi ile Ermenilerin Kafkasya’ya yerleştirilmesine hukuki zemin oluşturmuş ve bu maddeye dayanarak Revan başta olmak üzere bölgeye, İran’da, Osmanlı Devleti’nde ve kendi topraklarında yaşayan Ermenileri göç ettirmiştir. Söz konusu maddede Güney Azerbaycan’da yerleşen ahalinin istedikleri takdirde Rusya’ya göçebilecekleri ve bunlara müsait imkanlar yaratılacağı ifade edilmiştir (Yeşilot, 2008: 191). Tarihi kaynakların da doğruladığı gibi, Ermeni toplumu bu tarihten itibaren yoğun göç politikaları sayesinde bölgede kalabalık hale gelmiş, Ermenilerden oluşan yeni iskan birimleri ortaya çıkmıştır. Göç eden Ermeniler, tarih boyunca Türklerin yaşadıkları topraklar üzerinde iskan birimleri oluşturmakla yetinmemiş, aynı zamanda yayılmacı faaliyetlerde bulunarak Müslüman - Türk ahaliyi yurtlarından etmiş, vahşet, mezalim ve kıyım uygulamışlardır (Şeyban, 2021:34).

Karabağ bölgesi, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Çarlık Rusyası’nda Azerbaycan’nın bir bölgesi olarak, 28 Mayıs 1918’de Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra da onun içinde yer almaya devam etmiştir. 12 Ocak 1920’de Paris’te toplanan Barış Konferansı sırasında bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti resmi olarak tanınırken de, Karabağ’ın onun bir parçası olması uluslararası kabul görmüştü (Aslanlı, 2001: 396).

Kafkasya’nın Sovyet Rusya tarafından işgalinden sonra Azerbaycan ve Ermenistan, 1922’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne (SSCB) katıldı. Dağlık Karabağ’ın Moskova’nın kararı ile 1923’te Azerbaycan’a bağlı özerk bölge statüsü kazanması ise Ermenistan yönetimi tarafından hiçbir zaman kabul görmedi. SSCB’nin son dönemine kadar hem hukuken hem de fiilen bu statüsünü koruyan Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’ın egemenliği altında bulunduğu, gerek Sovyetler Birliği’ne fiilen son vermiş Alma Ata Deklarasyonu çerçevesinde, gerekse Azerbaycan ile Ermenistan’ın Birleşmiş Milletler’e üyeliklerinin incelenmesi kapsamında itirazsız kabul edilmiştir.

Ermenilerin Karabağ’a yönelik iddiaları genellikle, onun hep Ermenistan’a bağlı olduğu, Sovyet yönetiminin Karabağ’ı zorla alarak Azerbaycan’a bağladığı şeklindedir. Fakat resmi belgeler tam tersini söylemektedir. 22 Mayıs 1919’da

bolşevik ermeni liderlerden Anastas İvanoviç Mikoyan Vladimir İliç Lenin'e görüşünü yazarken "Ermeni taşnakları Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparıp Ermenistan'a birleştirme çabasındadırlar. Fakat bu, Karabağ için yaşam kaynağı olan Bakü'den ayrılmak ve hiçbir bağı bulunmayan İrevan'a birleşmek anlamına geliyor. Ermeni köylüleri 5. kurultaylarında Azerbaycan'ı tanımayı ve onun yönetimi altında kalmayı kararlaştırmışlardır" ifadelerini kullanmıştır (Aslanlı, 2001: 397).

Karabağ Ermenileri 15 Ağustos 1919'da toplanan 7. kurultayda da Azerbaycan'a bağlılıklarına ilişkin anlaşma imzalamışlardır. Kurultay, aldığı karar üzerine, Azerbaycan yönetiminin atadığı geçici genel vali Hosrov bey Sultanov'la anlaşma yapmış, bu anlaşma ile bir ortak konsey kurarak, Karabağ'ın yönetimini önemli ölçüde bu konseye havale etmişlerdi. Bu anlaşmada aynı zamanda Paris Barış Konferansı'nda Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olarak kabul gördüğüne de işaret edilmişti (Taşkiran, 1995:249-251).

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ üzerinde 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde başlayan hak iddiası 28 Nisan 1920 tarihinde bolşevik işgali ile başlayan Sovyet döneminde de devam etmiştir. Ermenistan'da da Sovyet yönetimi ilan edilmişti ve Ermenistan Sovyet yönetiminin liderleri iddialarını hem Moskova'ya iletiler, hem de Komünist Bolşevik Partisi (KBP) Kafkas Bürosu'nda dile getirdiler. Kafkas Bürosu Kafkasya cumhuriyetlerindeki komünist partilerinden oluşuyordu ve yedi üyesinden sadece biri Azerbaycanlı idi. 4 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Kafkas Bürosu'nun Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi gerektiği konusunda görüş bildirmesine Azerbaycan sert tepki gösterdi. 5 Temmuz'da yeniden toplanan Kafkas Bürosu tarafından Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içinde kalmasına, bölge dahilinde bulunan Şuşa şehrinin idari merkez olmak üzere bölgeye geniş bir özerklik verilmesine karar verildi (Taşkiran, 1995:136-137).

Karabağ'da özerk bölge oluşturulmasına ilişkin tartışmalar yaklaşık 2 yıl kadar sürdü, 7 Temmuz 1923'te Azerbaycan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin oluşturulması yönünde karar aldı (Aslanlı, 2001: 399). Özerk bölgenin yönetim merkezi bir ay sonra Şuşa'nın kuzeyinde yerleşen Hankendi'ye kaydırıldı, Eylül ayında ise şehrin ismi Ermeni bolşevik Stepan Şaumyan'ın şerefine Stepanakert adlandırıldı.

Özerk bölgenin oluşturulması ile sorun yerini göreceli sessizliğe bıraksa da, karar ermeniler tarafından benimsenmemiş ve sorun Sovyet dönemi boyunca varlığını korumaya devam etmiştir. 1980'li yılların ortalarına gelinceye kadar ermeniler çeşitli yollarla ve çeşitli düzeylerde Dağlık Karabağ bölgesinin kendilerine verilmesi gerektiğini ifade etseler de, çabaları sonuçsuz kalmıştır.

Dağlık Karabağ sorununun özünde yer alan iddiaları tarihi belge ve delillerle çürüten en çarpıcı gelişmelerden biri de Sovyetler Birliği döneminde yaşanmıştır. Ermeniler 1978 yılında Dağlık Karabağ'a göç etmelerinin 150. yıldönümünü kutlamış, bu vesileyle Mardakert rayonunun Marağaşen köyünde (şimdiki Terter rayonunun Şıharh köyü) büyük bir abide inşa edilmiştir. Söz konusu abide 1988 yılında hızla ortadan kaldırılrsa da, konuya ilişkin haber ve arşiv kayıtları kalmaktadır (Mahmudov ve Şükürov, 2005).

Yaklaşık 70 yıl devam eden Sovyet döneminde Ermenistan'ın arazisi Azerbaycan'dan koparılan topraklar hesabına genişletilmiştir. Bu, Çarlık Rusyası'nın jeopolitik çıkarlar uğruna izlediği politikanın Sovyet makamları tarafından da takip edildiğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Mustafa, 2019:11). Sovyet hükümeti Azerbaycan'ın tarihi topraklarını Ermenistan'a bağışlama politikası yürütmüş, 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş, Azerbaycan tarihinin ilk modern ulus devleti olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde 114 bin kilometrekare yüz ölçümüne sahip Azerbaycan, Sovyet rejimi döneminde 86,6 bin kilometrekareye kadar gerilemiştir.

Azerbaycan'dan koparılan ilk bölge Zengezur olmuştur. 30 Kasım 1920'de Zengezur'un Gafan, Gorus, Karakilise ve Mehri bölgeleri Sovyetlerin kararıyla Ermenistan'a bağlanmıştır. Oysa, 4 Haziran 1918'de Batum'da imzalanan Türkiye-Ermenistan barış ve dostluk anlaşmasına göre Ermenistan toprakları yaklaşık 10 bin kilometrekare, Azerbaycan toprakları, Ermenistan ve Gürcistan arasındaki tartışmalı bölgeler de dahil olmak üzere yaklaşık 114 bin kilometre karedir ve Azerbaycan'ın bir parçası olan Zengezur toprakları tartışmalı bölgelere dahil değildi (Mustafa, 2019:2).

Zengezur'un Ermenistan'a verilmesiyle Nahçıvan, bir Ermeni koridoruyla Azerbaycan'dan ayrılmış, Türkiye'nin Azerbaycan'a komşu olması önlenmiştir. Buradaki amaç sadece Ermenistan'ı güçlendirmek değil, aynı zamanda Türkiye'nin

Türk Dünyası ve Azerbaycan'la olan tüm yol bağlantılarını azaltmaktı (Mustafa, 2019: 11). Azerbaycan'ın ana kısmının Nahçıvan'dan ayrılması ile büyük Türk Dünyası coğrafi olarak dağılmış ve Ermenistan Zengezur'u alarak İran ile ortak sınıra sahip olmuştur. Zengezur'un Azerbaycan'dan kopartılması Azerbaycan'ın yeni topraklarının işgal edilmesi planının temelini atmış, 1988-1994 yıllarında Ermenistan tarafından Zengezur kazasının geri kalan kısmı – Laçın, Zengilan ve Gubadlı rayonları da işgal edilerek bu süreç tamamlanmıştır.

1980'li yılların sonlarında dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda sosyalizm sistemi çökmeye ve Sovyet yönetimi ülkesindeki egemenliğini yitirmeye başladı. Bu siyasi ortamda, ülkeleri Ruslar tarafından işgal edilmiş olan milletler milli bağımsızlık hareketine girerek hem Sovyetlerin çöküşünü hızlandırdılar, hem de bağımsızlıklarını elde ettiler (Aziz, 2013:125).

Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçov döneminde 1985 yılından başlayarak uygulamaya konulan “glasnost” ve “perestroyka” adı verilen reform ve politikalardan cesaretlenen Ermeniler, 20. yüzyılın sonunda Dağlık Karabağ meselesini tekrar gündeme getirdiler ve bölgenin Ermenistan'la birleştirilmesi ile ilgili taleplerini yeniden seslendirdiler. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleştirilmesi teklifi ilk kez Kasım 1987'de Gorbaçov'un Fransa ziyareti esnasında yanında bulunan ekonomiden sorumlu danışmanı Abel Aganbekyan'ın verdiği bir demeçle gündeme geldi (Veliyev ve Aslanlı, 2011: 16-17). Aganbekyan “L'Humanite” gazetesi ile yaptığı söyleşide “Dağlık Karabağ'ın ekonomik ve siyasi sorunları olduğunu” iddia etmiş, onun Ermenistan'a birleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kayıtlara sorunu tırmandıran ilk provokatif girişimlerden birisi olarak geçen bu konuşmayı Avrupa ve Amerika'daki Ermeni gazeteleri manşetten duyurmuş, Aganbekyan söyleşide “Karabağ Ermenistan'ın olsun isterdim. Çünkü bir iktisatçı olarak buranın Azerbaycan'dan daha çok Ermenistan'a ait olduğunu düşünüyorum ve bu yönde de bir teklif ileri sürdüm. Ümidim glasnost ve perestroyka demokratik şartlarında bu problemin bir çözüme ulaşmasıdır” ifadelerini kullanmıştır.

“Glasnost” ve “Perestroyka” politikalarının ilerlemesi Dağlık Karabağ'a yönelik Ermeni taleplerinin daha fazla gündeme getirilmesine uygun ortam sağlıyordu. İdari merkez Hankendi'deki (Stepanakert) ilk büyük gösteri 13 Şubat 1988'de Lenin Meydanı'nda yapılmış, söz konusu gösteri Moskova'ya bağımsızlık

talebine ilişkin dilekçe götüren bir grup sanatçı ve yazarın dönüşüne göre planlanmıştır. Meydanda yüzlerce insan toplanmış ve izinsiz gösteride Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleştirilmesi talep edilmiştir (Vaal, 2008: 20-21). Buna mukabil Azerbaycan Türkleri tarafından Dağlık Karabağ'ın ikinci büyük şehri Şuşa'da gösteri düzenlenmiştir. Bu gösterilerin ardından süreç, Dağlık Karabağ Ermenilerinin Ermenistan'a bağlanma arayışları, buna karşın Azerbaycan'ın aksi yöndeki çabaları ile devam etmiştir. 1988-1991 yılları arasında iki toplum arasında devam eden çatışmalar SSCB'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bölge üzerinde kontrolünü kaybetmesiyle 1992'de devletlerarası savaşa, akabinde ise bölgesel ve uluslararası aktörlerin de dahil olduğu küresel meseleye evrilmiş, bölgesel barışı tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

2.1.2. Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmaya Dönüşmesi

1985 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) yönetimin başına Mihail Gorbaçov'un geçmesiyle birlikte ölkede yeni bir dönem – “glasnost” (açıklık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) dönemi başladı. Bir yandan ülke dışındaki Ermeni lobisinin, diğer yandan da SSCB içindeki Ermeni aydınların Gorbaçov'la geliştirdiği ilişki, onları Dağlık Karabağ bölgesini alabilmeleri konusunda umutlandırıyordu. İlerleyen dönemde ister Gorbaçov'un ekonomi danışmanı Aganbekyan'ın Paris'te yaptığı konuşma, isterse de Ermenistan'daki ve Moskova'daki Ermeni faaliyetleri, Karabağ bölgesinin dağlık kısmını biran önce Azerbaycan'dan koparmaya yönelikti. Bölgede yaşayan Ermeniler de artık daha aktif bir pozisyona gelmişlerdi (Aslanlı, 2001:400).

20 Şubat 1988 tarihinde 140 üyesinden 110-u Ermeni olan eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (DKÖB) parlamentosu Azerbaycan ve Ermenistan parlamentolarına hitaben Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a birleşme isteğini belirten müracaat kabul etti. 21 Şubat'ta toplanan SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi Ermenilerin isteklerinin gerçekleştirilemeyeceği yönünde karar aldı (Özçelik, 2017:444).

Müracaatla istediğini elde edemeyen eski DKÖB yerel parlamentosu 12 Temmuz 1988'de Azerbaycan'dan ayrılma kararı aldı. Ertesi gün toplanan Azerbaycan parlamentosu bu kararı geçersiz ilan etti. Gelişmeler üzerine 18 Temmuzda toplanan SSCB Yüksek Sovyeti bu kararları değerlendirdi ve alınan karar

20 Temmuz 1988 tarihli “Kommunist” (Bakü) gazetesinde yayınlandı. Kararda, Azerbaycan ve Ermenistan’ın sınırlarının ve anayasayla belirlenen toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin mümkün olmadığı, bu kararın SSCB Anayasası’nın 78. maddesine dayandırıldığı ifade ediliyordu. Bu maddeye göre her hangi bir Sovyet Cumhuriyetinin sınırı onun rızası olmadan değiştirilemez. Bu karardan sonra Ermeniler Azerbaycan’dan ayrılma yönündeki faaliyetlerini daha da artırdılar (Aslanlı, 2001: 400-401).

7 Aralık 1988’de Ermenistan’da meydana gelen deprem, olayları kısa bir süre durdurmuş, bölge tarihinin en büyük depreminde 20 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Bu esnada Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Mihail Gorbaçov gezisini yarıda keserek ivedilikle Ermenistan’a gitmiştir. Depremin meydana geldiği Gümrü’yü ziyaret eden ve başkent İrevan’a giden Gorbaçov arabadan indiğinde Ermenilerin ilk sorusu “Karabağ ne zaman Ermenistan’a bağlanacak” olmuştur (<http://www.aniarc.am/2017/12/07/gorbachev-armenia-1988/>, 20.05.2021).

İlginçdir ki, deprem felaketi sırasında Azerbaycan yardıma ilk koşanlar arasında yer almıştır. Fakat Azerbaycan’ın yardımını taşıyan uçak 12 Aralık 1988’de Ermenistan sınırları içerisinde düşmüş, bir kişi hariç, uçakta bulunan 77 kişi hayatını kaybetmiştir.

Gümrü depreminden yaklaşık bir ay sonra, 12 Ocak 1989’da Sovyet parlamentosu Ermenilerin bir yıldır sürdürdüğü gösterilere boyun eğerek, Azerbaycan’a bağlı bu özerk bölgeyi Moskova’ya bağlamış (Karaca, 2015: 122), eski DKÖB’nin yönetimini geçici bir süre için Azerbaycan’dan alarak Moskova’ya bağlı özel komiteye verilmiştir. 28 Kasım 1989’da ise yönetim yeniden Azerbaycan’a bırakılmıştır (Aslanlı, 2001:401).

Ermenistan’ın 1 Aralık 1989’da Dağlık Karabağ’ı kendisine birleştirme kararı, 9 Ocak 1990’da ise parlamentoda 1990 bütçesini onaylarken ekonomik plan kapsamına Dağlık Karabağ’ın da dahil edilmesi olayları çığırından çıkardı. Azerbaycan’da hem Moskova yönetimine, hem de Azerbaycan yönetimine protesto gösterileri arttı (Aslanlı, 2001: 401). Protesto gösterilerini dağıtmak için 19 Ocak’ı 20 Ocak’a bağlayan gece Sovyet birlikleri Bakü’ye girerek 20 Ocak katliamını gerçekleştirdi. Azerbaycan halkının Sovyet yönetimine güvenini temelden sarsan ve

ülkenin bağımsızlığına giden süreci başlatan 20 Ocak faciası daha sonra bağımsızlık hareketinin sembolüne çevrildi.

Devam eden süreçte karşılıklı hamlelerin ardı arkası kesilmemiştir. 2 Eylül 1991’de Dağlık Karabağ Ermenileri SSCB’yi oluşturan cumhuriyetlerin birlikten ayrılma süreçlerini düzenleyen yasayı öne sürerek bu kez Ermenistan ile birleşmekten vazgeçmiş, bağımsızlık ilan etme kararı almıştır. 30 Nisan 1990 tarihli bu yasa ile bir referanduma dayalı olarak otonom birimlere ve birlikten ayrılan cumhuriyetlerin ülkesinde “yoğun halde bir yerde yaşayan” etnik azınlıklara self determinasyon hakkı tanınmıştır (İşyar, 2004: 395). Buna karşın Azerbaycan, SSCB Anayasası’nı öne sürerek bu sürece karşı çıkmış ve Dağlık Karabağ’ın özerklik statüsünü iptal etmiştir. Bölgede 10 Aralık 1991 tarihinde referandum yapılmış, sonuç Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığından yana olmuştur (İşyar, 2004: 395). Dağlık Karabağ’daki Azerbaycan Türkleri referanduma katılmamışlardır. Böylece, Ermenistan’ın Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve bölgede yaşayan Ermenilerin gösterileriyle başlayan sorun Dağlık Karabağ Ermenilerinin bağımsızlık ilanı ile yeni bir boyut kazanmıştır (Yılmaz, 2013: 78).

Bu olaylar yaşanırken Azerbaycan Yüksek Sovyeti (parlamentosu) tarafından 30 Ağustos 1991’de bağımsızlık ilan edilmesi yönünde bildiri kabul edilmiş, Eylül ayı boyunca Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsızlığın ilan edilmesinin tartışıldığı oturumlar yapılmıştır. 18 Ekim 1991’de “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Akti” oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Kabul edilen belgede, Azerbaycan’ın, 1918’de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin varisi olduğu ilan edilmiştir.

Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal süreci ise SSCB’nin resmen dağılmasından üç gün sonra başlamıştır. 25 Aralık 1991’de Kazakistan’ın o dönemdeki başkenti Almatı’da toplanan 11 sovyet sosyalist cumhuriyetinin temsilcileri Sovyetler Birliği’nin sona ermiş olduğunu (has ceased to exist) açıkladılar. Böylece, 1922’de kurulmuş olan Sovyetler Birliği’nin devletler hukuku tüzel kişiliği sona ermiş oldu.

28 Aralık 1991’de Dağlık Karabağ’ın yönetim merkezi Hankendi Ermeni güçleri tarafından işgal edildi. 1992 yılı boyunca yalnız Dağlık Karabağ’da değil, çevresindeki rayonlarda da Azerbaycan Türklerinin yaşadığı köy ve yerleşim

birimleri yağmalandı, burada yaşayan insanlar şiddet eylemlerine ve katliamlara maruz kaldı, göçe zorlandı (<https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMjAvMDkvMDEvNTZtcM9kM296MV9RYXJhYmFnXzIwMjBfQVpFLnBkZiJdXQ?sha=28b54e9a4dacd33f>, 17.06.2021).

Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesine yönelik operasyonları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından iki ay sonra yoğunlaşarak 25-26 Şubat 1992'de Hocalı'da katliama dönüştü. Hocalı, 1991'in son günlerinde Hankendi şehrini ele geçiren Ermenilerin bir sonraki hedefi idi. Dağlık Karabağ sorununun en kanlı olayları burada sergilendi. Ermeni güçlerinin bölgede bulunan Sovyet Kızılordusunun 366. motorize alayının da desteğini alarak düzenlediği saldırıda resmi verilere ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına göre 33'ü çocuk, 106'sı kadın olmakla 613 sivil katledildi. 500'e yakın sivil ağır yaralanırken bin 275 kişi esir alındı. Aralarında 68 kadın ve 28 çocuğun da bulunduğu 150 esirden bir daha hiç haber alınamadı (<https://justiceforkhojaly.org/content/how-it-happened-0>, 20.05.2021). Ermeni makamları esirlerin akıbetiyle ilgili bugüne kadar herhangi bir açıklama yapmamıştır. Bu katliam bazı devletler, aynı zamanda Azerbaycan tarafından soykırım olarak kabul edilmiştir.

8 Mayıs 1992'de Şuşa, 18 Mayıs 1992'de Laçın, 2 Ekim 1992'de Hocaent, 2 Nisan 1993'te Kelbecer, 23 Temmuz 1993'te Ağdam, 23 Ağustos 1993'te Cebraill ve Fuzuli, 31 Ağustos 1993'te Gubadlı ve 29 Ekim 1993'te Zengilan rayonları işgal edilmiştir. Böylece, 1993 yılının sonuna gelindiğinde eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve bu bölgenin etrafındaki 7 rayon Ermenistan güçleri tarafından ele geçirilmiştir. Taraflar arasındaki çatışmalar 5 Mayıs 1994'te Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ Ermenilerinin temsilcileri arasında Bişkek Protokolü çerçevesinde imzalanan ateşkes ilanı ile durmuş, iki ülke arasında yaşanan savaşa resmen ara verilmiştir. Ateşkes rejimi 12 Mayıs 1994'ten itibaren uygulanmaya başlamıştır. Bu ateşkes anlaşmasının ardından çatışmalar ufak çapta devam etse de statüko uzun süre korunmuş, barış antlaşması yapma süreci arabulucuların katılımıyla devam etmiştir.

2.1.3. Ateşkes Dönemi: Ne Savaş, Ne Barış Durumu

1994'te Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ Ermenileri ve Rusya yetkilileri arasında imzalanan ateşkes anlaşmasından sonra bölgede “ne savaş ne de barış”ın olduğu bir durum devam etmiş, fakat taraflar

silahlanmayı sürdürmüş ve her yıl hem temas hem de sınır hattındaki silahlı çatışmalarda onlarca asker ölmüştür. Dağlık Karabağ sorunu bu dönemde “donmuş” olarak tanımlanan çatışmalardan biri durumunda olmuştur. “Donmuş çatışma” tabiri, bir süre devam eden silahlı çatışmalardan sonra kurulan askeri statükonun uzun zamandır devam ettiği ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinin çok zor görüldüğü çatışmalar için kullanılan bir kavramdır. Karabağ meselesinin donmuş bir çatışma olarak görülmesinin nedeni, bu dönemde taraflar arasında devam eden topyekûn bir savaşın olmamasıdır (Kılavuz, 2017: 53).

Aslında Dağlık Karabağ sorununa ateşkes döneminde “donmuş bir çatışma” demek tam olarak doğru olmayacaktır. Bu dönemde hem sayı, hem de yoğunluk bakımından ateşkes ihlalleri artarken hem temas, hem de sınır hattında baş veren çatışmalarda yalnızca askerler değil, siviller de hayatını kaybetmiştir. Taraflar hemen hemen her gün birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlamış, bazı dönemlerde ise ateşkes ihlalleri yoğunlaşmıştır. Ateşkes ihlallerinin yoğunlaşması savaşın başlayabileceği uyarılarına ve savaş senaryolarının gündeme gelmesine neden olmuştur (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 254).

Ateşkes döneminde 27 Eylül 2020’de başlayan hareket haricinde 2016 yılının Nisan ayında ve 2020 yılının Temmuz ayında iki önemli kırılma noktası daha yaşanmıştır. 1994 ateşkes anlaşmasından sonraki en büyük gerginlik olan 4 gün savaşında her iki taraf ciddi kayıplar vermiştir. Nisan 2016 başlarında meydana gelen çatışma 4 gün sürmüş, 5 Nisan tarihinde karşılıklı ateşkes kararı alınarak çatışmalara son verilmiştir. 4 gün savaşında Azerbaycan Terter rayonunun Talış köyü etrafındaki yükseklikleri, Seysulan ve Kazaklar köylerini, Cebraıl rayonunun Lele Tepe yüksekliğini, Goranboy rayonunun Gülistan köyünü, Terter rayonunun Sukavuşan (Madagiz) köyüne giden yolları işgalden kurtarmıştır. Lele Tepe’nin işgalden kurtarılması Cebraıl rayonunun Çocuk Mercanlı köyünü ön cepheden uzaklaştırmış ve köye güvenli erişimi sağlamıştır.

“4 gün savaşı” olarak tanımlanan gerginlik Rusya’nın arabuluculuğuyla Moskova’da Ermenistan ve Azerbaycan Genelkurmay Başkanları arasında imzalanan anlaşmayla yerini ateşkese bırakmıştır. Yani, savaştan sürekli ateşkes ihlallerinin yapıldığı aşamaya geri dönmüştür (Cafersoy ve Aslanlı, 2016:255).

İkinci kırılma 12-18 Temmuz 2020’de, Ermenistan’ın Tovuz’a saldırısıyla yaşanmış, Dağlık Karabağ ile bağlantısı bulunmayan, Azerbaycan-Ermenistan sınırında yer alan ve son derece önemli projelerin, Türkiye ve Azerbaycan’ın ortaklaşa gerçekleştirdiği Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demir Yolu Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi’nin (TANAP, Trans Anatolian Natural Gas Pipeline) başlangıcı olan Güney Kafkasya doğal gaz boru hattının geçtiği bu bölgeye yapılan saldırı dünya kamuoyunda da büyük yankı uyandırmıştır. Saldırı sırasında Azerbaycan ordusundan birkaç asker, astsubay, subay ve General Polad Haşimov şehit edilmiştir. Saldırının ardından Azerbaycan’da vatandaşlar sokaklara dökülerek, Azerbaycan yönetiminden harekate başlama talebinde bulunmuşlardır. 27 Eylül 2020’de başlayan ve 44 gün devam eden savaşta büyük kayıplar veren Ermenistan yenilgiyi kabul ederek işgal altında tuttuğu Azerbaycan topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır.

2.1.4. Ermenistan İşgalinin Sonuçları

8 Mayıs 1994’te Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nde (DKÖB) yaşayan Ermenilerin temsilcileri arasında imzalanan ateşkes anlaşması savaşı durdursa da, ateşi kesmemiştir. Hem temas hattında, hem de iki ülke arasındaki devlet sınırında sık sık ateşkes ihlalleri yaşanmış ve bazen bu ihlallerin geniş çaplı bir savaşa dönüşeceğine ilişkin beklentiler oluşmuştur (Cafersoy ve Aslanlı: 2016:251).

1994 yılına kadar süren savaşın bilançosu Azerbaycan için oldukça ağır olmuştur. Ermenistan katliamlar ve yerel halkı sürmek suretiyle Azerbaycan topraklarını işgal etmiş, Azerbaycan’dan koparılan bölge fiilen Ermenistan’ın sınırları içerisine dahil edilmişti. Bu, Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir.

Ermeniler tarafından 1988 yılında başlatılan gerginliğin ilerleyen dönemde kendi topraklarından kovulma, etnik temizlik ve işgale dönüşmesiyle Dağlık Karabağ’daki 5, çevresindeki 7 rayon dışında Terter rayonunun 13, Kazak rayonunun 7 ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin (NÖC) Sederek rayonunun 1 köyü de işgal edilmiştir. Terter rayonu Dağlık Karabağ’ı kuzeyden çevrelerken, bölge ile sınırı olmayan Kazak rayonu ülkenin kuzey batısında yer almaktadır. Zengezur bölgesinin 1920 yılında Azerbaycan’dan alınıp Ermenistan’a verilmesiyle anakara ile bağlantısı

kesilen Nahçıvan'ın Kerki, Kazak rayonunun ise Yukarı Eskipara, Aşağı Eskipara, Berhudarlı, Sofulu, Bağanıs Ayrım, Kızıl Hacılı ve Heyrimli köyleri Ermenistan toprakları içinde bulunan eksklav alanlardır. Kerki köyü 1990, Kazak rayonunun köyleri ise 1990-1992 yılları arasında işgal edilmiştir.

1994 yılında ateşkes sağlandığında 250 binden fazla Azerbaycan Türkü Ermenistan'daki evlerinden zorla çıkarılmış, 900'ün üzerinde yerleşim birimi yıkılmış, Dağlık Karabağ ve etrafındaki rayonlarda yaşayan 1 milyona yakın Azerbaycanlı nüfus yerinden edilerek kendi ülkesinde mecburi kaçkın ve göçkün durumuna düşmüş, ülke dahilinde her sekiz kişiden biri yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in resmi internet sitesinde yerleştirilen döküman Azerbaycan'ın kayıplarının farklı boyutlarını açıkça gözler önüne sermektedir. Dökümanda Ermeni güçlerinin askeri operasyonlarında 20 bin Azerbaycanlının öldürüldüğü, 50 bin kişinin sakat bırakıldığı, 71'i çocuk, 267'si kadın, 326'sı yaşlı olmakla kaybolan 3889 Azerbaycan vatandaşı hakkında bilgi alınamadığı, onlardan 871'inin esir götürüldüğünün belirlendiği, Ermeni işgalleri sonucunda sivil yerleşim birimleri, kamu binaları, okullar, çocuk yuvaları, hastaneler, kütüphaneler, müzeler, tarihi abideler, köprüler, mescitler ve mezarlıkların dağıtıldığı bildirilir (https://static.president.az/upload/Files/2020/09/01/56mrod3oz1_Qarabag_2020_AZE.pdf, 17.06.2021).

Burada bazı hususları belirtmek faydalı olacaktır. 10 Kasım 2020'de Ermenistan'ın sahada yenilgisinin kesinleşmesinin ardından Azerbaycan, işgalden kurtardığı topraklarda manevi, maddi zararların ve yıkımların tespit edilmesi için saha incelemelerine başlamıştır. Uluslararası kuruluşların da iştirakiyle yapılan incelemelerin tamamlanmasının ardından hazırlanacak raporlar eşliğinde uluslararası mahkemelerde Ermenistan hükümetine karşı hem Azerbaycan hükümeti hem de çok sayıda mağdur vatandaşın tazminat davası açması öngörülmüyor.

Dağlık Karabağ sorununun sıcak çatışmaya dönüşmesi ve toprak kayıpları Azerbaycan'da kaygan siyasi zemin oluşturmuş, onu askeri, politik ve ekonomik olarak güçsüz bırakmıştır. Azerbaycan 1991-1993 yılları arasında 6 kez devlet başkanı değiştirmiştir. Diğer yandan, Birleşmiş Milletler 30 Nisan 1993'te Kelbecer'in, 29 Haziran 1993'te Ağdam'ın işgali, 14 Ekim 1993'te işgal edilen diğer araziler ve 11 Kasım 1993'te Zengilan'ın işgali ile ilgili aldığı 822, 853, 874 ve 884

sayılı kararlarına rağmen bunları uygulatamamış, uluslararası kamuoyunun Ermeniler üzerinde baskı kurmasını sağlayamamıştır.

2.1.5. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Soruna İlişkin Tutumları

Dağlık Karabağ sorununun birinci dereceden tarafları Azerbaycan ve Ermenistan'ın soruna yönelik argümanları birbirinden oldukça farklıdır. Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorununun Ermenilerin “Büyük Ermenistan Devleti”ni kurmak, yani denizden denize kadar olan toprakları kurmak istedikleri devlete katmak planının bir parçası olduğunu, Dağlık Karabağ Savaşı'nın Ermenistan'ın yayılmacı politikalarının ve “sınırlarını genişletme isteği”nin sonucu ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ermenistan'a göre savaş Dağlık Karabağ ile Azerbaycan arasında patlak vermiş, Ermenistan, Dağlık Karabağ'daki Ermeni nüfusunu ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin “kendi kaderini tayin hakkını” korumak amacıyla savaşa dahil olmuştur (Özdal, 2009).

Ermenilerin tezleri, Dağlık Karabağ'da “tarihi öncelik”lerinin olduğu, nüfus olarak çoğunluk teşkil ettikleri, bu nedenle ermenilerin kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu savına dayanmaktadır. Azerbaycan tarafı ise, Dağlık Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihi olarak kendisine ait olduğunu savunmakta, bölgedeki etnografik yapının Rus ve Sovyet politikalarıyla suni olarak değiştirildiğini, bu nedenle toprak talebine temel teşkil edemeyeceğini ifade etmektedir (Yılmaz, 2013: 78).

Uluslararası hukuk açısından Dağlık Karabağ çatışması dikkatle incelendiğinde, Ermenistan'ın tarihi kanıtları öne sürerek toprak talebinde bulunması kabul görmemekte ve Azerbaycan'ın tutumu desteklenmektedir. Ermenilerin self-determinasyon ilkesi doğrultusunda hareket ettiklerine dair tezleri de uluslararası hukuk tarafından uygun görülmemektedir (Ekici, 2017:68).

Örneğin, Dağlık Karabağ'daki durum hakkında genel bir hukuki çerçeve çizen, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında yürüttüğü yasadışı eylemleri ortaya koyan ve Prof. Dr. Allain Pellet tarafından hazırlanan “Legal Opinion on Third Party Obligations with Respect to Illegal Economic and Other Activities in the Occupied Territories of Azerbaijan” (Azerbaycan'ın İşgal Altındaki Topraklarında Yasadışı Faaliyetlerle İlgili Üçüncü Ülkelerin Yükümlülükleri Hakkında Hukuki Görüş) başlıklı rapor (<https://genprosecutor.gov.az/down>

load/002/ermenistan_elave_1.pdf, 05.06.2021, 373-429) detaylı bir şekilde uluslararası hukuka göre Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan "ayrılığı"nın halkların kendi kaderini tayin (self-determinasyon) hakkı temel alınarak haklı gösterilemeyeceğini anlatmakta, Dağlık Karabağ'daki durumun Ermenistan tarafından askeri işgal olduğunu belirtmekte, gerekçe olarak Ermenistan'ın yasadışı güç kullanımı, Azerbaycan'ın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün ihlali gösterilmektedir. Söz konusu rapor Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi belgesi olarak yayılmıştır.

2.1.6. Dağlık Karabağ Sorunu Özelinde Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Dağlık Karabağ sorunu Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen önemli bir meseledir. Türkiye bu soruna Dağlık Karabağ etrafındaki rayonlardan olan Kelbecer'in 1993 yılında işgalinin ardından yaptırım olarak kara sınırını kapatarak ve diplomatik ilişkileri sınırlandırarak dahil olmuştur. Sınır kapısının kapatılması zaman zaman çeşitli ulusal ve uluslararası platformlara taşınarak tartışılrsa da, aslında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin sorunlu hale gelmesinde Dağlık Karabağ sorununun direkt ilgisi bulunmamaktadır.

Ermenilerin, Doğu Anadolu'yu kaybettikleri bir Ermeni toprağı olarak görmeleri ve bir gün bu toprakları geri alacakları yolundaki düşünce ve planları iki ülke arasındaki ilişkileri en az Dağlık Karabağ sorunu kadar etkileyen bir faktördür. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kuruluş sürecindeki Türkiye Cumhuriyeti, 1918-1920 yılları arasında var olan tarihteki ilk bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti ile Gümrü ve Kars anlaşmalarını imzalamış ve böylece tarihi bir mutabakat ve uzlaşmanın temelini atmıştır. Ermenistan bağımsızlığını yitirip bir Sovyet Cumhuriyeti olduğunda aynı anlayış ve ilkeler 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile teyit edilmiştir (Gökçe, 2011: 1147).

Soğuk Savaş döneminde ASALA terör örgütünün Türk diplomatları şehit etmesine, Türkiye'ye karşı toprak, sözde soykırım ve tazminat taleplerine rağmen Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olsa da, diplomatik ilişkiler tesis edilememiştir. Ermenistan Bağımsızlık Beyannamesinin 11. maddesinde Türkiye'nin Doğu Anadolu illerinin "Batı Ermenistan" olarak nitelendirilmesi, aynı maddede "Ermenistan, 1915 soykırımının tanınması çabasını sürdürmeye devam edecektir" ifadesinin yer alması,

Ermenistan Anayasası'nın 13. maddesinin 2. paragrafında tarif edilen devlet armasında Türkiye'nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı'na yer verilmesine rağmen dönemin Türk hükümeti Dağlık Karabağ sorununda mesafeli durmayı tercih etmiştir. 1992 yılında Hocalı'da yapılan katliam, 1992 yılı boyunca Karabağ'da artan çatışmalar ve Azerbaycan topraklarının işgaliyle sonuçlanan saldırılar sebebiyle Ermenistan politikasında değişikliğe gidilmiş, Türkiye, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalarda Azerbaycan tarafını destekleyerek 1993 yılında Ermenistan ile kara sınırlarını kapatmıştır (Gökçe, 2011:1148).

Türkiye'nin Doğu bölgeleri için “Batı Ermenistan” tabirini kullanan ve bu toprakların da kendisinin olduğu iddiasında bulunan Ermenistan'da bu retorik yalnızca söylem bazında kalmamakta, sık sık ülkenin üst düzey yöneticileri tarafından da dile getirilmektedir. Örneğin Serj Sarkisyan'ın, cumhurbaşkanı sıfatıyla 25 Temmuz 2011'de bir üniversitede düzenlenen konferansta kendisine yöneltilen “Batı topraklarımızı Ağrı Dağı'yla birlikte geri alabilecek miyiz?” şeklindeki soruya Ermenistan'ın çatışmacı ve işgalci dış politika anlayışının dışı vurumu ve resmi açık itirafı olan şu yanıtı vermiştir:

“Bu sizin neslinize bağlı. Mesela benim nesil üzerine düşen görevi başarıyla yerine getirdi. 90'lı yıllarda vatanımızın parçası Artsah'ı (Karabağ bölgesini) düşmanın elinden kurtardık. Her neslin bir görevi vardır. Siz de ileride bizim gibi görevinizi yerine getirip getirmeyeceğiniz birlik ve beraberliğinize bağlıdır. Biz Ermeni ulusu her zaman Anka kuşu gibi küllerden dirilmeyi başarmışızdır” (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karabag-i-biz-aldik-agri-yi-size-biraktik-18338718>, 05.09.2021).

Ermenistan Anayasası'nda, Türkiye topraklarının bir kısmından Batı Ermenistan olarak bahsedilmesi Türkiye'ye karşı açıkça toprak iddiası anlamına gelmektedir. Ayrıca Ermeni lobilerinin güçlü olduğu çeşitli ülkelerin meclislerinde soykırımı kabul ettirme yönündeki çabaları Türkiye ile Ermenistan'ı karşı karşıya getirmektedir. Türkiye ile ilişkilerini sözde Ermeni soykırım iddiaları üzerine oturtan, komşu olduğu devletlerin toprakları hesabına genişleme politikası izleyen Ermenistan Gürcistan'ın Cahaveti bölgesinin de kendisine ait olduğunu iddia etmekte ve bölgedeki ayrılıkçı Ermenilere doğrudan destek vermektedir.

Kısaca, Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin tesis edilememesinin dört nedeni bulunmaktadır. Türkiye 1993 yılında kapattığı kara sınırının açılmasını Ermenistan'ın Türkiye'ye yönelik “soykırımın tanınması” ısrarından ve bu amaçla

tüm dünyada yürüttüğü kampanyadan vazgeçilmesi, işgal ettiği Karabağ topraklarından çekilmesi ve soruna Azerbaycan ile birlikte kalıcı bir çözüm bulunması, 1920-1921 Kars ve Gümrü antlaşmalarını tanınması şartlarına bağlamıştır.

Türkiye Ermenistan'la sınırlarını açması yönünde sürekli baskı altında tutulmuş, Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde İsviçre'nin arabuluculuğunda başlatılan süreç neticesinde, 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Bu protokollerle ikili ilişkileri normalleştirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmıştır (Kaya, 2011).

İkili ilişkilerin normalleştirilmesi için bir çerçeve sunan protokoller, onaylanmalarının uygun bulunması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sevk edilmiştir. Ermenistan'da ise protokoller, anayasaya uygunluğu açısından incelenmek üzere Anayasa Mahkemesi'ne iletilmiş; Anayasa Mahkemesi 12 Ocak 2010 günü, protokollerin Ermenistan Anayasası'na uygun bulunduğunu açıklamakla birlikte, 18 Ocak 2010 tarihli gerekçeli kararında protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı önkoşullara ve kısıtlayıcı hükümlere yer vermiştir. Karar bu haliyle protokollerin müzakere gerekçesini ve protokollerle hedeflenen temel amacı zedelemiştir.

Ermenistan, protokollerin onay sürecini askıya aldığını 23 Nisan 2010 tarihli bir Nota ile Türkiye'nin Tiflis Büyükelçiliğine bildirmiştir. Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan Şubat 2015'te sözkonusu protokolleri Ermenistan Parlamentosu'ndan geri çekmiş, 1 Mart 2018 tarihinde ise hükümsüz ilan etmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 05.09.2021).

2.2. Dağlık Karabağ Sorununa Uluslararası Çözüm Arayışları

2.2.1. Bölge Devletleri ve Küresel Güçlerin Girişimleri

Dağlık Karabağ, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) ilk kez arabuluculuk misyonuyla hareket ettiği çatışma bölgesi olmuş ve çatışmanın Minsk Grubu öncülüğünde uluslararası arabuluculuk yoluyla çözülmesi hedeflenmiştir. Geçen yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası platformlarda en çok tartışılan meselelerin başında yer alan Dağlık Karabağ sorununa çözüm arayışları sürecinde arabuluculuk iki koldan işletilmiştir. Bir yandan bölge devletlerinin ve küresel

güçlerin arabuluculuk girişimleri, özellikle Rusya'nın çabaları, diğer taraftan ise AGİT'in Minsk Grubu nezdinde sürdürülen girişimler devam etmiştir. Sorunun uluslararası örgütlerin gündemine dahil olması, onu bölgesel düzeyden uluslararası sistemin gündemini meşgul eden bir soruna dönüştürmüştür. Dağlık Karabağ sorununun uluslararası arabulucusu 1992 yılı itibarıyla AGİT Minsk Grubu olmuştur. Minsk Grubu'nun taraflara sunduğu planlar kabul görmezken, Rusya'nın daha etkin bir profil çizdiğini söylemek mümkündür.

Sorunun çözümüne yönelik ilk kapsamlı arabuluculuk çabası Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin ile Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'den gelmiştir. Bu iki lider Jeleznovodsk görüşmeleri sonucunda Azerbaycan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ arasında 24 Eylül 1991 tarihli bir ateşkes anlaşması yapılmasını sağladılar. Jeleznovodsk Anlaşması Dağlık Karabağ sorununda ilk ateşkes anlaşmasıdır. Yeltsin ve Nazarbayev'in garantörlüğünde varılan anlaşma taraflar arasında ateşkesin sağlanmasını, Ermenistan'ın eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (DKÖB) Azerbaycan'a ait olduğunu kabul etmesini, bölgeye kendisini yönetmesi için bir takım olanaklar sağlanmasını öngörmekteydi (Cafersoy ve Aslanlı: 2016: 244). Anlaşmaya göre yıl sonuna kadar tüm silahlı gruplar silahlarını bırakarak Dağlık Karabağ'dan çekilecek, burada sadece Sovyet birlikleri kalacaktı (Demirtepe, 2011:5-6). Rusya'nın Jeleznovodsk kentinde imzalanan anlaşmanın şartlarına Ermeniler tarafından uyulmaması ve aracı görevini üstlenmiş olan Rusya'nın Ermenistan'a silah satarak güvenilirliğini kaybetmesi sonucunda anlaşma “modus vivendi” (geçici anlaşma) olmaktan öte bir işlev göremedi (Demirtepe, 2011:5-6).

Azerbaycan, varılan ateşkes anlaşmasına uyulmadığını kanıtlamak amacıyla bölgeye Rus ve Kazak gözlemcileri davet etmiş, 20 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan hükümetinin üyelerini (Devlet Sekreteri Tofiq İsmayılov, Başbakan Yardımcısı Zülfü Hacıyev, İçişleri Bakanı Mehmed Esedov, Başsavcı İsmet Gayıbov), adalet ve güvenlik yetkililerini, iki Rus generali, Kazak ve Rus gözlemcileri (Kazakistan İçişleri Bakan Yardımcısı Sanlal Dasumoviç Serikov ve diğerlerini), ayrıca ünlü gazetecileri taşıyan helikopter Ermenilerin kontrolündeki bölgeden açılan ateş ile düşürülmüş, olayda kurtulan olmamıştır. Azerbaycan'da en sevilen devlet yetkililerinin ve gazetecilerin hayatını kaybettiği bu saldırı sonrasında

matem ilan edilmiştir. Saldırı barış görüşmelerini ve ateşkes sürecini baltalamıştır (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 244).

20 Kasım 1991 saldırısının ardından Ermenistan tarafının ateşkes konusundaki samimiyetine olan inancını kaybeden Azerbaycan bazı kararlar almak durumunda kalmıştır. Ermenistan'a giden demir yolu kapatılmış, Azerbaycan parlamentosu 26 Kasım 1991 tarihli toplantısında DKÖB'nin özerklik statüsünü kaldırmış ve bu tarihe kadar özerk yapı içerisinde yer alan rayonları direkt Bakü'ye bağlamıştır. 20 Kasım saldırısı aynı zamanda Yeltsin ve Nazarbayev tarafından başlatılan barış girişiminin sonuçsuz kalması anlamını taşımaktaydı (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 245).

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmaların sona erdirilmesine yönelik sonraki girişimler ise İran'dan gelmiştir. 24 Şubat 1992'de İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti, taraflar arasında arabuluculuk yapma amacıyla bölgeye bir ziyaret gerçekleştirse de, İran'ın teklifi taraflarca kabul görmemiştir. 20 Şubat 1992'de ise Rusya'nın girişimiyle üç dışişleri bakanının görüşmesinin ve ateşkes yönünde olumlu demeçlerin verilmesinin üzerinden bir hafta geçmeden 26 Şubat'ta Ermeniler, Hocalı'da katliam gerçekleştirmiştir (Gökçe, 2011:1144).

İran'ın bir sonraki benzer girişimi de ateşkes açısından başarısızlıkla ve Azerbaycan açısından işgalle sonuçlanmıştır. Çatışmaların dinmemesi üzerine İran yeniden devreye girmiş, İran Devlet Başkanı Haşimi Rafsancani'nin önderliğinde Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan ve Azerbaycan Devlet Başkanı Vekili Yakup Mammadov'un katılımıyla Tahran'da 7 Mayıs 1992'de gerçekleştirilen zirvede ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasının hemen ardından Ermeniler bölgenin en stratejik noktası olan Şuşa'ya saldırmış, 8 Mayıs tarihinde Şuşa'nın işgal edilmesi ile Tahran zirvesi de başarısız bir girişim olarak kalmıştır (Aslanlı, 2001: 405).

Tahran zirvesinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında sekiz maddeden oluşan bir anlaşma imzalandıktan sadece bir gün sonra Ermenistan ordusunun bölgenin anahtarı konumundaki Şuşa'yı, 18 Mayıs 1992'de ise Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın rayonunu işgal etmesi İran'ın arabuluculuğu konusunda sorular ortaya çıkarmış, Ermenistan'ın barış konusundaki tutumunun "samimiliği"ne duyulan kuşkuyla güçlendirmiş ve bir barış girişiminin daha sonuçsuz kalmasına neden olmuştur (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 245).

Çatışmaların şiddetlenerek devam etmesi ile bölge devletlerinin arabuluculuk girişimleri sonraki süreçte de devam etmiş, Kazakistan devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ateşkes ilan edilmesi için yeni girişimde bulunmuş, Azerbaycan, Ermenistan ve Kazakistan dışişleri bakanları arasında 27 Ağustos 1992’de Alma-Ata Beyannamesinin imzalanması ile sonuç elde edilse de, Ermenistan Eylül ortasında beyannameni redd etmiştir. Bir sonraki girişim Rusya’dan gelmiş, 19 Eylül 1992’de Rusya’nın arabuluculuğuyla Soçi kentinde Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve Gürcistan savunma bakanları 25 Eylül’den ateşkesin başlaması ve bir sıra başka konularda anlaşma imzalasalar da, bir yandan iki tarafın sürekli birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlaması, diğer yandan Ermenistan’ın Dağlık Karabağ Ermenilerinin görüşmelere resmi sıfatla katılma yönündeki çabaları nedeniyle bu anlaşmaya da uyulmamıştır (Aslanlı, 2001: 406).

1993 yılının hemen başında 13 Ocak’ta Moskova’da biraraya gelen ABD başkanı George Bush ve Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin Dağlık Karabağ’a ilişkin imzaladıkları beynamede Dağlık Karabağ’da ve Azerbaycan - Ermenistan sınırındaki çatışmalardan rahatsızlıklarını ifade etmiş ve sorunun AGİK’in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı adını almıştır) temel ilkeleri çerçevesinde çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Özçelik, 2017: 450).

Genel hatlarıyla bakıldığında sorunun çözümü bağlamında Azerbaycan’ın politikası çatışmaların durdurulmasının ve işgal olunmuş toprakların geri kazanılmasının sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda 1993 Haziran ayında Haydar Aliyev’in Milli Meclis başkanlığına gelmesi ile sorunun çözümünde farklı bir strateji benimsenmiştir. Bu çerçevede Rusya ile ilişkilerin normal düzeye taşınması ve Ermenistan işgalinin durdurulması için uluslararası alanda destek aranması Bakü’nün rolünü güçlendirmiştir. Özellikle, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları diplomatik alanda başarı sayılsa da, kararların uygulanmaması en büyük eksiklik olarak ortaya çıkmıştır.

Böylece, çatışmanın sonlandırılması amacıyla hem bölgesel, hem de küresel güçler arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş, fakat taraflar arasında sorunun barışçıl yolla çözümüne ilişkin anlaşmaya varılamamıştır. Dağlık Karabağ sorununun tarafları arasında uzlaşmanın sağlanması, sorunun barışçıl yolla çözümü amacı ile

yıllar içerisinde birçok girişim gerçekleşmiş, taraflara farklı öneriler sunulmuştur. Bunlar; BM tarafından 1993 yılında alınan 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlar, 1996 Lizbon’da AGİT Devlet Başkanları Zirvesi, Minsk Grubu çalışmaları sonucunda Temmuz 1997’de sunulan “paket çözüm planı”, Aralık 1997’de sunulan “aşamalı çözüm planı” ve Kasım 1998’de sunulan “ortak bir devlet planı”, 2001 yılında Florida’da yapılan Key West görüşmeleri, 2004 Varşova’da gerçekleştirilen Avrupa Ekonomik Zirvesi, 2 Mart 2005 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Kararı, 1999, 2001, 2004, 2007 yıllarında Minsk Grubu eş başkanlarının çözüm girişimleri, 14 Mart 2008 tarihli BM kararı, Kasım 2008’de İlham Aliyev ve Serj Sarkisyan’ın Rusya’da görüşmesi, 2009 yılı Madrid İlkeleri, Mayıs 2009 Prag Zirvesi, 1 Mayıs 2010 tarihli AB kararı, 2016 yılı Lavrov Planıdır. Aşağıdaki altbölümlerde bahsi geçen girişim ve planlardan bazıları özetlenecektir.

2.2.2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları

1993 yılı Ermenistan’ın saldırılarının ve ateşkes girişimlerinin yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Kelbecer’in işgaliyle birlikte sürece BM Güvenlik Konseyi’nin de dahil olmasıyla çabalar daha da çok boyutlu hale gelmiştir (Cafersoy ve Aslanlı, 2016: 247). Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne saldırı niteliğini taşıyan ve bölgesel barışı tehdit edecek boyutlara ulaşan Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından dört karar (Resolutions) kabul edilmiştir ([https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508 .htm](https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm), 05.09.2021). Söz konusu kararların tümü 1993 yılında alınmış, bölgedeki gelişmeler kararların birbirini izleyen metinlerine doğrudan yansımıştır. Söz konusu kararlarda Dağlık Karabağ’daki silahlı çatışmaların sona erdirilerek, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığına dayalı barışçı bir çözüme gidilmesi koşullarının sağlanması amaçlanmış (Akçay, 2020:104), Ermenistan’a bölge Ermenileri üzerinde nüfuzunu kullanma çağrısı yapılmıştır.

30 Nisan 1993 tarihli, 822 sayılı karar Ermeni birliklerinin 2 Nisan 1993’te Ermenistan ile eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’ni birbirine bağlayan koridorlardan biri olan Kelbecer’i işgalinin ardından kabul edilmiştir. Karar, Ermeni birliklerinin Kelbecer ve Azerbaycan Cumhuriyeti’nin işgal altındaki diğer bölgelerinden saldırısının durdurulması ve geri çekilmesi çağrısında bulunuyor.

29 Temmuz 1993 tarihli, 853 sayılı karar 23 Temmuz 1993 tarihinde Ağdam'ın işgali üzerine alınmıştır. Karar, tüm düşmanlıkların derhal durdurulmasını talep ediyor, Ermeni birliklerinin Ağdam'dan ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yakın zamanda işgal edilmiş diğer bölgelerinden çekilmesi çağrısında bulunuyor ve 822 sayılı kararı yeniden onaylıyor.

14 Ekim 1993 tarihli, 874 sayılı karar ateşkesin korunması, çatışmanın durdurulması ve Ermeni birliklerinin yakın zamanda işgal ettiği Azerbaycan'ın Fuzuli (23 Ağustos 1993), Cebail (23 Ağustos 1993), Gubadlı (31 Ağustos 1993) ve yakın zamanda işgal edilen diğer bölgelerden çekilmesi çağrısında bulunuyor ve 822 ve 853 sayılı kararları yeniden tasdik ediyor.

12 Kasım 1993 tarihli, 884 sayılı karar ise 29 Ekim 1993'te Zengilan'ın işgali üzerine alınmıştır. Karar, taraflar arasında kurulan ve çatışmaların yeniden başlamasına neden olan ateşkesin son ihlallerini kınıyor, Ermenistan hükümetini, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ bölgesi Ermenileri tarafından 822, 853 ve 874 sayılı kararlarla uyum sağlamak için etki etmeye çağırıyor; taraflardan silahlı saldırıların derhal durdurulmasını; Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Zengilan rayonundan çekilmesi çağrısında bulunuyor ve BM Kararları 822, 853, 874'ü yeniden onaylıyor.

Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın egemenliği altında bulunduğu yaklaşımının benimsendiği söz konusu kararlarda sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı ilkelerine uygun biçimde çözümlenmesi gerektiği bildirilse de, Ermenistan'ın işgalci ülke olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ermenistan kararları uygulamamış ve herhangi bir yaptırıma maruz kalmamıştır.

Güvenlik Konseyi kararları Genel Kurul üzerinde de etkili olmuştur. Birleşmiş Milletler 2008 yılında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü onaylayan ve Ermeni güçlerin işgal ettiği topraklardan derhal çıkmasını isteyen yeni bir karar almıştır. “İşgal Altındaki Azerbaycan Topraklarındaki Durum” başlıklı 62/243 sayılı bu karar, BM Genel Kurulu'nun 14 Mart 2008 tarihinde 62. oturumda Dağlık Karabağ'daki duruma ilişkin olarak kabul ettiği karar olup, Dağlık Karabağ'ı ilgilendiren beşinci Birleşmiş Milletler belgesi ve bununla ilgili ilk Birleşmiş Milletler Genel Kurulu belgesidir (<https://undocs.org/A/RES/62/243>, 06.06.2021). Karar, 39 kabul oyuna karşı 7 karşı oy (ABD, Angola, Ermenistan, Fransa, Hindistan, Rusya ve Vanuatu)

ile kabul edilmiş, 100 ülke çekimser kalmıştır. Ermenistan bu karara da uymamış, Dağlık Karabağ ve çevresindeki topraklarda askeri kuvvet bulundurmaya sürdürmüştür.

Belgeye karşı oy kullanan 7 ülke arasında ABD, Fransa ve Rusya'nın bulunması bir sonraki kısımda açıklanacağı üzere AGİT Minsk Grubu'nun başarısızlığının sebebini de açıklamaktadır. Bu ülkeler sorunun barışçı yollarla çözülmesi için faaliyet gösteren Minsk Grubu'nun eş başkanları görevini üstlenmişlerdi ve çözüm süreci neredeyse bu üç eş başkanın tekelinde idi.

2.2.3. AGİT Minsk Grubu'nun Çözüm Arayışları

Azerbaycan ve Ermenistan Ocak 1992'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na (AGİK) üye olduktan sonra Dağlık Karabağ sorunu AGİK'in gündemine taşınmıştır. Kurum bir süre sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almış, Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin barış görüşmeleri uzun yıllar boyunca AGİT Minsk Grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar tarafları diplomatik olarak biraraya getirmiş olsa da, herhangi bir sonuç alınamamış, çözüm sağlanamamıştır. Minsk Grubu'nun başarısızlığı tüm diplomatik çevreler tarafından kabul edilmiş, konuya ilişkin yapılan akademik çalışmalarda bu husus üzerinde özellikle durularak gelecekte yeni çatışmalar görüleceği ihtimaline vurgu yapılmıştır.

Dağlık Karabağ sorunu hakkında barışçıl çözüm formülleri üretmek hedefi çerçevesinde Mart 1992'de AGİT bünyesinde siyasal diyalog platformu olarak kurulan Minsk Grubu inisiyatifi ismini sorunla ilgili olarak Belarus'un başkenti Minsk'te düzenlenmesi planlaştırılan bir konferanstan almıştır. Konferansın katılımcıları olarak Azerbaycan, ABD, Almanya, Ermenistan, Beyaz Rusya (Belarus), İsveç, İtalya, Fransa, Türkiye, Çek ve Slovakya Federal Cumhuriyeti olmakla toplam 11 ülkenin ismi belirtilmişti (Aslanlı, 2001:405). Konferansa Azerbaycan ve Ermenistan'ın yanında Dağlık Karabağ'dan bir heyet gözlemci olarak kabul edilecekti. Ancak Karabağ Ermenilerinin gözlemci statüsünü kabul etmemesi konferansın toplanmasını engelledi. Konferansa katılacak ülkeler bundan sonra Minsk Grubu adı altında Karabağ sorununun çözümü için faaliyet gösterdiler (Demirtepe, 2011: 6).

AGİT Minsk Grubu'nun arabuluculuk çalışmaları başladığında bölgedeki silahlı çatışmalar devam ediyordu. Minsk sürecinin başlamasının hemen ardından Ermenistan 8 Mayıs 1992'de Şuşa'yı, 18 Mayıs 1992'de ise Laçın'ı işgal etti. Barış görüşmeleri yapılırken saldırılara devam etmesi sorunun Ermeniler tarafından çözümsüzlüğe itilmek istendiğinin bir göstergesidir.

1990'lar AGİT Minsk Grubu'nun çeşitli girişimlerine sahne olmuştur. 5-6 Aralık 1994 tarihinde gerçekleşen Budapeşte Zirvesi'nde eş başkanlık sistemi (Co-chairmanship) kurulmuş, Fransa, ABD ve Rusya eş başkan olarak seçilmişlerdir. Bu düzenlemenin AGİT içinde başka bir örneği bulunmamaktadır. AGİT Minsk Grubu'nun aldığı kararlar genel itibariyle bağlayıcı olmamıştır. Bu bağlayıcı olmayan kararlar, tarafların bir araya getirilmesi ve masaya oturtulması açısından olumlu bir etki yapmıştır, fakat taraflar üzerinde çözüme ilişkin baskı oluşturmak adına yetersiz kalması süreci olumsuzlamıştır (Zengin, 2017: 2).

Eş başkanlar tarafından bazıları plan, bazıları ise ilkeler şeklinde çok sayıda öneri gündeme getirilmiş, 1996 yılındaki AGİT Lizbon Zirvesi'nden sonra 1997 ve 1998 yıllarında taraflara sunulan üç çözüm önerisi büyük yankı uyandırmıştır. AGİT Minsk Grubu taraflara 17 Temmuz 1997'de "Paket Çözüm", 2 Aralık 1997'de "Aşamalı Çözüm" ve son olarak Kasım 1998'de "Ortak Devlet" tasarıları olmakla üç barışçıl çözüm planı sunmuştur (Demirtepe, 2011; Aslanlı, 2015). Bu önerilerden ilk ikisi Ermenistan tarafından, üçüncü öneri ise toprak bütünlüğünü ihlal etmesi nedeniyle Azerbaycan tarafından reddedilmiştir.

"Paket Çözüm Plan" tasarısının içeriğinde, Dağlık Karabağ'ın ve işgal edilmiş olan diğer bölgelerin pozisyonlarının aynı zaman diliminde çözümlenmesi öngörülmektedir. Paket yaklaşımı anlaşmazlığın çözümü ile ilgili tüm meselelerin bir arada çözümlenmesi, tüm konular üzerinde tek bir seferde anlaşma sağlanması anlamına geliyordu. Bu yaklaşıma göre Dağlık Karabağ'ın nihai statüsü Ermeni güçleri işgal edilmiş topraklardan çekilmeden önce belirlenecekti. Ek olarak, Laçın koridoru hariç işgal altındaki toprakların geri verilmesi, Dağlık Karabağ-Azerbaycan sınırına barış koruma güçlerinin yerleştirilmesi, yerlerinden edilen insanların evlerine geri dönüşünün sağlanması, ambargonun kaldırılması ve sınır boyunca tampon bölgelerin kurulması da eş zamanlı gerçekleşecekti (Kılavuz, 2017:56).

“Aşamalı Çözüm Planı”nda ise işgal altında olan bölgelerin tek tek ele alınıp çözümlenmesi öngörülmektedir. Plana göre sorunun çözümü iki aşamada gerçekleşecekti. Tasarı, Dağlık Karabağ’ın ve işgal altındaki diğer bölgelerin birbirinden bağımsız olarak çözüme kavuşturulması gerektiği ve mecburi göçkünlerin son durumu ile ilgili alınması gereken kararları kapsamaktadır (Sapmaz ve Sarı, 2012: 5).

Karabağ Ermenilerinin karşı olmalarına rağmen dönemin Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter - Petrosyan aşamalı çözüm planını kabul etmişti. Çıkan anlaşmazlık nedeniyle oluşan siyasi kriz sonucunda Ter - Petrosyan 1998’in Şubat ayında istifa etmek zorunda kaldı (Kılavuz, 2017:56). Ter - Petrosyan’ın istifasının ardından 1998 Mart ayında Robert Koçaryan Ermenistan’ın yeni devlet başkanı oldu. Koçaryan, Dağlık Karabağ’ın sözde yönetiminin eski başkanıydı. Hemen hemen bununla eş zamanda Ermeni hükümeti Dağlık Karabağ meselesinde daha katı bir tutum aldı.

Ermenistan, müzakerelerde elini güçlendirdiğini düşündüğü için, anlaşmazlık yaşanan konulara bir paket halinde karar verilmesinden yanaydı. Bu şekilde Dağlık Karabağ etrafındaki işgal edilmiş bölgeleri bir pazarlık unsuru olarak kullanabileceğini ve müzakerelerde Azerbaycan’dan Dağlık Karabağ’ın statüsü konusunda daha fazla taviz koparabileceğini düşünüyordu. Azerbaycan da tam tersi, statü meselesi çözümlenmeden önce Ermenistan’ın Dağlık Karabağ etrafındaki işgal ettiği bölgelerden çekilmesini talep ediyordu. Bunu da Ermenistan kabul etmiyordu, çünkü işgal edilen topraklardan çekilirse stratejik avantajını kaybedeceğinden ve ileriki süreçlerde isteklerine karşı bir çözümü kabul etmeye zorlanabileceğinden korkuyordu (Kılavuz, 2017: 57).

“Ortak Devlet Çözüm Planı” (common state deal) Rusya Federasyonu aracılığıyla taraflara sunulmuştur. Öneriye göre, Azerbaycan ve sözde Dağlık Karabağ yönetimi ortak bir devlet kuracak, Dağlık Karabağ’ın kendisine ait anayasası ve ordusu olacak ve Azerbaycan Milli Meclisi’nin kendisine yönelik alacağı kararlar üzerinde veto yetkisi bulunacaktı. Belgede, Dağlık Karabağ’ın dış devletlerle ticari, bilimsel, kültürel ve sportif alanlarda doğrudan ilişkiler geliştirebilme hakkına sahip olduğu belirtilmişti. Aynı zamanda ortak çalışmaların koordine edilmesi için Bakü’de ve Hankendi’de karşılıklı olarak Azerbaycan ve

Dağlık Karabağ temsilciliklerinin oluşturulması öngörülüyordu (Demirtepe, 2011:10). Öneri, bölgede dış temsilcilik kurma hakkı da dahil egemen bir devletin tüm unsurlarına sahip olacağı bir yapı kurulmasına, Azerbaycan'ın bir tür konfederasyon olarak yeniden organize edilmesine dayanıyordu (Kılavuz, 2017: 58). Söz konusu çözüm planı Dağlık Karabağ için dolaylı yoldan fiilen bağımsızlık öngördüğü için Azerbaycan bu öneriyi kabul etmeyeceğini deklare etti. Önerinin bu şekilde hazırlanmasının nedeni, çözüme sadece Ermenistan'ın yanaşmadığı şeklindeki görüntünün ortadan kaldırılmasını sağlamak idi.

Taraflara sunulan çözüm planlarından biri de **“Toprak takası”** planıdır. Key West, Florida'da yapılan toplantıda önerilen plan ile Azerbaycan'ın Nahçıvan, Ermenistan'ın ise Dağlık Karabağ'la kara bağlantısının sağlanması amaçlanmıştır (Sapmaz ve Sarı, 2012: 5). Plan, Karabağ Ermenileri için güvence sağlıyordu, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü korunuyordu, anklav topraklarda yaşayan halka ulaşımı mümkün kılıyordu ve bölgesel entegrasyon sağlıyordu. Ancak önerinin ayrıntıları tartışılmamış, siyasi irade eksik kalmış ve iç destek konusunda yaşanan problemler nedeniyle bu çözüm önerisi daha ileriye taşınamamıştır (Kılavuz, 2017: 58).

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bölge uzmanı Paul Goble'ye ithafla “Goble Planı” olarak da bilinen toprak takası planı şu şekildeydi; Ermenistan güney bölgesi Mehri'de bir koridorla Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesine bir geçiş sağlayacaktı. Bunun karşılığında da Laçın koridoru Ermenistan'a verilecekti. Bu şekilde Ermenistan Dağlık Karabağ'a, Azerbaycan da kendisine ait olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne bir koridorla geçiş sağlayacaktı. Sıkı bir gizlilik içerisinde yapılan, her iki ülke başkanlarının yüz yüze gelerek görüştüğü müzakereler sonucunda 1999'un Kasım ayında İstanbul'da yapılacak olan AGİT zirvesinde barış anlaşmasının imzalanmasının planlandığı öne sürülmektedir (Kılavuz, 2017: 58).

Ancak 27 Ekim 1999'da Ermenistan parlamentosuna bir saldırı gerçekleştirildi. Silahlı bir grup parlamentoya girerek 8 millet vekili ve hükümet yetkilisini öldürdü. Ölenlerin arasında Başbakan Vazgen Sarkisyan ve Ermenistan Parlamento Sözcüsü Karen Demirciyan da vardı. İkisi de dönemin en etkili siyasetçileriydi. Bu saldırı olmasaydı anlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı kesin olmamakla beraber, o

dönemde Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan önce her iki tarafın da bu tür bir anlaşma imzalamaya çok yakın olduğu iddia ediliyordu (Kılavuz, 2017: 58-59).

Eş başkanlar 1999, 2001, 2004, 2007 yıllarında yeni girişimler ortaya koydular, yeni süreçler başlatmaya çalıştılar. 2001 yılından itibaren müzakereler zirveler şeklinde değil, direkt olarak devlet başkanları nezdinde yürütölmeye başlanmıştır. Tarafların en üst düzeyde görüşmeleri sorunun çözümü konusunda önemli gelişmelerin yaşanacağı izlenimi oluşturduğu için uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmiştir. Fakat herhangi bir ilerleme kaydedilmediği gibi, barış anlaşması imzalanmamış ve bu beklenti karşılanmamıştır. Cumhurbaşkanılarının 2001 yılında Ocak ve Mart aylarında olmakla 2 kez Paris’te ve Nisan ayında ABD Key West’de, 2002 yılında ise Nahçıvanın Sederek kasabasındaki görüşlerinde de önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Üzerinde uzlaşılan tek konu görüşmelerin sürdürölmesi olmuştur.

Ermenistan parlamentosundaki saldırıdan sonra Koçaryan Ermenistan içindeki kırılğan güvenlik durumunu göstererek müzakerelerde daha az işbirliğine gitmiştir. Haydar Aliyev bu dönemde ciddi sağlık sorunları yaşamaya başlamış ve Aralık 2003’te vefat etmiştir. Ardından İlham Aliyev Cumhurbaşkanı olmuş ve müzakerelerde yeni dönem Nisan 2004’te başlamıştır. Ermenistan ve Azerbaycan’ın dışışleri bakanları görüşmeleri yeniden başlatmak için Prag’da bir araya gelmiştir. Prag’daki ilk toplantıyı takip eden zamanda, 2004-2005 arasında bir seri önemli görüşme gerçekleştirilmiş ve bu süreç “Prag süreci” olarak adlandırılmıştır (Kılavuz, 2017: 59).

“Prag süreci”nin ayırt edici özelliği tarafların devlet başkanları ve dışışleri bakanları arasında ikili görüşmelerin yapılmasıdır. Bu sürecin sonucu olarak Kasım 2007’de İspanya’nın başkenti Madrid’de yapılan AGİT bakanlar konferansında eş başkanlar tarafından Azerbaycan ve Ermenistan dışışleri bakanlarına sorunun çözümüne dair “Temel ilkeler”, “Madrid prensipleri” yahut “Madrid ilkeleri” olarak isimlendirilen belge sunulmuş, söz konusu belge 2009’da güncellenmiştir. Madrid kriterleri Ermenistan silahlı güçlerinin Dağlık Karabağ etrafındaki 7 rayondan kademeli olarak çekilmesini ve sonrasında Dağlık Karabağ’ın nihai statüsünün belirlenmesi için referanduma gidilmesini sağlayacak bir sürecin başlamasını içermiştir (Zengin, 2017: 1795). 6 temel prensipten oluşan Madrid

ilkeleri Dağlık Karabağ çevresindeki yedi rayonun Azerbaycan'ın kontrolüne geri verilmesini; Dağlık Karabağ'a ara bir statü tanınmasını ve kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde nihai statüsü için müzakereler yapılmasını; Ermenistan ve Dağlık Karabağ arasında ulaşım için bir koridor açılmasını; yerinden edilmiş kişilerin topraklarına geri dönebilmesini ve AGİT bünyesinde bölgeye bir barış gücünün gönderilmesini öngörmüştür.

2007-2009 yılları arasında formüle edilen Madrid ilkeleri hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın olumlu yaklaştığı bir yol haritası idi ve bundan sonraki müzakereler esasen Madrid ilkelerinin yenilenmiş varyantı üzerinden sürdürülmüştür. Minsk Grubu tarafından sonraki süreçte yeni bir çözüm önerisi sunulmadığı gibi, son birkaç yıl içinde Ermeni tarafı bu ilkeleri reddeden bir noktadan hareket etmiştir. 8 Mayıs 2018'de başbakan olarak göreve başlayan Nikol Paşinyan Madrid ilkelerini artık tanımadığını bildirmiş ve işgal altındaki Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'ın bir parçası ilan etmiştir. Ermenistan'ın bu ilkeleri önce kabul edip sonradan farklı davranması sürecin yeniden tıkanmasına neden olmuştur.

AGİT Minsk Grubu başta olmak üzere, uluslararası kuruluşların çözüme yönelik herhangi somut katkısının olmadığı 44 gün savaşı ile bir kez daha anlaşılmıştır. 25 Nisan 2008 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesini talep eden kararına Minsk Grubu'nun eş başkanlığını yapan ABD, Fransa ve Rusya'nın aleyhte oy kullanmış olması oldukça dikkat çekicidir. Eş başkanlardan bilhassa Fransa'nın tarafsız kalamayıp Ermenistan'a yakın durduğu da dikkate alınırsa, Minsk Grubu'nun sorunun çözümünden değil, mevcut statükonun korunmasından yana bir yaklaşım içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer eş başkan Rusya ise soruna ilişkin kilit ülke konumunda olmuş ve bu konumunu sürekli korumuştur. 1980'lerin ikinci yarısında sorunun ortaya çıkmasında, 1994 yılında ateşkes sağlanmasında, bir sonraki kısımda ele alınacağı üzere 10 Kasım 2020 tarihli üçlü mutabakatın imzalanmasında da Rusya'nın rolü belirleyici olmuştur.

2.2.4. Uluslararası Örgütlerin Soruna İlişkin Tutumları

Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan devletinin en büyük görevlerinden biri Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması için uluslararası sistemin desteğinin kazanılması olmuştur. Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunun kabul edilmesi Azerbaycan açısından büyük önem taşımıştır. Bu istikamette Azerbaycan, Birleşmiş Milletler'in (BM) yanı sıra NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu), İKO (İslam Konferansı Örgütü) ve üye olduğu diğer uluslararası kuruluşların zirve toplantılarında sorunu defalarca gündeme getirmiş, uluslararası kamuoyunun Azerbaycan lehine oluşması için diplomasi trafiği yürütmüştür.

Bu noktada uluslararası kuruluşlardan Azerbaycan'a tam destek 1991 yılının Aralık ayında üye olduğu İslam Konferansı Örgütü'nden gelmiştir. 2011 yılında Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları toplantısında alınan karar gereğince ismi İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilen İKÖ, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın topraklarını işgal ettiği gerçeğini kabul eden, Ermenistan'ı açık şekilde işgalci devlet olarak tanıyan ilk ve tek uluslararası kuruluştur. Sorunu sürekli gündemde tutan İKO, tüm zirve toplantılarında bu soruna ilişkin yeterince açık, uluslararası hukuk normlarına uyulmasını talep eden beyanatlar kabul etmiştir.

1992 yılının Haziran ayında İstanbul'da yapılan İKÖ Dış İşleri Bakanları'nın 5. olağanüstü toplantısı, 25–29 Nisan 1992 tarihleri arasında Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin Karaçi şehrinde düzenlenen İKÖ Dış İşleri Bakanlarının 11. toplantısı, 7–9 Eylül 1994'te Pakistan İslam Cumhuriyeti'nin başkenti İslamabat'ta yapılan İKÖ'nün olağanüstü toplantısı, 13-14 Aralık 1994'te Fas'ın Kasablanka şehrinde düzenlenen İKÖ ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarının 7. zirve toplantısı, 9–13 Aralık 1996 tarihleri arasında Endonezya'nın başkenti Cakarta'da yapılan Dış İşleri Bakanlarının 24. toplantısı, 8–11 Aralık 1997 tarihleri arasında İran İslam Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'da düzenlenen İKÖ'nün Devlet ve Hükümet Başkanlarının 8. zirve toplantısı, İKÖ Dış İşleri Bakanlarının 1998 yılında Katar'ın başkenti Doha'da düzenlenen 25. toplantısı, 1999 yılında Burkina Faso'nun başkenti Uagadugu'da düzenlenen 26. toplantısı, 2000 yılında Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da düzenlenen 27. toplantısı, İKÖ Devlet ve Hükümet Başkanlarının 2000

yılında Doha’da düzenlenen 9. zirve toplantısı, İKÖ Dış İşleri Bakanlarının 2001 yılında Mali’nin başkenti Bamako’da düzenlenen 28. toplantısı, 2002 yılında Sudan’ın başkenti Hartum’da düzenlenen 29. toplantısı, 2003 yılında Tahran’da düzenlenen 30. toplantısında Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili kabul edilen karar ve beyanatlarda Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi kınanmış, yaşanan silahlı çatışma ve askeri operasyonlar sonucunda Azerbaycan’da binlerce insanın kendi topraklarından sürülerek ağır koşullarda yaşamaya mahkum edilmiş olmasının ağır insan hakları ihlali oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Öte yandan, BM Güvenlik Konseyi, Kelbecer’in işgaliyle ilgili 6 Nisan 1993 yılında bildiri yayınladıktan sonra İKÖ’nün BM yanındaki grubu da kendi tutumunu belirterek özel bildiri sunmuştur. Kasım 1994’te İKÖ Genel Sekreteri Hamit el-Gabid Azerbaycan ziyaretinde İKÖ’nün Ermenistan’ın Azerbaycan’a saldırısını kınadığını ve sorunun barışçıl yollarla çözümüne taraftar olduğunu belirtmiştir.

Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili çeşitli politikalar geliştiren uluslararası örgütlerden biri de Avrupa Birliği’dir (AB). AB soruna ilişkin bir kaç beyanat yayınlamış, 2003 yılında ise taraflara önemli bir teklif sunmuştur. İlk beyanat 7 Nisan 1993’te yayınlanmış, beyanatta AB’ye üye devletlerin çatışmanın derinleşmesinden rahatsızlık duydukları, Kelbecer ve Fuzuli rayonlarında çatışmaların yoğunlaşmasını üzüntüyle karşıladıkları ifade edilmiştir. Bu beyanatta Ermenistan’ın Azerbaycan’ın topraklarını işgal girişimine karşı açık bir tutum ortaya konulmamış ve çatışmanın temel nedenleri konusunda fikir bildirilmemiştir. Daha sonraki beyanatar da hemen hemen çok farklı olmamış, AB, AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen barış çabalarına destek verdiğini, BM Güvenlik Konseyi’nin kararlarının taleplerinin uygulanmasını desteklediğini beyan etmiş ve tarafları diyaloga davet etmiştir. AB de BM gibi sorunun temelindeki nedenleri ve saldırgan tarafın ismini belirtmemiş, Azerbaycan topraklarını işgal eden güçlerin Dağlık Karabağ’da yaşayan yerli Ermeniler olduğuna işaret etmiştir.

AB’nin 2003 yılında Dağlık Karabağ sorununa ilişkin taraflara sunduğu teklife göre ise ulaşım yollarının açılması karşılığında Azerbaycan’ın işgal edilmiş rayonlarından 5’i iade edilecekti. Bu teklif uzun süre müzakere edilmiş ve zaman zaman tekrar gündeme gelmiştir.

Azerbaycan açısından uluslararası alanda soruna ilişkin kabul edilen belge ve deklarasyonlar da önem arz etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararlarının yanı sıra 14 Mart 2008 tarihli “Azerbaycan’ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumu”na ilişkin BM kararı, Avrupa Parlamentosu’nun 1 Mayıs 2010 tarihli “Avrupa Birliği’nin Güney Kafkasya stratejisinin işlenip hazırlanması gerektiğine dair 2216 No’lu karar”ı Azerbaycan’ın uluslararası kamuoyundaki başarısına işaret etse de, işgalin sona erdirilmesi için Ermenistan üzerinde uluslararası baskı oluşturulması hususunda yetersiz kalmıştır.

Görüldüğü üzere, Dağlık Karabağ sorununun yukarıda adı geçen uluslararası kuruluşlar bünyesinde tartışılması, kararların alınması, bildirgelerin yayınlanması Azerbaycan’a bazı imkanlar sağlasa da, yaptırım uygulama konusunda Türkiye hariç hiçbir devlet ve hiçbir uluslararası kuruluş kararlı bir tutum ortaya koymamıştır. İşgalciye baskı ve yaptırım uygulanmaması Ermenistan’ı cesaretlendirmiş ve saldırgan eylemlerinin artarak devam etmesi için uygun zemin oluşturmuştur.

2.3. Dağlık Karabağ Sorununun Bugünkü Durumu

2.3.1. Vatan Muharebesi ve Sonuçları

Dağlık Karabağ sorununa barışçıl çözüm bulunması amacıyla oluşturulan AGİT Minsk Grubu ve eş başkanları sorunu çözmek yerine adeta çözümsüzlüğün ömrünü uzatmak için çalışmıştır. Diplomatik girişimlerin sonuç vermemesi Azerbaycan’ı alternatif çözümler aramaya yöneltmiştir. Yıllarca devam eden müzakere sürecinden sonuç alınamamasına statükoyu muhafaza etme eğiliminde olan Erivan yönetiminin kışkırtıcı açıklamaları, Ermenistan güçlerinin bitmek bilmeyen tahrikleri ve artan saldırılarının da eklenmesi Azerbaycan’ı topraklarını işgalden kurtarmak için operasyon yapma yoluna itmiştir.

Şunu belirtelim ki, müzakere döneminde taraflar arasında pek çok ateşkes ihlali yahut çatışma kayıtlara geçmiş, Mart 2008, Ocak ve Eylül 2009, Haziran, Ağustos ve Eylül 2010, Kasım 2014’te yoğun ateşkes ihlalleri yaşanmıştır. Daha önce de değinildiği üzere, Nisan 2016’da ve Temmuz 2020’de yaşanan çatışmaların yoğunluğu ve verilen kayıpların ciddiliği dolayısıyla iki ülke kamuoyu ve uluslararası toplum yeni savaş beklentisi içerisine girmiş, çatışmaların uzun süreli bir savaş şeklinde devam edip etmeyeceğine ilişkin farklı senaryolar gündeme gelmiştir

(<https://qafsam.org/2021/09/27/44-gunluk-savas-1-yilin-muhasebesi/?amp=1>, 27.10.2022).

Nisan 2016 ve Temmuz 2020'deki ateşkes ihlali ve çatışmalar boyutları, sonuçları ve ortaya çıkardığı durum nedeniyle öncekilerden çok farklı olmuş, Karabağ meselesini uluslararası gündemde yeniden üst sıralara taşımıştır. 2 Nisan 2016'da başlayıp 5 Nisan 2016'da sona eren 4 Gün Savaşı yahut Nisan Dövüşleri ateşkes döneminin önemli kırılma noktasıdır. Her iki ülkenin devlet başkanlarının nükleer güvenlik zirvesi için ABD'de bulunurken başlayan çatışmada (<https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839>, 27.10.2022) Azerbaycan ordusu başarılı taarruz kabiliyeti nümayiş etdirmiş, bazı stratejik yüksekliklerdeki Ermenistan işgaline son vermiştir.

Ateşkes dönemindeki diğer kırılma noktası 2020 yılının Temmuz ayında yaşanmış, Ermenistan, Azerbaycan ile temas hattının dışında kalan Tovuz rayonu yönünde bazı stratejik mevzileri ele geçirmek için kapsamlı bir saldırı başlatmıştır. Bu çatışmada Azerbaycan'ın kaybı biri üst düzey askeri yetkili olmakla on iki asker ve bir sivil olmuştur. Tepki olarak, Azerbaycan'da binlerce insan spontane bir şekilde sokağa çıkarak kortej oluşturmuş, Milli Meclis'in önünde toplanarak seferberlik ilan edilmesi için slogan atmıştır. Halkın verdiği bir başka tepki ise gönüllü askerlik başvuruları olmuştur. Diğer yandan Azerbaycan yetkilileri ısrarla AGİT Minsk Grubu eş başkanları ve uluslararası kuruluşlara etkili adımlar atılması, Ermenistan'ın yeni provokasyonlarının mutlaka önlenmesi hususunda çağrılarda bulunsalar da, beklenen desteği görememiştir.

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan'ın bu kez temas hattındaki yeni bir provokasyonunun önlenmesi amacıyla Azerbaycan ordusunun başlattığı askeri hareket bir süre sonra Vatan Muharebesi'ne evrilmiştir. Topraklarını Ermenistan işgalinden kurtarmaya başlayan Azerbaycan, Minsk Grubu'nun ve eş başkanların yaklaşık 26 yıl boyunca barışçıl yollarla yapmaları gerekeni askeri yolla yapmak durumunda kalmıştır. 2018 yılında iktidara gelen Nikol Paşinyan'ın önceki yönetimlerin işgal konusundaki tutumunu sürdürmesiyle AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yapılan müzakerelerin durma noktasına gelmesi, Paşinyan'ın "Karabağ Ermenistan'dır" ve dönemin Ermenistan Savunma Bakanı Davit Tonoyan'ın "yeni topraklar için yeni savaş" şeklindeki provokatif beyanlarının Azerbaycan'da tepkiyle

karşılanması, temas hattında artan tahrik ve saldırılar Azerbaycan'ın doğal olarak sahip olduğu meşru müdafaa hakkı kapsamında güç kullanarak karşılık vermesi ile sonuçlanmıştır.

Çatışmaların yeniden başlamasıyla sorun yeni bir safhaya geçmiş, 1994'te başlayan ateşkes dönemindeki çatışmaların aksine taraflar bu kez 44 gün boyunca savaştı. Süreç içerisinde 10 Ekim 2020, 18 Ekim 2020 ve 26 Ekim 2020 tarihlerinde olmakla 3 kez ateşkes ilan edilse de ateşkesler, sadece, birkaç saat sürmüştür. Bu süreçte Azerbaycan 1990'ların başındaki durumun aksine, Ermenistan karşısında açık askeri üstünlük sağlamıştır.

Bu süreçte Ermenistan çatışma dönemlerinde başarı kazanmak için kullandığı sivillere yönelik saldırı alışkanlığını Vatan Muharebesi döneminde de sürdürmüştür. Silahlı çatışma bölgesi dışında kalan Gence (4 Ekim, 11 Ekim ve 17 Ekim) başta olmak üzere Berde, Terter gibi şehirlere gerçekleştirilen saldırılarda 100'e yakın sivil hayatını kaybetmiş, 400'den fazla sivil yaralanmıştır.

Yaklaşık 30 yıldır çözüm bekleyen Dağlık Karabağ sorununu 44 günde çözmeyi başaran Azerbaycan, eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve çevresindeki 4 rayon, 4 kasaba, 286 yerleşim birimi, stratejik yükseklikleri işgalden kurtarmıştır. İşgalden kurtarılmış yerleşim birimi ve yüksekliklere Cebail kent merkezi ve 90 köyü, Fuzuli kent merkezi ve 53 köyü, Zengilan'ın kent merkezi, Mincivan, Ağbend, Bartaz kasabaları ve 52 köyü, Hocavend rayonunun Hadrut kasabası ve 35 köyü, Terter rayonunun 3 köyü, Gubadlı kent merkezi ve 41 köyü, Hocalı rayonunun 9 köyü, Şuşa şehri, Laçın rayonunun 3 köyü, Ağdere ve Murovdağ taraflarında stratejik tepeler, Zengilan'da Bartaz, Sığirt, Şükürataz tepeleri ile isimsiz 5 tepe dahildir.

8 Kasım 2020 tarihinde Azerbaycan ordusunun eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin ikinci büyük şehri Şuşa'yı işgalden kurtarmasından sonra 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece Moskova'nın arabuluculuğu ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan tarafından üçlü mutabakat imzalanarak taraflar arasındaki tüm çatışmalara son verildiği açıklanmıştır. Anlaşmayı ilk duyuran lider Facebook hesabından yaptığı paylaşım ile Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan olmuştur. Paşinyan açıklamasında bu kararın kendisi ve Ermeni halkı için çok acı verici olduğunu, ancak bu kararı

sahadaki gelişmeler sonrası askeri uzmanlarla görüşerek aldığını belirtmiştir (https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-ceasefire-armenia-russia-azerbaijan/2020/11/10/b1b9bcc0-231b-11eb-9c4a-0dc6242c4814_story.html, 08.06.2021).

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ise imzalanan anlaşma ile Dağlık Karabağ sorununa son verildiğini, anlaşmanın Ermenistan'ın yenilgisi anlamına geldiğini, Paşinyan'ın anlaşmayı kendi isteğiyle değil, Azerbaycan'ın “demir yumruğu” sayesinde imzaladığını belirtmiştir (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021). Taraflar arasındaki savaşa son veren üçlü ortak açıklamanın ardından Azerbaycan'da sevinç gösterileri yapılırken Ermenistan'da protestolar olmuştur.

Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın katılmadığı, televizyon yayınında videokonferans yoluyla ilan edilen bildiri bir barış anlaşması olmayıp, ateşkes anlaşması niteliğindedir. 9 maddeden ibaret anlaşma, sorunun çözümü için işaretler taşıyan, sadece çatışmayı sonlandırmaya matuf olmayıp ötesinde hükümler içeren bir metindir (Sarıkaya, 2020: 26).

Böylece, yaklaşık 30 yıldır devam eden statüko bozulmuş ve yeni bir süreç başlamıştır. Azerbaycan'ın elde ettiği askeri zaferin ardından sağlanan siyasi mutabakat çerçevesinde belirlenen yol haritası henüz tamamlanamasa bile uygulanmaya devam etmektedir.

2.3.2. 10 Kasım Üçlü Beyannamesi

9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın imzaladığı, 27 Eylül 2020'de başlayan 44 günlük Vatan Muharebesi'ni durdurarak diplomasinin yolunu açan mutabakata göre Azerbaycan, işgalden kurtardığı Şuşa, Hadrut, Fuzuli, Cebail, Zengilan ve Gubadlı'yı koruduğu gibi Ermenistan'a Ağdam, Laçın ve Kelbecer rayonlarından çekilmeyi de kabul ettirmiş ve bir çekilme takvimi belirlenmiştir (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021). Bu durum Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ etrafındaki işgal edilmiş 7 rayonunun tamamını kurtarması anlamına gelir. Böylece Azerbaycan, 1988-1994 yılları arasında yaşanan Birinci Karabağ Savaşı'nda kaybettiği toprakların bir kısmını savaşıarak, bir kısmını da diplomasi ile geri almıştır.

Dokuz maddeden oluşan mutabakata göre Dağlık Karabağ'da bulunan işgalci Ermenistan birlikleri tamamen çekilecek, ancak bölgedeki Ermeni nüfusun varlığı korunacak. Laçın koridoru ve Şuşa hariç Dağlık Karabağ'da Rus Barış Gücü görev yapacak. Her beş yıllık sürecin dolmasından altı ay önce taraflardan biri (Azerbaycan yahut Ermenistan) reddini beyan etmedikçe, Rus gücünün bölgede bulunuşu otomatik olarak beş yıl daha uzayacak. Dağlık Karabağ'da ateşkesin gözlemlenmesi kapsamında gözlem merkezi kurulacak (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021). Belirtmek gerekir ki, Rus Barış Gücünün komuta karargahı Hankendi'ye konuşlandırılmış, mutabakatın 5. maddesi kapsamında Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi Ağdam kentinin Merzili köyü yakınlarında kurulmuş ve Ocak 2021'de faaliyete başlamıştır.

Mutabakatın en dikkat çeken maddelerinden biri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgeleri ile bağlayan yeni ulaşım bağlantılarının inşasının gerçekleştirilecek olmasıdır (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021). Mutabakatta bahsedilen, vatandaşların, araçların ve yüklerin her iki yönde engelsiz hareketini garanti eden koridorla Türkiye ve Azerbaycan'ın kara yolu ile birbirine bağlanması mümkün olacak.

Üçlü mutabakat ateşkes anlaşması olmakla birlikte Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Dağlık Karabağ'daki işgale son verilmesini öngören, Ermenistan ordusunun işgal ettiği topraklardan derhal, koşulsuz ve tam olarak çekilmesini talep eden 822, 853, 874 ve 884 numaralı kararlarının uygulanması, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilişinin tescili ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "Biz yeni gerçeklik yarattık, her kes bu gerçekliği kabullenecek" ifadesiyle bölgede yeni bir jeopolitik gerçekliğin oluşması, yeni bir dönemin tesis edilmesi anlamına da geliyor.

Son 2 yıl içinde mutabakatın birtakım önemli maddeleri uygulansa da halen uygulanmayan maddeler de bulunuyor. Rus barış gücünün geçici olarak bulunduğu Azerbaycan topraklarındaki Ermenilerin silahsızlandırılması, Ermenistan silahlı güçlerinin Karabağ'dan çekilmesi, kaçkın ve mecburi göçkün statüsündeki yüz binlerce Azerbaycanlı sivilin kendi topraklarına dönmeleri sürecinin sağlanması ve bölgesel ulaşım hatlarının açılması konuları bunlardan bazılarıdır.

İşgalden kurtarılmış topraklardaki yerleşim birimlerinin büyük çoğunluğu, sadece taşlardan ibaret “hayalet şehir”leri andırıyor. Ağdam, Fuzuli, Cebail, Zengilan gibi rayonların yerleşim birimleri işgal döneminde büyük tahribata maruz kalmış, Ermenistan güçleri, o bölgeleri işgal ettikten sonra tüm evleri yağmalayarak işe yarar her şeyi söküp götürmüştür. Ermenilerce tahrip edilen ve atıl bırakılan bölgenin yeniden inşa edilmesi ve iskana açılması gerekiyor.

İşgalden kurtarılan bölgelerde Ermenistan ordusunun döşediği mayınlar ve patlamamış mühimmat tehlike arz ederek geri dönüşü engelliyor. Mayın konusu üçlü mutabakatta yer almamış ve yakın zamana kadar pek fazla gündeme gelmemiştir. İşgal döneminde Karabağ’da Ermenistan ve Azerbaycan arasında uzunluğu yaklaşık 300 kilometre olan “temas hattı”nın tamamı tank aleyhine ve yaya aleyhine mayınlarla tuzaklanmıştır. Vatan Muharebesi’nin sona ermesinden sonra yapılan tespitler göstermektedir ki, Ermenistan yalnız bahsi geçen temas hattını değil, hem işgal altında tuttuğu ama yerleşime açmadığı birçok yeri, hem de yaşadığı yenilgi neticesinde terk etmekte olduğu bölgeleri mayınlamıştır. İşgalden kurtarılan bölgelerde Ermenistan ordusunun döşediği mayınları temizleyerek bölgeyi güvenli hale getirmek, Karabağ’da hayatın yeniden canlanması, mecburi kaçkın ve göçkünlerin kendi topraklarına dönmesi Azerbaycan kamuoyu tarafından yakinen takip edilmektedir. Yüz binlerce mayının bulunduğu tahmin edilen bölgede eş zamanlı olarak modern şehircilik ilkelerinin temel alındığı ve “Büyük Dönüş” adı verilen kapsamlı imar çalışmaları başlatılmıştır. “Büyük Dönüş” programı kapsamında ilk geri dönüş 19 Temmuz 2022’de gerçekleşmiş, geri dönüşün birinci gününde Zengilan rayonunun “akıllı köy” konseptiyle yeniden inşa edilen Ağalı köyüne 58 kişiden oluşan 10 aile taşınmış ve evlerine yerleşmiştir.

Bugüne kadar Ağdam, Fuzuli ve Zengilan bölgelerinde yerleştirilmiş mayınların haritaları Azerbaycan’a verilse de gerçek durumu yansıtmayan haritaların büyük kısmı yanlış çıkmış, mayına basan çok sayıda asker ve sivil vatandaş hayatını kaybetmiş yahut yaralanmıştır. Ekim 2022’de Kazakistan’ın başkenti Astana’da düzenlenen Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) 6. Zirvesi’nde konuşma yapan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Azerbaycan’ın dünyada mayınların en fazla kirlettiği ülkeler arasında yer aldığını bildirmiş ve mayın tehlikesinin boyutlarını aşağıdaki sözleri ile gözler önüne sermiştir:

“Ön tahminlere göre, Ermenistan işgal döneminde bir milyondan fazla mayın döşedi. İkinci Karabağ Savaşı’nın sona ermesinden bu yana geçen iki yıl boyunca, mayın patlamaları nedeniyle 250’den fazla Azerbaycan vatandaşı öldü veya ağır yaralandı. Uluslararası uzmanların hesaplarına göre, mayınların temizlenmesi için yaklaşık 30 yıl ve 25 milyar dolar gerekiyor” (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliy-ev-mayinlari-temizlemek-icin-yaklasik-30-yil-ve-25-milyar-dolar-gerekiliyor/2710209>, 23.10.2022).

Azerbaycan’ın önem verdiği konulardan biri de sınır hatlarının netleştirilmesidir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki asıl sınırlar son 30 yıldır Ermenistan’ın işgali altında bulunuyordu. Toprakların işgalden kurtarılmasından sonra iki ülke arasında 500 kilometre civarında yeni bir sınır hattı ortaya çıktı. Zafer sonrasında Sovyet döneminde iki ülkeyi birbirinden ayıran sınıra ulaşan Azerbaycan ordusu burada kontrol noktaları kurdu. Fakat işgal ettiği Azerbaycan topraklarında “güvenlik bölgesi” oluşturduğunu iddia eden, birçok Azerbaycan köyünü gayri hukuki bir şekilde kendi sınırlarına katan ve oralara nüfus yerleştiren Ermenistan, Azerbaycan ordusunun bulunduğu noktaları yasal sınır olarak kabul etmiyor (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikinci-karabag-sonrasi-azerbaycan-ermenistan-muza-kereleri-ne-durumda/2261442>, 20.04.2022) ve bu nedenle demarkasyon çalışmaları sırasında zaman zaman istikrarsızlıklar yaşanıyor.

Hasar tespiti çalışmaları Azerbaycan’ın diğer öncelikli konuları arasında bulunuyor. Hükümet, uluslararası kuruluş ve şirketlerin de yardımıyla, işgal döneminde Ermenistan tarafından bölgeye vurulan hasarı hesaplamayı, sonrasında da konuyu uluslararası mahkemelere taşımayı hedefliyor.

Diğer yandan, 1. Karabağ Savaşı’nda kaybolan yaklaşık 3 bin 900 Azerbaycan vatandaşının bulunması için işgalden kurtarılan bölgelerde kazılar yapılıyor. Çoğunun işkence gördüğü, öldürüldüğü ve toplu mezarlara gömüldüğü tahmin ediliyor. 2022 yılının Şubat ve Ekim aylarında işgalden kurtarılan Hocavend rayonunun Edilli köyünde toplu mezarlar ve 25 kişinin kalıntıları bulundu. Konuyu sürekli gündemde tutan Azerbaycan, yaklaşık iki yıldır Ermenistan’dan kayıpların akıbetinin açığa kavuşturulmasını ve toplu mezarların kesin yerleri hakkında bilgi talep etse de, Ermenistan hükümeti bu bilgiyi Azerbaycan ile paylaşmayı reddediyor (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-mayinlari-temizlemek-icin-yaklasik-30-yil-ve-25-milyar-dolar-gerekiliyor/2710209>, 23.10.2022).

Karabağ zaferi sonrasında önemli gelişmelerinden biri Azerbaycan ile Türkiye arasında 15 Haziran 2021 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi”nin imzalanması ile Azerbaycan - Türkiye ilişkilerinin yeni bir boyuta taşınmasıdır. Beyanname, askeri, savunma sanayi teknolojileri, enerji, taşımacılık, ekonomik ve insani ilişkilere kadar pek çok alanda iki kardeş devlet arasındaki ilişkilerin geleceğine yönelik yol haritası sunmaktadır. İki ülkenin “Bir millet, iki devlet” ilkesiyle geliştirilen ilişkilerinin müttefiklik düzeyine çıkartıldığı beyanname Kars Anlaşması’nın 100. yıldönümünde imzalanmış, aynı zamanda beyannamede Kars Anlaşması’na atıf yapılmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/susa-beyannamesi-ve-turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2275640>, 20.04.2022; <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>, 20.04.2022).

Askeri yenilginin ardından içeride siyasi krize sürüklenen Ermenistan’da yenilgi ile barışmak istemeyen, sonucu değiştirme arayışlarına giren rövanşist söylemler seslendirilmiş, hatta bu söylemler sözde kalmayıp eyleme dönüşmüştür. Örneğin, üçlü ortak açıklamanın üzerinden bir ay geçmişken, 12 Aralık 2020 tarihinde Azerbaycan İstihbaratı ve Savunma Bakanlığı işgalden kurtarılan Hadrut kasabasında Ermeni provokasyonuna dair açıklama yaparak 4 Azerbaycan askerinin şehit olduğunu, 2 askerin ise yaralandığını belirtmiştir. Açıklamada Azerbaycan güvenlik güçlerinin bölgede terörle mücadele operasyonu düzenlediği bildirilmiş, Ermenistan’ın da imzaladığı üçlü anlaşma hatırlatılarak, “Ermeni tarafı, üçlü bildirinin hükümlerinin uygulanmasını sağlamalı, ateşkesin ve barışın sürdürülmesini desteklemeli, kalan Ermeni silahlı grupları veya Ermeni silahlı kuvvetlerinin kalıntıları aracılığıyla provokasyon yapmaktan, durumun kasıtlı olarak ağırlaştırılmasından ve iç siyasi amaçlarla kullanılmasından kaçınmalıdır” ifadelerine yer verilmiştir (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-saldiri-sinda-4-asger-sehit-oldu-41687367>, <https://mod.gov.az/az/news/muda-fie-nazirliyi-ve-dovlet-tehlukesizliyi-xidmetinin-melumati-34074.html>, <https://haberglobal.com.tr/dunya/hadrut-ta-ne-oldu-azerbaycan-ermenistan-provokasyonun-detaylarini-acikladi-4-asger-sehit-dustu-82547>, 20.04.2022).

Azerbaycan’ın kazanımlarını elinden geldiğince değersizleştirmeye ve dezenformasyona başvurarak uluslararası alanda Azerbaycan üzerinde psikolojik

üstünlük elde etmeye çalışan Ermenistan provokatif eylemlerine hem Rus barış güçlerinin geçici olarak konuşlandığı bölgede hem de sınır hattında devam etmiştir. Örneğin, Ağustos 2022’de Rus barış güçlerinin geçici olarak konuşlandığı bölgede bulunan yasa dışı Ermeni güçlerinin Kelbecer ve Laçın rayonlarını kapsayan sıradağlarda bulunan Kırkkız yüksekliğini ele geçirmeye, orada yeni mevziler kurmaya çalışması üzerine Azerbaycan Ordusu “Kıyas” ismi verilen operasyon düzenlemiş, bir dizi hakim tepeler kontrol altına alınmıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ordusu-karabagdaki-yasa-disi-erme-ni-guclerine-karsi-operasyon-duzenledi/2652741>, 10.08.2022).

Ermenistan askerlerinin 12 Eylül 2022 tarihinde akşam saatlerinde sınır hattındaki Azerbaycan ordusu mevzilerindeki arazilere mayın döşemeye çalışırken yakalanması üzerine ise taraflar arasında Karabağ zaferinden sonra kayıtlara geçen en büyük çatışma yaşanmıştır. 12 - 13 Eylül 2022 tarihlerinde iki ülkenin sınır bölgelerinde yaşanan çatışmalarda Azerbaycan şehit sayısını 79 olarak açıklarken (<https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-provokasyonu-sonucu-cikan-catismalarda-azerbaycanin-sehit-sayisi-79a-cikti/2687557>, 25.10.2022), Ermenistan’ın kayıpları resmi rakamlara göre 207 olmuştur (<https://www.tgrt.haber.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistan-sinirindaki-catismalarda-bilanco-artti-207-ermenistan-askeri-oldu-2847332>, 25.10.2022).

Aradan geçen süre içerisinde liderler düzeyinde görüşmeler de yapılmıştır. 11 Ocak 2021’de Rusya’nın girişimiyle başkent Moskova, 26 Kasım 2021’de tatil şehri Soçi’de biraraya gelen Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan 14 Aralık 2021, 6 Nisan 2022, 22 Mayıs 2022 ve 31 Ağustos 2022 tarihlerinde ise Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michels’in arabuluculuğunda Belçika’nın başkenti Brüksel’de görüştüler. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in de katıldığı Moskova görüşünde Dağlık Karabağ bölgesinde çatışmalar sırasında kapanan ekonomi ve ulaşım bağlantılarını canlandıracak ortak bildiri imzalanmış (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55614394>, 19.04.2022), Soçi görüşünde üç ülkenin liderinin 10 Kasım 2020 ve 11 Ocak 2021 tarihlerinde vardığı anlaşmaların uygulanması ele alınmıştır (<https://president.az/az/articles/view/54420>, 19.04.2022; <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/putin-aliev-ve-pasinyan-soci-de-bir-araya-geldi/2431655>, 19.04.2022).

Avrupa Konseyi Başkanı Charles Michels'in arabuluculuğunda yapılan birinci Brüksel görüşünden sonra iki ülke arasında bağlantı sağlaması öngörülen demir yolu hatları konusunda mutabakata varıldığı bildirilmiş (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-azerbaycan-ve-ermenistan-demir-yolu-hatlari-konusunda-anlasti/2447622>, 19.04.2022), ikinci Brüksel görüşünün ardından açıklamalarda bulunan Michel, liderlerin muhtemel bir barış antlaşması hazırlamak için somut bir süreç başlatma ve ortak çalışma grubu kurma üzerinde anlaştıklarını belirtmiştir (<https://tr.euronews.com/2022/04/07/azeri-ve-ermeni-liderler-bruksel-de-bir-araya-geldi-bar-s-icin-somut-surec-baslad>, 19.04.2022). Taraflar üçüncü görüşte sınır komisyonlarının ilk ortak toplantısının yapılmasında, ulaşım bağlantıları konusundaki engelin kaldırılması için çalışılmasında, olası barış anlaşmasına ilişkin görüşmeleri ilerletme konusunda anlaşmıştır. Dördüncü görüş sonrasında yapılan açıklamada ise Azerbaycan ve Ermenistan'ın barış anlaşması konusunda sonuç alabilmek için çalışmalarını hızlandırmayı kabul ettikleri, mayın temizleme, tutuklular ve kayıp kişilerin akıbeti de dahil olmak üzere insani konular hakkında ayrıntılı bir tartışma yapıldığı, tarafların Kasım sonuna kadar tekrar bu formatta buluşmak üzere anlaştıkları bildirilmiştir (<https://haberglobal.com.tr/dunya/aliyev-ve-pasinyan-brukselde-bir-araya-gel-di-198033>, 04.09.2022).

Dikkat çeken gelişmelerden biri de Azerbaycan tarafının Ermenistan'a nihai barış anlaşmasının imzalanabilmesi için uluslararası hukuk çerçevesinde hazırlanan beş ilkenin Ermenistan'a iletilmesi olmuştur (<https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azer-baycan-iliskilerin-normallesmesi-icin-ermenistana-5-maddelik-yeni-teklif-sundu/2532454>, 19.04.2022; <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-nihai-baris-icin-on-emli-adimlar-atti/2558506>, 26.10.2022). Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov, 11-13 Mart 2022 tarihleri arasında katıldığı Antalya Diplomasi Forumu'nda bu beş ilkeyi şu şekilde sıralamıştır:

1. Egemenliğe, toprak bütünlüğüne, uluslararası kabul görmüş sınırların dokunulmazlığına ve birbirlerinin siyasi bağımsızlığına saygının karşılıklı olarak tanınması;
2. Karşılıklı toprak iddialarının bulunmadığının teyidi ve gelecekte böyle bir iddiada bulunmamak için yasal olarak bağlayıcı yükümlülüklerin kabulü;

3. Devletlerarası ilişkilerde birbirlerinin güvenliğini zedelemekten, siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit ve güç kullanmaktan ve BM Antlaşması'nın amaçlarıyla bağdaşmayan diğer durumlardan kaçınma yükümlülüğü;
4. Devlet sınırlarının belirlenmesi ve diplomatik ilişkilerin kurulması;
5. Ulaşım ve diğer iletişim engellerinin kaldırılması, uygun olduğu şekilde diğer iletişimlerin kurulması ve diğer karşılıklı çıkar alanlarında işbirliğinin kurulması.

Sonuç olarak, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun tarihi kökleri, çeşitli özellik ve boyutları bulunmakla birlikte, temelde ermeni milliyetçiliğinden beslenmiş ve Ermenistan'ın Azerbaycan yönelik toprak iddialarından kaynaklanmıştır. Temelini bu bağlamda Ermenistan kamuoyunda ve Ermeni diasporasında oldukça yaygın olan “Kaybedilmiş topraklar” ideolojisinin oluşturduğu sorun Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben sıcak çatışmaya dönüşerek işgal, katliamlar, zorunlu göçler ve insan hakları ihlalleri ile akıllarda kalmıştır. Azerbaycan, tüm uluslararası platformlarda sorunun barış yoluyla çözümünden yana olduğunu belirtse de sonuç elde edilemediği takdirde toprakları savaş yoluyla geri alma haklarının olduğunu her zaman ifade etmiştir. Azerbaycan'ın topraklarını işgalden kurtarmak için başlattığı hareket, yıllarca devam eden müzakere sürecinden sonuç alınamaması, Ermenistan'ın bitmek bilmeyen tacizleri, kışkırtıcı açıklamaları ve artan saldırılarından sonra gerçekleşmiştir. Çözüm sürecinin uzaması askeri çözüm getirilmesini gerekli kılmış, Azerbaycan uluslararası hukuktan doğan hakkını kullanma yoluna gitmiştir.

Savaşı sona erdiren 10 Kasım 2020 tarihli mutabakatın üzerinden iki yıl geçmiş olmasına rağmen taraflar arasında henüz kalıcı bir barış anlaşması imzalanamamıştır. Hem Rusya'nın hem ABD'nin hem de Avrupa Birliği'nin arabuluculuğunda yürütülen ve inişli-çıkışlı seyir izleyen müzakere süreci devam etmektedir. Kalıcı barış anlaşmasının imzalanamamış olması ortamı kırılganlaştırmakta, sürecin sabote edilmesine fırsat vermekte, hatta zaman zaman yeni çatışmalar yaşanmaktadır.

Gelinen nokta itibarıyla Azerbaycan, kazanımlarını korumak amacıyla sınır hatlarının netleştirilmesi ve sınır güvenliğinin sağlanması, işgalden kurtardığı bölgelerde kontrolün tesis edilmesi ve altyapının yeniden inşası gibi hedeflere

yönelmiştir. Azerbaycan'ın yeni dönemdeki politikası da sorunları öncelikle diplomatik yolla çözmektir.

Üçlü mutabakat Ermenistan'ın izolasyondan kurtulması ve bölgesel projelerde yer alması için bir fırsat oluşturmuştur. Fakat askeri yenilginin Ermenilerde gerçekçi ve barışçı politikaların benimsenmesi yerine rövanş duygularını artırmış olması, işgal sürecinde ve döneminde hem Azerbaycan hem de Ermenistan'da yaşanan siyasal ve sosyolojik süreçler müzakere sürecinin kolay ilerlemediğine, sorunsuz birlikte yaşamın uzun süre daha mümkün olmayabileceğine işaret etmektedir.

3. KAMU DİPLOMASİSİ VE DÜNYA PRATİKLERİ

Günümüz dünyasında devletler ve toplumlar arasındaki ilişkiler çok hızlı gelişen kitle iletişim araçları ve küreselleşme sürecinin etkisiyle değişime maruz kalmış, kamu diplomasisi en az geleneksel diplomasi kadar önem kazanarak ülkelerin uluslararası sistemdeki konumlarında etkili olan faktörlerden birisi haline gelmiştir (Kocabıyık, 2019: 163). Devletlerin dış politikalarının yeni aracı ve yöntemi olarak kamu diplomasisi temelde diplomasinin dönüşümünün bir ürünüdür ve klasik diplomasinin günümüzde dönüşen siyasette yetersiz kalması nedeniyle yeni diplomasi tarzı olarak ortaya çıkmıştır (Ekşi, 2018). Literatüre çok uzun zaman önce girmiş olsa da, son dönemde sık kullanılan bir kavram olan kamu diplomasisi ile uluslararası arenada artık sadece devletlerin değil, kamuoyunun da önemli bir aktör olabileceği, geleneksel diplomasi yönteminin yeterliliğini yitirdiği, politik süreçlerin devletlerarası bürokrasiye ek olarak, sivil toplum örgütlerini ve halk kitlelerini de kapsadığı ileri sürülmektedir (Aydoğan ve Aydın, 2011:48).

Kamu diplomasisinin ortaya çıkışı ve önem kazanması iki önemli olgunun gelişmesi ile yakından ilişkilidir. İlki, toplumsal boyutun siyasette giderek daha ağırlıklı olması, ikincisi ise teknik imkanların gelişmesiyle iletişimde yaşanan hızlı dönüşümdür. Artık bir devlet dış politikasını yalnızca bir başka devlet ya da devletlere yönelik olarak değil, bir uluslararası ortama yönelik olarak yürüttüğünden, bu uluslararası kamuoyunu etkilemek, kendi kamuoyunu etkilemek kadar önem kazanmıştır (Ekşi, 2018:1-2).

Temelde yabancı ülkelerin kamuoylarına yönelik bir iletişim türü olan kamu diplomasisi dış politika, halkla ilişkiler ve kamu yönetimi gibi alanların kesiştiği bir noktada konumlanmakta, gerek kullandığı kaynak ve araçlar, gerek uygulama yöntemleri sebebiyle bir çok farklı kavram yahut disiplin ile ilişkilendirilmekte, bu yapısıyla disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış kamulara yönelik olmakla beraber iç kamuları da kapsayan kamu diplomasisinin uygulama alanları çeşitlilik göstermektedir. Dünya genelinde çeşitli ülkelerin farklı biçim ve tarzlarda kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür.

Bu bölümde kamu diplomasisinin genel çerçevesi çizilmeye çalışılmış, kavramın anlamı, ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, yumuşak güç ile ilişkisi, boyutları,

bileşenleri, yöntemleri, güç kaynakları ve aktörleri, çeşitli ülkelerin uyguladığı kamu diplomasisi faaliyetlerine yer verilmiştir.

3.1. Kamu Diplomasisi Kavramı ve Tarihsel Gelişim Süreci

3.1.1. Kamu Diplomasisinin Tanımı

Dış politikada geleneksel diplomasinin yanında yeni bir mekanizma olarak ortaya çıkan kamu diplomasisi Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde sıklıkla atıfta bulunulan bir kavramdır. Artık sadece devletlerin ve hükümetlerin değil, ulusal ve uluslararası alanda bunların yanında hükümet dışı organizasyonların, sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın da etkili olduğu bir dünyada yaşanmaktadır. Bu süreç eski klasik diplomasi anlayışını da değiştirmiş, farklı aktörlerin, vasıtaların ve tekniklerin kullanıldığı yeni bir diplomasi tarzını ortaya çıkarmıştır (Demir, 2012:12). Sıradan vatandaşlar diplomasi faaliyetlerinin bir aktörü haline gelerek uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynamaya başlamışlardır. Bu gelişme, devletlerin dış politika faaliyetlerinde diğer ülkelerin vatandaşlarını da hedefleyecek iletişim stratejileri oluşturmaları gereğini doğurmuştur. Kısaca, diplomasi günümüzde diplomatların icra ettikleri bir mesleğin çok ötesine geçmiş, diplomasideki söz konusu dönüşüm kamu diplomasisi denilen yeni bir diplomasi tarzı yahut çalışma alanını ortaya çıkarmıştır (Yağmurlu, 2007:11).

İngilizce’de “public diplomacy”, Fransızca’da ise “la diplomatie publique” şeklinde ifade edilen bu yeni diplomasi tarzı “gönüllere hitap edebilme becerisi” olarak tanımlanmakta ve dış politikada klasik diplomasi yöntemleri kadar etkili olmaktadır. Ülkelerin diplomatik misyonlarının geliştirdiği ilişkiler, heyetlerarası müzakereler, resmi açıklama ve diplomatik bildiriler gibi klasik diplomasi yöntemleri işlevselliğini korumakla beraber çoğunlukla buna eş zamanlı olarak, bazen de daha fazla öne çıkan bir şekilde kamu diplomasisi faaliyetleri uluslararası ilişkilerde etkin bir unsur olarak kullanılmaktadır (Kocabıyık, 2019: 164). Bu diplomasi devletten devlete değil, devletten kamuoylarına; sivil toplumdan devletlere; sivil toplumdan kamuoylarına yönelik olarak yapılmaktadır. Bu, kapalı kapılar ardında değil, açık ve toplumun her kesiminin katıldığı bir diplomasidir (Sanberk ve Altınay, 2021).

Teoride yakın dönemde tanımlanmış bir kavram olan kamu diplomasisinin pratikteki uygulamaları daha eskiye gitmektedir. Faaliyet türü olarak

düşünüldüğünde tarihte farklı kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür. Bu bakımdan, kamu diplomasisinin karşılık geldiği anlam itibariyle ilk defa ne zaman ve kim tarafından uygulandığı konusu tartışmaya açık bir konudur. Ancak kavram olarak ilk defa kullanılışına baktığımızda Amerikan dış politikasında rastlamak mümkündür.

Kamu diplomasisi kavramı bugün üzerinde tartışılmakta olan anlamıyla ilk kez Edmund Gullion tarafından 1965 yılında kullanılmış, kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayan ise onu “yumuşak güç” ile ilişkilendiren uluslararası ilişkiler teorisyeni Joseph S. Nye olmuştur (Kömür, 2020: 95). Nye, kamu diplomasisini devletlerin uluslararası siyasette istediği hedeflere ulaşmak için kültürel değerlerin, hükümet politikalarının ve alternatif iletişim kanallarının kullanılması ile diğer devletler nazarında hayranlık uyandıran, gündem oluşturan, özendiren diplomatik çabaları da içine alan “yumuşak güç” olarak ele alarak, ona daha geniş bir tanım getirmiş, hem daha iyi kavranmasına hem de daha da gelişmesine katkı sağlamıştır (Nye, 2005: 14-37).

Kamu diplomasisi iletişim olgusu ve süreci ile birebir ilişkili olduğundan iletişim alanındaki yenilikler kamu diplomasisinin kapsamını genişletmektedir. Ancak kamu diplomasisini sadece iletişim ve uluslararası ilişkiler kalıpları içine yerleştirmek de doğru olmayacaktır. Dış politika, halkla ilişkiler, kamu yönetimi gibi alanlardan beslenen kamu diplomasisi propaganda, lobbicilik, ulus markalama gibi kavramlarla yakın ilişki içinde bulunmakta, bu yapısıyla disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kürüm, 2020). Kamu diplomasisi kavramını bu bağlamda ele almadan önce diplomasi, değişen diplomasi anlayışı, kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu sözlüğü diplomasiyi, “1. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü, 2. Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı, 3. Bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleği, 4. Bu görevlilerin oluşturduğu topluluk, 5. Güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik” şeklinde, diplomatı ise “dış politikayla uğraşan ve ülkesini temsil etmekle görevlendirilen kimse” diye tanımlamaktadır (sozluk.gov.tr, Türk Dil Kurumu, 2010).

Geleneksel diplomasi uluslararası ilişkileri, devlet-devlet düzeyinde ve diplomatlar arasındaki etkileşimle düzenleyen bir alan olarak niteler. Geleneksel bakış açısına uygun bir tanımla diplomasi “bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine iletilmesi süreci” olarak tanımlanır. (Gönlübol, 1993: 116). Diplomasiye getirilen bu tanım, sürecin devlet yetkilileri arasında gerçekleştiğini, hükümet, devlet başkanları, dışişleri bakanlıkları ve ilgili diğer bakanlık ve kurumların diplomasi sürecinin içinde yer aldıklarını ifade etmektedir.

Kamu diplomasisi kavramı ise daha geniş bir bakış açısının ürünüdür. Uluslararası ilişkiler alanındaki gelişmeler diplomasi kavramının farklı boyutlarını ortaya çıkarmış ve diplomasinin yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Kamu diplomasisi faaliyetleri sadece diplomatlar tarafından icra edilmemekte, diplomasinin aktörü haline gelen sıradan vatandaşların uluslararası ilişkilerdeki rolü günden güne artmaktadır. Bu gelişme, devletlerin dış politika faaliyetlerinde uluslararası kamuoyu içinde diğer ülkelerin vatandaşlarını da hedefleyecek iletişim stratejileri oluşturma gereğini doğurmuştur. (Yağmurlu, 2007: 11).

Ortaya çıkış sürecine bakıldığında kamu diplomasisinin Soğuk Savaş döneminde yıldızı parlayan ve kendisine literatürde yer bulmuş bir kavram olduğunu görmekteyiz. Sosyal bilimler literatüründeki bütün diğer kavramlarda olduğu gibi kamu diplomasisinin de tek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Konuyla ilgilenen bilim adamları, akademisyenler, yazarlar tarafından ülkeden ülkeye, disiplinden disipline değişiklik gösteren farklı şekilde tanımları yapılmıştır.

Kavram, bugünkü anlamıyla ilk kez 1965 yılında, Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) uluslararası kültürel propaganda ve basın faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmıştır (Yağmurlu, 2007:13). Kavramın yaratıcısı Tufts Üniversitesi Fletcher Hukuk ve Diplomasi Okulunun dekanı ve Edward Murrow Kamu Diplomasisi Merkezi’nin kurucularından Edmund Gullion’dur. Gullion’a göre kamu diplomasisi, kamuoyu davranışlarının dış politika oluşumunda ve yürütmesindeki etkisi (Aydoğan ve Aydın: 2011), hükümetlerin, özel grupların ve kişilerin, diğer insanların ya da hükümetlerin tutumlarını ve kararlarını etkilemeye yönelik pratiklerdir. Merkezin çıkarmış olduğu broşürde kamu diplomasisi bilgi ve fikirlerin ulus ötesi akışı olarak değerlendirilerek aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

“Kamu diplomasisi, dış politikaların düzenlenmesi ve yürütülmesi üzerindeki kamu tutumlarının etkilenmesini ele almaktadır. Geleneksel diplomasinin ötesindeki uluslararası ilişkiler boyutlarını, hükümetlerin diğer devletlerdeki kamuoyu oluşturmalarını, özel grupların etkileşimini ve bir devletin ve bunların birbiriyle olan ilgi alanlarını, dışişleri raporlarını ve bunların politikaya etkisini, işi iletişim olanlarla, diplomatlarla ve dış temsilciler arasındaki iletişimi ve de kültürlerarası iletişim sürecini kapsamaktadır” (Sancar, 2012:79).

Kavramın ABD’de bu isimle kabul görmesinin üç temel nedeninin olduğu ileri sürülür. Birincisi, ABD’nin kendi uygulamalarını propaganda ve psikolojik savaş olarak adlandırmak istememesidir. Kamu diplomasisi kavramının kullanılması ile SSCB’nin uygulamalarından farklılığın daha iyi vurgulanacağı düşünülmüştür. İkincisi, ABD’nin uluslararası iletişim yapılanması olan ve 1953’den 1999’a kadar varlığını devam ettiren Ulusal Bilgilendirme Ajansı’nın (USIA - United States Information Agency) görevleri içine diplomasi gibi son derece saygın bir kavramın girmesidir. Üçüncüsü ise kamu diplomasisi anlayışının uluslararası kamuoyuna yönelik tek kavram ortaya çıkarmış olmasıdır ki, bununla da bu çerçevede gerçekleştirilecek görevlerin merkezileşmesinin yolu açılmıştır (Cull, 2009b:17).

Edmund Gullion’un ardından kavrama ilişkin farklı tanımlamalar yapılmış, uluslararası ilişkiler ve iletişim alanındaki değişimlere paralel olarak kamu diplomasisi kavramının da tanımı güncellenmiştir. Bu nedenle kamu diplomasisinin genel olarak birbirini destekleyen pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve farklı bakış açılarının da görülebilmesi için literatürde kavramla ilgili öne çıkan bazı tanımların özetini sunmakta fayda vardır.

Hans Tuch (1990) kamu diplomasisini “bir toplumun ideallerini, kurumsal yapısını, kültürünü, hedeflerini ve politikalarını, dış toplumlara anlatmaya yönelik iletişim süreci” olarak tanımlamıştır (aktaran Oktay, 2012:127). Jarol B. Manheim (1990) kamu diplomasisini “devletlerin uluslararası kamuoyunu veya seçkinlerinin düşüncelerini ülkenin çıkarları doğrultusunda etkileme çabaları” olarak açıklamıştır. Gyorgy Szondi (2008) kamu diplomasisinden “yurt dışındaki hedef kitlenin duygu ve düşüncelerinde değişim yaratmak için yapılan kamusal iletişimdir” şeklinde bahsetmiş, Nancy Snow ise (2009) “devletlerin küresel kamuyla konuşmasıdır ve ulusal amaç ve dış politikayla ilgili destek sağlamak için bilgilendirme, etkileme ve ilgi çekmeye yönelik faaliyetleri içerir” şeklinde bahsetmiştir (aktaran Yağmurlu, 2007:13-14).

Mark Leonard’a göre, (2002:8-9) kamu diplomasisinin ana amacı köklü ilişkiler inşa etmektir. Diğer ülkelerin ihtiyaçlarını, kültürlerini, insanlarını anlamak; bakış açılarını paylaşmak, yanlış algılamaları düzeltmek, ortak paydaları bulmak kamu diplomasisinin başlıca hedefidir. Kamu diplomasisi, bir ülkenin imajının ve bilinirliğinin, bireysel etkileşim için uygun ortam yaratabilecek bir güç olduğu varsayımına dayalıdır (aktaran Kocabıyık, 2019:166). Evan Potter (2002:3), kamu diplomasisini bir hükümetin, başka bir ulusun halkını ve aydınlarını, bu ulusun politikalarını kendi avantajına döndürmek amacıyla etkilemeye çalışması olarak görmektedir (file:///D:/tik/kamu%20diplomasisi/ emineakcadag.pdf, 16.12.2020). Bruce Gregory’e göre (Gregory, 2011) kamu diplomasisi devletler tarafından başka devletler, devletler içerisinde ve devlet dışı bazı aktörler ile işbirliği içinde, kültürleri, davranışları ve tavırları anlamak, ilişki kurmak ve yönetmek, düşünceleri etkilemek ve çıkarları ile değerlerini ilerletmek amacıyla seferber olurken kullanılan bir enstrümandır (aktaran Eren, 2017:40). Nicholas J. Cull ise kamu diplomasisini “uluslararası bir aktörün, uluslararası ortamı yönetmek ve yönlendirmek için bir yabancı ülke kamuoyuyla bağlantılı olmasıyla gerçekleşen girişi” olarak tanımlamıştır (Cull, 2009b: 12). Buna göre, kamu diplomasisi basitçe uluslararası alanı başka bir kamu ile bağlantı kurarak yönetme girişimidir.

Görülüyor ki, literatürde öne çıkan tanımlar kamu diplomasisini önemli bir dış politika enstrümanı olarak görmekte ve kamu diplomasisi ile devletlerin başka ülkelerin kamuoylarını etkileme amacıyla icra ettikleri faaliyetler ifade edilmektedir. Bazı tanımlar tek yönlü iletişim çalışmalarını içerirken, halkların ideallerine, düşüncelerine, değerlerine, kültürlerine, kurumlarına, amaçlarına ve politikalarına karşı anlayış oluşturma, iki yönlü diyalogun artırılması, çatışmaların çözümü ve toplam iletişimin yönetilmesi gibi amaçların benimsendiği diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi amacına vurgu yapan tanımlar da bulunmaktadır (Köksoy, 2014).

Kamu diplomasisi kavramını ortaya çıkaran temel unsur, ülkelerin, hükümetlerin diğer ülke halklarıyla iletişim ve ilişki kurma ihtiyaçları olmuştur. Başlangıçta, bu ihtiyaç sadece hükümetlerin dış politika amaçlarına ulaşmak için yabancı halkları kendi hükümetleri üzerinde bir baskı aracı haline getirmeye yönelik idi. Bu dönemde kamu diplomasisi alanının ana aktörü hükümetler olmuş, tek yanlı ve siyasal etki oluşturma amaçlı iletişim yöntemi uygulanmıştır. Hükümetlerin kamu

diplomasisi süreçleri üzerindeki hakimiyetini kaybetmesiyle kamu diplomasisi daha sivil bir nitelik kazanmış, bu değişim, kavrama ilişkin tanımlara ve tarihsel süreçlere de yansımıştır (Köksoy, 2014:43).

Amacı ve doğası gereği iki aşamalı bir çalışma olan kamu diplomasisi faaliyetlerinde hedef ülkenin kamuoyu etkilenmeye çalışılmakta ve onların da kendi hükümetlerini iç ve dış siyasetle ilgili karar alma süreçlerinde etkilemeleri beklenmektedir (Yağmurlu, 2007:14). Fakat belirtmek gerekir ki, kamu diplomasisi bir devletin ya kendi halkına yahut başka bir devletin halkına yönelik kullandığı uygulamalardır. Hedefi her zaman kitleler olmayabilir, toplum içerisinde belli bir kesime hitap edilmiş olabilir. Ayrıca kamu diplomasisi her zaman başka bir ülkenin kamusunu etkilemeyi de hedeflemez. İlgili kamuyu dinlemek ve söz konusu politikaları bu doğrultuda oluşturmak da kamu diplomasisinin bir parçası sayılabilir. Kamu diplomasisi, uluslararası bir aktöre ihtiyaç duyulmadan, bir fikir üzerinden de yürütülebilir. Bu doğrultuda ortak olan şudur ki, kamu diplomasisinin hedefi uluslararası alanı yönetmektir (Cull, 2009b:12).

Yapılan tanımlar incelendiğinde kamu diplomasisinin “savunma yahut etkileme”, “iletişim yahut ilgilendirme”, “ilişki kurma”, “promosyon”, “politik” ve “propaganda” olmakla altı özelliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Savunma yahut etkileme ile yabancı kamuların fikirlerinin, tutumlarının ve davranışlarının etkilenmesi, iletişim yahut ilgilendirme ile ulus ve ulusal politikalar konusunda diğer ülke halklarının bilgilendirilmesi ve eğitilmesi, ilişki kurma ile diğer ülke halklarıyla karşılıklı faydalı ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi, promosyon ile ulusa ait özel yönlerin yabancı kamulara tanıtılması ve satılması, politik ile uluslararası politikaya dahil olma, propaganda ile ise askeri operasyonların desteklenmesi ve tamamlanması ifade edilmektedir (Köksoy, 2014: 215).

Görülüyor ki, sosyal bilimler literatüründeki diğer kavramlar gibi kamu diplomasisinin de tek bir tanımını yapmak imkansızdır. Amerikan orijinli bir kavram olan ve ABD’nin kuram ve uygulamalarını yansıtan kamu diplomasisi günümüzde iknaya yönelik içeriğini dönüştürmüş, diyalog ve işbirliği geliştirmeyi amaçlar hale gelmiştir.

3.1.2. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç İlişkisi

Kamu diplomasisi kavramını irdelerken değinilmesi gereken konular arasında “yumuşak güç” ya da yabancı literatürdeki adıyla ‘soft power’ kavramı da bulunmaktadır. Kavram 1980’lerin sonlarında Amerikalı siyaset bilimci Joseph S. Nye tarafından geliştirilmiş ve Nye’la birlikte hem akademik alanda, hem de politika alanında sık kullanılmaya başlanmıştır. Nye kavramı ilk defa 1990 yılında yayımlanan “Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası” adlı kitabında ve bu kitaptan derlediği “Yumuşak Güç” adlı makalesinde, daha sonra 1991 yılında yayımladığı “Amerikan Gücünün Paradoksu” adlı eserinde, 2004 yılında yayımlanan “Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu” adlı çalışmasında ve 2011 yılında yayımladığı “Gücün Geleceği” adlı eserinde detaylı olarak ele almıştır. Kamu diplomasisi faaliyetlerinin, devletlere uluslararası alanda istediğini elde etmeye yönelik kazandırdığı güç, Joseph S. Nye tarafından “yumuşak güç” olarak adlandırılmıştır. Nye’e göre yumuşak güç ülkelerin dış politikada istediği sonuçları elde etmelerine yarayan bir araçtır (Ünal, 2019).

Güç kavramını açıklamak üzere birçok tanım önerilmiştir. Bu tanımlardan birine göre güç denilen kavram insanların muhataplarından elde etmek istediklerine sahip olmasıdır ve değişik yöntemler deneyerek elde edilebilir. Birinci yöntem güç ve zor kullanmaktır. İkinci yol bedelini vererek satın almaktır. Üçüncü yolu ise “yumuşak güç” kullanmak, yani hedefini razı ederek kendi savları doğrultusunda inandırmaktır (Ateş, 2016:22). “Bir şeyi yapabilme potansiyeline sahip olmak”, “birinin istediği sonuca ulaşabilmesi” anlamına gelen güç, geçmişte fetih ve askeri güç olarak algılanırken, günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde kavramın içeriği artık sadece askeri güç olmaktan çıkmış, ekonomik, kültürel ve teknolojik güç olarak ya da hepsini kapsayan “yumuşak güç”e doğru evrilmiştir (Erzen, 2012: 8).

Askeri güç ve ekonomik gücü farklı fikirleri değiştirmek için kullanılabilen sert güce örnek olarak göstermek mümkündür. Sert güç, inandırma şeklinde olabileceği gibi, korkutma şeklinde de olabilir. Fakat güç kullanmanın daha değişik yöntemleri vardır. Bir ülke dış politikasında beklediği sonuçları, diğer ülkeler gözünde bir süper güç haline gelmeyi hedeflediği için de alabilir. Bu netice sonucunda dünya siyasetinde gündemi oluşturmak, diğer ülkeleri kendine hayran bırakmak, o ülkeleri askeri veya iktisadi silahlar kullanarak değiştirmeye zorlamak

kadar önemli bir etkiye sahiptir. Bu yöntemle uygulanan güç çeşidine en iyi örnek olan yumuşak güç bir ülkenin istediği şeyi güç kullanmadan başka ülkelerin de istemesini sağlamaktır. Yumuşak güç insanlara bir şey dayatmak yerine, onlarla işbirliği yapmayı amaçlar (Nye, 2003:10-11).

İstedikini kaba kuvvete başvurmadan veya para kullanmadan kendi yanına çekme yoluyla yaptırma yeteneği olan yumuşak güç, bir ülkenin sahip olduğu değerlerin cazibesine ve diğerlerinin isteklerini etkileme ve şekillendirme becerisine dayanmaktadır. Yani senin elde etmek istediğin sonuçları başkalarını da zorlamadan onların da senin yanında olarak aynı sonuçları istemelerini sağlar (Nye, 2005: 15). Bu anlamda, yalnızca askeri güç tehdidi ile ya da ekonomik yaptırımlar uygulayarak istediğimizi yaptırmak değil, dış politikada gündemi belirlemek ve diğer ülkeleri kendi yanına almak da önemlidir.

Yumuşak gücü besleyen birçok faktör vardır. Bunlar genel olarak, sanat, kültür, medya, yükseköğretim, sivil toplum örgütleri, diplomasi gibi birçok platformu kapsamaktadır. Bir ülkenin sosyal sermayesinin boyutunu bu unsurların bileşiminden ortaya çıkan yumuşak güç oluşturmaktadır. Sert yahut kaba güç eski geleneksel diplomasi araçlarını kullanırken yumuşak güç, sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik temelli araçları kullanmaktadır. Yumuşak güç bir ülkenin iktisadi ve askeri gücünün haricinde ürettiği diğer tüm değerleri içinde barındırır. Bu iki güç arasında herhangi bir oran ilişkisinin bulunması zorunlu değildir. Yani bir gücün var olması diğerinin var olacağının bir garantisi olduğu anlamına gelmemektedir (Kalın, 2010: 54).

Aynı zamanda yumuşak güç tamamen askeri gücün ortadan kalkmasını ifade etmez. Zaten askeri güce sahip olan ülkelerin büyük ölçüde yumuşak güçleri vardır. Buradaki amaç karşı tarafın bu askeri gücün farkında olmasını sağlamak; fakat bu gücü hiç kullanmadan dış politikada ekonomiyi, insani ve kültürel faktörleri ön plana çıkarmaktır (Aydın ve Aydoğan, 2011:74-85).

Yumuşak güç unsurları sayesinde muhatap ülkeyi ortak bir değere çekmek ya da cezbederek kontrol edebilmek, yüksek maliyetler gerektiren sert güç uygulamalarının kullanılması gereksinimi ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerini sert güç uygulamaları ile kuran ülkeler uluslararası kamuoyu nazarında tehditkar ya da müdahaleci gibi olumsuz imajlar çizmektedir. Yumuşak

güç uygulamaları ise uluslararası kamuoyunun onayını almış daha sempatik uygulamalar olarak bilinmektedir (Güleç, 2020:290). Dünyada cazibe merkezi olarak görülen, kendisini çok iyi ifade edebilen ve anlatan, güvenilirlik kazanmış, işbirliğine açık olan ülkeler, dış politikada ve yabancı kamuoyu nazarında stratejik değerlerini artırarak uluslararası politikada kendilerine önemli bir yer bulmaktadırlar (Özkan, 2012: 1-10, Kömür, 2020: 91).

Özetle, geleneksel diplomasi hükümetler arasında, kamu diplomasisi ise hükümetler ile diğer ülke halkları yahut farklı ülkelerin halkları arasında yürütülmektedir. Geleneksel diplomasi devletlerin temsilcileri arasındaki ilişkileri kapsarken kamu diplomasisi diğer ülkelerin kamuoyunu, resmi olmayan grupları, örgütleri ve bireyleri hedef alır. Diğer ülke kamuoylarının nezdinde cazibe oluşturmak istendiğinde kamu diplomasisine müracaat edilir. Klasik diplomasi yöntemleriyle istedikleri sonuçları elde edemeyen hükümetler kamu diplomasisi kavramı altında tanımlanan faaliyetlerle muhatap toplumları etkilemeye ve deyim yerindeyse “gönülleri ve zihinleri kazanma”ya yönelir, yumuşak güç kullanımının avantajından faydalanırlar.

3.1.3. Kamu Diplomasisi ile İlişkili Kavramlar

Kamu diplomasisi multidisipliner bir alan olduğu için iletişim ve halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi birçok disiplinle ilişki içinde olsa da hedefleri, yöntemleri ve uygulayıcıları, uygulanma biçimi bakımından onlardan ayrılmaktadır. Söz konusu disiplin ve kavramlardan bazılarını aşağıda kısaca değinilmiştir.

Kamu diplomasisi ve geleneksel diplomasi: Geleneksel diplomasi ve onun dönüşümünün bir ürünü olan kamu diplomasisi kavramları birbirinden aktör bakımından ayrılmaktadır. Geleneksel diplomasi aktörleri devlet, hükümet organları ve diplomatlar, kamu diplomasisinde kamuoyu, sivil toplum ve bireylerdir. Geleneksel diplomaside ülkeler arasındaki ilişkiler devletten devlete resmi düzeyde ve gizlilik içinde yürütülür, hükümet ve devlet başkanları, dışişleri bakanlıkları ve ilgili diğer bakanlıklar diplomasi sürecinin içinde yer alırlar.

Kamu diplomasisi ise devletten topluma ve toplumdan topluma gayri-resmi düzeyde ve açık şekilde yürütülen ilişkileri içerir. Kamu diplomasisinde devlet kurumlarından çok özel kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve bireylerin öne

çıkması ona toplumun ulaşamayan noktalarına nüfuz etme olanağı sağlamaktadır. Başka bir deyişle klasik diplomasinin etkili olamadığı alanlarda kamu diplomasisi destekleyiciliğin ötesine geçerek başlı başına bir politika yapma biçimi olarak da ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak bakıldığında kamu diplomasisi faaliyetlerinin iki ana eksenini buluyor. “Devletten - halka” eksenindeki faaliyetler devletin izlediği politikaları, yaptığı faaliyetleri resmi araç ve kanalları kullanarak kamuoylarına aktarmasıdır. “Halktan – halka” iletişim faaliyetlerinde ise sivil toplum örgütleri, araştırma merkezleri, basın, kanaat önderleri, üniversiteler, değişim programları gibi sivil araçların kullanılması esastır (Kalın, 2012:150).

Kamu diplomasisi ve propaganda: Psikolojik faaliyetler çatısı altında yer alan propaganda faaliyetleri ve kamu diplomasisi uygulamaları, aynı kökten beslenmesine karşın kapsam ve içerik yönünden birbirinden ayrılmakta fakat bazı noktalarda da ortak paydada buluşabilmektedirler. Örneğin propaganda, genellikle bilinçaltını, belirlenen hedef doğrultusunda yönlendirme amacı taşırken, kamu diplomasisi hedef toplumu etkili iletişim yolu ile ikna etme gayesi güder. Kamu diplomasisi bir devletin başka bir devletin vatandaşlarını ve kanaat önderlerini kendi politik ve ideolojik düşünceleri doğrultusunda etkilemesi olarak ifade edilirken, propaganda; insanın düşünce ve davranışlarını etkilemek amacıyla planlanmış mesajlar bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (Karaağaç, 2019: 691).

Kamu diplomasisi uygulamalarını propagandadan ayıran unsur kamu diplomasisinin amacıdır. Kamu diplomasisinin temel amacı iletişim yolu ile bir ülkenin kendi mesajını iletmesi değil, karşılıklı iletişimin kurulması ve sürdürülmesidir. Kamu diplomasisinde iletişimin yönelimi yabancı ülkelerin yönetimlerinden daha çok hükümet dışı kuruluşları ve kamuoyudur. Kamu diplomasisi faaliyetlerinin odağında iletişim, bilgilendirme ve etkileme vardır. Bunun yanında kamu diplomasisi kamu ile kamu arasında ve devlet ile kamu arasındaki iletişim, bilgilendirme ve etkileme faaliyetlerini içerir (Kaya, 2019: 3).

Propaganda planlı, programlı fakat tek taraflı yapılan bir faaliyettir. Kamu diplomasisinde ikna etme ve karşılıklı etkileşim kurabilme amacı ön plandadır. Kamu diplomasisinde temel olarak hedef toplumun kanaat önderini veya stratejik bir kurumunu etkileme amacı varken, propagandanın asıl hedefi ortalama insan

gruplarıdır. Kamu diplomasisinde propagandadan farklı olarak yalnızca planlanan mesajların iletilmesi değil, nitelikli bir diyalog kurulabilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla kamu diplomasisinde etkili iletişim sağlayabilme gayesi vardır (Karaağaç, 2019: 701).

Kamu diplomasisi ve halkla ilişkiler: Kurumlar ile hedef kitleleri arasındaki iletişimin yönetimi olarak tanımlanan halkla ilişkiler ile yabancı halklarla iletişime geçme ve hükümetlerin uluslararası iletişimi olarak da tanımlanan kamu diplomasisi arasındaki bu benzerliklere, kavramlar üzerinde yapılan kuramsal yaklaşımlarda da rastlamak mümkündür. Her iki disiplin ortaya çıktıkları uluslararası koşullar, amaçlar, araçlar ve faaliyetler bakımından benzerlikler taşımaktadır (Köksoy, 2014: 211).

Özellikle teknoloji alanında yaşanan gelişmeler devletlerin klasik diplomasi anlayışına farklı bir boyut kazandırmıştır. Kendini dış dünyaya daha iyi anlatabilme ve amaçlarını doğru bir şekilde aktarabilme ihtiyacı ülkelerin kamu diplomasisine daha fazla yoğunlaşmasını sağlamıştır. Günümüz kamu diplomasisi anlayışı özellikle devletlerin diğer devletlerin vatandaşlarına yönelik gerçekleştirdiği iletişim faaliyetlerini içermektedir. İletişim teknolojileri devletlere doğrudan tüm dünya vatandaşlarına ulaşma imkanı sağladığından uluslararası arenada kabul görmek isteyen tüm devletler “duygu ve düşünceleri” etkilemek amacıyla bu araçtan yararlanmak istemektedirler. Kamu diplomasisi ülkelerin kendi politikalarını ve kültürlerini dış dünyaya aktarma çabası olarak halkla ilişkiler faaliyetleriyle örtüşmektedir (Yağmurlu, 2007).

Kamu diplomasisi ve ulus markalama: Kamu diplomasisi uluslararası alanda saygın bir yer edinmek isteyen devletlerin diğer ülke halkları ile ilişki kurma çabaları, kendilerini uluslararası kamuoyuna anlatma ve işbirliği kurma etkinlikleridir. Bu etkinlikler farklı iletişim strateji ve taktikleri ile gerçekleşmektedir. Ulusal imaja vurgu yaparak bir ulusun kendini diğer uluslara göre farklı bir yere konumlandırmasına dayanan, ilk olarak 1996 yılında İngiliz politika danışmanı Simon Anholt tarafından “nation branding” adıyla kullanılan ulus markalama kavramı uluslararası hedef kitleler nezdinde ulus itibarını artırmak için imajların yaratılması, yönetilmesi ve değerlendirilmesini kapsamaktadır (Köksoy, 2015: 47-48). Ulus markalaşmasındaki temel görüş, nasıl bir ürün veya mal marka

haline geldiğinde o ürüne artı değer katmaktaysa, benzer bir şekilde bir ülke de marka haline geldiğinde o ülkenin tüm paydaşlarına artı değer katmaktadır kabulüne dayanmaktadır (Yağmurlu, 2019b:123).

Kamu diplomasisi ve ulus markalama arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar bulunmaktadır. İki kavram arasında yakın bağ vardır, her iki alanın amacı ülke algısını geliştirmek ve itibar sermayesi oluşturmaktır (Yazar, 2021:134). Ülkelerin itibar kazanmak için gerçekleştirdikleri çabalar arasında yer alan her iki faaliyet türü yumuşak güç teorisine dayanmakta, etkili iletişim yöntemlerini kullanmakta ve küresel kamuoyuna yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Temel fark ise şundan ibarettir ki, ulus markalamanın kamu diplomasisinde kullanılan bir yöntem olduğu (Yağmurlu, 2019b) ve kamu diplomasisinin ulus markalamaya göre çok daha geniş ve kapsamlı alan olduğu ifade edilmektedir (Ünal, 2017).

Kamu diplomasisi kuram ve uygulama yönünden Amerikan kökenli bir pratik, ulus markalama ise Avrupa, özellikle İngiliz kökenli bir alandır. Ortaya çıkış sürecine bakacak olursak, kamu diplomasisi günümüzdeki anlamıyla ilk kez Soğuk Savaş döneminde kullanılmış, ulus markalama ise özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde popüler hale gelmiştir (Yağmurlu, 2019b).

İki kavram arasında amaç, etkinliklerin planlanması ve yürütülmesi, aynı zamanda süre yönünden de farklılıklar bulunmaktadır. Ulus markalamanın amacı marka değeri oluşturarak pazarda talep yaratmaktır. Bu, doğrudan maddi karşılığı olan bir etkinliktir. Kamu diplomasisinde öncelik ise asla maddi karşılık değildir. Hatta dış yardım, burs, kütüphane açma gibi pek çok etkinlik tek yönlü maddi destek içermekte ve karşılıksız olarak gerçekleşmektedir. Kamu diplomasisi ve ulus markalama etkinliklerinin planlanması ve yönetilmesinde devlet yürütme, eşgüdüm ve finansal yönden başat rol oynasa da kamu diplomasisi faaliyetleri çoğunlukla dışişleri bakanlıkları, ulus markalama etkinlikleri ise turizm, ticaret bakanlıkları, snayii odaları tarafından yürütülmektedir. Kamu diplomasisi uygulamaları süreklilik arzederken, ülkenin bir veya birkaç yönünü vurgulayan ulus markalama kampanyaları belirli hedef gruplara yönelik olarak yapılmakta ve belirlenen süre sonunda kampanya sonlandırılmaktadır (Yağmurlu, 2019b).

Kamu diplomasisi ve lobicilik: Latince kökenli olup Türkçede “koridor” anlamına gelen “lobi” sözcüğü uluslararası ilişkiler terminolojisinde “önceden

belirlenmiş çıkarlar için bir araya gelmiş topluluk” olarak tanımlanmaktadır. “Lobicilik” ise karar verme süreçlerini etkileme ve yönlendirme stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Bu strateji ile istenen çoğunlukla siyasi bir konuda değişim sağlamak ya da olası değişim kararları alınmasını engellemektir (<http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/lobiciliktulayyilmaz.pdf>, 19.04.2022). Lobicilik hem iç politikaya hem de dış politikaya yönelik olabilmektedir.

Kamu diplomasisi gibi lobicilik kavramı da ABD’de ortaya çıkmış ve ilk örnekleri de bu ülkede görülmüştür. Kamu diplomasisinin ilk örnekleri Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar uzanırken, lobiciliğin ortaya çıkışı 1800’lere rastlamaktadır. 1850 yılından sonra lobicilerin sayısında hızlı bir artış gözlenmiş, 1930 ve 1940 yılları ise lobiciliğin gelişme dönemleri olmuştur. Sayıları hızla artan lobicileri ve faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1946 yılında Ulusal Lobiciliği Düzenleme Kanunu (Federal Regulation of Lobbying Act) çıkarılarak lobicilik yasal çerçeve içine alınmış ve tüm lobicilerin kayıtlara geçmesi sağlanmıştır (Dinçer, 1999:56).

Kamu diplomasisi ve lobicilik sıklıkla birbirinin yerine kullanılan kavramlar olsa da, hedefleri, yöntemleri ve işleyiş biçimleri açısından farklı disiplinlerdir. Lobi faaliyetlerini yürüten kişi veya kurumların karar verici yahut kanun yapıcı konumda olan kişileri savundukları ülke yararına bilgilendirdikleri ve etkiledikleri görülürken kamu diplomasisi çalışmalarında ülke çıkarları yararına kişiler bazında değil, yaratılan kamuoyu aracılığı ile baskı yapılmaktadır (Erzen, 2012: 104-105).

Lobi yapanlar toplumsal çıkar yerine kendi gruplarının çıkarları için çaba göstermektedirler. Bu gibi grupların kuruluş amacı da toplumsal zenginliğe katkıda bulunmak değil, kendi mensuplarına özel çıkar sağlamaktır. Fakat her baskı grubunun sadece kendi özel çıkarı için lobi faaliyetinde bulunduğu söylenemez, ABD ve AB’de bazı lobi grupları milli ve toplumsal konularda da zaman zaman faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Aslan, 2015:1). Ancak bu istisnai bir durumdur. Genel olarak özel şahsi ve grup menfaatleri için ticari faaliyetlerde bulunurlar. Bu nedenle lobicilik kamu diplomasisinden ayrılmaktadır (Özgöker, 2020:87).

Lobicilik faaliyetlerinin kamu diplomasisi uygulamalarını destekleyici rol oynadığı da savunulmaktadır. Karar almayı etkilemenin yanında lobicilik aynı zamanda olumlu imaj oluşturarak daha geniş kapsamlı bir tanıtım amacı da

taşımaktadır (http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/lobiciliktulayyilmaz.pdf, 19.04.2022).

Sonuç olarak, ülkelerin dış politikada belirlediği öncelikleri ve hedefleri doğrultusunda, sahip oldukları yumuşak güç unsurlarını da kullanarak hedef ülkelerde yaşayan halkların kalplerini ve zihinlerini kazanmak, onlarla etkili bir iletişim sürecine dahil olmak ve onlarda yaratılacak olumlu bir algıyla kendisinin itibarını artırmak gibi birçok süreci kapsayan kamu diplomasisi propaganda, halkla ilişkiler, ulus markalama, lobicilik gibi kavramlarla sıkça birlikte anılmakta, aynı zeminde kesişmektedir. Kamu diplomasisinin bahsi geçen kavram ve alanlarla örtüştüğü noktalar bulunmakla birlikte, ayrıldığı yönleri de vardır. Diğer yandan kamu diplomasisi gelişmeye açık bir alan olarak bu disiplinlerden etkilenmekte ve kendi içinde birçok disiplini buluşturan mühtelif öğeler barındırmaktadır.

3.1.4. Kamu Diplomasisinin Tarihsel Gelişim Süreci

Kamu diplomasisinin tarihsel gelişim sürecini üç aşamada incelemek mümkündür. Modern bir alan olarak ortaya çıkışı ve kavram olarak şekillenmesi 1960'lı yıllara tekabül etse de, uygulamada batı merkezli kamu diplomasisinin izlerine 19. yüzyılda rastlamak mümkündür (Szondi, 2008:2). Ülkelerin başka ülkelerde kurdukları dil okulları, radyo kanalları, klasik diplomatik ilişkileri destekleyen resmi ve sivil seyahetler, festivaller, fuarlar kamu diplomasisinin ilk döneminde sıklıkla rastlanan ve karşılaşılan uygulamalar olmuştur (Köksoy, 2015:44). Örneğin, Joseph Nye (2008, aktaran Aydoğan ve Aygün, 2011:51) Fransa'nın Prusya Savaşı'nda aldığı yenilgiden sonra ülkenin zedelenen imajını düzeltmek için 1883 yılında Alliance Française'i kurduğunu ve bu kurum vasıtasıyla yurt dışında dil ve kültür faaliyetleriyle Fransız kamu diplomasisinin oluşumuna zemin hazırladığını belirtmektedir. Fransa'nın ardından İtalya, Almanya ve diğer ülkeler de benzer bir yol izleyerek kültürlerini denizaşırı ülkelere tanıttak enstitüler kurmuşlardır.

Kamu diplomasisinin erken dönem uygulamaları 1900'lü yılların başlarında görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında pek çok ülke farklı ülkelerde açtıkları ofisler ile yerel halk tabanında etkinlik kurmaya çalışmıştır. Özellikle, Almanya, İtalya ve ABD gibi ülkelerin kendi amaçlarının propagandasını yapmak üzere bu alanda faaliyette bulundukları ileri sürülür. 1917 yılında ABD başkanı Woodrow

Wilson “Halk Bilgilendirme Komitesi” (Committee on Public Information - CPI) adlı bir kurum oluşturarak, başına gazeteci George Creel’i getirmiştir. Kuruluşundan sonra “Creel Komitesi” adıyla anılan organizasyonun amacı ABD’nin savaştaki amaçlarını dünya çapında bilinir hale getirmek idi (Kocabıyık, 2019:169).

Kamu diplomasisinin erken dönem uygulamalarından biri de uluslararası radyo yayıncılığıdır. 1920’lerin başında kısa dalga boyunun çok uzaklara, ülke sınırları dışına ulaşabildiğinin fark edilmesi ile sınırların ötesindeki kitlelere ulaşmak isteyen ülkeler yurt dışına radyo yayınları yapmaya başladılar. Böylece, dünyada dış yayıncılık konusunda çok önemli bir adım atılmış oldu, gerek faşist, gerekse de komünist hükümetler yabancı toplumlara ulaşmak ve onları etkilemek için radyoyu etkin bir şekilde kullanmaya başladılar. Radyonun bu anlamdaki gücünü ilk fark eden SSCB’nin Moskova Radyosu 1929’da Almanca, Fransızca ve İngilizce dış yayıncılığa başladı. 1932 yılına gelindiğinde Moskova Radyosu aralarında Türkçe’nin de olduğu 11 dille sınırları ötesine yayın yaparak devlet ideolojisini dünyaya aktaran bir radyoya dönüştü (Winek, 2009; aktaran Değirmencioğlu ve Yalçın, 2020:448).

Dış yayıncılığı günümüzde de en etkin kullanan kurumlardan biri olan Britanya Yayın Kurumu BBC (British Broadcasting Corporation) ise düzenli dış yayıncılığa 1932 yılında başlamıştır. O yıllarda adı “İmparatorluk Servisi” olan radyo, ilk dış yayını 19 Aralık 1932’de gerçekleştirmiştir (Değirmencioğlu ve Yalçın, 2020: 448).

Radyo, 1930’lu yıllar boyunca tüm dünyada en etkili kitle iletişim aracı olarak kullanılmış, devletler politikalarını hem kendi halklarına hem de sınırları ötesine anlatabilmek için yaygın olarak radyodan yararlanmıştır. İkinci Dünya Savaşında ise radyo, neredeyse hava, kara ve deniz kuvvetleri kadar güçlü bir araç olarak algılanmış ve yararlanılmıştır (Değirmencioğlu ve Yalçın, 2020: 448-449).

İkinci Dünya Savaşına 1941 yılı sonunda dahil olan ABD de o zamana kadar dışında kaldığı dış yayıncılığa, savaşa katılmasından hemen sonra başlamıştır. 1 Şubat 1942 tarihinde Almanca olarak Avrupa’ya gerçekleştirilen ilk yayın, spikerin “Her gün bu saatte Amerika ve savaş hakkında konuşacağız. Haberler iyi de olsa, kötü de olsa biz size gerçekleri aktaracağız” sözleriyle başlamıştır. Çünkü Amerikalı siyasetçiler Nazilerin yaptığı propaganda ile baş etmenin tek yolunun Avrupa’ya

yapılacak ve kendi gerçeklerini aktaracak propaganda yayınları olduğunu fark etmişlerdi. Amerika'nın Sesi Radyosu (Voice Of America - VOA) savaş boyunca dış yayıncılığın bu etkin gücünden yararlanmıştır. Almanca yayınlara başka diller de eklenmiş ve savaş bittiğinde Amerika'nın Sesi Radyosu 40 dilde yayın yapan dünyanın etkili dış yayıncılık kuruluşlarından bir haline gelmiştir (Değirmencioğlu ve Yalçın, 2020: 448 - 449).

Radyo üzerinden yapılan dış yayıncılık, savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde de etkinliğini sürdürmeye devam etmiş, hatta propaganda içerikli yayınlar daha da önemli hale gelmiştir. Soğuk savaş yıllarında kendi ideolojilerini yaymak isteyen ülkeler, kısa dalga yayıncılığa yatırım yaparak seslerini dünyanın en ücra köşesine kadar ulaştırmaya çalışmış, ABD ile SSCB arasında her alanda yaşanan rekabet ve üstünlük mücadelesi kendini dış yayıncılıkta da göstermiştir. ABD komünizmle mücadele hedefiyle kurduğu Özgür Avrupa Radyosu (Radio Free Europe - RFE) ve Özgürlük Radyosu (Radio Liberty – RL) adlı radyolarla Doğu Bloku ülkelerini hedefleyen yayınlar yapmış, yaptığı bu yayınların meyvelerini ise 1990'ların başında almıştır. Genel kanı Batı dünyasının Soğuk Savaş boyunca aralıksız sürdürdüğü ve komünist rejimleri eleştirdiği yayınların Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin çökmesinde etkili olduğu şeklindedir (Kounalakis, 2016; aktaran Değirmencioğlu ve Yalçın, 2020:449-450).

Son 30 yılda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler dış yayıncılığı da fazlasıyla etkilemiş, kısa dalga artık dış yayıncılıkta tek seçenek olmaktan çıkmıştır. Gelişen ve değişen teknolojiye uyumlu olarak yayın tekniğinde FM radyo, uydu radyo, HD radyo ve internet radyosu gibi değişiklikler olsa da dış yayıncılığa ilk başlayan devletlerden Rusya Radyo Sputnik, İngiltere BBC World Service, Fransa RFI (Radio France Internationale), Çin CRI (China Radio International), ABD VOA (Voice of America) ile uluslararası radyoculukta başlangıçtaki benzer gerekçelerle yayınlarını sürdürüyor. Diğer yandan uluslararası radyo aracılığıyla yürütülen bir propaganda savaşına tanıklık eden Soğuk Savaş döneminin 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ile beraber sonlandığı iddia edilse de dünyanın büyük güçleri arasındaki gerginlikler bugün bile sürmektedir.

Kamu diplomasisinin gelişimindeki ikinci aşama ise onun akademik olarak tanımlanması ile başlar. Literatürde kavrama ilişkin ilk akademik tanımlamanın 1965

yılında Edmund Gullion tarafından yapıldığı kabul edilse de, esasında Amerika kökenli olmayıp, ilk kullanımının daha eski tarihlere dayandığına dair görüş de bulunmaktadır. Buna göre kamu diplomasisi kavram olarak ilk kez 1856 yılında İngiltere’de London Times isimli gazetede Başkan Franklin Pierce’nin eleştirildiği bir yazıda kibarlık anlamında kullanılmıştır. Gazetede kamu diplomasisi ile ilgili olarak “Amerikalı bilim adamları bilmelidir ki, bizim üzerimizde düşündüklerini uygulamak istiyorlarsa, kendi vatandaşlarına da örnek olmalıdırlar. Kamu diplomasisi kadar cazip olanı çok azdır” ifadelerine yer verilmiştir: (Koyuncu ve Medin, 2017: 1234).

Literatürde yer alan başka bir görüşe göre ise, kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1963 yılında ABD’de Kennedy hükümeti döneminde ABD Bilgilendirme Ajansı (United States Information Agency - USIA) müdürü Edward Murrow tarafından kullanılmıştır. Murrow, kamu diplomasisini “hükümet ve hükümet dışı oluşumların görüşlerinin yabancı sivil toplum kuruluşları ve kamuoylarıyla paylaşılma süreci” olarak tanımlamıştır (İnan, 2012:64).

Soğuk Savaş döneminin kamu diplomasisi uygulamaları çoğunlukla hükümet kaynaklı etki oluşturma ve ikna odaklıdır. Kamu diplomasisi sert gücün (politik, askeri, ekonomik) bir parçasıdır ve politikalara yön veren anlayış tamamen siyasaldır. Kültür ve değerler kitle medyası aracılığıyla toplumlar üzerinde etki oluşturmak için kullanılmış, kamu diplomasisi propaganda ile birlikte psikolojik savaş aracı olarak görülmüştür. 1960’larda, daha sonra bütün uygulamalarını kamu diplomasisi faaliyetleri olarak adlandıracak ABD Bilgilendirme Ajansı, daha önce de açıklandığı gibi bilgilendirme ve propaganda kavramlarının olumsuz izlenimlerinden kurtulmak için “kamu diplomasisi” kavramını kullanmıştır (Köksoy, 2015: 44).

Kamu diplomasisinin kökenleri devletler ve diğer aktörler arasındaki çatışmalar ve gerilimler etrafında şekillenmiştir. Bu süreçte kamu diplomasisi ve yöntemleri Amerikan ve Batı politikalarının Demir Perde olarak nitelendirilen Doğu Avrupa ülkelerine yayılması amacıyla kullanılmıştır. Bu kamu diplomasisi anlayışı 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasına - Soğuk Savaşın bitmesine kadar sürmüştür (Köksoy, 2015: 44).

Soğuk Savaşın sonlarına doğru uluslararası alanda ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin tekrar canlanması, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilim

politikalarının yerini yumuşamaya bırakmasıyla kamu diplomasisi kavramına ilişkin tanımlar da değişmiştir. Toplumlar arasındaki kültürel ve sosyal etkileşimlere yapılan vurgu artarken kamu diplomasisinin, propaganda, psikolojik savaş gibi sert güç unsurlarıyla arasındaki mesafe artmış ya da daha örtük hale gelmiştir. Soğuk Savaş dönemindeki sert güç kavramı, yeni uluslararası sistemde yerini ülkelerin “yumuşak güç”lerine bırakmıştır. Ülkeler artık sahip oldukları yumuşak güç potansiyeli ile (bilim, sanat, kültür, spor, eğitim vb.) başka ülkeleri etkilemeye, onlar için cazip bir ülke konumuna gelmeye ve bu süreçte kendi politikalarını başka ülkelere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu sürecin temelini iletişim, etkileşim, ikna ve işbirliği oluşturmuştur (Özkan, 2014).

Soğuk Savaş dünyasının ürünü olan kamu diplomasisi 90’lı yıllarda biraz yavaş ilerlemiş, hatta ivme kaybederek duraklama dönemine girmiştir diyebiliriz. ABD’nin tek süper güç olarak dünyanın kontrolünü elinde tuttuğu 1990’dan 2000’li yıllara kadar geçen sürede kamu diplomasisi gerek uygulama alanlarında, gerekse akademik alanda fazla ilgi görmemiş, Soğuk Savaş kazanmanın verdiği rehavetle ihmal edilmiş (Köksoy, 2015:45), bu alana ayrılacak bütçenin gereksiz olduğu tartışılmaya başlanmıştır (Yağmurlu, 2007: 14-15). 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terör saldırısından sonra ise kamu diplomasisi ABD’nin “Neden bizden nefret ediyorlar” sorusunu sorması neticesinde yeniden önem kazanmıştır. Kıta Avrupası’nda ise Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve sosyalist bloğun dağılmasıyla 30’a yakın yeni ülkenin ortaya çıkması kamu diplomasisini önemli bir araç olarak gündeme getirmiş ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Kendilerini tarihsel ve kültürel olarak Avrupa’nın bir parçası olarak konumlandıran ve tüm dünyaya politik olarak istikrarlı, demokratik ve geleceği parlak piyasa ekonomileri olarak sunmak isteyen bu ülkeler kamu diplomasisini bir araç olarak kullanmışlardır. (Yağmurlu, 2007:15).

2000’li yıllar kamu diplomasisinin yeniden uyandığı, teknolojik gelişmelerle birlikte daha da sofistike uygulamalara yer verdiği yıllar olmuştur (Sancar, 2017:90). Yeni dönemde kamu diplomasisi daha çok iletişim ve ilişki kurmayla ilişkilendirilmiş, ülkelerin, uluslararası çevreleriyle iletişim ve ilişki kurma ihtiyaçlarını karşılayacak bir iletişim aracı olarak işlev görmüştür. Bu gelişmelere paralel şekilde kamu diplomasisi üzerine yapılan tanımlar da değişmiştir. Yabancı

kamuların bilgilendirilmesini, anlaşılmasını, etkilenmesini hedefleyen kamu diplomasisi; bir ülkenin, vatandaşlarının ve kurumlarının yabancı ülkelerin vatandaşları ve kurumları ile diyalogunu genişletmesinde de kullanılır hale gelmiştir (Köksoy, 2015:45).

Yeni dönemde hükümetlerin kamu diplomasisi süreçlerindeki hakimiyetleri azalmış, kamu diplomasisinin hedefi konumunda bulunan halklar, sadece etkilenen unsurlar olmaktan çıkıp bu süreçlerin aktörleri haline gelmişlerdir. Tek yönlü olarak gerçekleştirilen, genel kitleleri ikna etmeye ve etkilemeye dönük siyasal iletişim süreçleri çift taraflı, ilişki ve diyalogu esas alan kişilerarası, kültürlerarası ilişkilerle biçimlenmiş, yerini sivil vatandaşların ağırlıkta olduğu iletişim süreçlerine bırakmış, kamu diplomasisi, sivil toplum alanına doğru genişlemiştir (Köksoy, 2015: 45-46).

Bu yeni dönem yeni kamu diplomasisi olarak da tanımlanmakta, 20. yüzyıl içerisinde gelişen kamu diplomasisinden ise geleneksel kamu diplomasisi olarak bahsedilmektedir. Yeni kamu diplomasisinin de nihai amacı geleneksel kamu diplomasisi ile aynıdır. Teknolojide meydana gelen değişimler kamu diplomasisi faaliyetlerinin içinde yer alan aktörlerde ve kamu diplomasisinin kullanıldığı alanlarda değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Geleneksel kamu diplomasisi devletler tarafından icra edilirken, yeni kamu diplomasisinde devletin dışında başka aktörler de sürece dahil olmuştur. Geleneksel kamu diplomasisinde faaliyetler daha çok kısa dalgalı radyo yayınları, sabit hatlı telefonlar ve yazılı basın üzerinden yürütülürken yeni kamu diplomasisinde bunların yerini uydu, internet, gerçek zamanlı haberler ve mobil telefonlar almıştır (Sak, 2014:13).

Uluslararası alanda kamu diplomasisinin önemi her geçen gün artmakta, kamu diplomasisi günümüzde hızlı değişen koşullar, küreselleşen dünya, gelişen iletişim ve yeni medya araçları ile tedricen gelişmeye devam etmekte, ülkelerin temel politikalarından biri haline evrilmektedir (Aykurt, 2015). Yeni yüzyılda sadece diplomatların ya da hükümetin görevlendirdiği kişilerin yaptığı bir araç olmakdan çıkan, toplumun tüm katmanlarına yayılan kamu diplomasisinin önemini kavrayan devletler, geleneksel diplomasinin yanında, ulusal ve uluslararası çıkarlarını savunmak için kamu diplomasisi çalışmalarına da oldukça önem vermektedirler.

3.1.5. Kamu Diplomasisinin Boyutları

Kamu diplomasisine ilişkin literatürde üzerinde durulan konulardan biri de onun boyutlarıyla ilgili çalışmalardır. Amerikalı teorisyen Joseph Nye'a göre (2005) kamu diplomasisinin “günlük iletişim ve bilgilendirme”, “stratejik planlama ve ülkenin markalaşması”, “uzun vadeli ilişkiler kurmak ve geliştirmek” olmakla üç boyutu bulunmaktadır.

Kamu diplomasisinin “günlük iletişim ve bilgilendirme” boyutu yerel ve dış politikaların genel durumunun açıklanmasını ihtiva eder. Buna göre, doğru bilginin sürekli kılınması, zamanında aktarılması ve sağlıklı bir algı oluşturulması kamu diplomasisi yönetiminin önceliklerinin başında gelmektedir. Kamuoyunun ilgisinin çekilmesi, bütünselliğin ve tutarlılığın sağlanması da önem taşımaktadır. Belirlenen hedefe yönelik boşluk bırakılmaması için sürekli haber akışını sağlamak, özellikle dış basına kullanabileceği doğru malzemeyi vermek gerekir. Bu nedenle iç basına verilen beyanatlarda dikkatli olmak, söylenen sözlerin dışarıda nasıl algılanabileceğini hesaplamak, ilginin dağılmaması için konuyu sürekli işlemek ve bu doğrultuda haberlerin tutarlı ve bütünsel akışını sağlamak hayati derecede önemlidir (Gökırmak, 2012).

İkinci boyut uzun vadeli planlama ve stratejiye dayanmaktadır. Nitekim, kamu diplomasisi ülkelerin “marka” haline gelmesine de artık çok ciddi katkılar yapmaktadır. Ülke markasını güçlendiren, kamuoyundaki algısını sağlamlaştıran ülkelerin ikna etme kapasitesi daha da artmaktadır. İtibarlı, güvenilir, saygın ülke haline gelmek verilen mesajların etkisini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Nye, 2005).

Sahip olunan vizyon çerçevesinde olay ve semboller kullanılarak, ülkenin algılanmasında olumlu bir izlenim yaratmak için planlı bir sürece ihtiyaç vardır. Dikkatle oluşturulan ve uzun zamanı kapsayacak bu planlı süreçte hem ortaya çıkabilecek sorunların, hem de ülkenin itibarına zarar verecek karşı saldırıların önüne geçilmesi için gerekli tedbirler alınır. Akademik konuşmacılar ve sivil toplum örgütleri vasıtasıyla verilen mesajlar güçlendirilir. Yaratılan istikrarlı ve güvenilir ülke imajı kullanılarak, ülke hakkında olumlu ve kalıcı bir anlayış oluşturulur (Gökırmak, 2012).

Kamu diplomasisinin üçüncü boyutu yıllar içerisinde uzun süreli ilişkiler geliştirilmesini öngörmektedir. Kamu diplomasisi araç ve yöntemlerini kullanarak, hedef ülke ve toplumlarla çeşitli alanlarda kurulan ilişkiler verilen mesajların kalıcılığını sağlamada önemli bir faktördür. Eğitim, medya, değişim programları, burslar, staj imkanları gibi araçlar kalıcı ve uzun vadeli ilişkiler kurabilmek için önemli imkan ve fırsatlar sunmaktadır. Bu ilişkiler toplumların ve ülkelerin birbirini daha yakından tanımasına yardımcı olmakta, tanıma arttıkça, anlama ve ikna olma olanakları da çoğalmaktadır (Nye, 2015).

Eğer kamu diplomasisi ile yapılması hedeflenen, istediğiniz sonuçların aynısını başkalarının da istemesini sağlamak ise, mesajlarınızın nasıl duyulduğunu anlamanız ve buna uygun olarak bazı düzenlemeler yapmanız gerekmektedir. Dolayısıyla etkili bir kamu diplomasisi konuşmak kadar dinlemeyi de gerektiren iki yönlü bir yöntemdir. İşte bu yüzden değişim programları, sadece radyo ve televizyon yayını yapmaktan daha etkili bir yaklaşım olarak benimsenmiştir (Nye, 2005: 111).

Ancak kelimelerin etkili olabilmesi ve hedeflenen ortak değerlerin geliştirilebilmesi için, söylemin eylemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, eğer yürütülen dış politika kamu diplomasisinin söylemleri ve sembolleri ile çelişiyor, uygulanan politikalar belli bir planlamaya dayanmıyorsa kamu diplomasisi yarardan çok zarar getirmektedir. Özellikle yaratılan olumlu beklentilerin ve işbirliği vaatlerinin karşılanmadığı durumlarda hayal kırıklıkları daha büyük olmakta ve radikal hareketler güç kazanmaktadır. Bu nedenle, kamu diplomasisi sürecine kapsayıcı olmak; samimi ve dürüst olmak; hedeflenen ülke yahut ülkelerin milli kimliğine ve değerlerine saygı göstermek gibi üç niteliğin muhakkak dahil edilmesi öne sürülmektedir (Gökırmak, 2012).

Kapsayıcı olmak: Kamu diplomasisi yürütülürken toplumun yalnızca belli bir kesimi düşünülerek mesajların hazırlanması sonuç getirmemektedir. Toplumun içindeki elit bir zümrenin ya da bir azınlık grubunun “kazanılması”, kitlelerin de kazanıldığı ve işbirliği yapacakları anlamına gelmemektedir.

Samimi ve dürüst olmak: Özellikle bireysel ilişkilerde gösterilecek içtenlik ve davranışlardaki iyi niyet, güven duygusunu güçlendirmekte ve uzun dönemli işbirliği için gerekli meşruiyet zeminini sağlamaktadır. Samimiyetin gerçek anlamda

hissedilmesi kuşkusuz kamu diplomasisinin etkinliği için önemlidir, ancak bu hiçbir zaman abartılı bir nezaket şeklinde düşünülmemelidir.

Hedeflenen ülke yahut ülkelerin milli kimliğine ve değerlerine saygı göstermek: Kamu diplomasisi sürecinde unutulmaması gerek en önemli nokta toplumların kendilerini ortak değerler ve milli bir kimlik üzerinden inşa ettiğidir. Bu kimliğe saygı duyarak kendi değerlerinizi göstermek, örneğin dilinizi ve hukukunuzu “tanıtmak-sevdirmek-özendirmek”, ancak “dayatmamak” son derece önemlidir. Bu tür dayatmalar genellikle hedeflenenin tam aksi sonuçlar vermektedir.

Mark Leonard’a (2002) göre de muhatap ülkeler yahut halklar ile olan ilişkilerde başarının sağlanmasında kamu diplomasisinin üç boyutuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak konular siyasi (askeri), ekonomik ve sosyal (kültürel) anlamda ayrıma tabi tutularak bu durumlarla ilgili başarılı sonuçların elde edilmesi için “reaktif” (saatler ve günler alan), “önleyici” (haftalar ve aylar alan) ve “ilişki inşası” (yıllarca sürebilen) çalışmalarının yapılması gerekmektedir (Köksoy, 2014: 218-219). Nye bu süreci yukarıda belirtildiği üzere “günlük iletişim”, “stratejik iletişim” ve “uzun süreli ilişki inşası” şeklinde ele almıştır.

3.1.6. Kamu Diplomasisine Yönelik Temel Yaklaşımlar

Kamu diplomasisi politikaları ve uygulamalarıyla ilgili iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi, kamu diplomasisine katı yaklaşım, ikincisi ise esnek yaklaşımdır. Katı yaklaşım, kamu diplomasisinin amacını propaganda tekniklerini ve ikna yöntemlerini kullanarak dış kamuların davranışlarını etkilemek olarak görür. Katı yaklaşımda kamu diplomasisi çalışmaları yabancı kamuların tutumlarını değiştirmeye yönelik siyasal bilgilendirme faaliyetlerini içermektedir. Siyasal bilgilendirme çoğunlukla gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi kitlesel araçlarla yapılmakta, kısa dönemli siyasal sonuç elde edilmesi hedeflenmekte, ikna araç ve yöntemleri kullanılarak hedef kitlenin davranışlarının değiştirilmesi amaçlanmaktadır (Özkan, 2016:15). Hedef kamuları bir takım ikna teknik ve yöntemleri ile istenilen yöne yönlendirme amacı taşıyan bu yaklaşım iletişim teknik ve araçlarının günümüzdeki kadar gelişmediği, kamuoyunun bugünkü gibi çok önemli bir konumda olmadığı, iki kutuplu Soğuk Savaş dünyasının kodlarıyla uyumlu bir yaklaşımdır.

İkinci temel yaklaşım ise esnek kamu diplomasisi anlayışıdır. Esnek yaklaşımda kamu diplomasisinin amacı karşılıklı anlayışın sağlanmasıdır. Kültür,

spor, eğitim, bilim gibi yumuşak güç unsurlarının yoğun olarak kullanıldığı, karşılıklı iletişim ve etkileşimin temel alındığı esnek yaklaşım uzun dönemli faaliyetlerde ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, iletişimin, bilginin, internetin yaygınlaştığı; kamuoyunun belirleyici bir aktör olarak öne çıktığı yeni yüzyılın paradigmasına uygun bir yaklaşımdır (Özkan, 2016: 15). Bunu sağlayabilmek için de çeşitli kamu diplomasisi araçları ve aktörlerini kullanmak gerekmektedir.

Kamu diplomasisi çerçevesinde siyasal bilgilendirme çalışmalarını genellikle dış işleri bakanlıkları yerine getirirken, kültürel iletişim faaliyetlerini ise kültür ve turizm bakanlıkları, öğrenci değişim programları, dil okulları gibi çok farklı yapılar gerçekleştirmektedir.

3.1.7. Kamu Diplomasisi Modelleri

Ülkelerin kamu diplomasisini farklı boyutlarda kullanması bu tekniklerin sınıflandırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Nicholas Cull’a göre (2009:10), kamu diplomasisi beş ana bileşenden (components) oluşmaktadır. Cull, “Public Diplomacy: Lessons From the Past” isimli çalışmasında temel bileşenler olarak şunları sıralamıştır: dinleme (listening), savunma (advocacy), kültürel diplomasi (cultural diplomacy), mübadele diplomasisi (exchange diplomacy) ve uluslararası yayıncılık (international broadcasting).

Dinleme (listening), hedef kamuoyunu dinlemek yoluyla yabancı kamu hakkında bilgi edinilmesini, bu doğrultuda politikalar belirlenmesini ve uluslararası çevrenin yönetilmesini kapsar. Yabancı kamunun davranış ve tepki özelliklerinin öğrenilmesi açısından dinleme önemli bir unsurdur.

Savunma (advocacy), bir ülkenin kendi isteği doğrultusunda yabancı kamunun hafızasında olumlu yer etmesini sağlamayı içerirken, **kültürel diplomasi** (cultural diplomacy), bir ülkenin kültürel kaynaklarını veya başarılarını kültürel bağdaşma da sağlayarak uluslararası bir çevreyi etkilemek üzere kullanmasıdır.

Mübadele diplomasisi (exchange diplomacy), bir ülkenin kültürel değişim, uyum veya eğitim amaçlarıyla kendi vatandaşlarını yabancı ülkelere göndermesi, buna karşılık da yabancı ülkelere insanları ülkesinde aynı amaçlar doğrultusunda kabul etmesini içerir. Örneğin, Erasmus değişim programı ile her sene Türkiye’deki üniversitelere Avrupa ülkelerinden öğrenciler gelmekte, aynı şekilde bu

üniversitelerden Avrupa ülkelerine öğrenciler gitmektedir. Burada amaç ortak bir Avrupa kültürü inşa etmektir. Yine bu amaçla 2011 yılında oluşturulan Mevlana Değişim Programı da Türkiye’de denkliği olan yabancı üniversiteler ile antlaşmalar çerçevesinde öğrenci değişimini gerçekleştirmektedir.

Uluslararası Yayıncılık (international broadcasting) ise bir ülkenin radyo, televizyon ve internet gibi farklı yayın kanallarını kullanarak uluslararası çevrede dikkat çekmesi yönündeki faaliyetlerini içerir. Radyo yayınları 20. yüzyıl ortalarına kadar süper güç sahibi ülkeler tarafından ağırlıklı kullanılmış, ancak teknolojinin gelişmesi ile radyo yerini önce televizyon, sonrasında internet tabanlı sosyal medya uygulamalarına bırakmıştır. Günümüzde ülkeler olumlu imajlarını yaratmada bazıları yazı, bazıları görsel içerik ve bazıları ise videolara dayalı platformlar olan Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi sosyal medya sitelerini profesyonelce kullanma ve burada olanları takip etme uğraşı içerisindedir. Bu mecralardaki bilginin hem hızlı yayılması, hem de kolay erişebilir olması ülkelerin kamu diplomasisi alanında bu kanalları kullanması için teşvik edici rol üstlenmektedir.

Cowan ve Arsenault kamu diplomasisini monolog, diyalog ve işbirliği şeklinde üç aşamada incelemiştir. **Üç Kademeli Kamu Diplomasisi Modeli**’ne göre kademelendirmeler ihtiyaçlara ve şartlara göre belirlendiği için kademeler birbirinden bağımsız düşünülmelidir (Koyuncu, 2018:16).

Monolog kademesinde tek yönlü bir iletişim söz konusu olup, karşı tarafın cevabı göz ardı edilir ve ikna amaçlanır. Sonuca tek yönlü olarak yapılan açıklamalar, basın açıklamaları, ulusa sesleniş konuşmaları gibi yollarla ulaşmaya çalışılır. İkinci kademedede asıl amaç sorunların diyalog yoluyla çözülmesidir. Diyalog sürecinde karşılıklı bilgi ve fikir paylaşımı söz konusudur. Son kademedede ise işbirliği vardır. Diyalog kademesinin ardından işbirliği süreci başlar ve bu sayede karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi sağlanır. Sadece ikili katılımı değil, çokkatımlı ortak projeler geliştirilmesi, yürütülmesi ve paylaşılması mümkündür (Koyuncu, 2018:17).

Guy J. Golan gibi yazarlar ise kamu diplomasisinin entegre bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Golan’ın açıkladığı **Entegre Kamu Diplomasisi Modeli**’nde üç aşamalı bir yapı vardır. Bu modelde kamu diplomasisi hükümetten kamuya küresel haber medyası tarafından entegre edilen iletişime ve etkileşime

odaklanır. Yapılar aracılı kamu diplomasisi, ulus markalama yöntemi ve ilişkiye dayalı kamu diplomasisidir.

İlk aşamada küresel medya ve sosyal medya arabulucu rolü üstlenir ve kamu diplomasisi faaliyetleri araçlarla yürütülür. Kısa ve orta vadeli olarak planlanan bu kamu diplomasisi modelinde kurulan ve geliştirilen ilişkilerin sonuçları uzun vadeye yayılabilir. İkinci grupta ulus markalama yöntemi ile ülke itibarı yahut imajı geliştirilmeye çalışılır. Bu sayede orta ve uzun vadeye yayılan ortak hedeflere ulaşılması hedeflenir. İlişkiye dayalı kamu diplomasisinde ise sonuçlar uzun vadeli ve sürekli. Karşılıklı bir şekilde kurulan ilişkinin her geçen gün güçlenmesi, gelişmesi amaçlanır. Bu doğrultuda geçici ve orta vadeli sonuçlar yerine kalıcı etkiler yaratılmaya çalışılır (Koyuncu, 2018:17-18). Görülüyor ki, bu üç yapı arasında farklılıklar söz konusu gibi görünse de, temelde her üç bölümde de hedef uzun vadeli pozitif ilişkiler geliştirmekle sonuca ulaşmaktır.

Reaktif ve Proaktif Kamu Diplomasisi Modeli kriz yönetimi konusundaki davranışları ifade eder. Leonard ve arkadaşları tarafından geliştirilen modelde kamu diplomasisinin ‘reaktif’ (kısa vadeli), ‘proaktif’ (orta vadeli) ve ‘ilişki kurma’ (uzun vadeli) boyutlarına değinilmiş, bu boyutlar haber yönetimi, stratejik iletişim ve ilişki inşa etme boyutları olarak adlandırılmıştır (Köksoy, 2014: 218). Modele göre, olası krizlerin önceden önlenmesi ya da var olan krizlerin en kısa ve en etkin şekilde çözümlenmesi kamu diplomasisinin önemli fonksiyonları arasındadır. Söz konusu model zaman aralığının belirleyiciliğine dayanmaktadır. Kamu diplomasisinin reaktif yönü saatler ve günler gibi görece kısa ve yakın, proaktif yönü ise haftalar ve aylar gibi uzun zaman aralığını içerir. Proaktif kamu diplomasisi olası krizleri henüz oluşmadan önlemeye yöneliktir. Reaktif kamu diplomasisi ise karşılaşılan krizlerin en kısa ve en etkin şekilde çözüme kavuşturulmasını hedeflemektedir. Proaktif kriz yönetimi henüz kriz başlamadan uygulanır, reaktif kriz yönetimi ise ilgili krizin oluşmasının ardından başlatılır (Koyuncu, 2018: 18).

Acil insani yardımları ve basın açıklamalarını kapsayan reaktif kamu diplomasisinde kısa vadede sonuç alınması hedeflenir. Var olan krizin en kısa sürede çözülmesi, zararların etkisizleştirilmesi ya da minimal düzeyde tutulması amaçlanır. Reaktif kamu diplomasisi monolog veya diyalog bir süreç içerebilir. Yani tek yönlü bir iletişim faaliyeti ile sonuç alınması amaçlanabildiği gibi, diyalog kurularak,

karşılıklı iletişim kurulması da bir yöntem olarak tercih edilebilir. Proaktif kamu diplomasisinde ise kalkınma yardımları, eğitim yardımları, kültürel yardımlar, iş becerisi kursları gibi yollar ile sonuç alınması amaçlanır. Burada da amaç kalıcı ilişki geliştirmeye yönelik iletişim kurulması, olası sorunların, henüz ortaya çıkmadan yok edilmesi ve önlenmesidir. Proaktif kamu diplomasisinde diyalog kurulması esastır, tek yönlü bir iletişimden söz edilemez (Çevik, 2014:45; Koyuncu, 2018: 18-19).

Zaharna kamu diplomasisi faaliyetlerini **Enformasyonel ve İlişkisel Model** olarak sınıflandırmıştır. Enformasyonel model, siyasal amaçları gerçekleştirmek için mesajların tasarımını ve dağıtımını içeren bilgilendirme, propaganda ve algı yönetimi konularını kapsamakta, ilişkisel model ise siyasi amaçlara ulaşmak için sosyal yapıların inşa edilmesini ifade etmektedir (Köksoy, 2014:219-220).

Birinci modelde amaç enformasyonun tek taraflı olarak karşı tarafa iletilmesi iken ikinci modelde karşılıklı güvene dayanan işbirliği esastır. Enformasyonel modelde bilgilerin transferini sağlayan çizgisel bir iletişim; yani bilgilerin, politikaları, çıkarları, imajları geliştirmek için toplandığı ya da tek taraflı amaçların elde edilmesi için iletiildiği bir durum söz konusu iken ilişkisel modelde çift yönlü ve dengeli bir ilişki söz konusudur (Köksoy, 2014:220). Kamu diplomasisinin enformasyonel modeli propaganda, ulus markalama (nation branding), medya ilişkileri, uluslararası yayıncılık ve bilgilendirme kampanyalarından oluşurken; ilişkisel model, kültürel ve eğitim amaçlı değişim programları, lider gezileri, kültürel ve dil kurumlarının faaliyetleri, kalkınma yardımı projeleri, partnerlik uygulamaları, ilişki inşa etme kampanyaları, politik olmayan işbirliği çalışmaları, katalizör diplomasi faaliyetleri gibi etkinlikleri kapsamaktadır (Köksoy, 2014: 220). Kamu diplomasisini iletişimin doğasına göre gruplandıran bu sınıflandırmada enformasyonel model ağırlıklı olarak Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirilen kamu diplomasisi etkinliklerini, ilişkisel model ise 11 Eylül saldırısı sonrasında gerçekleşen yeni kamu diplomasisi anlayışını tanımlamaktadır (Yağmurlu 2019b: 125).

Gilboa tarafından ortaya atılan yaklaşımda **Soğuk Savaş, Devlet Dışı Ulus Aşırı, İç Halkla İlişkiler Modeli** olmakla üç farklı kamu diplomasisi modeli geliştirilmiştir. Soğuk Savaş Modelinde kamu diplomasisi faaliyetleri, yabancı toplumlar üzerinde uzun soluklu sonuçlar elde etmek için hükümetler tarafından

muhalif ilişkilerde uygulanmıştır. Devlet Dışı Ulus Aşırı Modelinde ulusal sınırların dışındaki grupların, kurumların, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin faaliyetleri söz konusudur. İç Halkla İlişkiler Modeli olarak anılan üçüncü modelde, hükümetler, halkla ilişkiler şirketleri ve lobilerle birlikte çalışarak politikalarının meşruiyetlerini sağlama yoluna gitmektedirler (Köksoy, 2014: 220).

Peisert, kültürel iletişimin kamu diplomasisinin en önemli parçası olarak görülmesinden yola çıkarak **Kültürel İletişim Modelini** geliştirmiştir. Kültürel iletişim modeli dört alt modelde incelenmiştir. İlk model olan değiş tokuş ve işbirliği evresi, tarafların eşit haklara sahip olduğu durumda her iki tarafın bilimsel, toplumsal ve kültürel sorunları çözmek için bir araya geldiği ilişki biçimini tanımlamaktadır. Amaç bir ülke için yurt dışında anlayış ve sempati yaratmaktır. Uluslararası düzlemde akademisyenlerin ziyaret programları, öğrencilerin değişim programları ya da araştırma projeleri değiş tokuş ve işbirliği zemininde yürütülen faaliyetlere örnek olarak gösterilmektedir. İkinci model ise bir kültürün yurtdışına tek yönlü transferidir. Bu model yapısında barındırdığı dengesizlikten dolayı dış politikayla ilgili merkezlerin faaliyetlerini kapsamaktadır. Burada karşılıklı değiş-tokuş yerine ikna etmek esastır. Dil okullarının yurtdışında yaygınlaştırılması bunun bir örneğidir. Enformasyon adlı üçüncü modelde amaç yurt dışında bilgilendirme yapmaktır. Basın ve medya ilişkilerinin yoğun olarak kullanıldığı bu süreçte dış politikaya paralel bilgiler verilmektedir. Dördüncü model olan öz-tasvir yaklaşımında ise yurtdışında bir ülkenin spesifik bir resminin bilinçli olarak çizilmesi üzerinde durulmaktadır. Bu modelde amaç merkezi örgütlerin oluşturulmasını arzu ettikleri resme göre bir planlama ve koordinasyon gerçekleştirmektir (Becerikli, 2005: 19).

3.2. Kamu Diplomasinin Güç Kaynakları, Aktörleri ve Türleri

3.2.1. Kamu Diplomasinin Güç Kaynakları ve Aktörleri

Kamu diplomasinin güç kaynakları ve aktörleri tüm kamusal faaliyet alanlarını kapsayacak şekilde çeşitlilik göstermektedir. İlk ortaya çıktığında kaynağı hükümet, tek aktörü diplomatlar olan kamu diplomasinde gelişen iletişim teknolojileriyle birlikte artık başka kaynaklar da yer almakta, bu kaynaklar bazen devletin çalışmalarına dahil olmakta bazen de devletten tamamen bağımsız olarak kendi çalışmalarını yürütebilmektedir. Küresel bilgi çağında özel yumuşak güç kaynaklarının önemi artmaktadır. Şirketler, üniversiteler, kuruluşlar ve diğer sivil

toplum örgütleri resmi dış politika amaçlarını güçlendirmekte ya da onlarla anlaşmazlığa düşerek kendi kendilerine yumuşak güc geliştirmekteler (Sancar, 2012, 90).

Kamu diplomasisinin güç kaynakları ve aktörleri; siyasi partiler ve politikacılar, çok uluslu şirketler, ulusal şirketler ve işadamları, üniversiteler ve akademisyenler, sivil toplum örgütleri, dil okulları ve dil, yayıncılar ve yazarlar (ayrıca gazete yazarları), sanatçılar ve sanatsal faaliyetler, müzik kanalları ve popüler müzisyenler, spor müsabakaları ve popüler sporcular şeklinde sıralanabilir (Kaya, 2019:3). Kamu diplomasisinin aktörleri ile bağlı farklı yaklaşımların ortak noktalarına bakıldığında küresel işletmeler ve özel sektör kuruluşları, baskı grupları ile devletüstü kuruluşlar da başlıca aktörler olarak kabul edilmektedir (Özkan, 2015:8).

Kamu diplomasi bağlamında yaygın etkinlikler ise hükümetler tarafından yapılan konferanslar, seminerler, öğrenci değişim programları, burslar, yardım ve dayanışma uygulamalarıdır. Bunların yanında hükümet dışı sivil toplum örgütleri, üniversiteler, düşünce kuruluşları, meslek kuruluşları ve medyanın düzenlediği benzer etkinlikler veya bu kuruluşlar ile özdeşleşmiş uygulamalardır. Öte yandan kamu diplomasisinin yaygın olarak kullandığı iletişim teknolojileri sosyal medya, web, televizyon, basılı yayın, radyo ve benzerleridir (Oktay, 2012). Kamu diplomasisinin devlet dışındaki aktörlerini 8 başlık altında incelemek mümkündür (Sancar, 2012: 91-108). Kamu diplomasisinin bu aktörleri aşağıda kısaca özetlenecektir.

Sivil toplum kuruluşları: Günümüzde hükümetler ve hükümet kurumları kamu diplomasisinde aktör olarak tek başlarına değildir. Sivil toplum örgütlerinin sayılarının giderek artması onları yeni kamu diplomasisi anlayışında önemli bir aktör konumuna oturtmuştur. Yeni kamu diplomasisi, diğer ülkelerin sivil toplumlarıyla ilişki inşa etmekle, içeride ve dışarıda hükümet dışı taraflarla olan ağları kolaylaştırmaktadır (Sancar, 2012: 91). Kamuoyu nezdinde güvenilir bir konuma gelmeleri sivil toplum örgütlerinin kamu diplomasisi uygulamalarında işlevini ve etkisini artırmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin söylem ve eylemlerine güven duyan, itimat eden bireyler, onların verdiği mesajları daha kolay kabul etmekte, işbirliği çağrılarına olumlu cevap vermektedir (Özkan, 2015: 8). Kamu diplomasisinde devlet

kurumlarından çok özel kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin öne çıkması, toplumun ulaşamayan noktalarına nüfuz etme imkanı vermesi açısından önem taşımaktadır (Gökırmak, 2012).

Üniversiteler ve okullar: Kamu diplomasisinde üniversiteler ve okullar da özellikle araştırma sürecine verdikleri destek ve kültürel diplomasi uygulayıcısı olmaları bakımından önemli bir araç konumundadır. Üniversite bünyelerinde bulunan araştırma merkezleri hazırladıkları bilimsel rapor, analiz ve yayınlarla kamu diplomasisi stratejisine katkıda bulunmaktadır. Üniversiteler kültürel diplomasi uygulamalarında da etkili olmakta, kamu diplomasisi mesajlarının sağlıklı şekilde iletilmesine yardımcı olmaktadır. Üniversitelerin mesaj iletim sürecinde etkin oldukları bir başka konu ise düzenledikleri uluslararası konferans, seminer, çalıştay ve kongrelerdir. Bu gibi etkinliklerde yurtdışından katılım gösteren ya da yurtdışında Türkiye'yi temsil eden bilim insanları, mesajların alıcı ve vericileri konumunda yer almaktadır. Bilim insanlarının güvenilir, saygın ve itibar gören bir kimlik ve imajları olduğu için, son derece etkili birer kamu diplomasisi aracı niteliği taşımaktadırlar (Sancar, 2012: 92).

Başka ülkelerde bulunan okullar da kamu diplomasisinde önemli bir araçtır. Bu okullar, bulundukları ülkenin yasalarına tabi olarak eğitim vermekte ancak kendi kültürel değerlerini okutulan yabancı dil dersleri, ders kitapları ve kültür sanat etkinlikleri aracılığıyla öğrencilerine yansıtmaktadır. Türkiye'de bulunan Saint Benoit, Sainte Pulcherie, Saint Joseph, Saint Michel, Notre Dame de Sion ve İzmir Saint Joseph gibi Fransız Liseleri, Alman Lisesi, St. Georg Avusturya Lisesi, Galileo Galilei İtalyan Lisesi, Robert Koleji, Üsküdar Amerikan Lisesi, Tarsus Amerikan Lisesi gibi okullar bu ülkelerin kültürel değerlerini Türk öğrencilere aktarma işlevi görmektedirler (Sancar, 2012: 94).

Kanaat önderleri: Kamu diplomasisi hedef ülkenin elitlerine, kanaat önderlerine ve karar vericilerine de hitap etmektedir. Hedef ülkedeki kanaat önderlerini etkilemek de aslında o ülkenin vatandaşlarının dolaylı yoldan etkileneceği bir yoldur. Hedef kitleyi kanaat önderlerine verilecek mesajlar aracılığıyla etkilemek, mesajın alıcıya ulaşırken iki aşamadan geçtiği bir süreçtir. İki aşamalı akış kuramı, kamu diplomasisinde hedef kitleye mesajların iletilmesinde güvindikleri bir kanaat önderinden gelen mesajların daha inandırıcı ve etkili

olmasını sağlamaktadır. Ülkelerin sahip oldukları kanaat önderleri ve ödüllü sanatçıları, edebiyatçıları da onların yumuşak güç avantajlarıdır. Örneğin, Nobel Ödülleri ülkelerin sahip olduğu yumuşak güç avantajına çok iyi bir örnek teşkil etmektedir (Sancar, 2012: 95).

İç kamuoyu: Kamu diplomasisinde iç kamuoyu yahut iç hedef kitle önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ülkeler için kamu diplomasisi öncelikle kendi ülkesinin içinden başlamaktadır (Özkan, 2015:10). İç kamuoyu dışarıdaki başarıdan önce içerideki istikrarın sağlanması ve dünyaya aktarılması gibi bir görevin gerçekleştirilmesinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır. (Sancar, 96). Kendi ülkesinde demokrasiyi inşa eden, insan hakları ihlallerini önleyen, özgürlüklerin önünü açan ülkeler, dışarıda da olumlu algılanmakta, cazibe merkezi olarak kabul edilmektedir (Özkan, 2015:10). Dolayısıyla bir devlet uluslararası alanda iletmek istediği mesaja yönelik olarak ilk önce kendi vatandaşlarının desteğini sağlamalıdır. Nitekim vatandaşlar kendi ülkeleri ile ilgili mesajların iletilmesinde yurttaş diplomasisi aracılığıyla önemli rol oynamaktadır (Sak, 2014:6).

Diğer yandan, ülkeler arasında ilişkiler kurulurken bu ilişkilerin kurulmasını sağlayan liderler kendi kamuoyunun seslerine kulak vermektedirler. Bu sebeple yumuşak gücü kullanırken kendi halkı ikna olan bir konuda o ülke liderini ikna etmek daha kolay bir hale gelmektedir. Kamuoyunun istemediği bir dış ilişki günümüz uluslararası ilişkilerinde çok fazla kurulamamaktadır. Bu sebeple yumuşak güç hedef seçilen otorite ile daha rahat ilişki kurulmasına zemin hazırlamaktadır; çünkü kendi halkı da bunu istiyor demektir (Aydoğan ve Aydın, 2011: 79).

Medya ve haber ajansları: Medya ve haber ajansları, kamuoyunu inşa eden, kamu diplomasisi faaliyetlerinde yaygın olarak kullanılan ve yabancı kamuoylarını etkileme ve gündem oluşturma konusunda en etkili olan araçlardır. Algılamaları yönetirler ve kamuoyunun kanaatinin oluşmasında önemli rol oynarlar. Bu nedenle gelişen teknoloji ile birlikte bilginin hızlı bir şekilde dağılımı ve yönetimi sürecinde medya, devletler açısından daha fazla önem taşımaya başlamıştır. Nitekim devletler hakkında bilgi aktarımı konusunda birincil kaynak niteliğinde olan birçok devletin elçiliğinde, özellikle ABD, İngiltere ve Fransa gibi büyük ülkelerde, uluslararası alanda ülke hakkında olumlu imajın yerleşmesini sağlamak amacıyla kurulan basın ateşeleri vardır (Sancar, 2012: 99; Özkan, 2015:11). Kamu diplomasisini yönetenler

başarılı olmak istiyorlarsa, kitle iletişim araçlarına gereken önemi vermek zorundadır. Sadece ülke içi kitle iletişim araçları değil, küresel ölçekteki gazete, televizyon ve dergiler ile internet medyası da stratejik şekilde ele alınmalıdır (Özkan, 2015:11).

Bir ülkenin içeriden dışarıya doğru gerçekleştirdiği faaliyetlerin yanı sıra yabancı basında çıkan haberler de uluslararası toplumun söz konusu ülke ile ilgili fikrinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda kamu diplomasisi sürecinde gerçekleştirilen medya faaliyetlerinin bir kısmını yabancı basının yönetimi oluşturmaktadır. Bunun etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amacıyla diğer ülkelerdeki medya ile ilişki içerisinde bulunmak büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla medya faaliyetlerinin hem içsel hem dışsal boyutunun var olması, geniş bir kitleye hitap etme olanağına sahip olması ve bilginin hızlı bir şekilde aktarımını gerçekleştirmesi medyanın bu süreçte en önemli aktörlerden biri olarak konumlanmasını sağlamaktadır (Sak, 2014: 7).

Özel sektör ve küresel işletmeler: Yukarıda da değindiğimiz gibi kamu diplomasisinin aktörü sadece devlet değildir, artık şirketler, özel sektör temsilcileri ve küresel işletmeler de kamu diplomasisinin önemli birer aktörü haline gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin etki gücünün giderek artması, kamu diplomasisi potansiyelini de artırmaktadır. Bu şirketlerin köken ülkeleri, yapılan faaliyetlerden sadece kar elde etmemekte, başka ülkelere kendi kültürlerini, değerlerini de bu şirketler aracılığıyla yaymaktadır (Özkan, 2015:11).

Devlet üstü kuruluşlar: Çok uluslu şirketlerin yanı sıra, uluslararası aktörler de (devlet üstü kuruluşlar) kamu diplomasisinde giderek etkin hale gelmektedir. Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), NATO gibi küresel örgütler devletlerin uygulamalarına destek verebilmektedir (Özkan, 2015:11).

Baskı grupları: Sendikalar, ticaret odaları gibi baskı grupları da kamu diplomasisinde son yıllarda aktör olarak sahaya çıkmıştır. Devletten bağımsız nitelik taşıyan, bir nevi sivil toplum kuruluşu şemsiyesi altında bulunan bu yapıların verdiği mesajlar kamu diplomasisi açısından etkili olabilmektedir. Örneğin, Türkiye'ye yönelik sözde ermeni soykırımı iddiasıyla ilgili olarak baskı gruplarının yaptığı eylemler ve açıklamalar, uluslararası toplumda hükümetin ya da devletin açıklamalarından daha fazla yankı bulabilmektedir (Özkan, 2015:11).

Sonuç olarak, kamu diplomasisi günümüzde sadece devletin aktör olduğu bir alan olmaktan çıkmış, aktörleri çeşitlenmiş, farklılaşmıştır. Geleneksel diplomasinin dönüşümünün bir ürünü olan kamu diplomasisi bu yeni diplomasi aktörlerinin bir ürünüdür. nemli olan ise, bu kadar farklı aktörü, ortak bir amaç için ynlendirebilmektir (zkan, 2015:11).

Uluslararası ortamda kamu diplomasisinin kendisi kadar, aktörlerinin süreçlere katılımı ve koordinasyonu da önem arz etmektedir. Hedeflere ulaşılması, sürekli liğin sağlanması ve verimliliğin artırılması faaliyetlerin sağlıklı bir koordinasyon zemininde ve belirli stratejiler doğrultusunda yapılmasına bağlıdır.

3.2.2. Kamu Diplomasisi Türleri

Yukarıda da grldğu gibi kamu diplomasisinin aktörleri ve kullandığı güç kaynakları oldukça çeşitlidir; neredeyse tüm kamusal faaliyet alanlarını kapsamakta, birçok kamusal faaliyet alanı kamu diplomasisi olgusu ile kesişmektedir (Yılmaz, 2017). Bu bağlamda kamu diplomasisi çalışma ya da faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmakta, kamu diplomasisi uygulamalarının neler olduğuna dair çok farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Örneğin, Smyth (2001) ABD kamu diplomasisi çalışmalarını değerlendirmiş ve beş başlık altında toplamıştır. Bu sınıflandırmada medya diplomasisi (kamu açıklamaları), kamu bilgilendirme alışmaları (Uluslararası Bilgilendirme Programları Ofisi), uluslararası yayın hizmetleri (Amerikanın Sesi Radyosu), eğitsel ve kültürel programlar (Fulbright) ve son olarak politik örgütlenmeler (Ulusal Demokrasi Vakfı) kamu diplomasisi faaliyetlerinin alt başlıkları olarak ifade edilmiştir (aktaran Yağmurlu, 2019:1369). Malone (1988) kamu diplomasisi faaliyetlerini bilgilendirme ve haber programlarını içeren siyasi savunma veya siyasi iletişim ve kültürel değişim programlarını içeren kültürel iletişim şeklinde ikili bir sınıflandırmayla ele almıştır. Kim (2017) kamu diplomasisinin geleneksel iki uygulama - eğitim, sanat ve kültürel değişim programları ve uluslararası yayıncılık olduğunu ifade etmektedir (aktaran Yağmurlu, 2019:1369). Proitsi'nin (2015) kamu diplomasisi sınıflandırmasına eğitim diplomasisi, medya diplomasisi, spor diplomasisi, turizm diplomasisi, kültür diplomasisi ve diğerleri dahildir (aktaran Kaya, 2019:3).

Böylece, literatürde kamu diplomasisinin eğitim diplomasisi, turizm diplomasisi, kültür diplomasisi, sağlık diplomasisi, medya diplomasisi, insan hakları

diplomasisi, bilim diplomasisi, iklim diplomasisi, deprem diplomasisi, yangın diplomasisi, dijital diplomasi, gastrodiplomasi, barış gücü diplomasisi gibi birçok türünden söz edilmektedir. Alana katkı yapan isimler farklı sınıflandırmalar yapmış olsa da kamu diplomasi içinde kültürel diplomasi her zaman yer bulmaktadır. Bazı araştırmacılar eğitim diplomasisini kültür diplomasisi içerisinde değerlendirmekte iken kültür diplomasisini bağımsız olarak ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır. (Kaya, 2019: 4).

Diğer yandan ülkelerin sahip oldukları bilgi birikimini, entelektüel değeri, yumuşak güç unsurlarını, kültürel öğeleri başka ülkelere yahut toplumlara aktarmada kamu diplomasisinin kullandığı çeşitli araçların en başında kitle iletişim araçları gelmektedir (Sancar, 2012, 185). Çünkü küresel çağda toplumları en çok etkileyen, yönlendiren, kanaat oluşturan unsur kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları kitlesel bir güce sahiptir ve kitleler üzerinde oluşturduğu “güven” hissinden yoğunlukla yararlanır. Kitleler güvendikleri, saygın ve itibarlı buldukları iletişim araçlarından elde ettikleri bilgilere inanırlar, kanaatlerini bu bilgiler çerçevesinde oluştururlar, karar alırken de oluşturdukları bu kanaatlerin çok önemli bir etkisi mevcuttur (Özkan, 2015: 11). Dijital medyanın son yıllarda hızlı bir şekilde gelişmesi, toplumları etkileme gücünü artırması, kamu diplomasisi uygulamalarında kullanımını da artırmıştır. Burada esas olan kitlelere ulaşılabilir en etkili yol, yöntem ve araçların saptanması, bu araçların kendi özellikleri de göz önüne alınarak stratejik şekilde kullanılmasıdır (Özkan, 2015: 11-12).

Kültürel diplomasi kamu diplomasisinin önemli bir parçasıdır. Literatürde bazı yazarlar tarafından kültür ve sanat diplomasisi olarak da ifade edilen kültürel diplomasiyi Amerikalı siyaset bilimci Milton C. Cummings fikirlerin, bilginin, değerlerin, geleneğin ve kültürün karşılıklı paylaşımı olarak tarif eder. Buna göre, kültürel diplomasi, her türlü beşeri değiş tokuş anlamına gelmektedir (Purtaş, 2013: 5). Bir başka tanıma göre ise, kültürel diplomasi, diğer ülkelerle olan ilişkiyi güçlendirmek, sosyo-kültürel ortaklıklar kurmak veya ulusal çıkarları geliştirmek amacıyla kültür veya kimliğin öğeleri olan fikir, değer, gelenek ve benzerlerinin kullanıldığı eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yağmurlu, 2019:1369).

Scott-Smith kültürel diplomasinin sekiz amacı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar; diğer uluslarla diyalog geliştirmek ve güven inşa etmek; kültürel ve siyasal

tanımayı sağlamak; ekonomik çıkar sağlamak; ulusal kültürün imajını ve saygınlığını arttırmak; önyargıları ortadan kaldırmak; ulusal kültürle ilgili olumsuz görüşlerle mücadele etmek; ileride başka alanlarda gerçekleştirilebilecek ortaklıklar için zemin hazırlamak; belirli söylem, inanç veya ideolojilere dayalı bir dünya görüşü ortaya koymak olarak tanımlanmıştır (Yağmurlu, 2019: 1370).

Eğitim diplomasisini kamu diplomasisinin tanımından yola çıkarak “bir ülkenin farklı ülkelerin vatandaşları ile eğitim etkinlikleri aracılığıyla iletişim sağlaması” olarak tanımlamak mümkündür (Kaya, 2019:4). Eğitim diplomasisinin güç kaynakları ve aktörleri; yükseköğretim kurumları ve akademisyenler, araştırma merkezleri ve araştırmacılar, dil okulları ve dil öğretmenleri, eğitim odaklı sivil toplum kuruluşları ve yöneticileridir. Eğitim aktörleri güç kaynaklarını harekete geçirmek suretiyle çeşitli eğitim diplomasisi uygulamalarına başvurumaktadırlar (Kaya, 2019: 6).

Eğitim diploması bağlamında uygulamalar; ortak eğitim kurumu açma, ortak eğitim programı hazırlama, öğrenci ve öğretim üyesi değişim programları, yaşam boyu eğitim programları, burslar, konferans, seminer ve diğer etkinliklerdir. Bu etkinliklerin finansman kaynağının tamamı devlet tarafından karşılandığı gibi kısmi olarak devlet tarafından da desteklenebilmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşları, vakıflar ve diğer kaynakların (hayırseverler, duayen bilim insanları, akademisyenler gibi) kendi çalışma alanları ile özdeşleşmiş uygulamaları da eğitim diploması alanı içerisinde yer almaktadır. Sözü edilen uygulamaların aracıları devlet, uluslararası kuruluşlar veya vakıflar olabilmektedir. Ayrıca bu uygulamalar sürekli ve kısmi zamanlı olarak planlanmakta ve düzenlenmektedir (Kaya, 2019: 6).

Kültürel öğeler içinde yer alan spor bir ülkenin uluslararası arenada gücünü göstermesinin bir aracı olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle **spor diplomasisi** kamu diplomasisi literatüründe bir kültürel diplomasi uygulaması olarak ele alınmaktadır.

Spor bir ülkenin kendini dünya kamuoyuna başarılı güçlü bir ülke olarak sunması için bir araç olarak işlev görmektedir. Bu, temelde iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi bir mega spor etkinliğine ev sahibi olarak, ikincisi ise sporda başarılı bir ülke olarak. Uluslararası sportif etkinlikler sadece sportif niteliğiyle değerlendirilemez, bunlar aynı zamanda bir ülkenin varlığının da onayı

anlamına gelmektedir. Katılan sporcular hem kendilerini hem de ülkelerini temsil etmektedirler. Kazanılan madalyalar hem bireysel olarak o sporcunun başarısını hem de o ülkenin bir sporcu yetiştirebilecek ekonomik ve toplumsal sistemlere sahip olduğunun göstergesi olmaktadır. Spordaki başarılar kendilerini o ülkeye ait hissedenden milyonları gururlandırıp mutlu edebilmektedir. Spor bu bağlamı dolayısıyla ülkenin yumuşak gücü ve kamu diplomasisi aracı olarak yer bulmaktadır (Yağmurlu, 2019:1374).

Kültürlerarası diyalogun sağlandığı en önemli araçlardan biri de hiç kuşkusuz turizmdir. Turizm sayesinde farklı ülkelerden gelen insanların arasında etkileşimin olması kültürlerarası iletişimi ortaya çıkarmaktadır. Her yerin birbirinden farklı bir kültürü vardır ve insanlar ziyaret ettikleri yerlerde bu yerlere ait dil, din, yeme-içme, spor, mimari, yaşam tarzları, gelenek ve görenekler gibi konularda etkileşimde bulunurlar. Turizm aracılığıyla bir araya gelen halklar kamu diplomasisinin ulustan ulusa gerçekleşmesi için önemli bir fırsat oluşturmaktadır ve bu süreçte halkların birbirlerini anlama ve dinleme potansiyelleri bulunmaktadır. İşte **turizm diplomasisi** devletlerin yabancı halklara ulaşabilmesinin ve de halktan halka iletişimin en kolay sağlandığı iletişim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Turizm diplomasisi aynı zamanda turizmin kamu diplomasisi hedeflerine ulaşılması için kullanılmasıdır (Sancar, 2017).

Medya diplomasisi olayları, demeçleri, basın toplantılarını, mülakatları, medya etkinliklerini, medyaya bilgi sızdırma olaylarını ulusal çıkarlar açısından ele alan ve yönlendirmeye çalışan diplomasi alanıdır. Bu tür iletişimin amacı gazetecileri, yazarları, akademisyenleri, kanaat önderlerini, üst düzey bürokratları, kısacası kamuoyunu yönlendirme kapasitesine sahip tüm çevreleri ulusal çıkarlar çerçevesinde etkilemek ve dış politika hedefleri istikametinde yönlendirmektir (https://tasam.org/tr-TR/Icerik/39046/medya_ve_enformasyon_diplomasisi_calistayi_sonuc_raporu, 11.08.2022). Böylece, medya kamu diplomasisi faaliyetlerinde uluslararası ölçekte kamuoyunun oluşmasını sağlayarak önemli rol oynarken, aynı zamanda medya diplomasisi kamu diplomasisinin bir kolu olarak ele alınmaktadır.

Sağlık diplomasisi yeni bir politika aracı olarak devletler tarafından dış politikada kullanılan bir strateji olup, uluslararası ilişkileri canlandırmak ve dış

politika hedeflerini gerçekleştirmek için sağlık yardımlarının kullanılmasıdır. Hükümetler yurt dışında kendi ülkeleri hakkında olumlu görüş yahut itibar oluşturmak için sağlık diplomasisi aktivitelerini gerçekleştirirler. Böylece, ülkeler sağlık diplomasisi yoluyla; daha güçlü ilişkiler kurmak istedikleri ülkelere yönelik sağlık hizmetleri sunarak, o ülkenin vatandaşlarıyla geliştirdiği olumlu ilişkiler sayesinde yardımda bulundukları ülkeyle daha derin ilişkiler geliştirmede avantaja sahip olurlar (Kahraman ve Cinman, 2019).

Enerji, uluslararası ilişkilerde ve devletlerin dış politikalarında belirleyici faktörlerden birisi, aynı zamanda son yıllarda üzerinde en çok konuşulan konulardandır. **Enerji diplomasisi** bu bağlamda uluslararası siyasette önemli bir kavram haline dönüşmüştür. Bir devlet ya da küresel ölçekli bir şirketin, enerji kaynakları ile enerji pazarı arasında çıkarları doğrultusunda sergilediği düşünce ve davranışların tümü “enerji diplomasisi” olarak ifade edilmekte ve karmaşık ilişkiler ağını yansıtan uzun süreli politikaları kapsamaktadır (Deniz, 2014: 30). Bir ülkenin dış politika stratejisinin parçası olarak değerlendirilen enerji diplomasisi ülkenin gücünden kaynaklanmakta, stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlayan ve dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan çok yönlü faaliyetler ve temasları içermektedir.

Dijital diplomasi, dijital kamu diplomasisi, diplomasi 2.0, e-diplomasi gibi kavramlar artık uluslararası ilişkiler söylemlerinde sık sık kullanılan kavramlardır. **Dijital diplomasi** hem devletlerarası diplomaside hem de kamu diplomasisinde dijital iletişim tekniklerinin kullanımınıdır. Dijital iletişimin oldukça hızlı, kapsamlı ve yaygın yapısı gereği uluslararası aktörler tarafından yabancı kamuoyu gruplarının dijital iletişim olanaklarından yararlanarak belirli bir düşünce yapısına sahip olmalarını sağlayabilmek mümkün hale gelmiştir. Diğer bir ifade ile bir devletin kendi halkı dışındaki yabancı kamuoyuna yönelik uyguladığı yumuşak güç politikalarını kapsayan kamu diplomasisinin dijital platformlar üzerinden yürütülebileceği genç bir alan oluşmuştur. Bu yeni alan dijital diplomasi kullanımı ile bazı kaynaklarda yer almaktadır (Gürdal, 2021). Klasik diplomasi ve kamu diplomasisi alanlarının bir devamı olarak ortaya çıkan dijital diplomasi, dijital ve sosyal medya mecralarının, dijital gazetecilik/yayıncılığın, dijital markalamanın,

dijital vatandaşlığın, dijital diasporanın, sosyal medya ve toplumsal hareketlerin hızlı yükselişi sayesinde kendisine önemli bir yer edinmiştir (Yücel, 2016).

Hükümet dışı organizasyon diplomasisi özel şirketler, vakıflar, dernekler, uluslararası kuruluşlar vb. gibi yapıların desteği ve taraflarınca yapılan diplomasi türüdür. **Diaspora diplomasisi** farklı etnik yapıların, kendi içlerinde köken itibarıyla bağlı oldukları ülkelerin çıkarlarını korumak amacıyla bulunduğu ülkelerde gerçekleştirdikleri diplomatik faaliyetleri tanımlamaktadır. **Politik parti diplomasisi** farklı ülkelerin siyasi partileri arasında gelişir. **Marka diplomasisi** ise liberal ekonomik sistem ile ön plana çıkmaya başlayan markalaşmanın getirdiği bir diplomasi türüdür (Eren, 2017: 40).

Bunların yanı sıra kamu diplomasisi ile birlikte veya farklı şekillerde uygulanan diğer yeni diplomasi türleri ise deprem diplomasisi, yangın diplomasisi, futbol diplomasisi, sanat diplomasisi, barış gücü diplomasisi, yardım diplomasisi, gastrodiplomasi gibi diplomasi türleridir. Bu listeyi çok daha genişletmek mümkündür, günümüzde ülkeler ve insanlar arasındaki bütün etkileşim alanları ve faaliyetleri kamu diplomasisi alanına girebilmektedir.

3.3. Dünyada Kamu Diplomasisi Uygulamaları

3.3.1. ABD'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Kamu diplomasisi denildiğinde aklımıza gelen ilk ülke şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri'dir (ABD). Zira, kamu diplomasisinin tarihsel süreç içinde gelişimine bakıldığında hem uygulama, hem de kurumsallaşma bağlamında ABD'nin öncü olduğu görülmektedir. Küresel bir güç olarak dünyayı her anlamda etkilemek amacıyla olan ABD bu bağlamda kamu diplomasisini Amerikan dış politikasının etkili bir aracı olarak kullanmıştır. ABD özellikle ulusal güvenlik kaygılarının arttığı dönemlerde diğer uluslarla iletişime geçme ihtiyacı hissetmiş, dış politikanın ve ülke çıkarlarının gündemine göre stratejik iletişim söylemleri belirlenmiştir (Güneş, 2018).

Diğer ülkelere kıyasla kamu diplomasisinin önemini ve gerekliliğini erken dönemde fark eden ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde savaş dönemleri belirleyici faktör olmuştur (Sancar, 2012: 249). ABD kamu diplomasisinin tarihine bu açıdan bakıldığında birinci ve ikinci Dünya savaşları döneminde oluşan “Savaş

Aşaması”, Soğuk Savaş Dönemini kapsayan “Antipropaganda Aşaması”, Soğuk Savaş’ın sona erişinden 11 Eylül’e kadar uzanan “Barış Aşaması” ve 11 Eylül’den günümüze yaşanmakta olan “Terör Aşaması” olmakla dört farklı ABD kamu diplomasisi süreci olduğu ileri sürülür (Koyuncu, 2018: 27).

Amerikan kamu diplomasisinin kurumsallaşma sürecinin başlangıcı Birinci Dünya Savaşına kadar gitmektedir. ABD’nin Almanya’ya savaş ilan etmesinden sonra Başkan Woodrow Wilson’un politikalarını savunan ve seçim kampanyalarını yürüten gazeteci George Creel öncülüğünde kurulan Halk Bilgilendirme Komitesi’nin (Committee on Public Information - CPI) öncelikli görevi hem yurt içine hem de yurt dışına Amerika hakkında bilgi yayınlamak idi. Komite, Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesiyle görevini tamamlamış ve kapatılmıştır (Özkan ve Öztürk, 2012: 38).

ABD’nin Creel Komitesi’nden sonraki en önemli kamu diplomasisi ve iletişim faaliyeti ise İkinci Dünya Savaşı boyunca faaliyet gösteren Savaş Bilgilendirme Ofisi’dir (Office of War Information - OWI). Başkan Franklin Roosevelt tarafından kurulan bu birim Amerikan vatandaşlarına ve yabancılara İkinci Dünya Savaşı hakkında bilgi sunmaktaydı. ABD’nin en eski hükümet radyo yayını olan Amerika’nın Sesi Radyosu (Voice of Amerika - VOA) faaliyetini söz konusu büroya bağlı şekilde yürütmüştür. OWI savaş hakkında halkın bilgilendirilmesi ve enformasyonun tek elden yapılandırılıp yönlendirilmesi noktasında önemli işlevler üstlenmiş, görsel, yazılı ve işitsel haberlerin servis edilmesi ve haber elde edilmesi noktasında koordinasyon görevini ifa etmiştir. Ayrıca federal hükümetler tarafından desteklenen radio ve televizyon programları bu büro tarafından düzenlenmiştir. 1948 yılında Başkan Harry Truman Savaş Bilgilendirme Ofisi’ni kapatarak görevlerini Dışişleri Bakanlığına devretmiştir (Güneş, 2018: 56). Amerika’nın Sesi Radyosu radyosu da Dışişleri Bakanlığına bağlanmış ve devletin denizaşırı ülkelere resmi yayın organı olarak işleyişini sürdürmüştür (Özkan ve Öztürk, 2012: 38).

ABD kamu diplomasisinin üç temel evrilme süreci vardır. Bunlar Soğuk Savaş dönemi “Kominizme karşı demokrasi ve serbest pazarın savunucusu ABD”, 11 Eylül sonrası “Terörle küresel savaş ve stratejik iletişim konsepti” ve Barack Obama dönemindeki (2009-2017) “Dünya ile yeniden iletişime geçme” girişimi olarak tanımlanmaktadır. Bu üç süreç içinde en başarılı kamu diplomasisi eylemleri Soğuk

Savaş döneminde gerçekleştirilmiş (Günek, 2018), ABD'nin kamu diplomasi faaliyetlerinin temeli Sovyet tehdidi etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde uluslararası yayıncılık Amerika'nın Sesi Radyosu üzerinden etkili bir şekilde yürütülmüştür. ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin ana yörüngesini enformasyon aktiviteleri oluşturmakla birlikte kültür diplomasisi, eğitim ve değişim diplomasisi ve yardım diplomasisi etkili bir araç olarak kullanılmıştır (Günek, 2018: 69).

ABD'nin Soğuk Savaşa girmesiyle birlikte Sovyet etkisine karşı “kafaları ve kalplerdeki savaşı” kazanmaya yönelik eylem ve kampanyalar geliştirilmiştir. 1946 yılında barış zamanlarında uluslararası eğitim değişim programlarını içeren Fulbright Hareketi oluşturulmuş, Başkan Dwight Eisenhower tarafından 1953 yılında uluslararası enformasyonun organize edilmesi ve uygulanması, ülkenin dış politikasına yardım edecek değişim programlarını düzenlemekle görevlendirilen ABD Enformasyon Ajansı (United States Information Agency - USIA) kurulmuştur (Kocabıyık, 2019:171-172; Işık, 2018: 248).

USIA, kurulmasından itibaren Amerikan kamu diplomasisinin öncüsü olmuş, Amerikan çıkarlarının elde edilmesi noktasında bilginin yayılması, anlaşılması ve ABD ile yabancılar arasındaki iletişime odaklanmıştır. USIA hedeflerini şu şekilde açıklamaktadır:

1. Yabancı kültürler nezdinde anlamlı ve kabul edilebilir bir şekilde Amerikan politikalarını açıklamak ve savunmak;
2. Amerika'nın resmi politikaları, kültürü ve kurumları hakkında bilgi sağlamak ve bu yolla Amerikan çıkarları noktasında olumlu etki oluşturmak;
3. Ortak ülke ve kurumlarla Amerikan vatandaşları ve kurumlarının faydasına olacak şekilde uzun dönemli ilişkiler geliştirmek;
4. Amerikan Başkanı ve Amerikan politika yapımcılarının reklamını yaparak bu yolla yabancıları etkilemek ve ABD politikalarının etkili bir şekilde sonuç vermesini sağlamak (Günek, 2018:57).

Günümüzde de aktif olan ve ABD'de eğitim olanakları sunan Fulbright Programı muhatap ülkelerle kültürel ilişkiler geliştirmek adına eğitim ve kültür alanında uluslararası hareketlilik oluşturmaya yönelik çabaların bir ürünüdür. Senatör J. William Fulbright'ın eğitim ve kültürel değişim yoluyla, ülkeler arasında

ortak bir anlayış geliştirmek amacıyla Amerikan Kongresi'ne sunduğu bir kanun teklifiyle başlatılan programın amacı "totaliter" ÷lkelerdeki gençleri, uzmanları, sendikacıları, sanatçıları değişim programları yoluyla "özg÷rl÷k ve demokrasi ile tanıştırmak" olarak tanımlanmaktadır (Kocabıyık, 2019: 170). Program sayesinde, Amerikalı öğrenciler ve sanatçılar dünyanın birçok yerinde eğitim ve araştırma imkanlarından yararlanmakta, dünyanın dört bir tarafından gelen öğrenci, öğretmen ve akademisyenler ise ABD'de araştırma yapmakta ve eğitim alabilmektedirler. Fulbright Programı, Amerika Birleşik Devletleri'nin en prestijli burs programıdır ve 155 ÷lkede komisyonu bulunmaktadır (<https://emrecoban.com.tr/fulbright-ucretsiz-amerikada-egitim/>, 19.04.2022).

Soğuk Savaş döneminde "Amerikan hikayesinin dünyaya anlatılması" şeklinde kurgulanan Amerika kamu diplomasisi Amerikan hayat tarzının pozitif yanlarına vurgu yaparken komünizmin olumsuz ve yıkıcı yanları ön plana çıkartılmaktaydı. Amerikan hikayesi özg÷rl÷k, demokrasi ve çoğulculuğa dayanıyor, Soğuk Savaşın diğerk kutbu olan komünist bloğun otariter ve baskıcı yayılmacılığı karşısında bir teminat olarak gösteriliyordu (Günek, 2018:59).

Amerikan kamu diplomasisinin en önemli özelliklerinden biri de Amerikan popüler kültürünün etkili bir şekilde kullanılması olmuştur. Bu bağlamda Amerikan popüler kültürü Amerikan kapitalizminin ifade özg÷rlüğü, tüketiciden yana olma, iyi yaşam, modernliğin yükseltilmesi ve serbest ticaret anlayışı gibi özelliklerini politik ve stratejik bir unsur olarak kullanmaktaydı (Günek, 2018:58).

Soğuk Savaş döneminde kendi ulusal ve uluslararası politikalarını, dünya görüşü ve ideolojisini yaymak için kamu diplomasisini etkin bir şekilde kullanan ABD, Berlin Duvarı'nın yıkılıp Soğuk Savaş'ın fiili olarak bitmesine kadar USIA ile birlikte Voice of Amerika, Radio Free Europe, Radio Liberty aracılığıyla kendi ideolojik pozisyonunu destekler şekilde enformasyon akışını gerçekleştirmiş, radyo yayınları aracılığıyla Amerikan propagandası bir çok ulusa başarılı bir şekilde ulaştırılmıştır. Soğuk Savaşın iyi bir propaganda kaynakları olan bu araçlar Sovyet tehdidinin ortadana kalkmasından sonra küç÷lmüş, kültürel değişim programları, hükümetlerin yurtdışında yapmış olduğu imaj oluşturma çalışmaları gibi faaliyetler asgari düzeye indirilmiştir. Soğuk Savaştan güçlenerek çıkan ABD'de kamu diplomasisi faaliyetlerine politik destek azalmış, 1999 yılında USIA'nın kaldırılıp

görevlerinin Dış İşleri Bakanlığına devredilmesiyle birlikte ABD kamu diplomasisinde ölçek küçülmüş, 11 Eylül saldırılarına kadar kamu diplomasisi faaliyetleri yavaşlamıştır (Günek, 2018:58-60; Kocabıyık, 2019: 170-171).

Ancak 11 Eylül 2001’de gerçekleşen İkiz Kule saldırılarından sonra ABD’nin ivme kaybeden kamu diplomasisine bakışı tamamen değişmiş, Amerika nasıl böylesi bir kinin kurbanı olduğunu sorgulamaya ve kamu diplomasisinin önemini yeniden keşfetmeye başlamıştır (<http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf>, 23.01.2021). Bu tarihten başlayarak ABD kamu diplomasisi uygulamacıları ve teorik düzeyde araştırma yapanlar için temel sorun “dünya neden bizden nefret ediyor” sorusu etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda kamu diplomasisi dışardaki insanların “kalplerini ve akıllarını” kazanmanın bir yolu olarak görülmüş, uygulayıcılar, politika yapıcılar ve diğer ilgili paydaşlar 21.yüzyılda ABD kamu diplomasisinin rotasını çizmeye çalışmıştır. 2002 yılında ulusal güvenlik danışmanı Condoleezza Rice tarafından Stratejik İletişim Politikası Koordinasyon birimi kurulmuş, 2003 yılında Beyaz Saray “Acil Durumlar Stratejisi Belgesi” hazırlanmıştır (Günek, 2018:61).

ABD’nin ilk ulusal stratejik iletişim planı olma niteliğini taşıyan ABD Kamu Diplomasisi ve Stratejik İletişim Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ise (U.S. National Strategy for Public Diplomacy and Strategic Communication) 2007 yılında yayımlanmıştır. Burada ABD’nin yabancı kamuoylarına yönelik kamu diplomasisi ve stratejik iletişim çalışmaları için üç temel hedef belirlemiş, bu hedefler şöyle özetlenmiştir (Koyuncu, 2018:27):

1. ABD’nin temel değerleri olan umut ve fırsat konusunda pozitif vizyon sunulmalıdır;
2. Partnerler ile birlikte özgürlük ve barışı tehdit eden şiddet yanlılarının izole edilmesine ve etkisizleştirilmesine çalışılmalıdır;
3. Amerikalılar ve dünyadaki farklı ülkelerde yaşayan, farklı inanç ve kültüre sahip insanlar arasındaki ortak çıkar ve değerlerin geliştirilmesine çalışılmalıdır.

Ekonomik gücünün de etkisiyle kamu diplomasisine en fazla kaynak ayıran ülke olan ABD’de kamu diplomasisi uygulamaları günümüzde Dışişleri Bakanlığı’na bağlı Kamu Diplomasisi ve Kamu İşleri Müsteşarlığı (Under Secretary

for Public Diplomacy and Public Affairs) tarafından yürütölmektedir. Müsteşarlık kamu diplomasisi çalışmalarını günlük basın brifingleri, basın bÖltenleri, e-posta ile bilgi akışı, uluslararası bilgilendirme programları, kamu işleri, eğitim ve kÖltÖr, dış ilişkiler tarihi, gençlik sorunları başlıkları altında devam ettirmektedir (Koyuncu, 2018: 27-28).

ABD kamu diplomasisi içerisinde medya yapılanması da önemli yer tutmaktadır. 1980 yılında kurulan haber kanalı Cable News Network (CNN) tüm dünyaca bilinen ve takip edilen bir yayın kuruluşudur. CNN'in hemen hemen tüm dünyada farklı yayın kuruluşları ile işbirlikleri ve ortaklıkları bulunmaktadır. Örneğın, küresel çapta bir yayın kuruluşu olan, Katar merkezli El Cezire ile CNN arasında da yayın anlaşması vardır (Avşar ve Kaya, 2013: 121). Yaptığı anlaşmalarla dünyanın medya devi haline gelen CNN planlı bir şekilde bölgeselleşme yoluna da gitmiş CNN İspanyol, CNN Türk gibi haber kanalları kurulmuştur. Türkiye'de 1999 yılında yayın hayatına başlayan CNN Türk yayınlarına halen devam etmektedir.

Özetle, ABD'nin kamu diplomasisi faaliyetlerini devlet kurumları düzeyinde yönettiğı görölmektedir. ABD'nin kamu diplomasisi bu Ölkenin küresel politikalarıyla uyumlu bir şekilde ilerlemiş, küresel bir güç olarak dünyayı her anlamda etkilemek amacıyla olan ABD bu bağlamda kamu diplomasisini dış politikanın etkili bir aracı olarak kullanmıştır. Kurumsallaşma, uygulama ve literatÖr anlamında dünyaya öncÖlÖk eden ABD, kamu diplomasinin uluslararası yayıncılık, eğitim ve değışim programları, kÖltÖr diplomasisi, insani yardım ve yatırımlar alanında çeşitli çalışmalar ortaya koymuştur.

3.3.2. İngiltere'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

İngiltere uluslararası arenada etkili bir aktÖr olması sebebiyle uluslararası ilişkilerde birçok faaliyetin, aynı zamanda kamu diplomasisi faaliyetlerinin içerisinde yer almaktadır. Tarihsel anlamda değıerlendirildiğinde, birçok bölgede sömÖrge faaliyetleri içerisinde yer alan İngiltere'nin geçmişinin olumsuz taraflarını onarmasının ve kırılğan noktaları inşa etmesinin en iyi yolu kamu diplomasisinin etkin şekilde kullanılmasıdır.

İngiliz kamu diplomasisi, siyaset, dış politika, ticaret, kÖltÖr, dil, eğitim, turizm ve “markalaşma” gibi unsurları başarılı ve dengeli bir şekilde birleştiren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. İngilizcenin dünyanın en fazla rağbet edilen “lingua

franca”sı haline gelmesi, İngiliz kamu diplomasisi faaliyetlerine büyük bir avantaj sağlamakta, dil öğretimi üzerinden kültürel diplomasi ve sosyal empati yapılmaktadır (Kalın, 2012: 152).

İngiliz Kamu Diplomasisi, Lord Carter of Coles’un, 2005 yılında ortaya koyduğu çalışmada “hükümetin orta ve uzun vadeli amaçları ile uyumlu bir şekilde İngiltere’nin nüfuzunu artırmak amacıyla deniz aşırı ülkelerdeki bireyler ve organizasyonları cezbetmek ve bilgi verme amacıyla çalışmak” olarak tanımlanmaktadır (Cull, 2009:16). Avrupa Birliği’nin İngiltere eski Daimi Temsilcisi Sir Michael Butler 2002 yılında İngiltere’nin kamu diplomasisinin amacını “Kamu diplomasisinin amacı, İngiliz hükümeti, İngiliz şirketleri ve diğer İngiliz organizasyonlarının amaçlarını başarma çalışmalarını kolaylaştırmak için hedef ülkelerdeki kamuoyunu etkilemeye çalışmaktır” şeklinde açıklamıştır (Ozkan, 2021: 65).

Kamu diplomasisi alanında köklü kurumlara sahip ülkelerden birisi olan İngiltere’nin kamu diplomasisi faaliyetleri, BBC Dünya Servisi (BBC World Service), Britanya Konseyi (The British Council) ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı olmakla başlıca üç kurum tarafından yürütülmektedir. BBC Dünya Servisi ve Britanya Konseyi resmi hüviyet taşımasına ve kamu kaynaklarını kullanmasına rağmen, özerk bir niteliğe sahiptir ve hükümetin kontrolüne tabi değildir. Bu kurumlar arasında etkili bir iş bölümü vardır: Dışişleri diplomatik iletişimi, British Council kültürel iletişimi, BBC medya iletişimini sağlamaktadır. Bu üç kurumun dışında İngiliz kamu diplomasisine katkı veren pek çok kurum daha bulunmaktadır. Bu kurumların etkin kullanımı, İngiliz kamu diplomasisinin başarısında önemli rol oynamaktadır (Kalın, 2012:152) .

Lord Carter yukarıda bahsi geçen kamu diplomasisi raporunda İngiltere’de kamu diplomasisi faaliyeti sürdüren yapıları, kamu diplomasisi kurumları ve diğer kamu diplomasisi ortakları şeklinde ikiye ayırmaktadır. Söz konusu raporda Dışişleri Bakanlığı (Foreign and Commonwealth Office), Britanya Konseyi (The British Council) ve BBC Dünya Servisi (BBC World Service) kamu diplomasisi kurumları, Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı (Department for Culture, Media and Sport), VisitBritain, Uluslararası Kalkınma Bakanlığı (Department for International Development), İngiltere Ticaret ve Yatırımı (UK Trade and Investment), İskoç

Yönetimi, Galler Meclisi ve Kuzey İrlanda (The Scottish Executive, Welsh Assembly and Northern Ireland), Savunma Bakanlığı (Ministry of Defence) ve Özel sektör (The private sector) ise diğer kamu diplomasisi ortakları kategorisinde yer almaktadır. Kamu diplomasisi ortaklarının bir kısmı devlet kurumu olarak faaliyet gösterirken bir kısmı hükümet dışı kurumlar olarak çalışmaktadır.

İngiliz kamu diplomasisinin hükümet tarafından en çok bütçe ayrılan kurumları Dışişleri Bakanlığı, Britanya Konseyi ve BBC Dünya Servisi'dir. Dünya çapında 153 Büyükelçilik ve Yüksek Komiserlik, uluslararası örgütler bünyesinde 10 delegasyon ve 70 konsolosluktan oluşan Dışişleri Bakanlığı İngiliz dış politikasının uygulanması ve koordinasyonundan ve ulusal çıkarlar çerçevesinde İngiltere'nin etki alanının güçlendirilmesinden sorumludur. Bakanlık bünyesinde kamu diplomasisi faaliyetlerinden sorumlu olan birim Strateji ve Enformasyon Müdürlüğü'dür. Müdürlük bünyesinde 2000 yılında kurulan, Ticaret, Kalkınma ve Eğitim bakanlıkları temsilcileri ile turizm ve kültürel ilişkiler alanındaki uzmanlardan oluşan Kamu Diplomasisi Strateji Yönetim Merkezi İngiltere'nin kamu diplomasisi çalışmalarına yön vermektedir (Akçadağ, 2012: 234-235).

Kamu Diplomasisi ve Strateji Yönetim Merkezi 2003 yılında yayımladığı Strateji belgesi ile İngiliz kamu diplomasisinin ana hatlarını çizmiş ve beş ülke grubunu çalışmaların temel sahası olarak belirlemiştir. Bunlar yükselen güçler – Brezilya, Çin, Güney Afrika, Hindistan; AB'ye aday ülkeler, öne çıkan İslam devletleri – Endonezya, İran, Mısır, Pakistan, Suudi Arabistan; önde gelen gelişmiş ülkeler – Almanya, Fransa, Japonya ve Amerika'dır (Akçadağ, 2012: 235). Bu merkez 2006 yılında kaldırılarak yerine Kamu Diplomasisi Merkezi oluşturulmuştur.

İngiliz kamu diplomasisinin en çok dikkat çeken uygulama alanı British Council eliyle yürütülen kültürel diplomasi faaliyetleridir. Akademik ve kültürel ilişkiler alanında faaliyet gösteren British Council'ın 109 ülkede 220 merkezi bulunmaktadır. 1934'te "British Committee for Relations with Other Countries" adıyla İngiltere'nin nüfuzunu kültürel ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla yaymak ve güçlendirmek amacıyla kurulan British Council sanattan bilime, dil eğitiminden toplumsal çalışmalara kadar geniş bir çalışma alanına sahiptir. İngiliz dilinin öğretilmesi, İngiliz sanat, bilim ve kuruluşlarının tanıtılması uygulamalarını gerçekleştiren British Council, Chavening ve diğer burs programları ile her yıl

binlerce öğrenciyi ülkeye çekerek itibar kazanmaktadır. İngilizce dünyada yaygın kültürel iletişim, eğitim ve bilim diline dönüşmesi nedeniyle kendi başına bir yumuşak güç unsurunu teşkil etmektedir. British Council, IDP Education Australia ve University of Cambridge ESOL Examinations ile birlikte İngilizce dil seviyesi belirleme için uluslararası alanda geçerliliğe sahip IELTS (International English Language Testing System) sınavı haklarına da sahiptir.

Medya ve iletişim günümüz kamu diplomasisi faaliyetlerinin sürdürülmesinde merkezi konumda bulunmaktadır. Bu alanda tarihsel anlamda en tecrübeli olan ve uluslararası ortam tarafından da üstünlüğü kabul edilen uluslararası yayın kuruluşu BBC Dünya Servisi'dir. Geçmiş dönemlerde radyoculuk alanında etkinliğini sürdürürken, günümüzde görsel yayıncılığın da ön plana çıkmasıyla televizyonculuk alanında da başarısını devam ettiren İngiliz yayın kurumu BBC, dünyanın önde gelen kamu yayıncısıdır. Kraliyet Fermanı ile kurulan BBC, İngiliz toplumunun ödediği lisans ücreti ile finanse edilmektedir. 10 ulusal TV kanalı ve bölgesel programlar, 10 ulusal radyo istasyonu, 40 yerel radyo istasyonu ve kapsamlı bir web sitesi servislerini sağlamak için lisans ücretlerinden gelen geliri kullanan kurum, BBC Dünya Servisi aracılığı ile dünyaya radyo, televizyon ve internet üzerinden 27 dilin yanında İngilizce olarak haber ve bilgi sağlamakta, İngiliz kültürünü 150 milyon imsana ulaştırmaktadır.

Dış kamuoylarını etkilemek için British Council ve BBC World Service kurumlarını etkin kullanan ve kamu diplomasisine büyük yatırımlar yapan İngiltere, eğitim sektöründe de belli bir mesafe katetmiştir. Ancak son yıllarda yürütülen göç ve eğitim politikaları ve Avrupa Birliği'nden çıkma kararı İngiltere'yi bir çok alanda köklü değişime götürmektedir. Eğitim merkezi sayılan İngiltere hızlı bir şekilde AB'den ve diğer ülkelerden eğitim için gelen uluslararası öğrencileri kaybetmeye başlamıştır. Bu durum İngiltere'nin eğitim sitemine ve ekonomisine şimdiden yansımıştır. Uluslararası öğrenciler İngiltere'de karşılaştıkları zorluklardan dolayı AB ülkelerini ve ABD'yi başta olmak üzere diğer ülkeleri tercih etmektedirler.

Görülüyor ki, İngiltere kamu diplomasisi alanında kurumsallaşma alanında profesyonel, tarihsel geçmişi eskiye dayanan, uluslararası arenada en fazla bilinen köklü ve istikrarlı kurumlara sahip ülkelerden biridir. ABD ile birlikte kamu diplomasisinde oldukça aktif bir ülke olan İngiltere sahip olduğu yumuşak güç

unsurları ve tecrübesiyle dış politikasında kamu diplomasisini etkin olarak kullanmaktadır.

3.3.3. Çin'in Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

1970'li yıllarda ekonomisinde “açık kapı politikası”nı benimseyen ve izolasyon politikasını terk eden Çin, resmi adı ile Çin Halk Cumhuriyeti kısa zaman içinde önemli bir ekonomik güç haline gelmiştir. Yükselen bir güç olarak dikkatleri üzerine çeken Çin, kendisiyle ilgili endişeleri gidermek, yükselişinin herhangi bir devlet için tehdit oluşturmadığını belirtmek, amaçlarını doğru ifade etmek ve dünyaya kendisini en iyi şekilde anlatabilmek için ekonomik gelişimine paralel olarak kamu diplomasisi faaliyetlerini önemsemiştir (Sak, 2014:18). Çin'in kamu diplomasisi faaliyetleri ile gerçekleştirmek istediği amaçları 4 ana başlık altında toplamak mümkündür . Bunlar;

1. Kendi vatandaşlarına daha iyi bir gelecek sunmak ve politik sisteminin ve politikalarının doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak ;
2. Korkulan bir ekonomik güç gibi görünmek yerine, güvenilir, istikrarlı ve sorumluluk alabilen bir ekonomik ortak olarak görünmek;
3. Uluslararası toplumda sorumluluk sahibi olarak görünmek ve dünya barışına aktif olarak katılımı sağlamak;
4. Uzun tarihine ve eski kültürüne saygı duyulmasını sağlamaktır (Sak, 2014).

Çin'in bu hedeflere yönelik yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetlerinin temelini oluşturan yumuşak güç kaynaklarını Çin gelişme modeli, dış politikada barışçıl yükseliş ve barışçıl gelişme söylemi ile Çin uygarlığı oluşturmaktadır (Yıldırım, 2019: 2382).

Çin gelişme modeli yalnızca Çin'e ait olan bir modelden ilk defa bahsedildiği için önem taşımaktadır. Çin tarzı kalkınma modeli pek çok ülke için örnek teşkil etmiş, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok gelişmemiş ülke bu model sayesinde kendi politik sistemini sürdürerek ekonomi alanında yükselişe geçmenin mümkün olduğuna inanmaya başlamış, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan gibi eski Sovyet cumhuriyetleri Çin'in gelişme modeline büyük ilgi göstermiştir (Sak, 2014:19; Akçadağ, 2021). Siyasi alanda özellikle Tibet ve Sincan

Uygur Bölgesi'ndeki insan hakları ihlalleri, baskı politikası ve otoriter rejime sahip ülkelerle kurduğu sıkı ilişkiler nedeniyle uluslararası toplumun tepkisini çeken Çin, sürekli insan hakları ihlali yapan ve demokratik olmayan bir ülke duruşundan bu model vasıtasıyla kurtulmayı başarmayı hedeflemiştir (Sak: 2014: 19).

Çin'in yumuşak güç unsurlarından bir diğerini yukarıda bahsedildiği üzere dış politikada benimsediği **“Barışçıl yükseliş”** ya da **“Barışçıl gelişme söylemi”** oluşturmaktadır. Kısa zamanda yükselen bir güç haline gelmesi ve özellikle kendi bölgesinde güçlenmesi komşu devletleri tedirgin edince Çin, yükselişinin bir tehdit olmaktan ziyade avantaj olduğuna dair bölge devletlerini ikna etme çabası içine girmiştir. Bu nedenle özellikle Asya bölgesinde “Barışçıl gelişme” teorisine önem verilmiştir. Kasım 2005'te Devlet Enformasyon Ofisi tarafından yayımlanan raporda “Barışçıl gelişme” teorisi çerçevesinde Çin, hiçbir devlete karşı saldırgan bir tavır içinde bulunmamakta, diğer devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymakta, iç işlerine karışmamakta ve onlarla ilişkilerinde karşılıklı faydayı ve eşitliği gözetmektedir (Sak, 2014:19).

Çin'in yumuşak güç unsurlarından bir diğerini **Çin medeniyeti** oluşturmaktadır. Nitekim uzun bir tarihi geçmiş ve köklü kültürel değerler, özellikle Asya'da yer alan ülkeler arasında Çin'i bir adım öne çıkarmaktadır. Çin kültürü diğer devletlerle ilişki kurma konusunda bir değer olarak benimsenmeden önce de Asya'ya ve dünyanın diğer bölgelerine yayılmıştır. Örneğin, “kağıt, silah, porselen, ipek” Batı'dan önce Asya'da kullanılmıştır. Bununla birlikte özellikle “Eşitsiz Anlaşmalar” döneminde eski Çin felsefesi, geleneksel ilaçlar, dövüş sanatları, hat ve resim sanatı misyonerler, tüccarlar ve diplomatlar tarafından dünyaya tanıtılmıştır (Sak, 2014: 20). Öte yandan Çin mutfağı, Çin astrolojisi, geleneksel Çin tıbbı, akupunktur, Dragon Festivali gibi kültürel çekicilik öğelerinden de kamu diplomasisinde yararlanılmaktadır (Akçadağ, 2021:6).

Çin için ekonomi de önemli bir yumuşak güç kaynağı haline gelmiştir. Çin'in yumuşak gücüne katkıda bulunan unsurlar arasında diğer bölgelere yapılan yatırımlar, karşılıksız yapılan dış yardımlar, insani yardımlar, hem uluslararası hem de bölgesel kuruluşlara katılım ve iyi komşuluk politikası uygulamaları yer almaktadır (Sak, 2014:18-19).

Çin yumuşak güç unsurlarını dış dünyaya aktarmada diğer devletlerle benzer kamu diplomasisi araçlarını kullanmaktadır. Bunlar arasında medya, internet, kutlamalar, organizasyonlar, yayınlar ve projeler yer almaktadır (Sak, 2011; Akçadağ, 2021). Ancak bazı devletlerden farklı olarak bu araçların kullanımında devlet kontrolünün olması Çin'in kamu diplomasisi faaliyetlerini diğerlerinden ayırmaktadır.

Çin, kamu diplomasisi araçlarından medyaya büyük önem vermekte, Voice of America benzeri China Radio International 43 dilde yayın yapmaktadır. Çin haber kanalı Xinhua, İngilizce de yayın gerçekleştirmektedir. Çin Devlet Televizyonu uydu aracılığıyla tüm dünyaya ulaşmaktadır. Ayrıca internet olanaklarından da etkin biçimde faydalanılmaktadır (Akçadağ, 2021: 6-7).

Konfüçyüs enstitüleri Çin'in kültürel diplomasisinin en önemli ve en yaygın kullanılan aracı niteliğindedir. İngiltere, Fransa, Almanya ve İspanya'nın kendi dillerine yaptığı yatırımdan ilham alınarak 2004 yılında oluşturulmuş enstitüler, yerel bir üniversite ile programdan sorumlu Konfüçyüs Enstitüsü Genel Merkezi Hanban (Uluslararası Çin Dil Konseyi Ofisi) arasındaki ortak girişimlerdir. Çin hükümeti tarafından finanse edilen ve dünya çapında Çin dilini ve kültürünü destekleme misyonuyla hareket eden Çin Konfüçyüs Enstitüsü, kuruluşundan bu yana, hızla dünya çapında büyümüştür (Önal, 2020: 230). Diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurmak ve dünyada Çin dilinin ve kültürünün anlaşılmasını sağlamak için kurulan enstitülerde Çince öğretilmekte, ülkenin kültürü anlatılmakta ve değişim programları düzenlenmektedir. Konfüçyüs enstitülerinin sayısı 2010 itibariyle 322'ye ulaşmıştır (Sak, 2014: 22), 2020 itibariyle ise 154 ülkede 548 Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-golgesinde-konfucyus-enstituleri-nin-akibeti/1839803>, 30.07.2022).

Enstitüler bu kapsamda, Çince öğretimi, Çince öğretmenlerinin eğitimi, Çince dil öğretimi kaynaklarının sağlanması, HSK sınavı (Çince Yeterlilik Testi) ve Çince Öğretmenlerinin Sertifikasyon sınavlarının yapılması, Çin'in eğitimi, kültürü vb. ile ilgili bilgi ve danışmanlık hizmetlerinin sunulması, Çin ve diğer ülkeler arasında dil ve kültürel değişim faaliyetlerinin yürütülmesi gibi hizmetleri vermektedir. Enstitülerin programları enstitüden enstitüye farklılık gösterse de genellikle tüm enstitüler aşağı yukarı aynı içeriği sunmaktadır. Ancak belli bir alanda (turizm, tıp,

öğretmenlik mesleki eğitim vb.) uzmanlaşan Konfüçyüs enstitüleri de vardır (Önal, 2020:231).

Hanban tarafından Konfüçyüs enstitülerinin gelişimini desteklemek, Çin dilinin tanıtımını ve dünyadaki Çin kültürü aktarımını kolaylaştırmak için, nitelikli Çince öğretmenleri ve Çince dili yetenekli öğrencileri yetiştirmek için “Konfüçyüs Enstitü Bursları” programı başlatılmıştır. Sağlık durumu iyi olan, 16 ila 35 yaşları arasında Çin vatandaşı olmayan herkese başvuru açıktır. Hanban’ın desteğiyle yürütülen “Çin Köprüsü” Çince Yeterlilik Yarışması da büyük çaplı uluslararası bir yarışmadır ve kültürel ve eğitsel anlamda dünya çapında tanınmaktadır (Önal, 2020:231-232).

Çin kültürünün dünyaya tanıtılmasında kullanılan önemli bir araç da ülkede düzenlenen organizasyonlardır. Bu bağlamda Çin dünyada kendisinin görünürlüğünü artıracak birtakım organizasyonlara ev sahipliği yapmış, uluslararası organizasyonlar arasında 2008 Olimpiyatlarının Çin’de düzenlenmesi ülkenin dışarıdaki imajına farklı bir etkide bulunmuştur. 8 Ağustos 2008 tarihinde gerçekleştirilen organizasyon dünyada eş zamanlı olarak birçok seyirci tarafından izlenmiş ve görkemli bir şekilde gerçekleştirilen açılış seremonisi büyük yankı uyandırmıştır. (Sak, 2014: 23).

Konfüçyüs enstitüleri gibi kurumsal yapılar, bölgesel veya uluslararası alanda gerçekleştirilen faaliyetlerin yanında dünyanın çeşitli yerlerinde açılan Çin restoranları ve eğlence parkları da ülke kültürünün dünyaya tanıtılmasında önemli kamu diplomasisi araçlarıdır. Batı’da açılan restoranlarda kültür tanıtımı yapmak amacıyla hem geleneksel yemekler kullanılmakta hem de sunumun yöresel kıyafetlerini giyen Çinliler tarafından kendi ülkelerine ait müzikler eşliğinde gerçekleştirilmesine özen gösterilmektedir (Sak, 2014: 23).

Bunlara ek olarak küresel ölçekte “Bir Kuşak Bir Yol” gibi mega projeler geliştirmesi, Çinli şirketlerin dünyaya açılması ve küresel faaliyetler gösteren birçok şirketin bir kısmını veya tamamını satın alması da dikkat çekicidir. Çince konusunda küresel faaliyetlerini her geçen gün artıran Konfüçyüs enstitüleri Çinli yatırımcıların ihtiyaç duyacağı nitelikli elemanların yetiştirilmesi için de sistemli bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir (Duran ve Yılmaz, 2020:79).

Pek çok ülkede kamu diplomasisinin en önemli aktörü Dış İşleri Bakanlığı iken Çin’de bu aktör, Çin Komünist Partisi Propaganda Ofisi ve izolasyon döneminden

çıkıp daha açık bir toplumsal politika benimseyen Çin'in imajını düzeltmek amacıyla kurulmuş Devlet Konseyi Enformasyon Ofisi'dir. Üçüncü aktör ise Dışişleri Bakanlığı'dır. Kamu diplomasisi stratejilerinin geliştirilmesinde lider konumundaki kurum olmamakla birlikte bakanlık bu stratejilerin yürütülmesinde görev almaktadır (Akçadağ, 2021).

Özetle, son dönemde yükselen bir güç olarak ortaya çıkan Çin, kendini dünyaya daha iyi anlatabilme amacıyla kamu diplomasisi faaliyetlerine yönelmiştir. İzolasyon politikalarını terk ettikten sonra etkin kamu diplomasisi çalışmaları başlayan Çin, çeşitli kamu diplomasisi araçlarını kullanmakla uluslararası alanda olumlu bir itibarın oluşmasını sağlamaya çalışmaktadır.

3.3.4. Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Türkiye'de kamu diplomasisinden sorumlu ve görevli kurum Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'dır. Osmanlı Devleti'nde bir milat olan Matbuat İdaresi, Milli Mücadele'de ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde önemli işlevler üstlenmiş ve yerine getirmiş olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, erken Cumhuriyet döneminde Matbuat Umum Müdürlüğü, daha sonrasında farklı adlar taşıyan çeşitli kurumlar ve son olarak Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün (BYEGM) İletişim Başkanlığı'nın selefi oldukları dikkate alındığında Türkiye'de kamu diplomasisinin uzun bir geçmişinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin kamu diplomasi tarihinde önemli yeri olan bu kurumlar bütün dönemlerde kamu diplomasi işlevini yerine getirmiştir. Nitekim, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü 2018'de İletişim Başkanlığı adıyla yeniden yapılandırılmıştır (Koçer, 2019).

Kamu diplomasisinin Türkiye'de bilinirliğinin artması, yönetim düzeyinde kurumsallaşması ve profesyonel olarak yürütülmesi ise 2000'lerden itibaren başlamış, bu alanda önemli projelere imza atılmıştır. Türk dış politikasında yumuşak güç kullanımının gündeme gelmesi ise 1990'ların başına rastlamaktadır. Bölgesel güç olmakla birlikte dünyada da söz sahibi olmaya çalışan Türkiye, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) ile 1992 yılında başlayan süreci 2010 yılında kamu diplomasisinin kurumsallaşması ve koordinasyonu amacıyla kurulan T.C. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK) ile ilerletmiştir. KDK, 27478 sayılı genelge ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş ve genelgede temel olarak küreselleşmenin

etkisiyle uluslararası arenada yabancı ülke halklarını etkilemenin artık daha mühim olduğu vurgulanmış, kamu diplomasisinin farklı ve etkin bir unsur şeklinde ortaya çıkması gerektiğinin altı çizilmiştir (Koçer, 2019:95). Dönemin T.C Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Başkanı İbrahim Kalın, “Yeni Türk kamu diplomasisinin Balkanlar’da, Orta Doğu’da ve Kafkaslar’da Türkiye’nin artan yumuşak gücü üzerine inşa edildiğini” belirtmiş ve görevini “eski korkularının üstesinden gelen ve yeni bir kimlik inşa eden Türkiye’yi ve onun hikayesini tüm dünyaya anlatmak” olarak tarif etmiştir (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/816442>, 26.09.2021). KDK, 2018 yılında varlığının sona erdirilmesiyle sorumluluk, görev ve yetkilerini Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’na (CİB) devretmiştir. Türkiye’nin kamu diplomasisi çalışmalarının takibi ve koordinasyonundan sorumlu olan CİB, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin yürürlüğe girmesi ile 24 Temmuz 2018 tarih ve 30488 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 14 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuştur.

Türkiye’nin “Kamu diplomasisi alanındaki ilk politika belgesi” niteliği taşıyan Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2021 yılında İletişim Başkanlığı koordinasyonunda hazırlanmıştır. Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın takdim yazısı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kaleme alınmıştır. Takdim yazısında Türkiye’nin içeride ve dışarıda verdiği “hakikat mücadelesi”nin daha bütüncül, bilimsel ve sistemli bir strateji üzerinde inşa edilmesi gerektiğini belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan, bunun yolunun da başarılı kamu diplomasisi faaliyetlerinden geçtiğini ifade etmiştir. Kamu diplomasisinde başarının ancak tüm paydaşların iş birliklerini geliştirmeleri, aralarındaki eşgüdümü artırmaları, hedef ve eylem birliği yapmaları ile yakalanacağına işaret eden Cumhurbaşkanı şu ifadeleri kullanmıştır:

“İletişim Başkanlığımızın, Türkiye’nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamak için hazırladığı “Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” kendi alanında ülkemizde bir ilk olma özelliğine sahiptir. Belgenin, ülkemizin “yumuşak gücü”nü artıracak çalışmalara yön verme yanında kamu diplomasisine yeni ve özgün bir bakış açısı kazandıracağına inanıyorum” ifadelerini kullanmıştır (<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/ulusal-kamu-diplomasisi-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-hazırlandı>, 26.09.2021).

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun “Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı”nın tanıtım toplantısında yaptığı konuşmada kamu

diplomasisinde iki ana alanda faaliyette bulunma ihtiyacı olduğunu belirterek, “Birincisi Türkiye karşıtı dezenformasyonla, kara propagandayla mücadele. İkincisi Türkiye markasını, Türkiye’nin itibarını güçlendirmeye yönelik faaliyetlerin icrası. Bu noktada kısa, orta, uzun vadeli faaliyetler, programlar, kampanyalar hayata geçirilmeye çalışılıyor” ifadelerini kullanmıştır (<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/ulusal-kamu-diplomasisi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-hazirlandi>, 26.09.2021).

Türkiye’nin bakanlık, kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen kamu diplomasisi faaliyetlerinin hızlı, verimli ve etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak üzere Kamu Diplomasisi Koordinasyon Sistemi (KADİS) oluşturulmuştur. Sistem, kurul ve komitelerden oluşan Kamu Diplomasisi Koordinasyon Mekanizması’nı, Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nı, Kamu Diplomasisi İzleme Sistemi’ni, ölçme-değerlendirme ve programlarını kapsıyor. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda 22 strateji belgesi ve eylem planı yer alıyor. Belgenin hazırlık çalışmaları sürecinde 33 ayrı komite toplantısı yapılmış, bu toplantılara 61 farklı kurum ve kuruluştan toplam 461 kişi katılmıştır. Çalışmalar kapsamında ayrıca 5’i özel nitelikli olmak üzere toplam 26 farklı kamu diplomasisi komitesi oluşturulmuştur. Bunlar Bilim Diplomasisi; Çevre ve İklim Değişikliği; Dezenformasyonla Mücadele; Diaspora Diplomasisi; Dijital Diplomasi; Eğitim Diplomasisi; Ekonomik ve Ticari Diplomasi; Enerji Diplomasisi; Gastrodiplomasi; Hukuk, Adalet, İnsan Hakları ve Yargı Diplomasisi; İnanç Diplomasisi; İnsani Diplomasi; Kültürel Diplomasi; Sağlık Diplomasisi; Savunma Diplomasisi, Spor Diplomasisi; Tarım ve Gıda Diplomasisi; Turizm Diplomasisi; Uluslararası Göç Diplomasisi; Uluslararası Yayıncılık Diplomasisi; Vatandaş Diplomasisi; 1915 Olayları ve Asılsız İddialara Karşı Mücadele; Ülke Markalaşması; Uluslararası Politika ve Güvenlik; AB/ABD çalışmaları; Parlamenter Diplomasi komiteleridir. Görülüyor ki, belgede kamu diplomasisinin bütün alanlarında neler yapılacağıyla ilgili somut bir çerçeve ortaya konmuştur (<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/ulusal-kamu-diplomasisi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-hazirlandi>, 26.09.2021).

Türkiye’nin kamu diplomasisinin uygulayıcılarından biri olan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) sosyalist blokun parçalanmasının hemen ardından, eski

Sovyet coğrafyasındaki Türklere yardım etmek ve onların refahını sağlamak için Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. TİKA, 2000’li yılların başında Başbakanlık’a bağlanmış, 2012’de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı adı altında yeniden yapılanarak bugünkü hüviyetine bürünmüştür. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olan kurum yurt dışı ofisleri aracılığıyla Türkiye’nin dış yardımlarını organize etmektedir.

TİKA kurulduğu günden bugüne Azerbaycan’da ve Orta Asya’da Türk cumhuriyetleri için ciddi çalışmalar yapmıştır. Bölgenin fiziki yapısının kalkınmasının yanı sıra akademik ve bilimsel anlamda da önemli projeler hayata geçirilmiştir. Günümüzde sadece Türkiye’yi yakından ilgilendiren coğrafyalara değil aynı zamanda dünyanın birçok yerine yardımlar yaparak Türkiye’nin dünya kamuoyundaki görünürlüğünü artırmaya devam etmektedir (Poyraz ve Dinçer, 2016:43).

Türkiye’nin kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren kurumları arasında Yunus Emre Enstitüsü de (YEE) bulunmaktadır. TİKA gibi Yunus Emre Enstitüsü de faaliyetlerini Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde sürdürmektedir.

Yunus Emre Vakfı çerçevesinde 2009 yılında kurulan enstitü, Türk dilinin, kültürünün, tarihinin, coğrafyasının ve sanatının tanıtılması için dünyanın çeşitli bölgelerinde faaliyetler gerçekleştirmekte, Türkiye’nin tarihsel birikiminin, kültürünün ve sanatının tanıtılmasına ciddi katkılar sağlamaktadır. Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede 50’ye yakın merkez açan kuruluşun vizyonuna göre Türk kültürünün, sanatının ve dilinin yabancılara öğretilmesi temel amaçtır. Misyonu ise, bu özelliklere ek olarak Türkiye’nin diğer ülkeler ile işbirliği ve dostluğunun geliştirilmesidir. Kurum sadece yabancılara yönelik hizmet vermemektedir. Yurt dışında yaşayan Türkler için de ciddi bir faaliyet merkezi olarak karşımıza çıkan YEE’nin hizmetlerinden farklı ülkelerdeki Türkler de faydalanabilmektedir (<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, 26.09.2021).

Türkiye’nin yabancı kamuoylarını etkileme sürecinde faaliyet gösteren kurumlarından biri de Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’dır (YTB). Bu kurum da yakın bir zaman olan 6 Nisan 2010’da kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı, özel bütçeli bir kuruluş olan

YTB'nin yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları, soydaş ve akraba topluluklar, Türkiye'ye eğitim görmek amacıyla gelen uluslararası öğrenciler ve bu üç alanı destekleyici ve bütünleştirici nitelikteki sivil toplum kuruluşları olmakla dört çalışma alanı bulunmaktadır.

Çeşitli sebeplerle yurtdışına göç etmiş Türk vatandaşlarına yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve yurtiçinde veya yurtdışında yapılan çalışmaların koordinasyonu görevlerini yürüten başkanlık, soydaş ve akraba topluluklara yönelik farklı kurumlar eliyle farklı şekillerde sunulan hizmetleri koordine etme ve sunulan hizmetleri etkin ve verimli kılma görevini üstlenmiştir. YTB, Türkiye'de burslu eğitim görmesi uygun görülen uluslararası öğrencilerin eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesiyle ilgili faaliyetler de geliştirmektedir. Başkanlık, Türk vatandaşları ile soydaş ve akraba toplulukların Türkiye'de veya bulundukları ülkelerde kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşlarını, bulundukları toplumda yönetime daha aktif olarak katılmaları, Türkiye ile bağlarını muhafaza etmeleri ve yaşamın her alanında başarılı çalışmalar yapmaları doğrultusunda desteklemektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2017:209).

Türkiye'nin yurt dışındaki imajını da güçlendirmek amacıyla çalışmalar yapan YTB, benzerlerine göre oldukça geç kalınmış bir proje olmasına rağmen faaliyetlerini oldukça başarılı bir şekilde sürdürmektedir. YTB'den burs alan öğrenciler dünyada Türkiye'nin tanıtımı için önemli ve gönüllü birer unsur haline gelmektedirler. Ayrıca, YTB birçok eğitim faaliyetine mali açıdan destek olmakta ve bazı akademik zirvelere de sponsorluk yaparak hizmetlerine devam etmektedir (<http://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php>, 26.09.2021).

Türkiye'nin özel girişimcileri, kamu teşebbüsleri ve kültürel değerleri de dış kamuları etkileme alanında kullanılmaktadır. Bu bağlamda medyada TRT, yayınları ve yapmış olduğu faaliyetleri neticesinde kamu diplomasisi alanındaki önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Özellikle yakın zaman diliminde kurulan TRT World dış kamuları etkileme ve yabancı kamuoyuyla iletişim kurma konusunda ülkeye ciddi katkılar sağlayacak potansiyeldedir (Poyraz ve Dinçer, 2016:44).

Diğer taraftan; Türkiye, havacılık sektöründe, başta THY olmak üzere özellikle son yıllarda yapmış olduğu yatırımlar neticesinde dünyanın önemli ve rekabet gücü olan hava yolları şirketlerine sahiptir. Bu bağlamda THY, dünyada en çok ülkeye

uçuş yapan havayolu şirketi olma özelliğini taşımakta, yapmış olduğu tanıtım faaliyetleri ile hem kendisini hem de Türkiye'yi güçlü bir şekilde dünya kamuoyunda temsil etmektedir. “Globally Yours” (Sizin Dünyanız) ve “Widen Your World” (Dünya Daha Büyük, Keşfet) gibi sloganları zaman zaman tanıtım kampanyalarına dahil eden şirket bu yöntemle dünya kamuoyuna seslenerek halkla ilişkiler alanında da yapmış olduğu yetkin çalışmalar ve doğru sponsorluk anlaşmaları ile dünyanın en büyük şirketleri arasında yer almıştır. Bu çalışmalarının sonucu olarak beş defa Avrupa'nın en iyi havayolu kurumu olarak listelere girmiştir (Poyraz ve Dinçer,2016:44).

2000'li yıllardan itibaren yurt dışına açılma sürecine giren Türk dizilerinin Türkiye'nin kamu diplomasisine muazzam katkısına da değinmek gerekmektedir. Çok önemli “kamu diplomasisi” ve “yumuşak güç” unsuru konumuna yükselen, başarısı Türkiye sınırlarını aşan bu yapımların Çin'den Latin Amerika'ya, İsveç'ten Afrika'ya birçok ülkede yayınlanması ve yoğun ilgiyle izlenmesi Türkiye'nin bilinirliğini artırmak yolu ile ülke imajına, Türkiye'nin ve Türk kültürünün tanıtımına katkı sunmaktadır.

Özetle, Türkiye'nin kamu diplomasisi uygulamalarının kökleri Osmanlı devletine kadar uzanmaktadır. 1990'lı yılların başında tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu ülkelerle yeniden güçlü ilişkiler kurmaya başlayan Türkiye'nin kamu diplomasisi 2000'li yıllarla birlikte adeta bir atılım ve dönüşüm içerisine girmiştir. Modern anlamda kurumsallaşma ve profesyonelleşme bu dönemde başlamış, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş ile devletin iletişim stratejisi kapsamında söylem ve eylem birliğinin tesisi amacıyla İletişim Başkanlığı kurulmuştur. İletişim Başkanlığı Türkiye'nin gerçek hikayesini iletişimin tüm olanaklarından ve kamu diplomasisinin en etkili araç ve yöntemlerinden faydalanarak yabancı kamuoylarına doğru, etkin ve özgün şekilde anlatmak görevini üstlenmiştir.

3.4.5. Küçük Devletlerin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Günümüzde kamu diplomasisini uygulamayan ülke neredeyse kalmamıştır. Her ülkenin uluslararası arenadaki gücü, tanınmışlığı, rolü, amaçları ve politikaları farklı olduğundan her devlet kamu diplomasisi alanında farklı araçlardan yararlanmakta ve kamu diplomasisini farklı amaçla kullanmaktadır. Zengin-fakir,

büyük-küçük, güçlü-zayıf fark etmeksizin bütün ülkelerin kullanmak zorunda olduğu kamu diplomasisi yöntemleri vardır (Ekşi, 2016). Bu konudaki temel ayırım ülkelerin büyük ölçekli ya da orta ve küçük ölçekli olmasından kaynaklanmaktadır (Akçadağ, 2010:7).

Güçlü ve büyük devletler için kamu diplomasisi oldukça rahat işleyen bir süreçtir. Onlar medyayı da elinde tutma güçleri olduğu için yaptıkları her şeyi tanıtım için çok rahat kullanmaktadır. Aldıkları askeri ve siyasi kararlar, ekonomik yatırımlar, kısaca her hareketleriyle medyada yer alarak tartışma konusu olmakta ve böylece sürekli dünya gündeminde kalmaktadırlar (Akçadağ, 2010:8). Küçük ve orta ölçekli devletler ise büyük devletlere nazaran dünya kamuoyunda daha az tanınmaktadırlar. Bu sebeple küçük devletler için kamu diplomasisi tanınma bakımından bir öncelik iken, büyük devletler için imaj düzeltme veya yenileme vesilesi olabilmektedir (Kocabıyık, 2019: 178). Leonard ve Small'in belirttiği üzere "Birleşik Devletler, Birleşik Krallık ve Çin'in kamu diplomasisi bir takım imajları değiştirmeye veya bir konuda yeni bir marka haline gelmeye odaklıdır, ama (örneğin) Norveç'in kamu diplomasisinin temel sorunu tanınmamaktır" (aktaran Akçadağ, 2010:8).

Küçük devletlerin dünyaya haber sağlayan CNN ve BBC gibi küresel medya gücünün olmaması da dünya kamuoyunu etkilemeyi zorlaştırmaktadır. Örneğin, Azerbaycan'ın, Ermenistan'a karşı uluslararası hukuk açısından haklı olmasına rağmen uluslararası kamuoyu oluşturmaması küresel medya gücünün olmaması ile de ilişkilendirilmektedir (Ekşi, 2016).

Büyük devletlerle mukayesede küçük ölçekli ülkeler ancak bir kriz veya skandal durumunda gündeme gelmektedir. Büyük güçlere nazaran bu ülkeler uluslararası arenada pekiyi tanınmamaktadır ve bu bilgi eksikliği söz konusu ülkelerin üzerine yapışan stereotip düşüncelere yol açmaktadır. Bu nedenle, bu ülkeler kendilerini dünyaya daha iyi ifade etmek, tanınmak ve belli bir konum sahibi olmak için kamu diplomasisine önem vermek zorundadırlar (Akçadağ, 2010: 8).

Orta ve küçük ölçekli devletler bu bağlamda farklı kamu diplomasisi araçlarına başvurumaktadırlar. Örneğin, bazı ülkeler kamu diplomasisi yürütürken, yayıncılıktan çok eyleme başvurmakta ve tek bir alanı hedeflemektedirler. Norveç gibi küçük, az nüfuslu, uluslararası bir dil veya kültüre sahip olmayan bir ülke sadece hedef

kitlesine öncelik tanıyarak ve tek bir mesaj üzerinde (“Norveç, dünyadaki barış gücüdür” gibi) yoğunlaşarak küçüklüğüyle ve az sayıda kaynağıyla orantısız bir ses ve varlık geliştirmiştir (Akçadağ, 2010: 8). Bir diğer küçük ölçekli devlet olan Avusturya da kamu diplomasisinde eyleme önem vermektedir: “Avusturya’nın yenilikçi, çok kültürlü, açık ve liberal bir toplum olduğu fikrini yansıtacak ve uzun vadeli kurumsal bağlantılar ve değişim programları öngörecektir projeler” tercih edilmektedir (Akçadağ, 2010: 8-9).

Böylece, dünya genelinde çeşitli ülkelerin amaçlarına uygun olarak kullandıkları farklı biçim ve tarzlarda kamu diplomasisi örneklerine rastlamak mümkündür. Kamu diplomasisinin küresel anlamda büyük ve güçlü devletler için zayıf ve küçük devletlerle kıyasta daha kolay işleyen bir süreç olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle, orta ve küçük ölçekli devletler için kamu diplomasisi ayrı bir önem taşımaktadır, onlar da en az büyük güçler kadar etkin kamu diplomasisi yürütmek durumundadırlar.

4. AZERBAYCAN'IN KAMU DİPLOMASİSİ FAALİYETLERİ

Dünyada tanınan 6 bağımsız Türk devletinden biri, Güney Kafkasya'nın en büyük yüz ölçümüne sahip ülkesi olan Azerbaycan 20. yüzyılda iki kez bağımsızlığını ilan etmiştir. İlk bağımsızlık 1918'de ilan edilse de, Türk ve İslam dünyasında kurulan ilk cumhuriyet - Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) 23 ay yaşayabilmiştir.

1991 yılındaki ikinci bağımsızlığa giden yol ise Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermenilerin Ermenistan'a bağlanmak talepleri ve Sovyet merkezi yönetiminin yaşananlar karşısında sessiz kalması ile hız kazanan mücadelelerle başlamıştır. 18 Ekim 1991'de bağımsız devlet olarak yeniden dünya sahnesine çıkan Azerbaycan, zorlu süreçlerden geçerek bağımsızlığını garanti altına almağa çalışırken bir yandan iç istikrarını sağlamaya, diğer yandan uluslararası alanda politik destek aramaya çalışmıştır. Bağımsızlığı savaş, toprak kaybı, sayıları 1 milyona yaklaşan kaçkın ve mecburi göçkün sorunu ve siyasi istikrarsızlığın damga vurduğu bir dönem izlemiş, Dağlık Karabağ sorunu bir taraftan devlet politikasının temel referans noktası olmuş, diğer taraftan ulusal kimliğin inşasında ve Azerbaycan toplumunun milli birlik ve beraberliği açısından birleştirici bir işlev görevi görmüştür (Sarı, 2015: 110). 1988'de Sovyetler Birliği'nin son döneminde yeniden tartışmaya açılan, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra ise siyasi boyuttan sıcak çatışmaya dönüşen Dağlık Karabağ ihtilafı Azerbaycan'ın en önemli sorunu, iç ve dış politikasına yön veren en önemli etken olmuştur.

Bu bölümde Azerbaycan'ın uluslararası alanda Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin politik destek arama ve kendi lehine uluslararası kamuoyu oluşturma sürecinde kamu diplomasisi pratikleri kapsamındaki faaliyetleri incelenmiş, sahip olduğu kamu diplomasisi potansiyeli ve kaynakları ele alınmıştır. Kamu diplomasisine ilişkin yasal ve kurumsal düzenleme bulunmaması sebebiyle referans noktası Azerbaycan dış politikasının temel hedefleri olmuştur. Söz konusu hedeflerden hareketle Azerbaycan'ın uyguladığı bazı örnek kamu diplomasisi faaliyetleri incelenmiştir.

Azerbaycan kamu diplomasisinin izahına geçmezden önce bir hususu belirtmek faydalı olacaktır. Bağımsızlığının ilk yıllarında meşakkatli bir süreçten geçen, askeri ve ekonomik potansiyeli zayıf olan, topraklarının yüzde 20'si

Ermenistan tarafından işgal olunan, büyük bir kaçkın ve mecburi göçkün nüfus ile de karşıya karşıya kalan Azerbaycan'ın, dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için “yumuşak güç” kullanması zor olsa da daha gerçekçi idi. Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren bu yönde bazı adımlar atılmış olsa da, son 10 yıllık dönemde Azerbaycan dış politikasında kamu diplomasisi unsurları daha yaygın hale gelmiştir. Örneğin, Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın önceki yıllarda yaptığı basın açıklamalarında kamu diplomasisine değinilmezken, 2014 yılı sonuçlarına ilişkin açıklamada “Yıl boyunca kamu diplomasisi çalışmalarına devam edilmiş, ülkemizin iç ve dış politikası, Ermenistan'ın saldırganlığı, topraklarımızın işgalinin sonuçları, Hocalı soykırımı, Azerbaycan'ın tarihi, medeniyeti ve günümüzdeki sosyo-ekonomik gelişimi konusunda dünya kamuoyuna bilgi verilmiştir” ifadeleri yer almıştır (<https://mfa.gov.az/az/news/azerbaycan-respublikasi-xarici-isler-nazirliyinin-2014-cu-ilin-yekunlarına-dair-metbuat-buraxilisi>, 17.05.2022).

4.1. Azerbaycan Dış Politikasının Temel Hedefleri

Azerbaycan, bağımsızlığın ardından kendisini Batılı değerlere “entegrasyon süreci” içerisinde bulmuş, “demokrasi” ve “serbest piyasa koşulları” kavramları ile açıklanmaya çalışılan yeni bir yapıya doğru yol almaya başlamıştır. Bir yandan merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş, diğer yandan da hukukun üstünlüğü ve demokratik ilkelere dayanan yeni bir devlet kurulmasına yönelik gelişmeler yaşanmıştır. Siyasal alanda Sovyet devlet geleneği terkedilmiş, ekonomide ise merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin kurumsal ve yasal altyapısını oluşturan düzenlemeler yapılmış, devlet yönetiminden seçim sistemine, ekonomiden siyasete, eğitimden medyaya tüm alanlarda siyasal, ekonomik, toplumsal dönüşüm ve yeniden yapılanma sürecine girilmiştir.

Akademik çalışmalarda Azerbaycan'ın 1991 yılından günümüze uzanan dış politika tercihleri ana hatlarıyla üç dönem halinde ele alınmaktadır. Bunlar; emekleme olarak tanımlanabilecek birinci dönem, kırılma olarak tanımlanabilecek ikinci dönem ve denge ile tanımlanabilecek üçüncü dönemdir (Beşikçi, 2016; Yılmaz, 2010). Yönetimlerin değişmesine rağmen ülkenin iç dinamiklerinin, bölgesel ve küresel konjonktürün etkisiyle şekillenmiş Azerbaycan dış politikasının ana hedefi Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi, temel görevi ise Dağlık Karabağ'ın ve çevresindeki 7 rayonun işgaline son verilmesi, kaçkın ve mecburi göçkünlerin

kendi topraklarına dönmesi olmuştur. Bağımsızlık sonrasında iktidara gelen, ülkeyi yöneten bütün siyasi oluşumların programları bu hedef doğrultusunda şekillenmiş ve uygulanmıştır. Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi amacıyla Ayaz Muttalibov (1990-1992) Rusya'ya yönelik bir dış politika yürütürken, Ebülfez Elçibey (1992-1993) Türkiye ve Batı'ya yönelmiş, Haydar Aliyev (1993-2003) ve İlham Aliyev (2003'ten günümüze) ise bu güçler arasında “denge siyaseti” yürütmeyi tercih etmiştir (Yılmaz ve Sayın, 2013).

1993-2003 yıllarında Azerbaycan devleti bölgesel ve uluslararası ilişkilerde Haydar Aliyev politikasının genel ilkeleri doğrultusunda hareket etmiş, Azerbaycan'ın dış politikasını dört önemli temel üzerine oturtulmuştur. Bunlar;

1. Bağımsız Azerbaycan devletini dünyaya tanıtmak;
2. Bağımsız Azerbaycan devletinin demokratik blok içerisinde yer aldığını göstermek;
3. Bağımsız Azerbaycan'ı önemli uluslararası kuruluşlara üye yaparak etkinliğini artırmak;
4. Ermeni sorununu adil bir şekilde çözmektir (Adıgüzel 2007: 164).

2003 yılından beri görev yapan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev iktidara gelmesinin ardından yapılan yemin töreninde “Azerbaycan halkı 15 Ekim’de seçim merkezlerine gelerek Haydar Aliyev’in politikalarına oy vermiştir. Barışa, huzura, terakkiye, kalkınmaya, istikrara oy vermiştir. Azerbaycan’da bu politikanın alternatifi yoktur” (Aslanlı, 2011: 1) ifadelerini kullanmakla kendi dönemi boyunca takip edilecek olan dış politika stratejisini de açıklamış, babası Haydar Aliyev’in ismiyle özdeşleşen politikaya genel olarak sadık kalacağını, Azerbaycan dış politikasının temellerinin denge politikası çerçevesinde sürdürüleceğinin altını çizmiştir (Beşikçi, 2016:247). İlham Aliyev göreve başladıktan sonra da tüm açıklamalarında Haydar Aliyev’in çizgisini sürdüreceğini vurgulamıştır (<https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&pid=10&lang=tr>, 14.11.2021).

Böylece, bağımsızlık sonrasında Azerbaycan dış politikası Rusya yanlısı siyasetten denge siyasetine evrilirken ülkenin hem iç hem dış gündemini meşgul eden yegane konu ise çözüme bir türlü kavuşturulamayan Dağlık Karabağ sorunu olmuştur. Sorunun çözümü neredeyse tamamen AGİT Minsk Grubu’nun

inisiyatifine bırakılmış, ancak, zaman içerisinde bu grubun eş başkanlığında istenen sonuç alınamamıştır. Sorunun çözüme kavuşturulamaması Azerbaycan yönetimi ve toplumunda ciddi endişeye sebep olmuş ve yeni arayışlara yönelinmiştir. Yeni arayışlardan birisi de silahlı müdahale olmuştur.

Bağımsızlık sonrasında Azerbaycan'ın iç ve dış politikasını belirleyen ana unsurlardan biri de enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması olmuştur. Amaç, dış dünyaya açılarak enerji kaynaklarının arzından sağlanacak gelirle ülkenin siyasi ve ekonomik olarak istikrara kavuşturulması idi. 1990'lı yılların siyasi koşullarında doğal kaynakların işletilmesi ve uluslararası pazarlara taşınması konusunda onlarca proje gündeme gelerek tartışılmış ve çeşitli spekülasyonlara konu olmuştur. Denge politikası bu alanda da gözetilmiş, ülke yönetimi bir yandan Rusya'dan geçen Bakü-Novorossiysk boru hattı ile petrol ihracatını sürdürürken bir yandan da Gürcistan ve Türkiye'den geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattını (BTC) inşa ederek Rusya ve ABD arasındaki dengeyi korumaya çalışmıştır. Böylece, küresel aktörler arasında bölgesel gerilim faktörü durumuna gelen enerji kaynakları denge siyaseti sayesinde önemli bir iş birliği alanına dönüşmüştür.

Günümüzde Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'nin ve bölge ülkelerinin enerji bağımlılığı ve güvenliği sistemindeki stratejik rolü her geçen gün artmaktadır. Sahip olduğu enerji rezervlerinin yanı sıra Orta Asya ve Hazar enerji rezervlerinin transferi açısından alternatif rota olması Azerbaycan'ı Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasında kilit ülke konumuna getirmiştir.

4.1.1. Enerji Kaynaklarının Dünya Pazarlarına Çıkarılması

Bağımsızlığının ilk yıllarında Dağlık Karabağ'ın ve etrafındaki 7 rayonun işgali başta olmak üzere siyasi ve ekonomik istikrarsızlık sorunları ile karşı karşıya kalan Azerbaycan'ın sorunların çözümü için tercih ettiği araçların başında enerji rezervleri gelmiştir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 19. Uluslararası Hazar Petrol, Gaz, Rafineri ve Petrokimya Fuarı'nın (Caspian Oil and Gas - 2012) açılış töreninde yaptığı konuşmada enerji rezervlerinin sorunların çözümü için bir araç olarak kullanıldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Başarılı petrol stratejimiz hem 1990'lar hem de bugün için çok önemlidir ve ülkenin karşı karşıya olduğu temel ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne olanak sağladı. Elbette bu stratejiyi uygularken birkaç hedef belirledik. Amaç, her şeyden önce Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal gaz potansiyelini tam

anlamıyla gerçekleştirmekti. Öte yandan, petrol faktörünü kullanarak petrol dışı sektörün geliştirilmesi konusu gündemde idi. O yıllarda petrolün bizim için bir amaç değil, bir araç - ülkemizi kalkındırmak, modern bir devlet yaratmak için bir araç olduğunu söylemişim” (<https://president.az/articles/5119/print>, 14.11.2021).

Azerbaycan’ın enerji kaynaklarından yararlanma stratejisi Dağlık Karabağ sorunu bağlamında en sıkıntılı günlerin yaşandığı dönemde - 1990’lı yılların başında geliştirilmiştir. Fakat teknolojik yetersizlik enerji rezervlerinin bağımsız olarak geliştirilmesini olanaksız kılıyordu. Bu sebeple, Batılı enerji şirketlerini ülkeye çekebilmek için harekete geçilmiş, fakat bu süreçte Dağlık Karabağ’da devam eden çatışmalar, Hazar Denizi’nin statüsü konusundaki belirsizlik ve Rusya ile İran’ın bölgeye Batı sermayesinin gelmesine karşı aldığı olumsuz tavır Azerbaycan’ın durumunu zorlaştırmıştır (İbrahimov, 2013:16).

Sovyet döneminde kamulaştırılan enerji sektörünün piyasa ekonomisinin koşullarına uyumlu hale getirilmesi ekonomik istikrarsızlık ve finansal kriz nedeniyle kolay olmamıştır. Bu noktada Batılı şirketlerin enerji projelerine dahil olması sağlanmış, Azerbaycan’ın enerji politikasının ilk en önemli başarısı Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı küresel ve bölgesel güçlerle denge politikası gözetilerek hayata geçirilmiştir. Projeye bu isim, petrolün kaynağı, geçiş ülkesi ve nihai varış noktası itibarıyla verilmiş, yabancı korsorsium tarafından çıkarılacak petrolün Gürcistan üzerinden Türkiye’ye uzanan boru hattı ile Ceyhan’dan Akdeniz’e ve dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmıştır. Haydar Aliyev’in dış politikada izlediği denge siyaseti enerji projelerine de yansımış, Batı ile yakın ilişkiler kuran Azerbaycan, Güney Kafkasya’yı arka bahçesi olarak kabul eden Rusya’nın tepkisini çekmemek için enerji projelerine Rusya’yı da dahil etmiştir (İbrahimov, 2013:17-18).

“Asrın Anlaşması” olarak adlandırılan BTC petrol anlaşması - “Hazar Denizinin Azerbaycan Sektöründe Yer Alan Azeri, Çirak ve Güneşli Yataklarında Petrolün Ortak İşlenmesi ve Pay Bölüşümü Hakkında Anlaşma” 20 Eylül 1994’te imzalanmış, Bakü’de gerçekleşen merasimde 7 ülkeden (Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç ve Suudi Arabistan) 11 şirket (Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, ARDNŞ, Lukoil, Statoil, Türkiye Petrolleri, Pennzoil, Ramco, Delta) anlaşmaya imza atmıştır (<https://president.az/azerbaijan/contract>, 14.11.2021). Aralık 1994’te Azerbaycan Milli Meclisi’nin onayladığı projenin resmi

açılışı 25 Mayıs 2005'te gerçekleşmiş, 2006 yılında tam anlamıyla faaliyete geçmiştir.

Sadece sahip olduğu enerji kaynakları ile değil, jeopolitik konumu nedeniyle de kilit ülke konumunda olan Azerbaycan enerji kartını çatışma yerine işbirliğinden yana kullanmış, aynı zamanda enerji kaynaklarının transferi için SSCB döneminde oluşturulan merkezi sistemin dışına çıkarak Rusya'ya bağımlı olmama politikası benimsemiş ve onun transfer tekelinin kırılmasını sağlamıştır. BTC, Orta Asya ve Kafkas bölgesindeki enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ulaştırılmasında Rusya'nın fiili tekeli kırarak ilk proje olmak itibarıyla de stratejik açıdan önem taşımaktadır (Çal, 2008: 91; Telli, 2015:347-348).

Azerbaycan, Asrın Anlaşması'ndan sonra 19 ülkeyi temsil eden 41 petrol şirketi ile daha 27 anlaşma imzalamıştır. 2020 yılının başına gelindiğinde Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarında petrolün işlenmesi için yapılan yatırım hacmi 36 milyar doları geçmiş, BTC boru hattıyla 500 milyon ton petrol ihraç edilmiştir ([https://president.az/azerbaijan/ contract](https://president.az/azerbaijan/contract), 14.11.2021).

Doğal gaz rezervlerine de sahip olan Azerbaycan'ın enerji politikalarının ikinci ayağı ise doğal gazın Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) ve sonrasında Güney Gaz Koridoru ile taşınması olmuş, ülke petrolde olduğu gibi doğal gaz alanında da ihracatçı konumuna gelmiştir. Sahip olunan rezervler hem bölge, hem de dünya geneli açısından önemli bir orana karşı gelmemekle birlikte bölge ülkelerinin kaynak çeşitlendirme politikası açısından stratejik önem taşımaktadır (Telli, 2015: 358).

Bağımsızlığını kazandığı dönemde doğal gaz ithalatçısı konumunda olan Azerbaycan, 2006 yılına kadar doğal gaz ihtiyacını SSCB döneminde kurulan boru hattı aracılığıyla Rusya'dan karşılamıştır. Yabancı yatırımcılar bağımsızlık sonrası dönemde ilk olarak ülkenin petrol rezervlerinin geliştirilmesi ve dünya pazarlarına ulaştırılmasına ilgi göstermiştir, doğal gaz rezervleri daha sonra gündeme gelmiştir. Dünyanın önemli doğal gaz yataklarından biri olan Şah Deniz'in geliştirilmesi çalışmaları, 2000'li yılların ikinci yarısında sonuç vermiştir. Geçen asrın ortalarında Azerbaycanlı jeologlar tarafından keşfedilen fakat teknolojik yetersizlikler sebebinden işletilemeyen Şah Deniz yatağındaki toplam gaz rezervlerinin 1,2 trilyon

metreküp olduğu tahmin ediliyor ([https://president.az/azerbaijan/contract, 14.11.2021](https://president.az/azerbaijan/contract,14.11.2021)).

Azerbaycan petrolünü dünya pazarlarına taşıyan BTC'ye paralel olarak inşa edilen BTE, enerji ülkesi olan Azerbaycan'da yeni bir dönemin başlaması anlamına gelmektedir. Şah Deniz sahasında üretilecek doğal gazın Türkiye'ye arzını amaçlayan Bakü-Tiflis-Erzurum gaz boru hattı, 12 Mart 2001'de imzalanan Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Anlaşması çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Yaklaşık 980 km uzunluğunda tasarlanan BTE hattının inşasına 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmış, 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla boru hattı üzerinden gaz akışı başlamıştır ([https://president.az/azerbaijan/contract, 14.11.2021](https://president.az/azerbaijan/contract,14.11.2021)).

Güney Gaz Koridoru'nun amacı ise dünyanın en büyük doğal gaz pazarı olan Avrupa'nın gaz ihtiyacının temel olarak Hazar başta olmak üzere alternatif kaynaklarla karşılanmasını sağlamaktır. Güney Gaz Koridoru Anlaşması Avrupa Birliği ile Azerbaycan arasında 2001 yılında imzalanmış, projenin temeli Asrın Anlaşması'ndan 20 yıl sonra - 20 Eylül 2014 günü atılmıştır ([https://president.az/azerbaijan/contract, 14.11.2021](https://president.az/azerbaijan/contract,14.11.2021)). Proje, Güney Kafkasya Boru hattı olarak da bilinmektedir.

Şah Deniz doğalgaz yatağının işlenmesinin ikinci aşamasına yönelik anlaşma ise 17 Aralık 2013'te Bakü'de imzalanmış, törende konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, tarihi bir gün yaşandığını, projenin bölgenin enerji haritasını değiştireceğini, Şah Deniz 2, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) ve projeleri çerçevesinde 35 milyar dolarlık yatırım yapılacağını belirtmiştir ([https://president.az/articles/10521, 14.11.2021](https://president.az/articles/10521,14.11.2021)).

Güney Gaz Koridoru projesinin ilk aşaması ve en önemli halkası olan olan TANAP'ın amacı Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, ardından Avrupa'ya taşınmasıdır. TANAP, gazı Türkiye'nin Batı sınırına kadar getirmekte, Gürcistan sınırında Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak 20 ilden geçmekte ve Yunanistan sınırında Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Bu noktadan Avrupa ülkelerine doğal gaz aktaracak olan TAP Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanacaktır. TANAP'ın devamı olan TAP, Güney Gaz Koridoru'nun Avrupa

ayağını oluşturmaktadır. Boru hattı Avrupa’da Yunanistan, Arnavutluk ve Adriyatik denizinin altından geçerek İtalya’nın güneyinde son buluyor.

Bağımsızlığının ilk yıllarında karşılaştığı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların çözümü için sahip olduğu zengin enerji rezervlerinin geliştirilmesi, işletilmesi ve dünya pazarlarına ulaştırılmasını bir araç olarak gören Azerbaycan o dönemde yeterli teknik donanımlara sahip değildi. Doğal servetler aynı zamanda bağımsızlığın garantörü olarak görülmekteydi. Gerekli mali ve teknik desteğin Batı’dan sağlanmasıyla Rusya’nın da dahil olduğu projeler, fakat Rusya’nın denetiminde olmayan koridorlarla sadece kendi petrol ve doğal gaz rezervlerinin değil, bölgenin de enerji kaynaklarının Avrupa’ya taşınması için güzergah çeşitlenmesini gerçekleştiren Azerbaycan artık hem petrol, hem de doğal gaz alanlarında ihracatçı konumuna gelmiştir.

BTC projesinin en önemli sonucu Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarında tanınması olmuştur. BTE ile Rus doğal gazına olan bağımlılık sona erdirilmiş, aynı zamanda Rus gazına alternatif arayan Avrupa Birliği için kaynak çeşitlendirmesi açısından Azerbaycan doğal gazı öne çıkmıştır.

Özetle, Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra emsali görülmemiş siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmış, tüm bu sorunların çözümünde enerji en önemli itici güç olmuştur. 1990’lı yılların başlarında bölgesel ve küresel aktörlerin etkisine açık ve cazip hale gelen Azerbaycan uyguladığı denge politikası doğrultusunda enerji kartını işbirliği unsuru olarak başarıyla kullanmış, başarılı bir enerji diplomasisi yürütmüştür. Azerbaycan ekonomisinin temel girdisi olan enerjiden elde olunan gelir hem ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri alanların düzenlenmesine sarf edilmiş, hem de Dağlık Karabağ sorununun çözümünde askeri seçeneğin uygulanabilmesi için savunma gücünün geliştirilmesi ve ordunun modernleştirilmesi için kullanılmıştır.

4.1.2. Uluslararası Kuruluşlara Üyelik ve Küresel Güçlerle İşbirliği

Azerbaycan’ın dış politikasında uluslararası kuruluşlarla işbirliği önemli yer tutmaktadır. Bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren uluslararası kuruluşlara üye olmayı hedefleyen Azerbaycan, bu örgütler aracılığıyla uluslararası topluluğun dikkatini bölgeye çekmekle dünya kamuoyunda objektif görüş yaratmaya çalışmıştır.

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı en büyük sorun, kuşkusuz eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve çevresindeki rayonların Ermenistan tarafından işgal edilmesi idi. Yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti, henüz ulusal ve uluslararası alanda kurumsallaşmasını tamamlayamadan işgal problemi ile karşı karşıya kalmış, sorunu uluslararası arenada çözme politikası izlemiş, uluslararası alanda güçlü aktörlerin desteğini alabilmek de önemli bir hedef haline gelmiştir. Uluslararası kuruluşlara üyelik bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesine yeni çıkmış ülkenin dünyaya entegre olabilmesi için hem bir gereklilik idi, hem de Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ilkesi çerçevesinde çözülmesi için bu kuruluşların desteğine ihtiyaç vardı.

Bu doğrultuda çok sayıda uluslararası kuruluş ile irtibata geçilmesi ile birlikte dünyanın birçok ülkesi ile ikili ilişkiler kurulmuştur. Üye olunan uluslararası kuruluşların zirve toplantılarında Dağlık Karabağ sorunu defalarca gündeme getirilmiş, uluslararası alanda, tüm diplomatik ilişkilerinde Azerbaycan her zaman muhataplarından, Dağlık Karabağ'ın işgaline son verilmesi hususunu ve o topraklardan mülteci durumuna düşmüş vatandaşlarının yurtlarına dönmesi politikalarının desteklenmesini talep etmiştir (Ak ve Hasanoğlu, 2021:25).

Azerbaycan bağımsızlığının ardından üye olduğu ilk uluslararası örgüt İslam Konferansı Teşkilatı'dır (İKT). Azerbaycan'ın İKT'ye üyeliği teşkilatın Senegal'in başkenti Dakar'da 9-12 Aralık 1991'de yapılan 6. zirvesinde, 8 Aralık 1991 tarihinde kabul edilmiştir. 2011 yılında Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan'da düzenlenen İslam Konferansı Teşkilatı'nın 38. Dışişleri Bakanları toplantısında alınan karar gereğince örgütün ismi İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirilmiştir.

İİT, Dağlık Karabağ sorunu konusunda Azerbaycan'ı destekleyen, pozisyonunu net olarak ortaya koyan tek uluslararası örgüttür. Teşkilatın tüm zirve ve toplantılarında Dağlık Karabağ sorunu gündeme gelmiş ve Azerbaycan'ın lehine kararlar alınmıştır. Söz konusu kararlarda Ermenistan'ın işgal politikası kesin dille kınanmış ve kayıtsız şartsız Dağlık Karabağ'dan çıkması talep edilmiştir.

Azerbaycan'ın üye olduğu ilk Avrupa örgütü ise 1 Ocak 1995 tarihine kadar Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) olarak adlandırılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'dır (AGİT). Azerbaycan 30 Ocak 1992 tarihinden bu yana AGİT üyesidir.

AGİT Minsk Grubu 1992'den başlayarak Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu sürecini yürütmüştür. 1992 yılında Dağlık Karabağ'da çatışmalar başlayınca, 24 Mart 1992'de Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de, o zamanki adı AGİK olan uluslararası örgüt bünyesinde bir toplantı düzenlenmiş, toplantıda sorunun barışçıl çözümü için görüşmelere zemin hazırlayacak bir ortamın oluşturulması fikri gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, mümkün olan en kısa sürede Belarus'un başkenti Minsk'te bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılsa da, konferans öngörülen tarihte gerçekleştirilememiş, fakat Minsk Grubu, sorunun çözümünü takip eden resmi uluslararası organ haline gelmiştir. Minsk Grubu aradan geçen süre içerisinde beklentileri karşılayamamış, sorunun çözümü için somut bir sonuç elde edememiştir.

Azerbaycan, 2 Mart 1992'den Birleşmiş Milletler'in (BM) üyesidir. BM Genel Kurulu'nun 46. toplantısında Azerbaycan'ın üyeliğe alınmasına ilişkin karar kabul edilmiştir. Azerbaycan, BM'ye üye olan 181. ülkedir. 6 Mart'ta New-York'ta Azerbaycan'ın BM Özel Temsilciliği faaliyete başlamış ve aynı yılın Kasım ayında BM'nin Azerbaycan'da Daimi Temsilciliği açılmıştır.

BM Genel Kurulu'nun 29 Eylül 1994'te yapılan 49. oturumuna Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ilk kez katılmış ve oturumda bir konuşma yaparak yüksek kürsüden Azerbaycan'daki durum ve Dağlık Karabağ sorunu hakkında uluslararası toplumu bilgilendirmiştir (<https://lib.aliyevheritage.org/tk/7119983.html>, 17.10.2021). Haydar Aliyev söz konusu konuşmada “Bağımsız Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı, uluslararası topluluk tarafından tanınmış ve eşit haklarla ona üye olmuş ülkesini ilk defadır Dünya topluluğuna tanıtıyor” diyerek Azerbaycan'ın BM'ye yönelik politikasını şöyle açıklamıştır: “Genel olarak Azerbaycan Cumhuriyeti BM'nin geleceğe yönelik çalışmalarını iyimser buluyor ve bundan böyle de BM'nin üstün ilkelerini savunma, örgütün nüfuzunun artmasını sağlama kararlılığı içindedir”.

Cumhurbaşkanı konuşmasında AGİT Minsk Grubu'nun faaliyetini desteklediklerini ifade etmiş ve Azerbaycan'ın işgal altında bulunan topraklarının boşaltılmasına yönelik taleplerini BM kürsüsünden seslendirmiştir: “Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının tamamen boşaltılmasına yönelik taleplerimiz yasal taleplerdir, onlar BM Güvenlik Konseyi kararlarına tam uygundur. Herhangi bir

bölgenin ilhakına yönelik girişim bizim tarafımızdan kabul edilemez ve uluslararası hukuk normlarına aykırıdır”.

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev 1995 yılının Ekim ayında BM’nin 50. kuruluş yıldönümü özel Genel Kurul toplantısında ve 2000 yılı Eylül ayında BM’nin Binyıl Zirvesi’nde yaptığı konuşmalarda da Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan’ın tutumunu açıklamış, ihtilaf sonucunda ülkede oluşmuş durumu dünya ülkelerinin dikkatine sunmuş, BM Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmadığını hatırlatarak Ermenistan’ın saldırısının durdurulması için uluslararası topluluğa önlemler alması çağrısında bulunmuş ve BM’de reformlara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (<https://lib.aliyevheritage.org/az/1668510.html>, 17.10.2021).

Bağımsızlığının ilk yıllarında toprak bütünlüğü tehlikeye giren, Ermenistan’ın toprak talepleri ve saldırılarıyla karşı karşıya kalan, toprakları işgal olunan, iç karışıklıklar ve büyük ekonomik sorunlar yaşayan Azerbaycan, dış politikasını bağımsızlığını korumak ve güçlendirmek için uluslararası toplumun desteğine ihtiyaç duyarak oluşturmuştur. Bu bağlamda Batılı ülkelerle yakınlaşma politikaları uygulanmış, tarihi ve kültürel bağların doğal sonucu olarak Azerbaycan’ın en çok yaklaştığı ve dostane ilişkiler kurduğu ülke Türkiye olmuştur. 2009’daki Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasında olduğu gibi ikili ilişkilerde zaman zaman soğuma ve gerginlikler yaşansa da genel olarak dostluk ve kardeşlik çerçevesinde yakın diyalog içinde bulunulmuştur.

Türkiye, Azerbaycan’ın bağımsızlığını 9 Kasım 1991’de tanıyarak, uluslararası arenada Azerbaycan’ı ilk tanıyan devlet ünvanını elde etmiştir. İki ülke arasında 14 Ocak 1992’de “Diplomatik İlişkilerin Yeniden kurulmasına İlişkin Anlaşma” imzalanmış ve Bakü’de Başkonsolosluk olarak görev yapmakta olan temsilcilik Büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir.

Türkiye – Azerbaycan ilişkileri çok boyutlu ve stratejik düzeydedir. Siyasi ve ekonomik boyutun yanında askeri, enerji, eğitim ve kültür alanında da güçlü ilişkiler kurulmuş, Türkiye tüm platformlarda Azerbaycan’ın bağımsızlığının tanınması, korunması, Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin sona erdirilerek toprak bütünlüğünün tesis edilmesi konularında Azerbaycan lehine siyasi ve diplomatik destek nümayiş ettirmiştir.

Azerbaycan dış politikasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile de ikili ilişkiler kurulmasına önem vermiş, fakat beklediği desteği bulamamıştır. Azerbaycan'ın ABD ile ilişkilerinin bu ülkedeki güçlü Ermeni lobisinin baskısı altında şekillendiğini söylemek mümkündür. Ermeni lobisinin çalışmalarının yanı sıra, ülke yönetiminin Azerbaycan'a olan ilgisizliği ve Azerbaycan'ın kendi içindeki birtakım sorunlar ilişkilerin gelişimini engellemiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını yeni kazanan devletleri etki altında tutabilmek için girişimlerde bulunan ABD, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmak, serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasını kolaylaştırmak ve bu devletlerin Batı'yla yakınlaşmasını sağlamak amacıyla sözkonusu devletlere yardım yapılması için özel bir yasa çıkarılmasını kararlaştırmıştır. ABD Kongresi 24 Ekim 1992'de 2532 sayılı "Özgürlükleri Destekleme Yasası"nı onaylamıştır. Yasa, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlere yönelik demokrasilerinin gelişmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçmeleri amacıyla 460 milyon dolar tutarında yardım yapılmasını öngörmüştür. Fakat Kongre tarafından "Özgürlükleri Destekleme Yasası"na 907 Sayılı Ek Madde'nin kabul edilmesi ile Azerbaycan kapsam dışı tutulmuştur. Azerbaycan'a yönelik her türlü ABD yardımını engelleyen 907 Sayılı Ek Madde'ye göre Azerbaycan, Ermenistan'a ambargo uygulamakla suçlanmış, ayrıca Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'la ilgili yaptırımlarının durdurulması gerekliliyi de vurgulanmıştır. Tasarıda Azerbaycan işgalci devlet olarak sunulmuş ve tutumundan vazgeçmediği sürece kararın yürürlükte kalacağı belirtilmiştir. Kararın ancak ABD Başkanı'nın, Azerbaycan yönetiminin Ermenistan ile Dağlık Karabağ'a yönelik tüm ambargoları ve her türlü kuvvet kullanımını sona erdirdiğini tespit ederek bu konuda Kongre'ye bilgi vermesi durumunda yürürlükten kalkmasının mümkün olabileceği de bildirilmiştir. "Özgürlükleri Destekleme Yasası" ve "Özgürlükleri Destekleme Yasası'na 907 Sayılı Ek" madde ABD Başkanı George Bush (George Herbert Walker Bush) tarafından aynı gün imzalanarak yürürlüğe konmuştur.

ABD'nin Ermenistan için yılda 100 milyon dolar ayırmasına karşılık bu maddeye dayanarak Azerbaycan'ın kapsam dışı bırakılması, Azerbaycan'ın SSCB'den ayrılan devletler içinde böyle bir yaptırıma maruz kalan tek devlet olması ülke kamuoyunda ABD yönetimine karşı olumsuz bir bakış oluşturmuştur. Dönemin

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, 1997’de ABD’ye ilk resmi ziyareti sırasında konuyu gündeme getirdiyse de somut bir sonuç alınamamıştır. Ermeni yanlısı temsilcilerin yoğun tepkilerine rağmen Bill Clinton yönetimi, “Özgürlükleri Destekleme Yasası’na 907 Sayılı Ek” maddenin kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuş ve Kongre Azerbaycan’a yönelik sınırlamaları yeniden gözden geçirerek ve Deniz Ötesi Özel Yatırım Şirketi (Overseas Private Investment Cooperation - OPIC) aracılığıyla Azerbaycan’a yardım yapılmasını kabul etmiştir (Mardanov, 2013).

Bu kararın alınmasında kuşkusuz, 1994 sonrasında Azerbaycan’da petrol ve doğal gaz alanlarında ABD ve İngiliz petrol şirketlerinin üstünlüğünün bulunması ile birlikte, ABD’nin bölge zenginlikleri üzerinde ve transferinde Rusya’nın etkinliğinin zayıflatılması yönünde izlediği strateji etkili olmuştur. BTC boru hattına siyasi ve ekonomik açıdan destek verilse de, ABD Dağlık Karabağ sorunu konusunda Ermeni lobisinin baskıları nedeniyle stratejik bir karar alamamıştır. Böylece, ABD kamuoyunu ve karar alıcılarını yönlendirmeyi başaran Ermeni lobisi “Özgürlükleri Destekleme Yasası’na 907 Sayılı Ek” maddeyle Azerbaycan’a ABD yardımının yapılmasını engellemiş, Karabağ sorununda mağdur durumdaki Azerbaycan Ermenistan’a ve Dağlık Karabağ’a ambargo uyguladığı gerekçesiyle saldırgan devlet muamelesi görmüştür.

Görülüyor ki, ABD’nin Azerbaycan’a yönelik politikasında Kongre ile yönetim arasında anlaşmazlıklar söz konusu olmuştur. Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili Ermeni lobisinin etkisinde kalan Kongre Azerbaycan’la ilişkilere karşı çıkarken petrol şirketlerinin etkisindeki yönetim ise Azerbaycan’la ilişkileri geliştirmeye ve Ermenistan’ı çözüm için ikna etmeye çalışmıştır (Mardanov, 2013).

Azerbaycan 2001 yılının Eylül ayına kadar ABD ile yaptığı bütün görüşmelerde bu kararın kaldırılması için mücadele etse de başarılı olunamamıştır. Ermeni terörü ile karşı karşıya kalan Azerbaycan 11 Eylül sonrasında terörü kendi topraklarında gören ABD’nin küresel teröre karşı mücadelesini desteklemiş, Afganistan’a barış gücü göndermiş ve hava sahasını ABD’nin kullanımına açmıştır (İyikan, 2012: 131).

11 Eylül saldırısından sonra ABD hükümeti bu kararı yeniden gözden geçirmiş, 24 Ekim 2001’de Senato, 14 Kasım 2001’de Kongrenin iki kanadı arasındaki uzlaşma komisyonu, 19 Aralık 2001’de ise Temsilciler Meclisi “2002 yılı

sonuna kadar 907 Sayılı Ek Madde'nin uygulanmasının durdurulması konusunda" ABD Başkanına yetki verilmesine ilişkin kararı onaylamıştır. Bu konuda dikkati çeken bir nokta 907 Sayılı Ek Madde'nin sadece 2002 yılı sonuna kadar yürürlükten kaldırılmasıdır. Daha sonra her yıl alınan kararlar 907 Sayılı Ek Madde bu güne kadar yürürlükten kaldırılmış, en son 2021 yılında da askıya alındığı ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken'in, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i aradığı telefon görüşmesinde teyit edilmiştir (<https://haberglobal.com.tr/dunya/aliyev-blinken-e-biden-in-1915-olaylariyla-ilgili-aciklamasindan-duydugu-rahatsizligi-ilette-107023>, 18.07.2021). Görülüyor ki, 907 Sayılı Ek Madde tamamen değil, bu tür bir formasyonda yürürlükten kaldırılmıştır. Bu da ileride Azerbaycan'a karşı "bir koz" olarak kullanılabileceğini söylemeye esas vermektedir.

Bağımsızlığını ilan ettikten sonra Batı Avrupa devletleri ve ABD eğilimli dış politikaya yönelen Azerbaycan, bölge devletleri ile olan ilişkilerini de aksatmamıştır. Gürcistan kadar açık bir şekilde Batı kampında yer aldığını bildirmese de yüzü her zaman Batı'ya dönük olmuştur. Bir yandan Batılı kurumlara entegre olurken, diğer yandan Azerbaycan üzerindeki nüfuzunu koruma çabasında olan Rusya'nın önderlik ettiği Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısı altında pasif olarak yer almıştır. Bir yandan İran ile ticari ilişkileri geliştirerek, İran'ın Ermenistan'la ilişkilerine müdahale etmeye çalışmış, diğer yandan Türkiye önderliğinde Gürcistan'la bölgesel ekonomik ve askeri işbirliğine yönelmiştir (Yılmaz, 2010: 88).

Azerbaycan 25 Ocak 2001'den Avrupa Konseyi'ne (Council of Europe) üyedir. Barış İçin Ortaklık projesinde (Partnership for Peace – PfP) NATO ile iş birliği yapmaktadır. Avrupa Birliği ile de olumlu ilişkiler kuran Azerbaycan, 2004 yılından beri Güney Kafkasya ülkesi olarak Avrupa Komşuluk Politikası'na (The European Neighbourhood Policy - ENP) ve 2009'dan bu yana Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership - EaP) girişimine dahil edilmiştir.

Azerbaycan, 2011 yılından itibaren kendilerini hiçbir güç blokuna dahil veya hariç olarak addetmeyen 100'ün üzerinde ülkenin bir araya gelerek oluşturdukları bir uluslararası oluşum olan ve 1961 yılında kurulmuş Bağlantısızlar Hareketi (Non-Aligned Movement - NAM) üyesidir. NAM, Dağlık Karabağ sorununa uluslararası hukuk normları çerçevesinde çözüm bulmaya çalışan Azerbaycan için büyük ve etkili platform olarak önem arz etmiştir.

25-26 Ekim 2019 tarihinde Bakü’de düzenlenen Bağlantısızlar Hareketi Devlet ve Hükümet Başkanları 18. Zirve Toplantısında, kurumun dönem başkanlığı Venezuela’dan Azerbaycan’a geçmiştir. NAM dönem başkanlığı kabul edilen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 120 ülkeden üst düzey yetkililerin de yer aldığı zirve toplantısının açılışındaki konuşmasında, Azerbaycan’ın başkanlık döneminde kendi faaliyetini Bandung ilkeleri temelinde kuracağını belirtmiş, ülkelerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlere karışmamak, karşılıklı çıkarların korunması ve iş birliğinin teşviki gibi ilkeleri içeren Bandung ilkelerinin, Azerbaycan dış politikasının temel ilkeleriyle örtüştüğünü vurgulamıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baglantisizlar-hareketi-donem-baskanligi-azerbaycana-gecti/1626119>, 17.10.2021). Aliyev konuşmasında, Dağlık Karabağ sorununa da değinerek, 25 yıldan fazladır Azerbaycan topraklarının yüzde 20’sinin Ermenistan’ın işgali altında olduğunu, bir milyondan fazla Azerbaycanlının mecburi kaçkın ve göçkün durumuna düştüğünü hatırlatmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından kabul edilen 4 kararda, Ermenistan ordularının kayıtsız şartsız Azerbaycan topraklarından çıkarılmasının talep edildiğini belirten Cumhurbaşkanı şunları kaydetmiştir: “Maalesef o kararlar uygulanmadı. Bazı durumlarda BMGK kararları birkaç gün içerisinde uygulanıyor, bazen ise Azerbaycan’ın karşı karşıya kaldığı sorun örneğinde olduğu gibi, 26 yıldır kağıt üzerinde kalıyor. Bu çifte standart politikasına son verilmelidir” (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baglantisizlar-hareketi-donem-baskanligi-azerbaycana-gecti/1626119>, 17.10.2021).

Bu noktada Vatan Muharebesi sırasında Bağlantısızlar Hareketi’nin Azerbaycan’a desteğinin üzerinde durmak yerinde olacaktır. Azerbaycan’ın kendi topraklarında başlattığı taarruzun 23. gününde - 19 Ekim 2020’de Rusya, ABD ve Fransa’nın talebi üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ’daki durumla ilgili kapalı istişarelerde bulunmuş ve görüşmelerin ardından Güvenlik Konseyi Başkanı adına bir bildirge taslağı hazırlanmıştı. Fakat taslak bildirmede konuyla ilgili önceki BM Güvenlik Konseyi’nin Ermeni birliklerinin işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmesi çağrısında bulunduğu 822, 853, 874, 884 sayılı kararlarına atıf yapılmıyordu. Güvenlik Konseyi’nin daimi olmayan Bağlantısızlar Hareketi üye ülkelerinin söz konusu kararlara atıfta bulunulması gerektiği konusunda ısrarcı tutumunun ardından söz konusu taslak resmen geri çekilmiştir. Bağlantısızlar

Hareketi dönem başkanı olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev aralarında Endonezya, Nijer, Tunus, Vietnam, Güney Afrika, Saint Vincent ve Grenadinler ve Dominik Cumhuriyeti'nin de bulunduğu ülkelere “adil duruş”larından dolayı teşekkür etmiş ve üye devletlerin çıkarlarını, uluslararası hukuku ve uluslararası kuruluşlardaki adaleti savunmaya devam edeceğini belirtmiştir (<https://en.president.az/articles/50646>, 05.10.2021).

Bağlantısızlar Hareketi dönem başkanlığı süresi 3 yıllık dönemi kapsasa da, Azerbaycan'ın başkanlığı üye devletler tarafından 2023 yılının sonuna kadar uzatılmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev BM'nin 76. Genel Kurulu'nda videokonferans yoluyla yaptığı konuşmada dönem başkanlığı süresinin uzatılmasını dünyanın zor bir dönemden geçtiği süreçte Azerbaycan'ın harekete başarılı ve etkin şekilde başkanlık etmesi ile ilişkilendirmiştir (<https://en.president.az/articles/53197>, 03.10.2021).

Azerbaycan'nın 2012-2013 yılları arasında 155 ülkenin desteğiyle BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilmesi dış politikada yaşanan en önemli olaylardan biridir. Bu durum Bakü'nün bölgede ve uluslararası arenada izlediği politikaların diğer ülkeler tarafından olumlu karşılandığı ve 193 BM üyesi devletten 155'inin tam desteğini aldığı anlamına gelmektedir. Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki BM Güvenlik Konseyi'ne üye olan ilk ülkedir.

Bu uluslararası örgütler dışında Azerbaycan, 1992'de Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), 1993'de Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), 1997'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olmuştur. 1992'de kurulmuş Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİ), 2001'de kurulmuş GUAM-DEKÖ'nün (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü) kurucu üyesidir.

Azerbaycan'ın kurucu üye olduğu bir diğer uluslararası kuruluş Türk Devletleri Teşkilatı' dır (TDT - eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi, Türk Keneşi). 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirve'de yayınlanan bildiriyle Türk Konseyi'nin adı “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı, 1992 yılından beri toplanan, “Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri” sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. Türk devletleri arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile 2009 yılında kurulan konseyin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’dir. Ekim 2019’da Bakü’de gerçekleştirilen 7. Zirve sırasında Özbekistan, konseye tam üye sıfatıyla katılmıştır. Macaristan ise Eylül 2018’de Kırgızistan’ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen Türk Konseyi 6. Zirvesi sırasında gözlemci statüsü kazanmıştır. 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul’da yapılan 8. zirvede Türkmenistan, 11 Kasım 2022 tarihinde Özbekistan’ın Semerkant şehrinde düzenlenen 9. Zirvede ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gözlemci üye olmuştur.

Türk Devletleri Teşkilatı’nın temel belgeleri olan 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi’ne göre, üye ülkeler, Birleşmiş Milletler Anlaşması’nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel olarak tanınan ilkelerini benimsemiştir. Barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar yürütülecek işbirliğinin zeminini oluşturmaktadır (Tosun, 2020).

Kapalı ve bölgesel bir örgüt olan Türk Devletleri Teşkilatı’nın organları, Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya’dır. Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı ve Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) uzmanlık kuruluşları, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA) ve Türk İş Konseyi ise ilgili kuruluşlarıdır.

4.1.3. Dağlık Karabağ Sorununun Çözümü

Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan’ın dış politikasının öncelikli hedeflerinden biri de Dağlık Karabağ sorununun adil bir şekilde çözüme kavuşturulması, ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması, kaçkın ve mecburi göçkün nüfusun yaşadıkları topraklara dönmesi olmuş, ülke kaynaklarının önemli bir kısmı bu yönde seferber edilmiştir. İkinci bölümde detaylı şekilde ele alındığı üzere, soruna diplomatik açıdan barışçıl bir çözüm bulunamamış, Azerbaycan açısından istenen sonuç elde edilememiştir.

Dağlık Karabağ sorununun tarihsel kökeni incelendiğinde ekonomik yahut sosyal temelli olmayıp daha çok Ermeni milliyetçiliğinden beslendiği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Ermenistan kamuoyunda ve Ermeni diasporasında oldukça yaygın olan “Kaybedilmiş topraklar” ideolojisi çatışmanın temelini oluşturmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içerisinde 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan toprakları içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin (DKÖB) kurulması ve 20. yüzyılın sonlarında Ermenistan’ın bölgeye yönelik toprak iddiaları üzerine başlayan çatışma sorunun önemli dönüm noktalarını teşkil etmektedir. Ermenistan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasına giden süreçte ortaya çıkan uygun ortamdan yararlanarak Dağlık Karabağ bölgesinde Azerbaycan’a karşı askeri üstünlük sağladıktan sonra bölge dışı yerlere yönelmişti.

Bugünkü anlamıyla 1988 yılında ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorununun çözümü için önce bölge devletleri çerçevesinde çalışmalar yapılmış, Ocak 1992’de Azerbaycan ve Ermenistan adı 1994 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’na (AGİK) üye olduktan sonra sorun uluslararası boyut kazanmıştır. AGİT’in arabuluculuk için oluşturduğu Minsk Grubu taraflar arasında uzlaşa sağlamaya çalışmış, fakat uzun süre devam eden görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.

Kuşkusuz, Azerbaycan dış politikası ve Dağlık Karabağ sorunu açısından en önemli gelişme, 27 Eylül 2020’de başlayan ve 44 gün süren Vatan Muharebesi’dir. Yaklaşık 30 yıldır çözülemeyen sorunun neticesi olan Vatan Muharebesi Azerbaycan’ın üstün başarısı ile sonuçlanmış, Azerbaycan’ın elde ettiği askeri zafer Dağlık Karabağ sorununa köklü bir değişim getirmiştir. 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ve savaşı sona erdiren siyasi mutabakatın hayata geçirilmesine dair süreç devam etmektedir.

4.2. Azerbaycan’ın Kamu Diplomasisi Pratikleri

4.2.1. UNESCO ile İş Birliğinde Kültürel Diplomasi Faaliyetleri

Mart 1992’den Birleşmiş Milletler’in (BM) üyesi olan Azerbaycan, 1995 yılından itibaren BM’nin çok sayıda komisyon ve konseyine üye kabul edilmiş, BM’nin temel organ ve diğer kurumlarıyla aktif şekilde iş birliği yürütmüştür. Azerbaycan’ın kapsamlı işbirliği yürüttüğü BM komisyonlarının başında UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü - United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organization) gelmektedir. Merkezi Paris'te bulunan UNESCO'nun, BM'nin özel bir kurumu olarak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Kasım 1945'te yasası onaylanmış, 1946 yılında da kuruluşu gerçekleşmiştir. UNESCO'nun misyonu medeniyetler, kültürler ve insanlar arasındaki diyalogun, barış ve sürdürülebilir kalkınmanın eğitim, bilim, kültür, iletişim ve enformasyon yoluyla sağlanmasına katkıda bulunmaktır. UNESCO amaçlarını kendisine üye olan her devlette kurulan milli komisyonlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Azerbaycan UNESCO'ya 3 Haziran 1992'de üye olmuştur. Söz konusu kurumla Azerbaycan arasında ilişkilerinin gelişmesinde en önemli adım, dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Aralık 1993'te Fransa'yı resmi ziyareti sırasında UNESCO Genel Direktörü Federico Mayor ile görüşmesinde atılmış, 1994 yılında Haydar Aliyev'in imzaladığı kararnameyle UNESCO Azerbaycan Milli Komisyonu kurulmuştur.

Azerbaycan, 2018-2022 yıllarını kapsayan dönemde UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi Hükümetlerarası Komitesi üyeliğine seçilmiştir. Paris'teki UNESCO Genel Merkezi'nde, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne taraf devletlerin 7. Genel Kurul Toplantısı'nda Belarus, Gürcistan, Polonya, Slovakya, Romanya ve Makedonya'nın da aday olduğu seçimlerde, Azerbaycan 90, Polonya ise 52 oy almıştır (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-unescoda-komite-uyeligine-secildi/1167637>, 27.06.2021).

Azerbaycan 2021 yılında ise UNESCO'nun en üst icra organı olan yürütme kurulu üyeliğine seçilmiştir. Yürütme Kurulu, 58 üye ülkeden oluşuyor. 4 yıllığına seçilen ve yılda iki kez toplanan kurulda, UNESCO'ya ilişkin karar alma süreçlerine dair görüşmeler yapılıyor (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-yardimcisi-kiran-unesconun-en-ust-icra-organina-secilmis-olmak-bize-onemli-motivasyon-saglayacak/2424175>, 20.11.2021).

Bilim, eğitim ve kültürün dünya çapında önemini dikkate alan Azerbaycan devleti UNESCO ile işbirliğine özel bir ilgi duymaktadır. Üye ülkeler UNESCO nezdinde atadıkları daimi temsilciler aracılığıyla kendilerini kültürel etkinliklerle tanıtmaya, karşılıklı etkileşim ve işbirliğini artırmaya çalışıyorlar. Bu kapsamda Azerbaycan tarafından ülke kültürünün BM aracılığıyla dünyaya tanıtılması yönünde

önemli adımlar atılmış, UNESCO’nun himayesinde Azerbaycan’da bilim, eğitim ve kültür alanında bir dizi proje gerçekleştirilmiştir (<https://lib.aliyevheritage.org/tk/3473502.html>, 20.11.2021).

UNESCO Anma ve Kutlama Etkinlikleri Programı çerçevesinde Azerbaycan bilim ve kültür adamlarının, filozoflarının doğum yıldönümleri dolayısıyla uluslararası düzeyde törenler yapılmıştır. Bahsi geçen program kapsamında üye devletlerce önerilen UNESCO idealleri ve ilkeleriyle koşut kişi veya olayların 50 ve katlarına denk gelen yıldönümleri, iki yılda bir düzenlenen UNESCO Genel Konferansı sırasında oylanarak karara bağlanmaktadır (<https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22148/unesco.html>, 20.11.2021). 1996 yılında ünlü Azerbaycan şairi ve düşünürü Muhammed Fuzuli’nin 500. doğum yıldönümü dolayısıyla Paris’te UNESCO merkez ofisinde büyük bir tören düzenlenmiş, 2000 yılında yine UNESCO merkez ofisinde “Dede Korkut” destanının 1300. yıldönümü dolayısıyla büyük tören yapılmıştır. 2008 yılında tarihe Doğunun ilk operası olarak yazılan “Leyli ve Mecnun”un sahneye konulmasının 100. yıldönümü UNESCO çerçevesinde kutlanmış, 2009 yılında ünlü Azerbaycan ressamı Settar Behlulzade’nin 100. doğum yıldönümü töreni yapılmıştır.

Azerbaycan, UNESCO’nun Dünya kültür ve miras listesi alanında yaptığı çalışmalara da katılıyor. Azerbaycan’ın Dünya Mirası Listesi’nde 3, Dünya Mirası Geçici Listesi’nde 10 adet kültür varlığı, Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’nde ise 15 kültürel değeri bulunmaktadır. 3 şehir ise Yaratıcı Şehirler Ağı programına dahil edilmiştir. Söz konusu kültür varlıkları ve değerleri aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Azerbaycan’daki UNESCO Dünya Mirasları Listesi: Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen, evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğini sağlamak amacıyla UNESCO’nun 17 Ekim – 21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris’te toplanan 17. Genel Konferansı kapsamında, 16 Kasım 1972 tarihinde “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) kabul edilmiştir. Sözleşmenin yürürlüğe girme tarihi 17 Aralık 1975’tir

(Akipek, 2001: 13). Günümüzde 193 devlet tarafından onaylanan sözleşme, en fazla devletin taraf olduğu uluslararası belgeler arasındadır. Azerbaycan söz konusu sözleşmeye 1993 yılında taraf olmuştur.

Dünya Mirası Listesi (The World Heritage List) uygulaması ise 1978 yılında başlatılmıştır. Uygulamanın amacı “Üstün Evrensel Değer”e sahip olan doğal ve kültürel varlıkları, bütün insanlığın ortak mirası kabul ederek tanıtmak, toplumlarda evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve bu değerlerin korunması için gerekli işbirliğini sağlamaktır. Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “Dünya Mirası” statüsü tanınmaktadır. Sözleşmeyi kabul eden üye devletlerin UNESCO’ya başvurusuyla başlayan, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) uzmanlarının başvuruları değerlendirmesi sonunda tamamlanan bir işlem dizisinden sonra aday varlıklar Dünya Miras Komitesi’nin kararı doğrultusunda bu statüyü kazanmaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html>, 18.07.2021).

“Dünya Mirası Listesi” doğal hayatın korunmasına büyük katkı yapmakta, bunun da ötesinde listeye alınmış doğal sit alanlarına uluslararası düzeyde prestij kazandırmaktadır. Sözleşme, Dünya mirasının korunmasında devletlerin birbirine olan bağımlılığı ve bundan kaynaklanan işbirliği gereğinin üzerinde özellikle durmakta, insanlığın ortak mirasının korunmasını bir anlamda devletlerarası işbirliği üzerine inşa etmektedir (Akipek, 2001: 38-39).

2019 yılı itibarıyla Dünya genelinde UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne kayıtlı 1121 kültürel ve doğal varlık bulunmakta olup bunların 869 tanesi kültürel, 213 tanesi doğal, 39 tanesi ise karma (kültürel-doğal) varlıktır. Her yıl gerçekleşen Dünya Miras Komitesi toplantıları ile bu sayı artmaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html>, 18.07.2021).

UNESCO’nun dünya miras alanlarını seçmede kullandığı ölçü yukarıda belirtildiği üzere “üstün evrensel değer”e sahip olup olmadıklarıdır. Bunu belirlemek için Dünya Miras Komitesi tarafından 10 kriter saptanmıştır. Bir miras alanının Dünya Miras Listesi’ne kaydedilebilmesi için söz konusu on kriterden en az birini karşılaması, özgünlük ve bütünlüğünün devam ediyor olması ve yönetim planına sahip olması gerekmektedir. Bunlar üstün evrensel değerlerin üç önemli yapı taşlarıdır

(Eraslan, 2020:311). Aşağıdaki ilk altı kriter kültürel miras alanları için, son dört kriter doğal miras alanları için belirlenmiştir:

1. Yaratıcı insan dehasını gösteren bir şaheser olmalı;
2. Bir zaman diliminde veya bir bölgede insani değerlerin gelişimini göstermeli;
3. Yaşayan veya ortadan kaybolmuş bir medeniyete veya bir kültür geleneğine ait eşsiz bir örnek olmalı;
4. İnsanlık tarihinin önemli bir dönemini bize resmedebilen bir teknolojik veya mimari bir yapı olmalı;
5. İnsanoğlu karayı ve denizi kullanarak öyle muhteşem bir yerleşim yeri kurmuş olmalı ki, insanlık, herhangi bir tahribat halinde bu tarihi değerın kaybı tehlikesi ile karşı karşıya olmalı;
6. Halen yaşayan geleneklerle iç içe olmalı, edebi veya artistik açıdan ayrıcalıklı uluslararası bir anlam taşımalıdır.
7. Olağanüstü, eşi bulunmaz bir doğal güzellik ve estetiğe sahip olmalı;
8. Öyle seçkin ve önemli bir doğal yapı olmalı ki, bize dünyanın oluşumunun ve insanlık tarihinin evreleri hakkında bilgiler verebilmel;
9. Akarsularda veya denizlerde öyle bir yer olmalı ki, bize ekolojik ve biyolojik olarak dünyanın milyonlarca yıldır süregelen ve halen devam eden gelişimini gösterebilmeli;
10. Öyle bir yer olmalı ki, bitki ve hayvan türlerinin tarihsel değişimi aynı anda gözlenebilmeli ve bu değerler şu anda yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olmalıdır.

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne Azerbaycan'ın 3 adet kültür varlığının dahil edilmesi sağlanmıştır. Bunlar Başkent Bakü'nün tarihi çekirdeği İçeri Şehir (Şirvanşahlar Saray Külliyesi ve Kız Kulesi ile birlikte), Gobustan Kaya Sanatı Kültürel Peyzaj Alanı ve Şeki şehri Kent Merkezi'dir (Tablo 4.1).

Azerbaycan'ın UNESCO Dünya Mirası Listesi		
Yıl	Miras	Kriter
2000	İçeri Şehir (Şirvanşahlar Saray Külliyesi ve Kız Kulesi ile birlikte)	Kültür mirası
2007	Gobustan Kaya Sanatı Kültürel Peyzaj Alanı	Kültür mirası
2019	Şeki Hanları Sarayı ile birlikte Şeki'nin Tarihi Merkezi	Kültür mirası

Tablo 4.1. Azerbaycan'ın UNESCO Dünya miras listesi'nde yer alan mirasları

Orta Çağ mimarisinin başyapıtlarından biri olarak değerlendirilen Bakü'nün tarihi merkezi **İçeri Şehir** (Walled City of Baku with the Shirvanshah's Palace and Maiden Tower) 2000 yılında Şirvanşahlar Saray Külliyesi ve Kız Kulesi ile birlikte Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Azerbaycan'ın önemli kültürel miras varlıklarından biri olan İçeri Şehir günümüzde açık hava müzesi olarak faaliyet göstermektedir.

Binlerce kaya gravürüne ve çamur volkanlarına ev sahipliği yapan, üst paleolitik döneme ait **Gobustan Kaya Sanatı Kültürel Peyzaj Alanı** (Gobustan Rock Art Cultural Landscape) 2007 yılında, 18. yüzyıla ait **Şeki Hanları Sarayı ile birlikte Şeki'nin Tarihi Merkezi** (Historic Centre of Sheki with the Khan's Palace) ise 2019 yılında Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmiştir. Bakü'den 56 km uzaklıkta bulunan Gobustan kasabasındaki kaya resimleri ilk kez 1939 yılında tespit edilmiştir. Burada kaydedilen anıtların sayısı yaklaşık 1000 kaya üzerinde 6000'den fazladır. Şeki Hanları Sarayı da Azerbaycan Orta Çağ mimarisinin önemli eserleri arasında bulunmaktadır. 1762 yılında yazlık ikametgah olarak inşa edilen sarayın çevresi, surlarla çevrilmiştir. Sarayın yapımında çivi veya herhangi bir yapıştırıcı madde kullanılmamıştır. Ahşap çıtalar arasına çeşitli renklerde cam monte edilerek yapılan geometrik desenli saray pencereleri ise “şebeke” adı verilen el sanatlarının en nadir örneklerindendir.

Azerbaycan'daki UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi: UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında taraf devletler, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesi uygun olan varlıklara ilişkin envanterlerini (geçici liste) UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletmekle

yükümlüdürler. Diğer bir ifadeyle Dünya Mirası Listesi'nde yer alabilmek için öncelikle Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilebilmek gerekiyor. UNESCO Dünya Miras Merkezi'nce yayınlanan bu listede yer alan varlıklara ilişkin hazırlanan adaylık dosyaları Dünya Miras Komitesi'ne sunulmaktadır. Geçici listeler hazırlanırken varlıkların Dünya Miras Komitesi'nce belirlenen kriterleri karşılama durumları ile mimari, tarihi, estetik ve kültürel, ekonomik, sosyal, sembolik ve felsefi özellikleri de dikkate alınmaktadır (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>, 18.07.2021).

Azerbaycan'ın UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi		
Yıl	Miras	Tür
1998	Ateşgah	Kültür mirası
1998	Nahçıvan Türbeleri	Kültür mirası
1998	Binegadi 4. Dönem Fauna ve Flora Mezarlığı	Doğa mirası
1998	Lökbatan Çamur Volkanı	Doğa mirası
1998	Bakü Dağ Sütunu	Doğa mirası
2001	Hazar Denizi Kıyısındaki Savunma Yapıları	Kültür mirası
2001	Ordubad Tarihi ve Mimari Koruma Alanı	Kültür mirası
2001	Şuşa Tarihi ve Mimari Koruma Alanı	Kültür mirası
2020	Kınalık Köyü	Kültür mirası
2020	Hirkan Ormanları	Doğa mirası

Tablo 4.2. Azerbaycan'ın UNESCO geçici listesi'nde yer alan mirasları

26 Ekim 2020'de güncellenen listeye göre Azerbaycan'ın Dünya Mirası Geçici Listesi'nde on adet kültür varlığı bulunmaktadır (Tablo 4.2). Bunlardan altısı kültürel, dördü doğal alandır (<https://unesco.preslib.az/az/page/W5QC9jOEy3>, <https://whc.unesco.org/en/statesparties/az>, 18.07.2021).

Geçici listeye 1998 yılında 5 kültür varlığı alınmıştır. Söz konusu kültür varlıkları Bakü'ye 30 km mesafede, Abşeron yarımadasının Surahani kasabasında yerleşen *Ateşgah* (Fire - worshippers, temple - museum at Surakhany), *Nahçıvan Türbeleri* (The Mausoleum of Nakhichevan), *Binegadi 4. Dönem Fauna ve Flora*

Mezarlığı (Binegadi 4th Period Fauna and Flora Deposit), *Lökbatan Çamur Volkanı* (Lok-Batan Mud Cone) ve *Bakü Dağ Sütunu*'dur (Baku Stage Mountain).

Bakü çevresinde kent merkezi kadar önemli birçok yapı bulunmaktadır. 17. yüzyıla ait **Ateşgah** bunların en ilgi çekici olanlarından biridir. “Ateşgah” sözcüğü ateş mabedi anlamına gelir. Dünyadaki 3 mecusu tapınağından biri olan Ateşgah yapısına göre şehir hanlarına benzese de Hint mabetlerinin özelliklerini de barındırmaktadır. Tapınağın ortasında devamlı yanan bir ateş vardır. Geçmişte, yer altından sızan doğalgazın sürekli olarak yandığı alanda, günümüzde ancak kurulan tesisat sayesinde devamlı olarak ateş vardır.

Nahçıvan Türbeleri, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde bulunmaktadır. Gülüstan Türbesi, Karabağlar Türbesi, Mümine Hatun Türbesi ve Atabeyler Mimarlık Kompleksi olmakla dört ögesi bulunmaktadır.

Binegadi 4. Dönem Fauna ve Flora Mezarlığı başkent Bakü'nün Binagadi ilçesi arazisinde bulunmakta ve oluşumu ile dünyadaki en ilginç doğal varlıklar arasında gösterilmektedir. Pliyosen döneme ait söz konusu doğa anıtı 1938 yılında keşfedilmiştir. 200 bin yıl öncesine ait yatakta petrol tabakasıyla kaplı çeşitli hayvanlara ait 50 bin kemik, 120 kuş, 107 böcek türü ve 22 bitki kalıntısı bulunmuştur. Bu antik fauna ve flora birikiminin zengin su btikisi örtüsüne sahip olması onun tatlı su kaynağı olduğunun kanıtıdır. Petrol sızıntısının tatlı su havzasını buraya su içmeye gelen hayvanlar için tuzağa dönüştürdüğü ileri sürülmektedir.

Lökbatan Çamur Volkanı başkent Bakü'nün 15 km güneybatısında yer alan Lökbatan kasabası yakınlarında, Hazar Denizi kıyısında aynı adlı petrol ve maden sahasında bulunan çamur volkanıdır. Püskürme sayısına göre “dünya rekortmeni” olan bu çamur volkanı, Azerbaycan'ın en aktif, dünyanın ise en aktif beş çamur volkanından biridir (https://azertag.az/xeber/Dunya_rekordchusu_puskurdu-1056170, 19.07.2021).

Bakü Dağ Sütunu Bakü'nün Sabayel ilçesi arazisinde, Hazar Denizi'nin kıyısında 70 metre yüksekliğe sahip olan sütundur. Dünya jeolojisi literatürüne “stratigrafik sütun” olarak girmiştir. Doğal anıt jeolojik çökeller ve paleontolojik kalıntılar açısından zengindir.

Başkent Bakü'nün de konumlandığı, Kafkas Dağları'nın güneyinde bulunan, Hazar Denizi'nin merkezine doğru uzanan Abşeron Yarımadası, erken dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bu nedenle, bölgenin Hazar Denizi'nden gelebilecek tehlikelere karşı savunulması önemini sürekli korumuştur. Rusya'ya bağlı Dağıstan Cumhuriyeti'ndeki Derbent kentinden Bakü'ye kadar uzanan yaklaşık 300 kilometrelik hatta birçok savunma yapısı inşa edilmiş, bu yapılar 2001 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınmıştır. **Hazar Denizi Kıyısındaki Savunma Yapıları** (The Caspian Shore Defensive Constructions) Beşparmak Seddi, Gilgilçay Seddi, Çırakkale, Şabran Kalesi, 2 adet Merdakan Kalesi, Bayıl Kalesi, Nardaran Kalesi ve Ramana Kalesi'nden oluşmaktadır.

2001 yılında geçici listeye iki kültür varlığı daha eklenmiştir. Bunlar, 17. yüzyıla ait **Ordubad Tarihi ve Mimari Koruma Alanı** (Ordubad Historical and Architectural Reserve) ile 18. yüzyıla ait **Şuşa Tarihi ve Mimari Koruma Alanı**'dır (Susha Historical and Architectural Reserve). Deniz seviyesinden 2350 metr yükseklikte yerleşen, Guba rayonunun aynı adlı idari biriminin merkezi olan, Tunç Çağına ait **Kınalık Köyü** (Khinalig - Medieval Mountainous Village) ve **Hirkan Ormanları** – Hirkan Milli Parkı (Hirkan Forests) ise 2020 yılında doğal alan olarak geçici listeye alınmıştır.

Şuşa Tarihi ve Mimari Koruma Alanı kültürel mirası, UNESCO Azerbaijan Milli Komisyonu tarafından bölge Ermeni işgali altındayken, 24 Ekim 2001 tarihinde UNESCO Geçici Listesi'ne kayıt ettirilmiştir. Şuşa şehrinin 8 Kasım 2020 tarihinde işgalden kurtarılmasına kadar kültürel mirasa dair fiziksel bir çalışma gerçekleştirilememiştir. İşgalden kurtarıldıktan sonra ilk tespitlerle birlikte Şuşa'nın önemli anıt eserleri için onarım çalışmalarına başlanmış ve taraf devlet olarak Azerbaycan'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne sunacağı miraslarda öncelikli sırada yer alacağı açıklanmıştır. 2021 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından Azerbaycanın “kültür başkenti” ilan edilen, 31 Mart 2022 tarihinde Bursa'da düzenlenen TÜRKSOY Daimi Konseyi'nde alınan kararla 2023 yılı için Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilen Şuşa'nın “Yaratıcı Şehirler Ağı” programına dahil edilmesi de planlar arasındadır. İşgalden kurtarılan ve Şuşa'nın 25 kilometre güneydoğusunda bulunan Azıh Mağarası ile Cebail rayonunda bulunan Hudaferin köprülerinin de UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınması amacıyla çalışmaların

başlatılması planlanmaktadır (Özbey, 2021; <https://report.az/medeniyyet-siyaseti/susa-ve-azix-magarsi-unesco-nun-dunya-irsi-siyahisina-daxil-edilmesi-uzerinde-isler-aparilir/>, 12.11.2022; <https://millidusunce.com/hudaferin-kopruleri-unesco-dunya-kultur-mirasi-listesine-alinabilir/>, 12.11.2022)

UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne girmenin bir takım üstünlükleri vardır. Öncelikle 1972'de kabul edilen sözleşme gereğince listede yer alan varlıklar sadece sınırları içinde bulundukları ülkenin değil, tüm insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmekte ve tüm dünya tarafından tanınmaktadır. Üstün evrensel değeri tescil edilen söz konusu alanlar UNESCO Dünya Mirası amblemini taşımaya hak kazanırlar ve bunun ayrıcalıklarından yararlanırlar. Bir alanın bu listeye alınması ile toplumlar ve hükümetler nezdinde hem farkındalık yaratılması hem de toplumda bu varlıkların sahiplenilmesine ve korunmasına yönelik bilinç oluşturulması amaçlanmaktadır. Listeye alınan kültür varlığının bilinirliği artıyor ve burayı ziyaret eden yerli ve yabancı turist sayısında artış oluyor.

Listeye giren alanların korunması için UNESCO tarafından finansal bir destek sağlanması da söz konusu olmaktadır. Yıllık 4 milyon dolarlık bir toplam fondan, özellikle de gelişmekte olan ülkelere listeye girmiş olan dünya miraslarını korumak için pay ayrılabilir. Bu fon aynı zamanda “tehlikedeki dünya mirası” listesindeki alanlarda oluşan hasarın olabildiğince hızlı bir şekilde giderilmesi için de kullanılabilir. Dünya mirası listesinde yer alan varlıkların korunamaması halinde, Dünya Mirası Komitesi bu alanların listeden çıkarılmasına karar verebilir. Bu varlıkların korunma sorumlulukları ait oldukları ülkeye aittir. İzlenmeleri ve gözlemleri ise bütün dünyaya açıktır.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi: UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te düzenlenen 32. Genel Konferansı'nda, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) UNESCO tarafından “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” biçiminde tanımlanmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplumların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu

verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur (Türkyılmaz, 2013:41).

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi'ne kaydedilen değerlerin uluslararası tanıtımları UNESCO tarafından yapılırken, söz konusu liste ülkelerin kültürel diplomalarına ve kalkınma bağlamındaki kültür endüstrilerine güç sağlıyor. Somut olmayan kültürel miras, özellikle aşağıdaki alanlarda belirir (<https://karakulturbuk.ktb.gov.tr/TR-195763/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>, 20.11.2021):

1. Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikayeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.);
2. Gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.);
3. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz, vb. kutlamalar);
4. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.);
5. El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi).

Azerbaycan'a ait kültür değerler de UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne dahil edilmiştir (Tablo 4.3). Azerbaycan'ın toplamda 15 somut olmayan kültür mirası UNESCO koruması altına alınmıştır (<https://ich.unesco.org/en/state/azerbaijan-AZ?info=elements-on-the-lists>, 20.11.2021).

Azerbaycan'ın UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi		
Yıl	Miras	Özellik
2008	Azerbaycan Muğamı	Tekuluslu
2009	Azerbaycan Aşık Sanatı	Tekuluslu
2010	Geleneksel Halı Dokuma Sanatı	Tekuluslu
2012	Tar'ın işçiliği ve performans sanatı	Tekuluslu
2013	Azerbaycan Cumhuriyetinde Geleneksel Karabağ Binicilik Oyunu	Acil koruma
2014	Geleneksel Kelağayı Sanatı ve Sembolizmi	Tekuluslu
2015	Lahic Bakır İşçiliği	Tekuluslu
2016	Nevruz bayramı	Çokuluslu
2016	İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka	Çokuluslu
2017	Kamança Müzik Aletinin Yapımı ve Sahne Performansı	Tekuluslu
2017	Dolma yapımı ve paylaşımı geleneği	Tekuluslu
2018	Yalli (Nahçıvanın Geleneksel Grup Oyunları)	Acil koruma
2018	Dede Korkut Mirası: Destan, Masal ve Müzik Geleneği	Çokuluslu
2020	Nar Bayramı, Geleneksel Nar Festivali ve Kültürü	Tekuluslu
2020	Minyatür Sanatı	Çokuluslu

Tablo 4.3. Azerbaycan'ın UNESCO somut olmayan kültürel miras listesi'nde yer alan kültürel değerleri

Azerbaycan Muğamı (Azerbaijani Mugham) 2003 yılında SOKÜM şaheseri olarak ilan edilmiş, 2008 yılında ise UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne dahil edilmiştir. Muğam, Azerbaycan'ın listeye dahil edilen ilk kültürel miras ögesidir.

Azerbaycan Aşık Sanatı (Art of Azerbaijani Ashiq) ve **Nevruz Bayramı** 2009'da, **Geleneksel Halı Dokuma Sanatı** (Traditional art of Azerbaijani carpet weaving in the Republic of Azerbaijan) 2010'da, yerel müzik enstrümanı olan tar ise **"Tar'ın işçiliği ve performans sanatı"** (Craftsmanship and performance art of the

Tar, a long-necked string musical instrument) dosyası ile 2012’de UNESCO koruması altına alınarak listeye kaydedilmiştir (<https://www.timeturk.com/tr/2012/12/06/tar-sanati-unesco-korumasi-altina-alindi.html>, 27.06.2021). 2016 yılında Nevruz (Nawrouz, Novruz, Nowrouz, Nowrouz, Nawrouz, Nauryz, Nooruz, Nowruz, Navruz, Nevruz, Nowruz, Navruz) listeye 12 ölkeli çokuluslu dosya olarak kaydettirilmiş, söz konusu listeye 2009 yılında gerçekleştirilen kayıt yenilenmiştir. Çokuluslu Nevruz dosyasına paydaş olan ölkeler Azerbaycan, Afganistan İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan’dır (<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-202345/nevruz-tr.html>, 27.06.2021).

Nevruz Bayramı dışında bir sıra kültürel miras öğeleri de birden fazla ölkeye tescil edilmiştir. 2011 yılından itibaren ise yemek kültürü ile ilgili değerlerin tescillenmesine başlandığı görölmektedir.

Günümüzde özellikle batı dünyasında “polo” adıyla anılan fakat 2013 yılında **“Azerbaycan Cumhuriyetinde Geleneksel Karabağ Binicilik Oyunu”** (Chovqan, a traditional Karabakh horse-riding game in the Republic of Azerbaijan) adıyla Azerbaycan’a tescil edilen Çovgan yahut Çevgen oyunu bin yıl önce Orta Asya’da oynandığı bilinen bir Türk sporudur (Türkmen, 2009). Çovgan yahut Çevgen oyunu 2013’ten beri UNESCO Acil Koruma İhtiyacı olan Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’nde yer almaktadır.

İpekten dokunmuş geleneksel başörtüsü olan ve yapımı günler süren Kelağayı, **“Geleneksel Kelağayı Sanatı ve Sembolizmi”** (Traditional art and symbolism of Kelaghayi, making and wearing women’s silk headscarves) dosyası ile 2014 yılında, 1700’lü yılların başından itibaren bakırı silah üretimi ve mutfak gereçleri yapımında ustalıkla kullanmasıyla bilinen Lahic köyü 2015’te **“Lahic Bakır İşçiliği”** (Copper craftsmanship of Lahij) dosyası ile listeye eklenmiştir. Azerbaycan kadın giyim kültürünün en önemli parçası olan Kelağayı’nın ortaya çıkış süreci ağır ve karmaşık olup yapımında dokumacı, kalıpçı, boyacı, kelağayı ustası, tasarımcı gibi uzmanlık alanları biraraya gelmektedir. Başkent Bakü’den 200 km uzaklıkta yerleşen Lahic eski bir yerleşim birimidir. Köy, yerli halkın özellikle geleneksel yöntemlere sadık kalarak bakırdan yaptığı el sanatları ile bilinir.

2016 yılında **“İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka”** (Flatbread making and sharing culture: Lavash, Katyrma, Jupka,

Yufka) dosyası Azerbaycan'ın moderatörlüğünde çokuluslu dosya olarak sunulmuş ve Türkiye, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Kırgızistan adına SÖKUM listesine eklenmiştir. 2017 yılına gelindiğinde müzik enstrümanı Kamança ve bir yemek çeşidi Dolma olmakla Azerbaycan'a ait iki kültür değeri daha listede yerini almıştır. Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan ve Azerbaycan müziğinin önemli yaylı çalgılarından olan Kamança, **“Kamança Müzik Aletinin Yapımı ve Sahne Performansı”** (Art of crafting and playing with Kamantcheh/Kamancha, a bowed string musical instrument) dosyası İran ile birlikte çokuluslu dosya olarak UNESCO'ya sunulmuş ve listeye dahil edilmiştir (<https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-AGB9Z4YM5p.html>, 28.06.2021). Azerbaycan müziğinde hem orkestrada hem de solo olarak kullanılan kamança, tef ve tarla birlikte Muğam enstrümanları üçlüsünü oluşturur. Azerbaycan usulü Dolma ise **“Dolma yapımı ve paylaşımı geleneği”** (Dolma making and sharing tradition, a marker of cultural identity) adı ile Azerbaycan adına tescillenmiştir.

2018 yılında Azerbaycan'ın iki kültür mirası daha UNESCO koruması altına alınmıştır. Bunlar, çeşitli pastoral figürlere dayalı geleneksel grup danslarından olan **Yallı -Nahçıvan'ın Geleneksel Grup Oyunları** (Kochari, Tenzere, traditional group dances of Nakhchivan) ve Türk Destanı **Dede Korkut**'tur (Heritage of Dede Qorqud/Korkyt Ata/Dede Korkut, epic culture, folk tales and music). Kendine özgü bir takım kuralları ile dikkat çeken Nahçıvan'ın geleneksel grup oyunları olan Yallı'nın (Koçari, Tenzere) UNESCO'nun acil korunanlar listesine dahil edilmesiyle ilgili olarak Azerbaycan Kültür ve Dışişleri bakanlıklarının birlikte yayınladığı bildiride şöyle denilmiştir: “... Adaylık belgesinin tam da Nahçıvan adı ile takdim edilmesinde asıl amaç ülkemizin kadim ve tarihi bölgesi olan Nahçıvan'da yaşayan ahalinin geleneksel kültürüne ve halk yaradıcılığına dünya genelinde ışık tutmak ve tanıtmak, aynı zamanda bu gelenekleri UNESCO düzeyinde korumaktır” (<http://www.karstanhavadis.com/naheivan-yallisi-unesconun-acil-korunanlar-listesine-alind-1186h.htm>, 28.06.2021).

Türk Dünyasının yüzlerce yıllık kültürel kimliğinin taşıyıcısı ve ortak mirası olan Dede Korkut etrafında şekillenen destan, masal ve müzik geleneği ise Kazakistan moderatörlüğünde, Azerbaycan ve Türkiye'nin de katılımıyla çokuluslu dosya olarak hazırlanmış ve değerlendirme sürecinin ardından oy birliğiyle SÖKUM

temsili listeye kaydedilmiştir (<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-219919/dede-korkut-mirasi-destan-masal-ve-muzik-unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesine-kayd-edildi.html>, 28.06.2021).

Aralık 2020’de Fransa’nın başkenti Paris’te çevrimiçi düzenlenen UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras 15. Hükümetlerarası Komite Toplantısı’nda, dünyanın farklı ülkelerinden gelenekler ve kültürel özelliklerin, aynı zamanda Azerbaycan narının listeye alındığı duyurulmuş, “**Nar Bayramı, Geleneksel Nar Festivali ve Kültürü**” (Nar Bayramı, Traditional Pomegranate Festivity and Culture) listeye giren miraslar arasında olmuştur (<https://www.cnnturk.com/dunya/azerbaycan-nari-unesconun-somut-olmayan-kulturel-miras-listesinde231220>, 27.06.2021). Bahsi geçen toplantıda Türkiye’nin moderatorluğunda Azerbaycan, İran ve Özbekistan’ın birlikte sunduğu “**Minyatür Sanatı**” (Art of miniature) adlı çok uluslu dosya da oybirliğiyle SOKÜM listesine kaydedilmiş, böylece klasik Türk süsleme sanatlarından minyatür de bir dünya mirası olarak UNESCO koruması altına alınmıştır (<https://www.haberturk.com/minyatur-sanati-unesco-ya-kayit-edildi-2906201>, 28.06.2021).

Böylece, Azerbaycan’ın UNESCO koruması altına alınan 15 somut olmayan kültür mirasından 5’i müzik temellidir, 2’si acil korunanlar listesindedir, 4’ü çokuluslu dosya olarak, 11’i ise yalnız Azerbaycan adına tescillenmiştir. SOKÜM listesindeki öğelerden beşinin müzik temelli olması Azerbaycan’ın müzik konusundaki zengin kültürünün de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Azerbaycan, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında UNESCO ile işbirliği çalışmalarına devam ediyor. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Türkiye ve Tacikistan söz konusu halkların ortak değerlerinden Nasreddin Hoca fıkralarının, Türkiye ile Azerbaycan, “Mey/Balaban Zanaatkarlığı ve İcra Sanatı” ve “Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Sosyal Etkileşim Sembölü” dosyalarının listeye kaydedilesi için başvuruda bulunmuşlardır (<https://www.haberturk.com/4-kulturel-degerimiz-unesco-yolunda-2634148>, 29.06.2021).

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı: UNESCO’nun misyonu doğrultusunda yaptığı çalışmalardan biri de 2004 yılında başlatılan “Yaratıcı Şehirler Ağı” (Creative Cities Network) programıdır. Söz konusu ağın amacı yaratıcılığı

ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel sürdürülebilir kalkınmanın stratejik bir faktörü olarak belirlemiş şehirler arasında uluslararası işbirliğini geliştirmeyi sağlamak olarak belirlenmiştir.

Yaratıcı Şehirler Ağı, şehirler tarafından kendi yetenek ve enerjilerini yönlendirecekleri yaratıcı endüstri sektörü tercihlerine göre seçilebilecek yedi tema etrafında şekillendirilmiştir. Bu temalar edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi ve medya sanatları olarak belirlenmiştir (<https://qha.com.tr/haberler/baku-unesco-nun-yaratici-sehirler-listesinde/110433/>, 19.07.2021). Kent belediyeleri, öne çıkan sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri çerçevesinde bu kategorilerden birini seçerek, UNESCO Milli Komisyonlarından da teknik destek ve olumlu görüş alarak, ağa dahil olmak için başvuruda bulunabilmektedirler (<https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22148/unesco.html>, 20.11.2021).

Yaratıcı Şehirler Ağı programına Azerbaycan'dan 3 şehir seçilmiştir (Tablo 4.4). **Şeki** kenti, sahip olduğu anıtların yanı sıra, somut olmayan kültür mirası öğeleriyle de dikkat çekmektedir. Geleneksel el sanatları ve mutfak kültürü gibi değerleriyle Şeki, 2017 yılından Yaratıcı Şehirler Ağı'nda yer alıyor. Azerbaycan'ın başkenti **Bakü** 2019 yılında "tasarım", **Lenkeran** kenti ise 2021 yılında "gastronomi" temasıyla söz konusu listeye dahil edilmiştir.

Azerbaycan'ın UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Listesi		
Yıl	Şehir	Kriter
2017	Şeki	Geleneksel el sanatları ve mutfak kültürü
2019	Bakü	Tasarım
2021	Lenkeran	Gastronomi

Tablo 4.4. Azerbaycan'ın UNESCO yaratıcı şehirler ağı programına dahil edilen şehirleri

Öte yandan, genel amacını eğitim, bilim, kültür ve iletişim aracılığıyla uluslararası işbirliğini geliştirerek barış ve güvenliğe katkıda bulunmak olarak tanımlayan UNESCO "İyi Niyet Elçisi" (goodwill ambassador) uygulamasına da yer vermektedir. İyi niyet elçileri kendi alanlarında başarılarla imza atmış ünlü kişiler, toplum nezdinde tanınmış ve belli saygınlığı olan kişiler arasından seçilmektedir. UNESCO bu uygulama yolla hem kendi tanınırlığını artırmakta hem de etki alanını genişletmektedir.

UNESCO ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde, Azerbaycan'ın örgütün kültürel program ve çalışmalarına aktif olarak katılmasında Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin eşi, 2017 yılı itibarıyla Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı olan Mihriban Aliyeva önemli rol oynamış, geleneksel müzik, edebiyat ve şiirin gelişmesine katkıları, müzik eğitimi ve kültür alanında uluslararası iş birliğine sağladığı hizmet ve UNESCO ilkelerine sadıqlığından dolayı 2004 yılında UNESCO'nun İyi Niyet Elçisi ünvanına, 2010 yılında ise UNESCO Mozart Altın Madalyası'na layık görülmüştür (<https://unesco.az/en/pages/unesco-goodwill-ambassador-mehriban-aliyeva>, 31.07.2021; <https://mehribanaliyeva.pres.lib.az/media-IaNyQY1wcK.html>, 31.07.2021).

Bütün bunlarla beraber, şunu da belirtmek yerinde olacaktır ki, Mihriban Aliyeva 2022 yılında UNESCO İyi Niyet Elçisi görevinden çekilmiştir. Aliyeva, örgütün Genel Direktörü Audrey Azoulay'a gönderdiği resmi mektupta iş yoğunluğu ve yükünü neden göstererek Ermenistan işgalinin ardından Karabağ ve Doğu Zengezur'ın geniş çaplı restorasyonu ve canlandırılmasında aktif olarak yer alacağını belirtmiştir. Açıklamayı Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı yapmış, açıklamada ilgili mektupta ayrıca "Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıllık işgal döneminde Azerbaycan'ın kültürel mirasına ve tarihi eserlerine yönelik uyguladığı vandalizm ve politika hakkında da bilgi verildi" ifadeleri kullanılmıştır (<https://www.sondakika.com/dunya/haber-mehriban-aliyeva-unesco-iyi-niyet-elcisi-gorevini-15432142/>, 19.11.2022; <https://haberglobal.com.tr/dunya/mehriban-aliyeva-unesco-elciliginden-cekildi-213681>, 16.11.2022).

Görülüyor ki, bir ülkeye, halka yahut yerleşim yerine ait kültürel mirasın korunması ve bu mirası tanıtacak faaliyetlerde bulunulması gelecek kuşaklara aktarılma bağlamında önemli gereklilik olmakla birlikte, ülke ve bölge tanıtımında da etkili olmakta ve önem arz etmektedir. Kültüre ve kültürel miras alanına yönelik koruma programları uygulayan UNESCO ile kapsamlı işbirliği Azerbaycan'ın önemli uluslararası kuruluşlara üye olmakla etkinliğini artırmak, küresel düzeyde tanınmak ve saygınlık kazanmak gibi dış politika hedefleri ile uyumlu olmuş, Azerbaycan, Birleşmiş Milletler çatısı altında kurulan ve dış politika uygulamalarına kamu diplomasisi anlayışını getiren UNESCO ile işbirliğine bu bağlamda özel bir ilgi duymuştur.

4.2.2. Haydar Aliyev Vakfı'nın Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Azerbaycan'ın dış politikasının hedefleri kamu diplomasisinin güncel konularını da belirlemiştir. Ülke kültürünü dünyaya tanıtmak, kültür ve spor odaklı uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapmak, yurt içinde ve yurt dışında tarihi, kültürel ve dini mirası korumaya yönelik projelerin uygulanması ile Azerbaycan'ın küresel görünürlüğünü artırmak bu konulardan bazıları olarak sıralanabilir.

2004 yılında faaliyete başlayan Haydar Aliyev Vakfı Azerbaycan'ın kamu diplomasisini yürüten ve uygulayan kurumlardan biridir. Azerbaycan'daki en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan vakfın amacı sağlıktan eğitime, teknolojiden çevreye, sanattan spora birçok alanda ulusal ve uluslararası düzeyde projelere imza atarak hem ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişimine, hem de uluslararası arenada Azerbaycan'ın görünürlüğüne ve tanıtımına katkı sunmaktır (<https://ankarabaku.com/mihriban-aliyevanın-girisimiyle-haydar-aliyev-vakfi-vatikanda-dunya-ve-dini-mirasin-korunmasina-yeni-bir-katki-sagliyor/>, 20.06.2021). Vakfın Louvre Müzesi'nde İslam kültürüne ait bölümün kurulması, Strazburg'daki kiliselerin onarımı, İtalya'daki yer altı mezarlarının restorasyonu gibi çalışmalarda iştiraki Azerbaycan'ın dünya kültürel ve tarihi mirasına büyük katkısı olarak değerlendirilebilir (<http://multikulturalizm.gov.az/post/1881/azerbaycan-dunyaya-ornek-oluyor.html>, 20.06.2021).

Vakıf, Azerbaycan devlet adamı ve Cumhurbaşkanı merhum Haydar Aliyev'in anısını yaşatmak ve ideallerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Genel merkezi başkent Bakü'de olan vakfın başkanı Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in eşi ve Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı Mihriban Aliyeva'dır. Vakfın çalışma alanları kapsamlı ve çokyönlüdür. Mihriban Aliyeva'nın 2012 yılında "The Business Year" dergisi ile yaptığı söyleşi bu tespiti doğrulamaktadır. Aliyeva söyleşide, vakfın yaptığı çalışma ve uyguladığı projelerin tasnifinin verilmesinin güç olduğunu, başlıca faaliyet istikametleri olan eğitim, kültür, sağlık, spor ve sosyal alanlarda başarılı projeler uygulandığını bildirmiştir. Vakfın, ülkedeki eğitim sisteminin güçlendirilmesi ve dünya eğitim sistemine entegrasyonunun sağlanması, bakıma gereksinimi olanlara yardım gösterilmesi, milli-manevi değerlerin korunması ve dünya kamuoyunun dikkatini Azerbaycan gerçeklerine çekmek için çalışmalarını sürdürdüğün bildiren Mihriban Aliyeva, insan odaklı (human dimension)

çalışıklarını vurgulamıştır (<https://www.thebusinessyear.com/azerbaijan-2012/every-way-that-we-can/interview>, 16.10.2021).

Eğitim, bilim, sağlık, kültür, sosyal, spor, bilgi ve iletişim teknolojileri, çevre gibi birçok alanda yüzlerle projeye imza atan vakfın çalışmaları Azerbaycan’la sınırlı değil. ABD, Rusya, Romanya ve Türkiye’de temsilciliği bulunan Haydar Aliyev Vakfı (<https://modern.az/read/13464/>, 16.10.2021), yurt dışında Azerbaycan kültürünün, müziğinin ve diğer geleneksel zenginliklerinin uluslararası alanda tanıtımını yapmakta ve bu çerçevede de etkinlikler düzenlemektedir. Vakıf ilk yıllarında (2004-2009) çoğunlukla yurt içine yönelik projeler hazırlayıp uygulamıştır. Vakfın başkanı Mihriban Aliyeva’nın kurumun 5 yıllık faaliyetini kapsayan özel dergiye yazdığı önsöz de bunu doğrular niteliktedir:

“Gururla bildirmek isterim ki, vakıf hem ülkemizin sosyal hayatında aktif iştirak ediyor, hem de büyük nüfuza sahiptir. Vakfın kısa süre içinde büyük nüfuz sahibi olmasının nedeni hayata geçirilen muhtelif program ve projelerdir, görülmüş işler ve elde edilmiş sonuçlardır. Vakıf, eğitim, sağlık, sosyal sorunlar, spor ve gençlerin sorunları, kültürel mirasın korunması gibi alanlarda projeler hayata geçirmiş ve başarılı sonuçlar elde etmiştir. Faaliyete başladığımız ilk günden Haydar Aliyev Vakfı’nın Azerbaycan’ın rifahı, Azerbaycan halkının bu günü ve mutlu geleceği için faaliyet gösterdiğini beyan etmiştik. Biz, cemiyetimizin en güncel, en önemli sorunlarına odaklanmak ve bunların çözümü yolunda var gücümüzle çalışıyoruz” (http://www.anl.az/down/meqale/ses/ses_may2009/78564.htm, 29.07.2021).

Vakıf eğitim ve bilim alanında 2005 yılından başlayarak “Çocuk Yuvaları ve Yatılı Okulların Gelişimi Programı”, “Yenilenen Azerbaycan’a Yeni Okul”, “Eğitime Destek” ve “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Gelişimi” olmakla 4 proje yürütmektedir. **“Çocuk Yuvaları ve Yatılı Okulların Gelişimi Programı”** çerçevesinde okullarda onarım ve yenileme çalışmaları yapılmış, okullar yeni ekipmanlarla donatılmış, ek yan binalar inşa edilmiş ve altyapı hizmetleri iyileştirilmiştir. Bilgisayarla buluşturulan okullarda kütüphaneler kurulmuş ve derslikler interaktif eğitim şartlarına uygun hale getirilmiştir. **“Yenilenen Azerbaycan’a Yeni Okul”** projesi ile 2005-2012 yılları arasında Azerbaycan’ın farklı bölgelerinde 100 binden fazla öğrencinin eğitim aldığı 400’e yakın tam donanımlı modern okul binası inşa edilmiş yahut onarılmıştır. **“Eğitime Destek”** projesi birkaç koldan yürütülmektedir. Birincisi, Ermenistan işgali ile yerlerinden edilmiş kaçkın ve mecburi göçkün durumundaki ailelerin ilkokul birinci sınıf öğrencisi olan çocuklarına çanta ve eğitim setlerinin hediye edilmesi, Gürcistan’ın

Azerbaycanlılar yaşayan bölgelerinde bulunan okullara, aynı zamanda Azerbaycan'ın Kah, Zagatala ve Balakan rayonlarında Gürcü dilinde eğitim verilen okullara düzenli olarak yeni ders kitapları ve okul malzemelerinin gönderilmesi, vakfa hediye edilmiş kitap ve yayınların üniversite ve okullara, aynı zamanda çocuk yuvaları ve yatılı okullara dağıtılmasıdır. Bu istikamette görülen işlerden biri de aydınlatıcı bilgiler içeren afişlerin hazırlanması ve okullara ulaştırılmasıdır. İkinci istikamet eğitimin ilk aşaması olan okul öncesi eğitim kurumlarının yeniden kurulmasıdır. 2005-2012 yılları arasında yaklaşık 20 anaokulu esaslı şekilde tamir edilmiş ve modern ekipmanlarla donatılmıştır. “Eğitime Destek” projesi kapsamında görülen işlerin üçüncü istikameti ise yurt dışına yöneliktir. Bu istikamette en başarılı ve önemli projelerden biri Pakistan'ın Muzaffarabad kentinde meydana gelen depremde dağılmış kızlar okulunun yeniden inşa edilmesidir. Yurt dışına yönelik diğer bazı çalışmaları özetleyecek olursak, örneğin, 2008 yılında Gürcüstan'ın Dmanisi bölgesinde bilgisayar eğitim merkezi inşa edilmiş, 2010 yılında ise yine Gürcüstan'ın Marneuli bölgesinde 1, başkent Tiflis'te 1, Gardabani bölgesinde 1 ve Dmanisi'de 1 okulun onarımı yapılmıştır. 2010 yılında Rusya'nın Ulyanovsk kentindeki ortaokulun binası elden geçirilmiş, 2011 yılında Gürcüstan'ın Bolnisi bölgesine bağlı Hasan Hocalı ve Caferli köylerinde yeni okul binaları inşa edilmiştir. **“Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Gelişimi”** projesi kapsamında ise okul öncesi dönemi çocuklara hizmet veren ana okulu, çocuk yuvası, kreşler inşa edilmekte yahut onarımı yapılmaktadır (<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/blog/72/Elm-v%C9%99-t%C9%99hsil>, 31.07.2021).

Haydar Aliyev Vakfı tarafından sağlık alanında “Diyabetli Çocukların Bakımı”, “Talasemisiz Yaşam İçin” ve “Sağlık Kurumlarının Yeniden Yapılanması ve İnşası” projeleri yürütülmekte ve hayır amaçlı pek çok etkinlik yapılmaktadır. Sağlık projelerinin uygulanmasına 2005 yılında başlanmıştır. Yurt içine yönelik söz konusu program ve projeler kapsamında diyabetli çocuklara ücretsiz ilaçlar sağlanırken, hemodiyaliz merkezleri, modern ekipmanla donatılmış Talasemi Merkezi oluşturulmuştur (<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/blog/133/Diabetli-u%C5%9Faqlara-%C9%99n-y%C3%BCks%C9%99k-qay%C4%9F%C4%B1Θ>, 31.07.2021).

Vakfın ülke içine yönelik faaliyetleri kapsamında Yahudi çocuklar için eğitim fırsatlarının yaratılması dikkat çekmektedir. Haydar Aliyev Vakfı ve “Or Avner” Uluslararası Vakfının maddi destekleri ile Bakü’de yaşayan Yahudi çocuklar için 450 öğrenci kapasiteli eğitim merkezi inşa edilmiştir. Vakfın “Toleranslığın Unvanı Azerbaycan” projesi kapsamında Bakü’nün Hatayi ilçesinde inşa edilen okulun açılışı 2010 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Bağımsız Devletler Birliği Yahudi Örgütleri Federasyonu Başkanı ve “Or Avner” Vakfının başkanı Lev Levayev’in katılımlarıyla yapılmıştır. 30 derslikten oluşan “Habat Or Avner” (Or Avner Chabad Day School) eğitim merkezinde kreş, kütüphane, konferans, spor salonları ve sinagog da bulunmaktadır. İlkokuldan lise sonuna kadar Bakü’deki tüm Yahudi cemaatlerinin (Aşkenaz, Dağ, Gürcü) çocuklarına eğitim veren, Azerbaycan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel statüde bir eğitim kurumu olan okulda Milli Eğitim Bakanlığı’nın genel ders programları uygulandığı gibi, ayrıca Yahudi dini ve kültürü ile ilgili dersler de verilmektedir (Osmanlı, 2021; https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-77075-azerbaycanin_ilk_yahudi_okulu_acildi.html, 16.10.2021). Haydar Aliyev Vakfı tarafından “Toleranslığın Ünvanı Azerbaycan” projesi çerçevesinde ülkedeki mescid, kilise ve sinagogların onarımı da yapılmaktadır.

Vakıf, yurt dışında özellikle Azerbaycan kültürünün, müziğinin ve diğer geleneksel zenginliklerinin uluslararası alanda tanıtımını yapmakta ve bu çerçevede etkinlikler ve projeler düzenlemekte, UNESCO ile de ortak çalışmalar yapmaktadır. Çalışmanın daha önceki bölümünde de belirtildiği üzere, toplumlar arasında barışı, anlayışı ve yakınlaşmayı geliştirmek için üye devletlerin evrensel öneme sahip kişilerini veya tarihi olaylarını, anma ve kutlama yıl dönümleri kapsamına alan UNESCO tarafından 1996 yılında 16. yüzyıl divan edebiyatının en büyük şairlerinden biri Muhammed Fuzuli’nin doğumunun 500’üncü yıldönümü, 2000 yılında “Kitab-ı Dede Korkut” destanının 1300’üncü yıldönümü, 2001 yılında 13. yüzyıl büyük Türk bilgini Nasreddin Tusi’nin doğumunun 800’üncü yıldönümü, 2002 yılında ünlü türkolog Mirza Kazimbey’in 200’üncü yıldönümü sadece Azerbaycan’da değil, uluslararası düzeyde, dünyanın birçok ülkelerinde törenlerle kutlanmıştır. 2004 yılında faaliyete başlayan vakıf, bu geleneği devam ettirerek UNESCO tarafından yazar ve eğitimci Mir Celal Paşayev’in, ressam Settar Behlulzade’nin, ordinarus profesörler Yusuf Memmedeliyev ve Musa Aliyev’in

100'üncü yıldönümlerinin uluslararası düzeyde düzenlenmesinin teşebbüsünü olmuştur (<http://newtimes.az/tr/politics/5507>, 10.08.2021).

Gürcistan, Rusya Federasyonu, Asya ve Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde insani eylemlerde de aktif yer alan, hümanist içerikli kültürel projeler gerçekleştiren vakfın mali desteğiyle dünya mirası listesine giren anıtların restorasyonu yapılmıştır. Bu anıtlar içinde Paris'teki Versay Sarayı (Palace of Versailles) da yer alıyor. Paris'te 14. yüzyıla ait Strasburg Katedral Kilisesi'nin vitray camlarının onarımı, İkinci Dünya Savaşında büyük zarar görmüş Berlin Şehir Sarayı'nın, Vatikan arşivlerinde muhafaza edilen Ortaçağ Azerbaycan el yazmalarının restorasyonu için de vakıf tarafından mali yardımda bulunulmuştur (www.thebusinessyear.com/azerbaijan-2012/every-way-that-we-can/interview, 16.10.2021).

Haydar Aliyev Vakfı'nın yurt dışına yönelik faaliyetleri içinde Fransa önemli bir hedef olarak dikkat çekmektedir. Bu konuda AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanı olan ve Dağlık Karabağ sorununa ilişkin daha dengeli politika izlemesi gereken Fransa'nın Ermenistan'a karşı sergilediği özel tutum ve her konuda onu desteklemesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Azerbaycan bu durumun farkında olmasına rağmen, Fransa ile ilişkilerine önem vermiş ve geliştirmeye çalışmıştır. Haydar Aliyev Vakfı tarafından yürütülen kültürel restorasyon faaliyet programları kapsamına Fransa'daki dünya kültür mirasının örnekleri de alınmıştır.

Yaklaşık 35 bin eserin sergilendiği Louvre Müzesi'ndeki İslam Sanat Eserleri Bölümü'nün oluşturulmasına vakfın desteğini özellikle belirtmek gerekiyor. Resmi açılışı 2012 yılında Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande tarafından yapılan bölümde 17 bin 500 civarında eser bulunuyor. Açılışa Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve eşi Mihriban Aliyeva da katılmıştır (<https://www.amerikaninsesi.com/a/louvre-muzesi-nde-islam-sanatlari/1510967.html>, 10.08.2021). Cumhurbaşkanı Hollande açılışa yaptığı konuşmada yaklaşık 100 milyon Euro'ya mal olan projeye destek veren ülkelere (Azerbaycan, Kuveyt, Umman, Fas) teşekkür etmiş, onları "Fransa'nın dostları" adlandırmıştır:

"Başta Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve diğer seçkin konuklar olmak üzere, iyi niyet gösterenlere ve gerekli zamanda destekte bulunanlara derin şükranlarımı sunmak istiyorum. Onlar bizim ortaklarımızdır. Onlar Fransa'nın dostlarıdır. Bu projenin uygulanmasında önemli yardımlar sağladılar. Umarım bu iyi niyet jesti gelecekte de devam eder" (<https://president.az/articles/6233>, 10.08.2021).

Ana işlevi müze olmasına rağmen yıl boyunca yapılan devlet yemekleri ve konserler dahil olmak üzere önemli siyasi ve sosyal etkinliklere ev sahipliği yapan, UNESCO tarafından bahçesi ile birlikte 1970 yılında Dünya Mirası Listesi'ne alınan Versay Sarayı'ndaki 2 anıtın restorasyonu Haydar Aliyev Vakfı tarafından yapılmıştır (<https://azvision.az/news/5522/mehriban-eliyeva-fransada-foto.html>, 11.08.2021). Söz konusu anıtlar, “Amazonka” (1685-1693, mimar Jak Buirret) ve “Kulpları favn kafalarıyla süslenmiş vazo”dur (1687-1705, mimar Klod Berten). Fransa'nın en önemli yapılarından biri olan sarayda 2003 yılında uygulamaya konulan 500 milyon avroluk restorasyon çalışması 17 yıllık bir planı kapsıyordu (<https://ungo.com.tr/2019/10/versay-sarayinin-hikayesi/>, 12.08.2021).

Haydar Aliyev Vakfı'nın Fransa'da tarihi mirasın korunmasına yönelik gördüğü işler bunlarla sınırlı değil. Fransa'nın çeşitli bölgelerinde tarihi kiliselerin onarımı, Aşağı Normandiya bölgesinde 20'ye yakın katolik kilisesinin onarımına maddi destek sağlanmış (<https://mehriban-aliyeva.az/en/activities/node/845730>, 16.10.2021), Strazburg Katedrali'nin 14. yüzyıla ait 5 penceresinin restorasyonu da vakfın desteğiyle hayata geçirilmiştir. 1320-1340'lı yıllara ait vitray pencerelerin üzerinde Meryem Ana ve İsa Peygamber'in tasvirleri bulunmaktadır (<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/139/806/Strasburq-Kafedral-kils%C9%99si>, 21.11.2021)

Haydar Aliyev Vakfı'nın tarihi, kültürel ve dini mirası korumaya yönelik projeleri kapsamında Vatikan'daki önemli tarihi anıtlar da restore edilmektedir. Vakfın Vatikan'daki restorasyon çalışmaları üç önemli etap halinde gerçekleştirilmiştir. İlk etapta St.Marcellinio ve Pietro yer altı mezarlarının fresklerinin restorasyonu yapılmış, ikinci aşamada St. Sebastian Bazilikası'nda bir müze kurulmuştur. Üçüncü aşamada ise amaç halka kapalı olan Commodilla yer altı mezarlarını restore etmek ve ziyaretçilere sunmaktır (<https://ankarabaku.com/mihriban-aliyevanın-girisimiyle-haydar-aliyev-vakfi-vatikanda-dunya-ve-dini-miras-in-korunmasina-yeni-bir-katki-sagliyor/>, 20.06.2021).

Vakfın başkanı Mihriban Aliyeva 2016 yılının Şubat ayında Vatikan'ı ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında ismini kurucusu Papa Clement'ten alan Pio Clementino Müzesi ile dünyanın en eski kütüphanelerinden biri olan ve tarihi metnlerin koleksiyonlarını içeren Vatikan Apostolik Kütüphanesi'nde bulunmuş, vakfın desteği

ile onarımı yapılmış anıt ve sanat eserleri ile kütüphane dolaplarını incelemiştir. Kültür Konseyi Başkanı kardinal Canfranko Ravazi ile Mihriban Aliyeva arasında kütüphanede gerçekleşen görüşte St. Sebastian yeraltı mezarının onarılmasına ilişkin anlaşma imzalanmış, Aliyeva St.Marcellinio ve Pietro yer altı mezarlarının halka açılışı merasiminde de iştirak etmiştir. Söz konusu yeraltı mezarlarının girişinde restorasyon çalışmalarının Haydar Aliyev vakfı tarafından yapıldığını belirten tabela bulunmaktadır (<https://mehriban-aliyeva.az/visits /node/846026>, 14.08.2021).

Vakfın Vatikan’la işbirliği yalnız “katakomp” olarak da adlandırılan yeraltı mezarlarının restorasyonu ile sanat eserlerinin onarımına ilişkin değil. Roma’da bulunan Capitolini Müzesi’nin “Filozoflar Salonu” vakfın desteğiyle tamir edilmiş ve 2013 yılında açılışı gerçekleştirilmiştir (<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/92/2907/Kapitolini-Muzeyinin-%E2%80%9CFilozoflar-zal%C4%B1%E2%80%9D>, 12.08.2021) .

Vakıf tarafından Vatikan Gizli Arşivleri’nde ve Vatikan Apostolik Kütüphanesi’nde tespit edilmiş Orta Çağ Azerbaycan el yazması eserlerinin onarımı yapılmış, kopyaları Azerbaycan’a getirilerek Bakü Elyazmaları Enstitüsü’ne teslim edilmiştir. Söz konusu belgelerin arasında Orta Çağ yöneticilerinin Roma Papaları ile diplomatik yazışmalarını yansıtan mektuplar, Vatikan kilisesinin Azerbaycan’da yürüttüğü dini faaliyet ve propagandayla bağlı raporlar bulunmaktadır. Kütüphanede Orta Çağ Azerbaycan yazarlarına ait olduğu keşf olunan 60 eski el yazması eser 9-18. yüzyıllar arasında ortaya konmuş metnlerdir. Bunlar arasında Azerbaycan edebiyatının klasikleri Nizami Gencevi, Muhammed Fuzuli, İmadeddin Nesimi ve başkalarının nadir el yazmaları ile birlikte, Azerbaycan’da bilinmeyen Orta Çağ bilim adamlarının eserleri de bulunmaktadır. El yazması eserlerin onarımı Haydar Aliyev Vakfı ile kütüphane arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde aşamalı şekilde hayata geçirilmiştir (<https://mehriban-aliyeva.preslib.az/media-3890a53b83.html>, 14.08.2021) .

2009-2014 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi olan Prof. Dr. Kenan Gürsoy 2012 yılında Milliyet gazetesine verdiği röportajda Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nden sonra ikinci ünlü eseri kabul edilen, 5.5 metre uzunluğunda Nil Haritası’nın Vatikan Kütüphanesi’nde bulunduğunu bildirmiş ve Azerbaycan’ın burada yürüttüğü restorasyon çalışmalarına

dikkat çekerek “14. yüzyılda yazılmış, farklı bitkilerden elde edilen ilaçların kitabı var. Azerbaycan da aynı servete sahip çıkıyor ve 42 el yazmasının tamirini sponsorize ediyor. Biz de pekala bir Nil Haritası’nın tamiri için devlet veya özel sektörden sponsor bulabiliriz” ifadelerini kullanmıştır (<https://www.milliyet.com.tr/dunya/vatikan-da-el-yazmasi-1000-turkce-eser-1642073>, 14.08.2021).

Haydar Aliyev Vakfı Pakistan’ın Muzafferabad eyaletinde depremde yıkılan eski kız okulunun yerinde vakfın kaynakları hesabına yeni okul inşa etmiştir. Vakfın başkanı Mihriban Aliyeva Pakistan devletine yaptığı hizmetlerden dolayı 2012 yılında “The symbol of humanisim” ödülüne layık görülmüş, 2013 yılında ise Pakistan’ın en yüksek madalyası, “Hilale-Pakistan” madalyası ile ödüllendirilmiştir. (<https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2373002.html>, 14.08.2021).

Vakıf tarafından Hollanda, Gürcistan, Mısır ve Romanya’da da okullar yapılmış yahut onarılmıştır. Haiti’de deprem, Romanya’da ise sel gibi doğal afetlerle mücadele için malı yardım yapılmıştır (<https://www.thebusinessyear.com/azerbaijan-2012/every-way-that-we-can/interview>, 16.10.2021).

Vakfın kültür ve tarihi eserlerin korunması faaliyetleri kapsamında Bulgaristan’ın eski başkenti Veliko Tırnovo’daki Trapezitsa tepesinin korunması, geliştirilmesi ve sosyalleşmesi için mali destek sağlanmıştır. Tepede bulunan Batı Kale Duvarı’nın yaklaşık 200 metrelik kesimi, Orta Çağ’a ait 3 kilise restore edilmiş, turistler için tepedeki yapılar arasında bağlantı kuran yaklaşık bir kilometre uzunluğunda yol yapılmıştır. Tepe, restorasyon ve yenilenme çalışmalarının ardından 2016 yılında Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov ve Vakfın başkanı Mihriban Aliyeva tarafından ziyarete açılmıştır (https://www.kircaalihakber.com/?pid=3&id_news=17989, 16.10.2021).

1443 senesinde inşa edilen, İkinci Dünya Savaşında büyük hasar gören ve 1950’lerde Doğu Almanya’nın sosyalist hükümeti tarafından dinamitle hayava uçurulmuş tarihi Barok yapı olan Berlin Sarayı’nın restorasyonu için düzenlenen bağış kampanyasına Haydar Aliyev Vakfı’nın katkısı olarak 50 bin avro tutarında bir çek takdim edilmiş (<https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/136/3584/Berlin-q%C9%99sri/>, 16.10.2021), Rusya’da Hristiyanlığın kabulünün 1025. yıldönümü şerefine Heşterhan şehrinde kutsal Vladimir kilisesi önündeki meydanda Knyaz Vladimir’in anıtı dikilmiştir.

Vakfın yurt içi çalışmalarında eğitim ve sağlık alanları önemli yer tutarken, yurt dışı projelerinde kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetlerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir. Dünyanın muhtelif şehirlerinde muhtelif periyotlarda sergiler teşkil eden, uluslararası konferanslar düzenleyen vakıf, Azerbaycan'ın diğer ülkelerle diyalogunun geliştirilmesine katkı sağlamakta, ülkenin kamu diplomasisine önemli katkılar yapmaktadır.

4.2.3. Azerbaycan'ın Diaspora Diplomasisi Açılımı

Azerbaycan'ın kamu diplomasisi bağlamında incelediğimiz faaliyetlerinin önemli bir kısmını da diaspora ile ilişkiler oluşturmaktadır. Genel olarak bakıldığında, devletler göç ederek farklı ülkelere yerleşen diasporaları ile iyi ilişkiler kurarak onların kültürel ve tarihsel bağlarından kopmalarını engellemek ve diasporaların yaşadıkları ülkelerle olan ilişkilerinde yön verecek bir alternatif mekanizma oluşturmak amacıyla hareket etmektedir. Diaspora diplomasisi yürüten bu devletler, kendi halkları üzerinden dünyada kendi lehinde bir kamuoyu oluşturma, ülke imajına olumlu bir katkı sağlama amacındadır (Budak, 2020).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslararası alanda önemli faaliyet alanlarından biri de Ermeni diasporasını kullanan Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı iddiaları ve Dünya çapında yürüttükleri kampanyalarla mücadele olmuştur. Azerbaycan da gerçekleştirdiği atılımlarla yurtdışında yaşayan vatandaşları ile etkileşim sağlama, bir gönül bağı kurma, bir diplomasi süreci yürütme çabası içine girmiştir.

Diaspora kavramı kökeni itibarıyla Yunancadan gelmektedir, “saçmak” anlamına gelen “dia” kelimesi ve “tohum” anlamına gelen “spora” kelimesinden oluşmuştur. Türkçeye Fransızcadan geçen kelimenin botanik biliminden geldiği anlaşılabilir, zaman içinde değişime uğrayarak yeni anlamlar kazanmış, aynı zamanda anlam genişlemesine uğramıştır (Özocak, 2015). Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre ise “Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer; herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu; yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelere yerleşen kolu, kopuntu ” olarak geçmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>).

Çok uzun bir dönem sadece Yahudiler için kullanılan diaspora kelimesi 1970'lerden başlayarak genişletilmiş ve belirli sorunlardan dolayı kendi ülkelerini

geride bırakarak farklı ülkelere göç etmek zorunda kalan hemen hemen bütün topluluklar aynı kategoriye girmişlerdir. Bu kategoriye girmek, bir ulusun diaspora olarak adlandırılabilmesi için bu topluluğun bazı unsur ve özelliklere sahip olması gerektiği ileri sürülür (Özocak, 2015). Söz konusu özelliklerin bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Öncelikle bu toplumun anavatanlarından travmatik bir biçimde ayrılmış olması gerekmektedir. Bu olaylar genellikle savaş, kıtlık, köle olarak satılma ve işçi göçü gibi toplumları bulundukları yerlerden ayrılmaya zorlayan olaylardır. Zorunlu nedenlerden dolayı göç etmiş olan bireyler anavatanlarındaki yaşamlarının, tarihlerinin ve başarılarının da içinde yer aldığı ortak bir hafıza ve mite sahip olmakta, gittikleri yerlerde kültürel değerlerini korumaya dikkat etmekte ve bu değerleri diğer nesillere aktarmak için çaba sarfetmektedirler. Yurt dışında dünyaya gelen ve kendi kültürüne yabancı bir şekilde büyüyen yeni neslin kendi kültürlerinden haberdar edilmesi ve bunlara kendi dillerinin öğretilmesi gerekmektedir. Bu özelliğin bir sonucu olarak farklı ülkelerde o ülkede yaşayan farklı milletlere mensup bireylerin açtıkları dernekler, lokaller, gençlik kurumları, eğitim kurumları, dernekler bu faaliyetler arasında sayılabilmektedir. İkinci olarak bu grubun iki veya ikiden fazla ülkeye dağılmaları gerekmektedir. Diğer özellik ise idealize edilmiş eski bir yurdun zihinlerde yaşatılması ve şartlar uygun olduğunda oraya dönüleceğine dair ümit beslenmesidir. Ayrıca göç etmiş bu toplumlar herhangi bir geri dönüş haberi duyduklarında heyecana sahip olmalıdırlar. Söz konusu grubun sahip olması gereken bir diğer özellik ise bu toplumun içerisinde yaşadıkları toplumla kültürel olarak sürekli bir çatışma halinde olmalarıdır. Sonuncu özellik ise bu grupların anavatanları ile olan bağlarını sıkı bir şekilde devam ettirmeleri ve anavatanda yaşayan bireylerle sıkı bağlar kurmalarıdır. Onlar geride bıraktıkları anavatanlarının refahı ve düzeni için çalışırlar.

Günümüzdeki diasporik toplumlara baktığımızda da yukarıda bahsedilen özelliklerle aynı mücadelenin verildiğini söylemek mümkündür. Daha önce sadece Yahudilere atfedilen, 1970'lerden başlayarak köle pazarlarında satılarak dünyanın dört bir yanına dağılan Afrika topluluklarını da içine alacak şekilde genişlemiş diaspora kavramı günümüzde aynı durumu yaşayan topluluklar için de kullanılır hale gelmiş, farklı ülkelerde azınlık şeklinde yaşayan bir çok millet diaspora kategorisine dahil edilmiştir. Çalışmamız ile yakından ilişkili olan örneklerden biri de Yahudilerden sonra dünyada en etkin diaspora olan Ermeni diasporasıdır.

1915 tarihli Tehcir Kanunu Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar çeşitli devletlerin hükümranlığı altında yaşayan ve hep azınlık durumunda olan Ermenilerin diaspora oluşturmada etkili olan olaylardan biridir. Uzun yıllardır Anadolu'da yaşayan Ermeni halkı Tehcir Kanunu'yla bulundukları bölgelerden göç ettirilmişlerdir. Bu bireyler günümüzde çoğunlukla Rusya ve ABD gibi ölkelerde bulunmakta ve aktif bir şekilde faaliyetlerini sürdürerek Türkiye ile Ermenistan arasında Tehcir Kanunu polemigini devam ettirmektedirler (Tosun, 2016: 217).

Dünya üzerindeki birçok ölkeye dağılmış olan Ermenilerin oluşturdıkları diaspora, çalışma ilkelerini Türk düşmanlığı ve Ermenistan'ın çıkarları üzerine oturtmuştur. Ermeni diasporasının amacı 24 Nisan gününü soykırım günü ilan etmek ve sözde soykırımı başta ABD olmak üzere birçok ölkeye tanıtmaktır. Bu konuda önemli bir mesafe katedildiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Diasporadaki Ermeniler günümüze kadar Ermenistan'a sahip çıkma çaba ve çalışmalarında bulunmuş, 1988 yılında Dağlık Karabağ sorunu ortaya çıktığında bulundukları ölkelerde fonlar oluşturarak Ermenistan'a yardım etmiş, Ermenistan Sovyet yönetiminden sonraki dönemde bu ekonomik yardımlarla ayakta kalabilmiştir. 2000'li yıllarda diaspora bakanlığı kuran Ermenistan, bununla ölkede dışında yaşayan Ermenilerin haklarının savunulması, bu bireylere ve gelecek nesillere Ermeni kültürünün ve dilinin aktarılması ve bireylerin bu konuda bilinçlendirilmeleri için projeler yürürlüğe sokmuştur (Tosun, 2016).

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Azerbaycan Türkleri de diaspora kategorisine girmekte, Azerbaycan'ın da diaspora bakanlığı bulunmaktadır. 2002 yılında kurulan Yurt Dışında Yaşayan Azerbaycanlılarla İş Bakanlığı'nın (Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsi) adı 2008 yılında Diaspora Bakanlığı (Azərbaycan Respublikasının Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi) olarak değiştirilmiştir. Bakanlığın amacı dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşayan Azerbaycan Türkleri ile Ana vatan arasındaki ilişkileri geliştirmek, onların ulusal kimliğini korumak, diasporanın potansiyelinin ulusal çıkarların daha güvenilir bir şekilde korunması için kullanılması, diasporalar arasındaki ilişkileri genişlendirmek, onların kültürel ve siyasal haklarını korumaktır (<http://diaspor.gov.az/tarix/>, 20.07.2021).

Dünyada Azerbaycan dahil olmakla diaspora ile birlikte 50 milyon Azerbaycan Türkünün yaşadığı ileri sürülür. Azerbaycan, kendi tarihi topraklarında yaşayan, herhangi göç olayına maruz kalmadan bazı sosyo-politik olayların gidişatında ortaya çıkan sınır değişikliklerinin sonucu olarak yabancı ülke vatandaşlarına çevrilmiş, İran, Gürcüstan ve Rusya'nın Azerbaycan'la sınır bölgelerinde yaşayan Azerbaycan Türklerini diaspora olarak görmemektedir (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

Ermeniler kadar eski bir göç tarihine sahip olmayan Azerbaycan Türkleri Dünyanın çeşitli bölgelerine 19. yüzyıldan başlayarak göç etmeye başlamışlardır. Azerbaycan diasporasının oluşumu bu tarihten itibaren yaşanan siyasi ve askeri kaynaklı olayların sonucunda gerçekleşmiş, gerek Azerbaycan, gerek İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'da yaşanan sosyo-politik değişiklikler ve devrimler Azerbaycanlıların yurtdışına toplu göç etmeleri ile sonuçlanmıştır.

Zorunlu göçün nedenlerinden biri İran ve Rusya arasında gerçekleşen savaş ve çatışmalardır. 1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay antlaşması sonucunda Azerbaycan topraklarının Araz nehri boyunca bölünmesi ve Kuzey Azerbaycan hanlıklarının bir kısmının işgal, diğer kısmının ise tabiyetini kabul ederek çarlık Rusyası'nın idari yapılanmasına uygun şekillendirilmesi bir yandan halkın merkezileşme sürecine katkıda bulunduysa da, diğer yandan bu politikadan memnun olmaya kesimlerin farklı ülkelere toplu olarak göç etmelerine sebep olmuştur (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

20. yüzyılda Azerbaycan Türklerinin dünyanın mühtelif bölgelerine göçü yoğunlaşmıştır. İki dünya savaşı, kuzey ve güney Azerbaycan'da baş vermiş sosyo-politik değişiklikler, sosyal devrimler yurt dışına toplu göç ile sonuçlanmıştır. Yüzyılın sonunda Azerbaycan bağımsızlığını yeniden kazanıncaya kadar büyük göç dalgaları aşağıdaki olaylar sonucunda gerçekleşmiştir (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).:

1. 1905-1907 Birinci Rus Devrimi ve Güney Azerbaycan'da gerçekleşen Sattar Han Harekatı;
2. Birinci Dünya Savaşı, Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kuruluşu ve Sovyet Rusya tarafından işgali (1918-1920), Güney Azerbaycan'da Hiyaşani Devrimi;

3. İkinci Dünya Savaşı, Güney Azerbaycan'da Azerbaycan Millî Hükümeti'nin kurulması ve çöküşü (1945-1946);
4. 1970-1980'li yıllarda Azerbaycan'dan Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerine gönüllü göç, 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra Güney Azerbaycan'dan başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok ülkesine yapılan siyasi göç;
5. Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Azerbaycanlıların 1950-1960'larda Avrupa'ya yapılan ekonomik göçü.

Yukarıdaki listeye iki olayın daha eklenmesi faydalı olacaktır. Birincisi, 1920-1930'lu yıllarda komünist rejimin olduğu dönemlerde, on binlerce Azerbaycan Türkünün Orta Asya ve Sibirya'ya sürgün edilişidir. Bu dönemlerde, Azerbaycan'da yüzlerce Türk aydınına karşı sürgünler gerçekleştirilmiştir. Onlar söz konusu bölgelerde diasporanın oluşumunun temelini atmışlardır. İkinci olay ise 1941 yılında Almanya'nın SSCB'ye savaş ilan etmesiyle orduya gönderilen ve esir alınan on binlerce Azerbaycanlı askerin Fransa, İsviçre, Almanya, Mısır, Türkiye, İtalya ve ABD'de yaşamlarını devam ettirmesidir.

Diasporanın örgütlenmesi açısından Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 1920 yılında Sovyet Rusya tarafından işgalinden sonra özellikle Türkiye'ye olan göç dalgasının üzerinde durmakta fayda vardır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra, cumhuriyetin kurucuları Türkiye'ye, Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya göç etmişlerdir. Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 50 bini aşmış, kültürel, siyasi ve ekonomik faaliyetler bu göç dalgasından sonra başlamıştır. Ülke sınırları dışında siyasi muhaceretin önemli kısmını oluşturan aydınların (Mehmet Emin Resulzade, Alimerdan Bey Topçubaşov, Nağı Bey Şeyhzamanlı, Ceyhun Bey Hacıbeyli, Mirze Bala Memmedzade, Ali Bey Hüseyinzade, Şefi Bey Rüstembeyov, Akber Ağa Şeyhülislamov, Mustafa Bey Vekilov, Samet Ağaoğlu, Ahmet Bey Ağaoğlu, Husrev Paşa Bey Sultanov, Mehmet Sadık Aran, Kerim Oder ve başkaları) toplumsal ve siyasi çalışmaları ile daha önceki dönemlerde anayurttan göç edenlerin faaliyetleri arasında farklılık bulunmaktadır. Bu aydınlar, Azerbaycan diasporasının örgütlenme sürecinin temelini atmıştır (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

Türkiye’de bulunan siyasi göçmenlerin faaliyetini 1922 yılından başlayarak Mehmet Emin Resulzade yönlendirmiş, “Yeni Kafkasya”, “Azeri-Türk”, “Odlu Yurt” dergilerini tesis etmiş, 1924 yılında başkanlığını yaptığı “Azerbaycan Milli Merkezi”ni kurmuştur. İlk organize ulusal topluluklar ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulmuş, diasporanın örgütlenme yolundaki ilk adım 1949’da Ankara’da açılan Azerbaycan Kültür Derneği’yle atılmıştır. Bu derneğin başkanlığını da Mehmet Emin Resulzade yapmıştır. Budan sonraki adım ise 1956’da New Jersey’de kurulan Azerbaycan-Amerikan Derneği olmuştur. (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

Azerbaycanlıların geçen yüzyıldaki bir sonraki göçü ise Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve bağımsızlığın kazanılmasından sonraki yıllara denk gelmektedir. Bu süreç aslında hala çeşitli vesilelerle devam etmektedir. Küreselleşme çağında, dünyanın dört bir yanındaki göç süreçlerinin hızlandığı bir dönemde, Azerbaycanlıların da yaşamak ve çalışmak için dünyanın farklı ülkelerine gitmeleri sürecin doğal bir parçasıdır.

Sonuç itibariyle Azerbaycan diasporasının tarihi bir çok ülke ile mukayesede çok da eskiye dayanmamaktadır. Azerbaycan Türklerinin ülke dışına göçü çeşitli sosyo-politik ve askeri olaylar sonucunda gerçekleşmiş, Azerbaycan diasporunun oluşumunda Kuzey Azerbaycan Türkleri kadar, Güney Azerbaycan Türkleri de etkili bir faktör olmuştur. Azerbaycan diasporasının örgütlenmesi yönünde 20. yüzyılın ortalarında belli girişimler gösterilse de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi faaliyet etkinliğini kaybetmiş, daha çok kültürel faaliyetler ön plana çıkmıştır (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

1991 yılında Azerbaycan’ın bağımsızlığını yeniden kazanması ve devlet geleneklerini onarması ile Azerbaycan diasporasının örgütlenmesinde yeni aşama başlamıştır. 16 Aralık 1991’de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Haydar Aliyev dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşayan Azerbaycanlıların birliğinin önemini vurgulamak adına, 31 Aralık gününü “Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü” ilan etmiştir. Bu özel günün kökeninde 1989 yılının Aralık ayında Nahçıvan’da Aras nehri boyunca Sovyetler Birliği ile İran sınırlarının yıkılması yatmaktadır. Konuyla ilgili merkezi yönetime edilen müracaatın desteklenmesiyle 25 Aralık 1991’de 31

Aralık gününün bayram olarak kutlanmasına dair Milli Meclis tarafından kanun kabul edilmiştir.

Böylece, Azerbaycan devletinin sınırları dışında yaşayan Azerbaycan Türkleri ile ilgilenmek, onların kendi ulusal aidiyetlerini koruması ve kültürel-politik dayanışması bağımsız Azerbaycan devletinin dış politikasının konuları arasına dahil olmuştur. Bağımsızlığın, devlet geleneklerinin ve uluslararası alanda Azerbaycan'ın konumunun güçlendirilmesi, Ermeni işgaline uğrayan ülkenin sesinin dünya kamuoyuna duyurulması, Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuk kuralları ve ilkeleri çerçevesinde adil çözümünün sağlanması gibi amaçlar yabancı ülkelerde diaspora faaliyetleri ile uğraşan kurumların bir merkez çevresinde birleşmesi ihtiyacını yaratmıştır (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021).

2001 yılının Kasım ayında Bakü'de Dünya Azerbaycanlılarının 1. kurultayı yapılmış, farklı ülkelerde yaşayan Azerbaycanlıların teşkilatlanma süreci başlamıştır. Kurultayda dünyanın farklı ülkelerinden gelen temsilcilerin yorum ve teklifleri, aynı zamanda Azerbaycanlıların çağdaş dünyadaki sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel vs. konumu göz önünde bulundurularak Dünya Azerbaycanlıları Kurultayının üç yıldan bir gerçekleştirilmesi uygun bulunmuştur (https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, 24.07.2021). Kurultay iştirakçılarının teklifleri doğrultusunda 2002 yılında Yurt Dışında Yaşayan Azerbaycanlılarla İş Bakanlığı kurulmuş, daha önce belirtildiği üzere bakanlığın adı 2008 yılında Diaspora Bakanlığı olarak değiştirilmiştir (https://www.azerbaijans.com/content_496_az.html, 24.07.2021).

Azerbaycan'ın diaspora politikasını hayata geçiren Diaspora Bakanlığı tarafından yurt dışında yaşayan Azerbaycanlıların daha yakın işbirliği ve koordinasyonunu sağlamak amacıyla 27 Avrupa ülkesini kapsayan 11 koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulların amacı dağınık bir şekilde faaliyet gösteren Azerbaycan diaspora örgütlerinin ve Azerbaycanlıların diaspora faaliyetlerinin verimliliğini artırmak ve koordineli faaliyetlerde bulunmalarını temin etmektir (<https://www.turkiyeazerbaycan.com/haber/vequot-koordinasyon-konseyle-ve-azer-baycan-evleri-nin-acilmasiyla-yurt-disindaki-azerbaycan-diasporasi-daha-da-guclenecekvequot>, 20.11.2021). 2022 yılı itibariyle dünyanın 33 ülkesinde faaliyet gösteren 130 diaspora örgütünü birleştiren 14 koordinasyon kurulu bulunmaktadır

(https://azertag.az/xeber/Muasir_dovrde_Azərbaycan_diasporunun_dinami_kasi_konseptual_baxisin_ve_sistemli_yanasmanin_tezahurleri-2138414, 06.08.2022).

Bakanlığın teşebbüs ve desteği ile yurt dışında Azerbaycanlıların toplu yaşadıkları şehirlerde buluşma ve müzakere yeri olarak tasarlanan Azerbaycan evlerinin açılması süreci devam ediyor. 14 ülkede 20 Azerbaycan Evi (Avstraliya, Almanya, Macaristan, İspanya, İtalya, Belçika, Polonya, Avstriya, Ukrayna, Gürcistan, İsrail, Türkiye, Finlandiya, Kazakistan) kurulmuştur. Azerbaycanlıların çeşitli etkinlik ve çalışmalar için bir araya geldikleri, tek logolu Azerbaycan evlerinde ziyaretçilere Azerbaycan hakkında bilgi veriliyor ve ülke tanıtımı yapılıyor.

Azerbaycan'ın diaspora faaliyetinin önemli bir ayağını da yurt dışında Azerbaycan dilinde eğitim yapan okulların açılması oluşturmaktadır. Şimdiye kadar Fransa, İsviçre, İsveç ve Polonya olmak üzere dört ülkede “Karabağ” adlı Azerbaycan okulları faaliyete başlamıştır. Okulların amacı bu ülkelerde büyümekte olan Azerbaycanlı çocuklara, ana dillerini, edebiyatlarını, tarihlerini ve kültürlerini öğretmek, onlara Ana vatanları hakkındaki hakikatleri aşlamak, ulusal kimliklerini korumaktır (<https://www.turkiyeazerbaycan.com/haber/vequot-koordinasyon-konseyleri-ve-azerbaycan-evleri-nin-acilmasiyla-yurt-disindaki-azerbaycan-diaspora-si-daha-da-guclenecekvequot>, 20.11.2021).

Diaspora Bakanlığı nezdinde Diaspora'ya Destek Fonu, internet televizyonu (Diaspora TV) ve internet radyosu (Diaspora FM) kurulmuştur. Bakanlık tarafından hazırlanan “Vatan Uzakta Değil” programı ayda iki kez kamusal yayın organı olan İctimai TV'de yayınlanmaktadır. Programlar yurtdışında yaşayan Azerbaycanlıların yaşamını, Azerbaycan diasporasının ve bakanlığın faaliyetlerini kapsamaktadır.

Azerbaycan Diaspora Bilgi Sistemi (www.elmidiaspora.az/) oluşturulmuş ve sisteme Azerbaycanlı bilim insanları hakkında bilgi yerleştirilmiştir. İlk kez, bir infografik diaspora haritası (<http://www.diasporamap.com/>) oluşturulmuş ve kullanıma sunulmuştur. Harita 50 ülkeden 570 kuruluş hakkında bilgi içermektedir. Bakanlık tarafından diaspora kuruluşlarına teknik destek programı kapsamında web sitelerinin ve e-posta hizmetlerinin geliştirilmesi için uygun destek sağlanmıştır.

Diaspora Bakanlığı'nın bir diğer etkinliği olan “Beyin Kazanmak” adlı programı ile yurtdışında başarılı olan gençlerin Azerbaycan'a ziyaretleri organize

edilmekte, davet edilen gençlerin üniversitelerin yönetimi, akademik kadroları ve öğrencileri ile görüşmeleri sağlanmaktadır. 2019 yılında bakanlık tarafından “Diaspora faaliyetindeki hizmetler için” madalyası tesis edilmiştir. (<https://www.turkiyeazerbaycan.com/haber/vequot-koordinasyon-konseyleri-ve-azerbaycan-evleri-nin-acilmasiyla-yurt-disindaki-azerbaycan-diasporasi-daha-da-guclen-ecekvequot>, 20.11. 2021).

2018 yılından başlayarak ise Türk ve Azerbaycan diaspora kurumlarının ortak faaliyet göstermesi konusunda mutabakat sağlanmış (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-ve-azerbaycan-diasporasi-guc-birligi-yapacak/1195690>, 10.10.2021), 15 Haziran 2021 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Şuşa’da imzaladıkları Beyanname bu süreci perçinleyen tarihi ve önemli bir gelişme olmuştur. Tarafların, çeşitli ülkelerde yaşayan Türk ve Azerbaycan diasporaları arasındaki iş birliğinin daha sıkı şekilde geliştirilmesi, onların maruz kaldıkları genel sorunlar karşısında birlikte adım atılması ve devamlı dayanışma sergilenmesi amacıyla gayretlerini birleştirecekleri kaydedilen beyannamede, tarafların ülkelerinin tanıtımı ve ulusal çıkarlarının korunmasına dair tarihi gerçeklerin dünya kamuoyuna duyurulmasında diaspora faaliyetinin koordinasyonunu ve karşılıklı desteğini teşvik edeceği belirtilmiştir (<https://en.president.az/articles/52122>, 10.10.2021).

Özetle, kamu diplomasisinin uygulayıcılarından biri de diasporadır. Diasporaların bulundukları ülkelerdeki kamuoylarını etkileme gücünün farkına varılmasıyla Azerbaycan diasporasının faaliyetlerinin güçlendirilmesi de Azerbaycan dış politikasının öncelikleri arasına girmiştir. Azerbaycan devleti de yurtdışında yaşayan vatandaşları ile etkileşim sağlamak yoluyla onlar nezdinde bir kamu diplomasisi yürütmektedir.

4.2.4. Çokkültürlülük Geleneğinin Dünyada Tebliği

Günümüzde iyi bir imaja sahip olmak tüm ülkeler açısından büyük önem arz etmektedir. Yaratılan olumlu imaj ülkelere kendilerini dünyaya tanıtmaları ve kabul ettirmeleri yolunda çok önemli kazanımdır. Bu açıdan bakıldığında çokkültürlülük geleneğinin devlet politikası düzeyine getirilmesi Azerbaycan’ın uluslararası alanda tanınırlığının artırılması, dünya kamuoyu nezdinde saygın bir imaja sahip olması yönünde yapılan çalışmalara önemli katkılar yapmaktadır.

Azerbaycan çokkültürlülük (multikulturalizm) geleneğini ideolojik hedef seçerek devlet politikasında öncelikli hale getirmiş, 2000’li yıllardan başlayarak kendisini dünyada çokkültürlülük ve hoşgörü modeli olan ülke olarak konumlandırmaya ve bu statüyü elde etmeye yönelik politikalara ağırlık verilmiştir. Çokkültürlülük geleneklerinin korunması ve geliştirilmesi alanında yapılan çalışmalar çerçevesinde Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi kurulmuş, 2016 yılı Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından Azerbaycan’da “Çokkültürlülük Yılı” ilan edilmiştir. Azerbaycan, bu kapsamda Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu, Bakü Uluslararası İnsani Forumu, Küresel Bakü Forumu gibi uluslararası platformlara ev sahipliği yapmaktadır.

Azerbaycan’ın çokkültürlülük politikası sayısına, etnik ve dinsel kimliklerine bakılmaksızın Azerbaycan’da yaşayan tüm halkların eşitlik hakkına, onların entegrasyonlarına, etnik kültürlerin gelişimine ve korunmasına, “Azerbaycan halkı”, “Azerbaycanlı” üst kimliği etrafında etnik ve kültürel çeşitliliğin her bir unsurunun siyasi, yasal, kültürel ve sosyal birliğini sağlamaya dayanan “Azerbaycancılık ideolojisi”nin temelinde oluşturulmuştur (<http://akademikarastirma.org/turkiye-ve-azerbaycan-kardesligi-bir-millet-iki-devlet/>, 25.07.2021). Müellifi merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev olan ideoloji ile Azerbaycan’daki bütün etnik gruplar modern ulus devlet yapılanması içerisinde birarada tutulmaya çalışılmıştır. İdeolojinin temelini oluşturan teze göre, Azerbaycan’da yaşayan tüm halklar Azerbaycan devletinin eşit hukuklu vatandaşlarıdır. Tüm dünyaya dağılarak yaşayan Azerbaycanlıların ise biri yaşadıkları, diğeri ise ana vatan Azerbaycan olmakla iki vatanları bulunmaktadır (Adıgüzel, 2007: 352). Haydar Aliyev 9 Kasım 2001 tarihinde Dünya Azerbaycanlılarının birinci kurultayının açılış konuşmasında devlet politikasını izah ederken şu ifadeleri kullanmıştır:

“Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra hem ülke içinde hem de dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşayan azerbaycanlılar için esas ideoloji azerbaycancılık olmuştur. Biz bu ideoloji etrafında birleşmeliyiz. Azerbaycancılık ulusal kimliğin, milli ve manevi değerlerin korunması, aynı zamanda onların evrensel değerlerle sentezinden yararlanılması ve her bir insanın gelişimin sağlanması anlamına gelmektedir” (<https://files.preslib.az/projects/diaspora/c1.pdf>, 13.10.2021).

2014 yılında faaliyete başlayan Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi Azerbaycan çokkültürlülüğünün bilimsel esaslarla çalışılması, dünyada tebliği, bu

alandanda iç ve dış politikanın oluşumu ile ilgili işlerin icrasını gerçekleştirmekte ve projeler yürütmektedir. Projelere örnek olarak yurt içinde 30, yurt dışında ise 22 üniversitede “Azerbaycan Çokkültürlülüğü” dersinin seçmeli olarak okutulmasını göstermek mümkündür (<http://multikulturalizm.gov.az/post/1921/multikulturalizm-merkezi-veliko-tirnova-universiteti-ile-emekdasliq-edecek.html>, 25.07.2021). Ukrayna, Almanya, Romanya, ABD, Moldova, İsrail, İtalya, Rusya ve Portekiz olmakla 9 ülkede ofisi bulunan merkez “Azerbaycan Çokkültürlülüğü”, “Terör Çokkültürlülüğe Karşı”, “Kafkas Albanyası’nı Öğreniyoruz” temalı projeler kapsamında yaz-kış okulları, açık oturum, konferans, sempozyumlar serisi düzenlemekte, film ve kitaplar hazırlamaktadır.

Merkezin “Azerbaycan Çokkültürlülüğü Dersinin Yurt İçi ve Yurt Dışında Okutulması” projesi kapsamında 2015-2020 yılları arasında 10 adet uluslararası yaz-kış okulu düzenlenmiştir. Bu okullarda “Azerbaycan Çokkültürlülüğü” dersini alan üniversite öğrencileri Azerbaycan’ı ziyaret ediyor ve çokkültürlülüğün Azerbaycan modeliyle yerinde tanışma fırsatı buluyorlar (<http://multikulturalizm.gov.az/category/25/yay-ve-qis-mektebleri.html>, 25.07.2021; <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/m-d-niyy-t-v-s-n-t/2021/03/04/az-rbaycanda-multikulturalizm-siyas-tinin-ugurlu-olmasinin-s-b-bl-ri-1594737>, 25.07. 2021).

Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi’nin icrası direktörü Revan Hasanov Azerbaycan’ın izlediği çokkültürlülük politikasıyla dünyaya vermek istediği mesajı şöyle açıklamaktadır: “Azerbaycan devletinin onun sınırları içinde yaşayan hiçbir etnik ve dini kimlikle sorunu bulunmamaktadır. Zira herhangi bir sorunu olmuş olsaydı 1. ve 2. Karabağ savaşlarında tüm Azerbaycan vatandaşları omuz omuza savaşp vatan toprakları uğrunda şehit düşmez, gazi olmazlardı” (<http://multikulturalizm.gov.az/az/post/1913/hasanov-azerbaycanda-kulturel-degerler-devlet-tarafindan-korunuyor.html>, 20.11.2021).

4.2.4.1. Bakü Süreci: Dünya kültürlerarası diyalog forumu

2011 yılından bu yana iki yıllık periyotlarla yapılan Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumları Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 2008 yılında başlattığı “Bakü Süreci” olarak da bilinmektedir. Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumları şimdiye kadar 2011, 2013, 2015, 2017 ve 2019’da olmakla 5 kez yapılmış, başkent Bakü

2016’da “Bakü süreci” kapsamında Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı 7. Küresel Forumu’nun da ev sahibi olmuştur.

“Bakü Süreci”, farklı kıtalarda yaşayan, farklı etnik, kültürel, dini ve dilbilimsel geçmişe ve mirasa sahip insanlar ve grupları açık ve saygılı bir görüş alışverişinde bulunmak üzere bir araya getirmektedir. 2008 yılında Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerin Bakü’de gerçekleştirilen kültür bakanları toplantısına Avrupa ve İslam ülkeleri arasında ortaklığın oluşturulması amacıyla Azerbaycan’ın teşebbüsü ile ilk kez 10 İslam ülkesi davet edilmiş ve toplantıda kabul edilen “Kültürlerarası Diyalogun Teşvikine dair Bakü Deklarasyonu”nun kabul edilmesi ile forumun temeli atılmıştır. 2009 yılında Bakü’de gerçekleştirilen İslam ülkeleri kültür bakanlarının 6. konferansında yine Azerbaycan’ın teşebbüsü ile 10’dan fazla Avrupa ülkesinin iştirakı sağlanmış, Avrupa Konseyi’ne üye devletlerle İslam Konferansı Örgütü’ne üye devletler arasında kültürlerarası diyaloga dair bildiri imzalanmıştır. Böylece, uluslararası etkinliklerin formatına yeni gelenekler kazandırılmıştır.

Bakü süreci 2010 yılından başlayarak küresel harekate dönüşmüş, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev BM Genel Kurulunun Eylül ayında yapılan 65. toplantısında Bakü’de Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu’nun gerçekleştirileceğini ilan etmiştir. Bölgesel ölçekte başlatılan, daha sonra küresel düzeyde devam eden forumda farklı kültürler ve dinler arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunları tartışmak üzere din ve kanaat önderleri ile uluslararası kurumların temsilcileri bir araya gelmiştir. Böylece Azerbaycan forumlar aracılığıyla kültürlerarası diyalogda önemli bir rol üstlenmeye çalışmıştır. BM, UNESCO, Avrupa Konseyi, ISESCO ve BM Dünya Turizm Örgütü gibi uluslararası kuruluşların desteği ile gerçekleştirilen forumların tümü Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in açış konuşmasıyla başlamış ve kültürlerarası diyalogla ilgili çeşitli oturumlarla devam etmiştir. Forumun düzenlenmesinin koordinasyonu Kültür Bakanlığı tarafından sağlanıyor.

Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu’nun birincisi 7-9 Nisan 2011 tarihlerinde 102 ülke temsilcisi, 10’dan fazla uluslararası kuruluşun üst düzey yetkilisi, 20 ülkeden bakan olmakla 500’e yakın katılımcı ile yapılmıştır. Forumun ikincisi “Çok kültürlü dünyada barış içinde birlikte yaşama” temasıyla 2013 yılında, üçüncüsü 2015 yılında “Kültürü ortak güvenlik adına paylaşalım” temasıyla

düzenlenmiştir. Dördüncü Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu “Kültürlerarası Diyalogun Gelişmesi: İnsan Güvenliği, Barış ve Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeni Olanaklar” sloganıyla 2017, 5. Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu ise “Ayrımcılığa, eşitsizlik ve şiddet içeren çatışmalara karşı eyleme geçen diyalog oluşturma” sloganıyla 2019 yılında gerçekleştirilmiştir.

Dördüncü forum kapsamında, uluslararası katılımcıların konuşmacı olarak yer aldığı 40’a yakın oturum ve pek çok kültürel etkinlik düzenlenmiş, forumda 120’ye yakın ülke yetkilisi, 39 uluslararası kuruluşun temsilcileri, 50’den fazla sivil toplum örgütü olmak üzere yaklaşık 800’den fazla yabancı katılımcı yer almıştır. Beşinci forum ise 100’den fazla ülke ve 30 uluslararası kuruluştan üst düzey yetkilileri bir araya getirmiştir.

2015 yılında Birleşmiş Milletler’in New York’taki Genel Merkezinde Bakü Süreci’nin tanıtımı yapılmış, 2018 yılında ise 10. yılı kutlanmıştır (<http://www.mct.gov.az/az/umumi-xeberler/parisde-baki-prosesi-nin-10-illik-yubile-yi-qeyd-edilib>, 13.10.2021).

Güncel insani konuları kapsayan çok sayıda saygın bölgesel ve uluslararası toplantıya ev sahipliği yapan, bu tarz organizasyonlarla dünya arenasındaki etkinliğini artırmaya çalışan Azerbaycan Bakü süreci kapsamında Bakü Uluslararası İnsani Forumu’nun da ev sahibidir. “Dünya Dini Liderler Zirvesi” 2010 ve 2019 yıllarında Bakü’de yapılmıştır. Uluslararası Nizami Gencevi Merkezi ve Azerbaycan Diaspora Bakanlığı tarafından 2013 yılından başlayarak gerçekleştirilen Küresel Bakü Forumu da Bakü Süreci’nin bir parçasıdır. Bakü süreci kapsamındaki tüm forumlar Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in himayesinde gerçekleştirilmektedir.

4.2.4.2. Bakü Süreci: Bakü uluslararası insani forumu

Bakü Uluslararası İnsani Forumu’nun düzenlenmesine ilişkin karar 2010 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve dönemin Rusya Devlet Başkanı Dmitri Medvedev’in teşebbüsü ile alınmıştır. Forumun amacı, 21. yüzyıldaki sorunların insani yönünü kapsamlı olarak ele almaktır.

Forumun birincisi 10-11 Ekim 2011 tarihlerinde “21. yüzyıl: Umutlar ve Görevler” sloganıyla 20’den fazla ülkenin katılımıyla yapılmıştır. 4-5 Ekim 2012 tarihlerinde düzenlenen ikinci foruma 74 ülke ve 10 uluslararası kuruluştan 694

temsilci katılmış, çokkültürlülüğün ana tartışma odağı olduğu üçüncü forum 6 Ekim 2013'te 70 ülke ve 5 uluslararası kuruluştan 800 katılımcı ile düzenlenmiştir. 63 ülke ve 4 uluslararası kuruluşu temsil eden 500 katılımcının iştirak ettiği dördüncü forum 2-3 Ekim 2014, 80 ülkeden 400'den fazla katılımcının iştirak ettiği beşinci forum ise 29-30 Eylül 2016 tarihlerinde yapılmıştır. Bakü Uluslararası İnsani Forumu'nun altıncısı 25-26 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlenmiş ve “Yeni Dünya ve Yeni İnsan Oluşturalım: Yaratıcılık ve İnsan Gelişimi” konusuna adanmıştır. 90'ı aşkın ülkeden ve 24 uluslararası örgütten 580'i aşkın temsilci, özellikle 15 ülkeden 40'dan fazla milletvekili, 46 ülkenin diplomatik temsilcilik başkanları, çok sayıda şirket başkanları, bilim adamları ve uzmanların katıldığı forumda iki gün boyunca farklı oturum ve panellerde 150'yi aşkın konuşma yapılmıştır (<http://newtimes.az/tr/organisations/5900>, 16.08.2021).

Foruma katılım oranı ve ilgi her yıl daha da artmaktadır. Bu ise Forum'un başarılı müzakere platformuna dönüştüğünün göstergesi olarak değerlendirilebilir.

4.2.4.3. Bakü süreci: küresel Bakü forumu

“Bakü Süreci”nin bir parçası olan Küresel Bakü Forumu Uluslararası Nizami Gencevi Merkezi ile Azerbaycan Diaspora Bakanlığı tarafından 2013 yılından başlayarak her yıl gerçekleştirilmektedir. Bölgesel ve küresel meselelerin ele alındığı organizasyon Covid-19 pandemisi sebebiyle 2020 yılında iptal edilmiş, 8. Küresel Bakü Forumu Karabağ zaferinden bir yıl sonra, 4-6 Kasım 2021 tarihlerinde yapılmıştır. Hibrit formatta organize edilen “Koronavirüs sonrası dünya” konulu forumda canlı ve online olarak gerçekleştirilen etkinliklere 40 ülkeden yaklaşık 300'e yakın davetli katılmış, forum kapsamında “Covid-19 sonrası yeni dünya düzeni”, “Yeni dünya ekonomisi”, “Yeni dönem: barış, güvenlik ve insan hakları”, “İklim değişikliğiyle mücadele ve küresel enerji talebini karşılama”, “Sağlık ve aşılama”, “Gıda ve gıda güvenliğinin teşviki”, “Gençler konuşur, biz dinleriz”, “Doğu ortaklığı ve fırsatları” başlıklı paneller düzenlenmiş, Avrupa Birliği, Balkanlar ve Güney Kafkasya'daki durum da dahil olmak üzere tartışmalar yapılmıştır (<https://www.internethaber.com/azerbaycan-cumhurbaskani-ilham-aliyev-den-ermenistana-baris-teklifi-2217510h.htm>, 08.11.2021; <https://www.dha.com.tr/dunya/baku-de-8-baku-kuresel-forumu-basladi-1858119>, 28.11.2021). “Küresel Dünya Düzenine Tehditler” temasıyla 16-18 Haziran 2022 tarihleri arasında

düzenlenen 9. Küresel Bakü Forumu ise 53 ülkeden yaklaşık 400 katılımcıyı ağırlamış, katılımcılar, 19 Haziran'da Azerbaycan'ın işgalden kurtarılmış topraklarını da ziyaret etmiştir (<https://www.turkiyeazerbaycan.com/haber/dunyanin-nabzi-baku-global-forumu-nda-atti> , 20.09.2022).

“Bakü süreci”nin diğer geniş katılımlı bileşenlerinde olduğu gibi küresel bakü forumlarında da bir yandan dünyanın önemli sorunlarına odaklanan oturumların yapılması, diğer yandan ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'ın tüm açılış konuşmalarında ele alarak gündeme taşıdığı konular bahsi geçen organizasyonların hem insanlığın ortak hedeflerinin, hem de Azerbaycan'ın dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Forumlarda müzakere edilen konular sayısız ve karmaşık küresel sorunların tüm dünya toplumunun ortak çabasıyla çözülebileceğine işaret etmekte, forumlar önemli dış politika enstrümanı ve kamu diplomasisi aracı olarak işlev görmektedir.

4.2.5. Kültür ve Spor Odaklı Uluslararası Organizasyonlar

Kültür ve spor kamu diplomasisi faaliyetleri içerisinde önemli yere sahiptir. Devletler kamuoyunun ilgi duyduğu ve takip ettiği kültür ve spor odaklı organizasyonlardan faydalanarak kamu diplomasisi hedeflerine ulaşmak istemekte, kültürel ve sportif başarılar bir ülkenin dünya kamuoyu nezdindeki imajına pozitif etki eden önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Böylece, kültür ve spor bir ülkenin kendini ve kendi değerlerini dünya kamuoyuna güçlü ve başarılı bir ülke olarak takdim etmesi işlevi görmektedir. Bu, temelde önemli etkinliğin ev sahibi olarak yahut kültür veya sporda başarılı bir ülke olarak iki şekilde gerçekleşmektedir.

Azerbaycan bu bağlamda 2012 yılında 57. Eurovision Şarkı Yarışması, 2015 yılında ilk kez düzenlenen Avrupa Oyunları, 2017 yılında 4. İslami Dayanışma Oyunları, Dünya 17 Yaş Altı Bayanlar Futbol Şampiyonası'na ev sahipliği yapmıştır. 2020 Avrupa Futbol Şampiyonası (Euro 2020) A Grubu'nun 3 maçı ve çeyrek final mücadelesi Bakü Olimpiyat Stadı'nda yapılmıştır. Başkent Bakü'nün 2 kez olimpiyat adaylığı bulunmaktadır. Bakü, 2020 Olimpiyatları için 6 şehirle yarışmış, fakat Doha ile birlikte ilk aşamada elenmiştir.

Eurovision Şarkı Yarışması: Sanatsal ve kültürel faaliyetler ülkenin uluslararası arenada tanıtımı için çok önemlidir. Bu bağlamda Avrupa'da 1956 yılından itibaren düzenlenen, uzunömürlü bir gelenek olan Eurovision Şarkı

Yarışması ulusların kendi müzik ve kültürlerinin tanıtımını yapmaları için bir fırsat sunmaktadır. Ev sahibi ülkeler yarışmayı önemli bir kamu diplomasisi fırsatı olarak görmektedirler.

Dünyanın en çok konuşulan müzik-sanat organizasyonlarından ve en çok izlenen televizyon programlarından biri olan Eurovision Şarkı Yarışmasına katılan ülkeler besteci, solist ve yorumcular aracılığı ile kültürlerinin tanıtımını gerçekleştirmek için özel bir çaba harcamaktadır. Yarışmada müziğin paylaşımının yanı sıra ülkelerin kültürlerinin yerel kıyafetler, müzik ve dilleri vasıtasıyla tanıtımı da amaçlanmaktadır (Kuyucu, 2013: 16).

Yarışmanın müzik ve sanat dışı boyutları da bulunmaktadır. Avrupa Yayın Birliği tarafından daima apolitik bir etkinlik olarak sunulması onun uluslararası, ulusal, etnik ve politik meselelerin taşındığı ve tartışıldığı bir platform olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bir başka deyişle, politika ile ilgili olmadığı söylene de, politika bu yarışmayla daima ilgili olmuştur. Ekonomik boyutu, gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde yansımaları bulunmaktadır (Genç, 2021).

Her yıl yüz milyon insanın üzerinde izleyici tarafından canlı olarak izlenen Eurovision Şarkı Yarışması aynı zamanda küresel eğlence endüstrisinde önemli bir ekonomik paya da sahiptir. 2004 yılında 7 milyon 182 bin kişi sms ile oy kullanırken, 2008 yılında bu sayı 8 milyon 825 bin kişiye, 2012 yılına gelindiğinde 10 milyon kişinin üstüne çıkmıştır. Yarışmanın organizasyon maliyeti ise 10 ile 30 milyon Euro arasında bir ekonomik değer yaratmıştır (Kuyucu, 2013: 16).

Azerbaycan dış politika hedeflerine uygun olarak Eurovision Şarkı Yarışması'nı kendi tanıtımı için enstrüman olarak kullanmıştır. Azerbaycan'ın yarışmaya ilk katılımı 2008 yılında gerçekleşmiş, 14 Mayıs 2011'de Almanya'nın Düsseldorf şehrinde düzenlenen Eurovision Şarkı Yarışması'nda aldığı birinciliğin ardından Bakü, 2012 yılında yarışmanın 57.sine ev sahipliği yapmıştır. Yarışmanın yapıldığı mekan sıfırdan inşa edilmiş, Hazar Denizi'nin yaklaşık 50 futbol sahası büyüklüğünde doldurulmasıyla yaptırılan 25 bin seyirci kapasiteli ve 35 bin metrekare kapalı alana sahip Kristal Saray'ın maliyeti 200 milyon euro'yu bulmuştur (<https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/muzik/eurovision-heyecani-burada-yasana-cak>, 01.08.2021). 42 ülkenin katıldığı Eurovision 2012'de gönüllü çalışanlara da önem verilmiş ve organizsyonda büyük çoğunluğu üniversite öğrencilerinden

olmakla 1000 gönüllü görev almıştır (<http://old.xalqqazeti.com/az/news/culture/23821>, 07.08.2021).

Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu yarışmaya da yansımıştır. Örneğin, Ermenistan 2009 yılında yapılan 54'üncü Eurovision Şarkı Yarışması'nda Azerbaycan televizyon kanalı İçtimai TV'nin Ermeni şarkının sms numarasını kapatarak ihlal yaptığını iddia ederek Azerbaycan hakkında şikayette bulunmuştur. Eurovision komitesine resmi yazı gönderen Ermenistan, yarışma kuralları uyarınca Azerbaycan'ın para cezası ile cezalandırılmasını ya da yarışmadan diskalifiye edilmesini istemiştir. Yayıncı televizyon kanalı ise seyircilerin oy kullanacağı numaraları zaten önceden bildiğini, oy kullanılacak numaraların birkaç saniye ekranda döndüğünü ve onun kapatılmasının imkansız olduğunu belirterek suçlamayı reddetmiştir (<https://www.milliyet.com.tr/cadde/azerbaycan-a-eurovision-soku-1096843>, 01.08.2021).

Yarışma 2009 yılında Rusya'da yapılmış, bu kez Azerbaycan Ermenistan'dan şikayetçi olmuş, Ermenistan'ın şarkısının tanıtım videosunda yer alan ve final gecesi gösterilmesi planlanan “Tatik ve Papik” heykeli görüntüsünün kaldırılmasını istemiştir. Karabağ'da bulunan, yarışmanın hemen öncesinde sorun olmaya başlayan “Tatik ve Papik” (Dede ve Nine) heykeli ermeniler tarafından Karabağ'ın simgesi olarak kullanılıyordu. Azerbaycan'ın itirazı kabul edildi ve Eurovision'un Rus organizatörleri videodan heykelin görüntüsünü çıkardılar. Ancak yarışmanın en önemli bölümünde - Ermenistan'ın verdiği puanların canlı yayında açıklanması sırasında görüntüye bir anda “Tatik ve Papik” heykeli girmiştir. Ermeni sunucunun elinde tuttuğu klipbordun üzerinde heykelin fotoğrafı bulunuyordu. Sunucu üç kez elindeki klipbordı kaldırarak ekranda gözükmesini sağladı. (<https://www.cnnturk.com/2009/yasam/diger/05/21/azerbaycan.ermenistan.eurovision.savasi/527502.0/index.html>, 01.08.2021).

2016 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de düzenlenen Eurovision şarkı yarışmasının ilk yarı finalinde, Ermenistan ekibinin, Ermeni işgali altındaki Dağlık Karabağ'ın sözde yönetiminin bayrağını taşıması üzerine Avrupa Yayın Birliği (EBU) tarafından inceleme başlatılmıştır. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise “Ermenistan'ın Eurovision Şarkı Yarışması'nı, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında kanlı etnik temizlik sonucunda

oluşturulmuş sözde rejimin tanıtılması amacıyla kullandığı, bu durumun Eurovision Şarkı Yarışması'nın temel ilkelerine aykırı olduğu" belirtilmiş ve konuyla ilgili Eurovision teşkilat komitesine gerekli müracaatların yapılacağı ifade edilmiştir (<https://www.karar.com/eurovisionda-ermenistanin-daglik-karabagin-sozde-yonetim-bayragi-119965>, 01.08.2021).

2012 yılında Bakü'de yapılan 57. Eurovision Şarkı Yarışması'na güvenlik gerekçesiyle katılmayan Ermenistan 2021 yılında yapılan yarışmadan ise çekilmiştir.

Birinci Avrupa Oyunları: Azerbaycan'ın kamu diplomasisi enstrümanı olarak kullandığı uluslararası organizasyonlardan biri de 12-28 Haziran 2015 tarihlerinde başkent Bakü'de düzenlenen Birinci Avrupa Oyunları'dır. 2015 yılına değin ülkede düzenlenen en büyük spor organizasyonu olan Birinci Avrupa Oyunları Azerbaycan kültürü, tarihi ve misafirperverliğinin tanıtımı açısından iyi bir fırsat olarak görülmüş ve önem verilmiştir. Organizasyon Komitesi Başkanlığı görevini yürüten, Cumhurbaşkanı İlham Alyevin eşi ve Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı Mhriban Aliyeva açılış seremonisinde yaptığı konuşmada bu noktaya vurgu yapmıştır: "Azerbaycan zengin bir tarihe, kültüre ve geleneklere sahip bir ülkedir. Çok kültürlülük ve hoşgörü, dostluk ve misafirperverlik, uyum ve dayanışma, Azerbaycan yaşam tarzının ayrılmaz bir parçasıdır" (<https://en.president.az/articles/15565>, 07.08.2021).

Oyunların açılış seremonisine 15 devlet başkanı ve 40 üst düzey devlet yöneticisi onur konuğu olarak katılmıştır. 15 bin gönüllünün görev aldığı oyunlar süresince 800'ü yabancı, 700'ü yerli yaklaşık bin 500 gazeteci görev yapmıştır. İlk Avrupa Oyunları'nın maskotları "Ceylan" ve "Nar" Azerbaycan'ın doğasından ilham alınarak tasarlanmıştır. Organizasyon Azerbaycan'ın üst düzey uluslararası spor organizasyonlarına ev sahipliği yapabilen bir noktaya geldiğini kanıtlamıştır.

Organizasyonla ilgili diğer rakamlara bakacak olursak, oyunlar 18 farklı spor merkezinde gerçekleştirilmiş, bunların 5'i yeni yapılmış, 7'si yenilenmiştir. 68 bin kapasiteli Bakü Olimpiyat Stadyumu'nun inşası için 640 milyon dolar harcanmış, oyunlarda 50 ülkeden 6 binden fazla sporcu 20 branşta madalya için mücadele etmiştir. Bu branşlardan 12'sinin sonuçları 2016 Rio Olimpiyatları'nı etkilemiş, sporcular 2016 Rio Olimpiyat Oyunları öncesinde kendilerini sınama fırsatı

bulmuştur (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/rakam-larla-avrupa-oyunlari>, 02.08.2021).

Dördüncü İslami Dayanışma Oyunları: Birinci Avrupa Oyunları'ndan 2 yıl sonra, 12-22 Mayıs 2017 tarihlerinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Dördüncü İslami Dayanışma Oyunları'nda 21 spor dalında 54 ülkeden yaklaşık 2800 sporcu mücadele etmiştir. İslami Dayanışma Spor Federasyonu'nun (Islamic Solidarity Sports Federation – ISSF) mevcut 57 üyesinden 54'ü organizasyona katılmıştır. Kalan üç üyeden Libya ile Sudan Bakü'de yer almama kararı vermiş, diğer üye Kuveyt ise Kuveyt Olimpiyat Komitesi'nin cezası sebebiyle iştirak edememiştir.

Dördüncü İslami Dayanışma Oyunları'nın da Organizasyon Komitesi Başkanlığını Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in eşi ve Cumhurbaşkanı birinci yardımcısı Mihriban Aliyeva üstlenmiş, oyunların açılış ve kapanış seremonileri 68 bin seyirci kapasiteli Bakü Olimpiyat Stadyumu'nda gerçekleştirilmiştir. 8 bin gönüllünün görev yaptığı oyunların tesis altyapısı ise Avrupa Oyunları'ndan hazır idi.

Formula 1 Grand Prix'si: Azerbaycan'ın başkenti Bakü, 2016 yılından başlayarak Formula 1 yarışı olan Azerbaycan Grand Prix'sine ev sahipliği yapmaktadır. Yarışlar Bakü'de, şehrin caddelerinde kurulu Bakü Şehir Pisti'nde gerçekleşmektedir. Azerbaycan “cadde pist” ile yola çıkarak hem şehrin güzelliklerini ön plana çıkarıyor, hem de pistin F1 haricinde atıl kalmasının önüne geçiyor.

Dünyanın en çok izlenen yıllık spor organizasyonlarından birisi olan Formula 1, sezon boyunca 180'in üzerinde ülkede yaklaşık 500 milyon izleyiciye ulaşıyor. Bu sayı, muazzam bir tanıtım gücünün de göstergesidir. Bu tanıtım gücünün paralelinde, turizm ve ekonomik yönlerini de birlikte değerlendirmek gerekir. Sayıları 10 binlerle ölçülen sayıda F1 fanı, o yarış ve dolayısıyla o ülkeyi ziyaret ediyor (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus-formula-1in-yeni-macerasi-azerbaycan>, 07.08.2021).

Bu katkıların dışında, işin prestij kısmında da büyük bir getiri var. F1'i düzenleyen ülke organizasyon yapma kabiliyetini, ekonomik gücünü, teknolojisini, uluslararası prestijini göstererek ve dünya üstündeki bilinirliğini artırarak; bir bakıma

dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında “ben de varım” diyor, gelecekte ev sahipliği yapmak isteyeceği Olimpiyatlar, Dünya Kupası, Avrupa Futbol Şampiyonası gibi dev organizasyonlar için prova yapmış ve kendisini kanıtlamış oluyor (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/formula-1in-yeni-macerasi-azerbaycan>, 07.08.2021).

Uluslararası spor etkinlikleri içinde Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları gibi etkinliklerin ayrıcalıklı bir yeri bulunmakta ve mega etkinlik olarak kabul edilmektedir. Mega etkinlik olarak adlandırılan etkinliklerin temelde dört ayırt edici özelliği olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, büyük çaplı ziyaretçi sayıları, geniş kitlelere ulaşmaları, yüksek maliyetleri ve çevre ve nüfus üzerinde etki yaratmaları olarak açıklanmakta, bu ölçekteki etkinliklere ev sahibi olmak büyük bir prestij kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Yağmurlu, 2019: 1374). Örneğin, ABD Olimpiyat kategorisinde lider durumdadır, 1904, 1932, 1984, 1996, 1932, 1960, 1980, 2002 yıllarında 4 Yaz ve 4 Kış olimpiyatlarına ev sahipliği yapmıştır.

Olimpiyatlar çok büyük maliyetlere mal olmaktadır. 2008 Pekin Olimpiyatı 40 milyar dolara, 2014 Sochi Kış Olimpiyatı ise 55 milyar dolara mal olmuştur. Yapılan yatırımların karşılığının turizm veya yayın haklarıyla karşılanması söz konusu değildir. Bu yatırımların karşılığı Olimpiyat düzenleyecek kadar büyük bir ülke olduğunun dünyaya sunumudur.

Bu ölçekte bir sportif etkinlikte bir ülkenin kaç tane madalyaya sahip olduğu da önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Olimpiyatları düzenleyen ülkeler hem ev sahibi olmanın saygınlığını kullanmak istemekte hem de kazandıkları madalyalarla ulusal itibarlarını duyurmak istemektedirler (Yağmurlu, 2019: 1374-1375).

Uluslararası kamuoyu ile etkileşim sürecinde spor diplomasisini de kullanma yolunu seçen Azerbaycan’ın başkenti Bakü’nün 2 kez olimpiyat adaylığı bulunmaktadır. Bakü, Azerbaycan Olimpiyat Komitesi yönetim kurulu tarafından 2016 ve 2020 Yaz Olimpiyatları için aday gösterilmiş, fakat yalnızca ön aday olabilmiş ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (International Olympic Committee – IOC) tarafından 2008 ve 2012 yıllarında elenmiştir.

Satranç turnuvaları: Azerbaycan’ın geleneksel sporu güreş, tıpkı Türkiye’de olduğu gibi “Ata sporu” olarak görülüyor. Olimpiyat oyunlarında Azerbaycanlı sporcular güreşin yanında boks, judo, tekvando, atıcılık gibi birçok spor dalında

madalyalar kazanmıştır. Zihin sporu satranç da Azerbaycan'da popüler ve yaygın spor dalıdır. Ülkede dünya çapında tanınmış, çok sayıda uluslararası başarıya sahip satranç oyuncuları yetişmiş, Azerbaycan birçok uluslararası satranç turnuvasına ev sahipliği yapmıştır. 2002 Avrupa Şampiyonası Bakü'de, 2003 Gençler Dünya Şampiyonası Nahçıvan'da, 2008 yılında FIDE'nin Grand Prix serisinin Haydar Aliyev'in anısına düzenlenen yarışması 2008 yılında Bakü'de, satranç Dünya Kupası 2015 yılında ve Dünya Satranç Olimpiyatları 2016 yılında Bakü'de yapılmıştır.

Müzik festivalleri: Azerbaycan'ın kültürel diplomasi ekseninde ele alınabilecek 5 adet ünlü müzik festivali vardır. Uluslararası Mstislav Rostropoviç Müzik Festivali ünlü Rus bestekar, orkestra şefi, çelist ve piyanist Mstislav Rostropoviç'in ölümünün ardından doğum yeri Bakü'de yapılıyor. Haydar Aliyev Vakfı, Mstislav Rostropoviç Vakfı, Kültür Bakanlığı'nın organizasyonu ile 2007 yılından başlayarak düzenlenen festival geleneksel olarak dünyanın çeşitli ülkelerinden önde gelen yorumcuları bir araya getiriyor.

Üzeyir Hacıbeyli Uluslararası Müzik Festivali'nin düzenlenmesi hakkında karar 2009 yılında kabul edilmiştir. Festivalin organizatörleri Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı ve Haydar Aliyev Vakfı'dır. Festivalde ünlü bestecinin yaratıcılık mirasını araştıran bilimsel konferanslar da yapılıyor.

Gebele Müzik Festivali 2009 yılından itibaren geleneksel olarak her yıl yaz aylarında Gebele şehrinde düzenleniyor. Müzisyenler genellikle açıkavada sunum yapıyorlar. Haydar Aliyev Vakfı ve Kültür Bakanlığı'nın desteği ile organize edilen festivallerde dünyanın en ünlü müzisyenleri yer almıştır.

“Muğam Dünyası” Uluslararası Müzik Festivali Haydar Aliyev Vakfı'nın teşebbüsü ile ilk kez 18 - 25 Mart 2009 tarihinde Bakü'de yapılmıştır. Festival çerçevesinde genellikle uluslararası bilimsel sempozyum, muğam uzmanlarının müsabakası ve birçok opera oyunları, aynı zamanda konserler organize edilmektedir. Muğam festivalinin amacı Azerbaycan muğamının dünyada tanıtılmasıdır.

“İpek yolu” Uluslararası Müzik Festivali Azerbaycan Besteciler Birliği ve Şeki Şehir Kaymakamlığı ile birlikte yapılıyor. Festivale farklı ülkelerden katılım sağlanıyor, müzisyenler, ulusal müzik, folklor ve tiyatro toplulukları sunum yapıyor.

Sonuç olarak, 2000’li yıllardan başlayarak uluslararası toplantı, organizasyon ve dünya çapında yarışmalara ev sahipliği yapan, kendi kültürel değerlerinin tanıtılması yoluyla bilinirliğini artırmak için küresel boyutta önemli bir yere sahip uluslararası spor ve kültür etkinlikleri düzenleyen Azerbaycan, büyük ölçekte organizasyonları gerçekleştirecek kadar güçlü olduğunu kanıtlamıştır.

4.2.6. “Hocalı’ya Adalet” Uluslararası Bilgilendirme Kampanyası

Azerbaycan dış politikasının temel yönelimlerinden biri de 1992 yılında 25 Şubatı 26 Şubata bağlayan gece Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında Ermeni güçleri tarafından yapılan katliamın uluslararası topluma ulaştırılması için sistemli ve düzenli çalışmaktır. Dağlık Karabağ’da süren savaşın en kanlı sayfası olarak tarihe geçen Hocalı katliamında Azerbaycan resmi kaynaklarına göre, 83 çocuk, 106 kadın ve 70’ten fazla yaşlı dahil olmak üzere toplam 613 sakin öldürülmüş, 487 kişi ağır yaralanmış, 1275 kişi rehin alınmış, 150 kişi ise kaybolmuştur. Ermeni makamları tarafından esirlerin akıbetiyle ilgili bugüne kadar herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Azerbaycan Parlamentosu, 1994 yılında düzenlenen bir oturumla, 613 vatandaşının katledildiği hadiseyi, “Hocalı Soykırımı” olarak kabul etmiştir. 8 Mayıs 2008 yılında, Şuşa şehrinin işgalinin yıldönümünde İslam Konferansı Örgütü’nün (İKÖ) Gençlik Forumu’nun (İKGF) kültürlerarası diyalog üzere baş koordinatörü Leyla Aliyeva’nın girişimiyle “Hocalı’ya Adalet” (Justice For Khojaly) uluslararası bilgilendirme kampanyası oluşturulmuş, kampanyanın çalışmalarına ise Şubat 2009’da başlanmıştır. Kampanyanın amacı uluslararası toplumu Hocalı Soykırımı ile ilgili bilgilendirmek, katliama uluslararası alanda hukuki-siyasi değer verilmesini ve bu kanlı katliamın kurbanlarının hatırasının anılmasını sağlamaktır.

Hocalı’da yaşananları Bosna-Hersek, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Honduras, Ürdün, Meksika, Pakistan, Panama, Peru, Sudan, Cibuti, Guatemala, Paraguay, Slovenya, İskoçya, Endonezya ve Afganistan parlamentoları, ABD’nin 20-den çok eyalet meclisi “soykırım” olarak gören kararlar kabul etmişlerdir, İslam İşbirliği Teşkilatı’nca da “soykırım” olarak tanınıyor (<https://justiceforkhojaly.org/>).

4.2.7. Diğer Kamu Diplomasisi Faaliyetleri

Kamu diplomasisinin günümüzde çok geniş bir perspektifte uygulama alanı bulunmaktadır. Azerbaycan devletinin yukarıda bahsedildiği üzere ana çalışma sahaları dışında kamu diplomasisine destek veren ve ivme kazandıran adımlar attığı da görülmektedir.

Kamu diplomasisinin uygulama alanlarından medya bu bağlamda önemli işlevler görebilmektedir. Devletler sahip oldukları uluslararası medya kuruluşlarının geniş kitlelere erişebilme özelliği sayesinde kendi bakış açılarını dünya kamuoyuna aktarma imkanı elde ediyorlar. Dolayısıyla küresel yayıncılık yapan medya kuruluşları kamu diplomasisi açısından oldukça önemlidir (Barıtcı ve Aydeniz, 2021).

Azerbaycanın bu bağlamda uluslararası yayıncılık tecrübesi olmamakla birlikte Türkiye’de haber ağırlıklı yayın yapan Haber Global bu bağlamda dikkat çekmektedir. Yayın hayatına 24 Eylül 2018’de başlayan Haber Global’in künye bilgileri Azerbaycan sermayeli olduğunu doğrulamaktadır (<https://haberglobal.com.tr/kunye>).

Kamu diplomasisi faaliyetlerinin nerelerde gerçekleştirileceğine ilişkin bir sınırlama bulunmamakta, söz konusu faaliyetler hem dost ve müttefik, hem de düşman ülkelere yönelik olarak uygulanmaktadır. İyi ilişkilere binaen ihmal edilmesi ile dış politikada beklenmedik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile Azerbaycan arasında 2009 yılında yaşanan Bayrak Krizi dost ve müttefik ülke kamuoylarına yönelik olarak da kamu diplomasisi yürütülmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Azerbaycan ile olan ilişkilerinde kamu diplomasisi faaliyetlerinin öneminin farkında olan Türkiye, TİKA, TRT, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüleri ve benzeri kurumlar vasıtasıyla Azerbaycan kamuoyuna yönelik olarak etkili bir kamu diplomasisi politikası uygulamaktadır. Bu bağlamda ele alındığında yayın akışında Azerbaycan’la ilgili haberlere sıkça yer veren, özellikle 10 Kasım 2020’de imzalanan üçlü bildirinin maddelerinin uygulanması, taraflar arasındaki olası barış anlaşması çalışmalarını gündemde tutan Haber Global televizyonu da Türkiye kamuoyuna yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamına girmektedir.

Azerbaycan’ın kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sağlayan yapılardan bir diğeri Devlet Petrol Şirketi’dir (State Oil Company of Azerbaijan Republic -

SOCAR). Türkiye'nin, 19,5 milyar ABD doları ile en büyük doğrudan dış yatırımcısı olan SOCAR'ın ülke dışındaki bir diğer önemli yatırımı da SOCAR Gürcistan gaz dağıtım şebekesidir (http://www.socar.com.tr/docs/default-source/investor-relations/socar-turkiye-sirket-profil-2017.pdf?sfvrsn=defb5749_10, 17.11.2021).

SOCAR'ın Gürcistan'da hayata geçirdiği proje ile bu ülkedeki dini ibadet yerlerine, tüm kilise ve manastırlara ücretsiz doğalgaz sağlanmıştır. Gürcistan Katolikosu Genel Sekreteri Rahip Mikael Botkovieli konuya ilişkin yaptığı açıklamada "Azerbaycan, sadece Ortodoks kiliselerine değil, tüm cemaatlere, hatta Ermeni Kilisesi'ne bile yardım edecek" demiş ve SOCAR'ın bu projesi olmasaydı, Gürcistan'daki kilise ve manastırları ısıtmanın imkansız olacağını söylemiştir. Agos gazetesinde yer alan habere göre SOCAR, Gürcistan Katolikosluğu ile yaptığı benzer anlaşmaları, Gürcistan Ermeni Ortodoks Kilisesi, Müslüman cemaatleri, Katolik Kilisesi ve ülkedeki Yahudi toplumuyla da yapmıştır (<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/13071/gurcistandaki-ermen-kiliselerini-azerbaycan-isitac-ak>, 17.11.2021). SOCAR'ın başkanı Rövnag Abdullayev'in açıklamasına göre Gürcistan'da ücretsiz doğal gaz sağlanan dini ibadet yerlerinin sayısı 440'dır, Ermeni kiliseleri de proje kapsamına alınmıştır (<https://ann.az/az/rvneq-abdullayev-cenab-prezident-dini-tolerantliin-terefdaridir/>, <https://azvision.az/news/74519/ermen-kilselerine-qazi-pulsuz-veririk-rovneq-abdullayev.html>, 17.11.2021). 2013 yılından başlayarak SOCAR aracılığıyla yapılmış bu hamle ile Azerbaycan'ın hem uluslararası imajının güçlendirilmesi, hem de bölgedeki nüfuzunun artırılması amaçlansa da, Azerbaycan kamuoyu tarafından büyük tepkiyle karşılandığını da belirtmek gerekir (https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2013/10/131022_socar_armenian_churches, <http://interfax.az/view/607604>, 17.11.2021).

Kamu diplomasisinin önemli alt başlıklarından biri de turizm diplomasisidir. Bir ülkenin uluslararası tanınırlığı ve saygınlığı üzerinde göz ardı edilemeyecek etkiye sahip olan bir sektör olan turizm kültürel etkileşimi artırmakta ve halkları birbirine yakınlaştırmaktadır.

Bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan'ın içinde bulunduğu savaş durumu, özellikle Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve etrafındaki yedi rayonu işgali, ekonomik dar boğazlıklar ve yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar nedeniyle turizm etkinliklerinde ve ülkeye gelen turist sayılarında bir takım dalgalanmalar görülmüştür. Ancak son

yıllarda turizm sektöründe azda olsa bir hareketlilik yaşanmakta, dünya genelinde olduğu gibi Azerbaycan'da da uluslararası turizmden daha fazla pay elde etmek için büyük çaba harcanmaktadır (Seferov ve Hesenov, 2006).

Zengin tarihi ve kültürel mirası, sahip olduğu doğal kaynaklar, coğrafi değerler, tarihi-mimari yapılar, tarihi kent kalıntıları, yerel mutfağı açısından zengin turizm potansiyeline sahip (Ekber ve Mirzaeva, 2017: 3-4) Azerbaycan'da dinlenmeye dayalı iç turizm üstünlük teşkil etmekte, kıyı-deniz turizmi ile kaplıca turizminin yaygınlık kazandığı görülmektedir. Ayrıca Azerbaycan'ın yüksek rölyefinde bazı dağlık alanlar dağ ve av turizmi yönünden yüksek potansiyele sahip olup, yeni yatırımların yapılmasını beklemektedir (Seferov ve Hesenov, 2006).

Sahip olduğu sağlık turizmi potansiyeli de Azerbaycan'ın dünyada önemli turizm destinasyonlarından biri haline gelmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, Azerbaycan'ın Güneybatı bölgesinde yer alan Naftalan kentinde dünyada tek olan tedavi amaçlı çamur petrolü vardır ve burada tüm yıl hizmet veren sağlık ocağı bulunmaktadır. 13. yüzyılda Avrupalı seyyah Marko Polo'nun kayıtlarında Naftalan petrolünün tedavi gücüyle ilgili yazılara rastlanmaktadır. Strabon'dan alınan bilgilere göre ise, Naftalan petrolü çok eski dönemlerde yara tedavisinde kullanılmış, Anadolu, Kafkasya, İran ve Hindistan'dan tedavi için gelen pek çok kişi dönüşlerinde bu petrolü çamur halinde yanlarında götürmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısında Naftalan, Batı ülkelerinin dikkatini çekmiş, 1887 yılında bir Alman mühendisin petrol sondaj kuyusundan aldığı numuneden Almanya'da merhem üretilmiştir (Oğan, 2000).

Sağlık turizmi alanındaki en iyi örneklerden biri de Nahçıvan'da bulunan tuz mağarasıdır. Başta astım olmak üzere üst solunum hastalıklarını tedavi eden 200 metre uzunluğundaki mağara büyük yatırımla Tuz Otel'e dönüştürülmüştür. Nahçıvan Tuz Oteli bu alanda ilk olma niteliğini taşımaktadır. Daha önce ilkel yöntemlerle sağlık için kullanılan mağara modern imkanlarla restore edilerek sağlık turizmine kazandırılmıştır (<https://www.turkiye-turizm.com/nahcivanda-tuz-oteli-acildi-3-27714h.htm>, 19.11.2021).

Turizmin ulusal ve uluslararası düzeyde yatırımları ve iş hacmini geliştiren, gelir ve istihdam yaratan, döviz girdisi sağlayan, sosyal ve kültürel hayatı önemli ölçüde etkileyen bir nitelik kazanmasıyla sektöre olan ilgi önemli oranda artmış,

seyahat ve turizm endüstrisi dünyanın en karlı ve hızla gelişen ekonomik sektörlerinden biri durumuna gelmiştir. Hem bu sürecin dışında kalmak istemeyen, hem de ekonomisi önemli ölçüde doğal kaynakların ihracına bağlı olan Azerbaycan petrol fiyatlarının da düşmesiyle ekonominin çeşitlendirilmesi, hammaddeden bağımlılığın azaltılmasını öncelik ilan etmiş, petrol ve gaz sektörü dışında diğer sektörlerin de geliştirilmesi yolunu tutmuştur. Bu bakımdan turizmin gelişmesi de ülkenin öncelikli hedefleri arasındadır. “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde 2002-2005 yıllarında turizmin gelişmesi üzerine Devlet Programı” ve aynı zamanda “Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmesi üzerine Devlet Programı” turizm açısından büyük önem taşımakta, turizm altyapısının oluşmasına ve Azerbaycan’ın uluslararası turizm pazarına entegrasyonuna olanak sağlamaktadır. 2016 yılında hazırlanan “Azerbaycan’da Turizm Sektörünün Gelişimine Dair Yol Haritası” ise 10 yıllık süre zarfında Azerbaycan’ın turizmde ulaşacağı hedeflerle ilgili planları içermektedir. Ülkede modern turizm altyapısının oluşturulması ve Azerbaycan’ın uluslararası turizm pazarına entegrasyonunun sağlanmasını amaçlayan devlet programlarını icrası sürecinde turizmin ülke markasının tesis edilmesinde kritik enstrümanlardan biri olduğu dikkate alınmakla yapılacak çalışmalar, uygulanacak politikalar hedeflere ulaşmada kolaylık sağlayacaktır.

Bu bölümü özetleyecek olursak, Azerbaycan her ne kadar 27 Eylül – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında süren 44 günlük Vatan Muharebesi döneminde dünya gündeminin üst sıralarında yer alsa da, genel olarak uluslararası etkinliği güçlü olmayan ülkedir. Kamu diplomasisi alanında yasal ve kurumsal düzenleme bulunmamakla birlikte bu perspektifi içerisinde ve gücü nispetinde iç ve dış politika hedeflerinin şekillendirdiği bir takım çözümler üretilmiştir.

Azerbaycan’ın dünya ile iyi ilişkiler kurma ve geliştirme, uluslararası toplum nezdinde görünürlük kazanma, olumlu algı oluşturma anlayışı içerisinde farklı kamu diplomasisi araçlarına ve uygulamalarına başvurduğu görülmektedir. Ülkenin uluslararası alandaki görünürlüğünü sağlamak ve daha belirgin hale getirmek için yapılan etkinlikler içerisinde Birleşmiş Milletler’in Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO ile işbirliğini özellikle vurgulamak gerekmektedir. Azerbaycan, UNESCO’nun program ve çalışmalarına aktif katkı çerçevesinde kültürel diplomasi faaliyetleri yürütmektedir.

Azerbaycan'ın kamu diplomasisi alanında yürüttüğü faaliyetler incelendiğinde başlıca üç kurumun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar resmi devlet kurumları olan Diaspora Bakanlığı, Bakü Çokkültürlülük Merkezi, sivil toplum kuruluşu olan Haydar Aliyev Vakfı, kısmen de Kültür Bakanlığı'dır. Kamu diplomasisi faaliyetleri esasen “devletten halka” ekseninde yürütülürken, sivil toplum örgütü olan Haydar Aliyev Vakfı yurt içinde ve dışında gerçekleştirdiği projelerle Azerbaycan'ın kamu diplomasisine önemli katkılar yapmaktadır.

Dünyada diaspora hareketlerinin her geçen gün daha fazla önem kazanması Azerbaycan'ın diasporik atılımlar gerçekleştirmesi ile sonuçlanmıştır. Dünyanın mühtelif bölgelerinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin örgütlenmesi, anavatanla olan bağlarının güçlendirilmesi, ilişkilerin en üst düzeye çıkarılması Azerbaycan dış politikasının öncelikleri arasına girmiştir. Azerbaycan devleti ile diasporası arasında köprü görevini ise Diaspora Bakanlığı yürütmektedir.

Azerbaycan'ın kamu diplomasisi faaliyetlerinin bir kısmı “Azerbaycan birçok etnik grubun birarada tolerans ve hoşgörü içinde yaşadığı örnek ülkedir” mesajı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yapılan kamu diplomasisi faaliyetleri ile Azerbaycan kendisini dünyada “çokkültürlülük, tolerans ve hoşgörü açısından dünyaya örnek bir düzen sunan ülke” olarak konumlandırmaya çalışmakta, mevcut çokkültürlülük değerlerini dünyada tanıtmak için çeşitli projeler uygulanmaktadır.

Çokkültürlülük 2000'li yıllardan başlayarak Azerbaycan'da devlet politikası olarak benimsenmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında geliştirilen ortak Türk kimliği vurgusunun diğer etnik grupları dışladığı ve bunun etnik çatışmalara zemin hazırladığı gibi çeşitli tartışma alanları yarattığı ileri sürülünce ülkede yaşayan bütün etnik grupları içine alan “Azerbaycancılık” ideolojisi geliştirilmiş, bu sayede etnik gruplar arasında çıkabilecek tartışmaların önleniği ve Dağlık Karabağ sorununun çözümünde birlikte yaşam formülünün etkili olacağı iddia edilmiştir.

Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezi iç politikanın oluşmasında verdiği hizmetlerin yanı sıra, dış politika ve tanıtım misyonunu da üstlenerek bir takım projeler yürütmektedir. Söz konusu projelerden biri 2008 yılında Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından başlatılan Bakü Süreci'nin bir parçası olan Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu'dur. Forum, UNESCO, BM Uygarlıklar Alyansı, Dünya Turizm Örgütü, Avrupa Konseyi ve İslami Eğitim, Bilim ve Kültür

Organizasyonu ISESCO'nun işbirliğiyle düzenlenmektedir. Bakü süreci kapsamında gerçekleştirilen diğer saygın uluslararası organizasyonlar ise Bakü Uluslararası İnsani Forumu ve Küresel Bakü Forumu'dur.

Azerbaycan kamu diplomasisine en büyük katkıyı yapan kurumların başında kuşkusuz Haydar Aliyev Vakfı gelmektedir. Cumhurbaşkanı merhum Haydar Aliyev'in anısını yaşatmak ve Azerbaycan için olan ideallerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak, geliştirip yaygınlaştırmak amacıyla faaliyet gösteren vakıf, kamu diplomasisi alanında önemli yatırım ve hamleler yapmaktadır. Azerbaycan'ın önemli kamu diplomasisi uygulayıcısı olan vakfın faaliyetleri kapsamlı ve çokyönlüdür, hem ülke içine hem de ülke dışına yöneliktir. Vakıf Gürcistan'da, Rusya'da, Avrupa ve Asya ülkelerinde hümanist içerikli proje ve programlar gerçekleştirmiş, vakfın mali desteğiyle dünya mirası listesine giren anıtların restorasyonu yapılmıştır.

Azerbaycan ile Ermenistan arasında başlangıcı 1988 yılına uzanan Dağlık Karabağ sorununun bir süredir tırmanan ve Ermenistan'ın Temmuz 2020'deki saldırıları ile zirveye ulaşan gerginliğin 27 Eylül 2020'de tam ölçekli bir savaşa dönüşmesiyle yeni bir aşamaya girilmiş, 44 gün süren savaş uluslararası medyadan yüksek düzeyde ilgi görmüştür. Azerbaycan'ın çatışma bölgeleri dışında kalan sivil yerleşim yerlerine Ermeni güçleri tarafından düzenlenen füze saldırılarını, başka bir ifadeyle Ermenistan'ın savaş ihlallerini görmezden gelen uluslararası yayın organları Ermeni işgalindeki Hankendi'nde duyulan çatışma seslerinden hareketle bu kentin sürekli bombalandığı haberini öne çıkartmıştır. Aynı şekilde, Ermenistan'ın işgal altında tuttuğu yerleşim yerlerini yağmalayarak hayalet kent haline getirmesi uluslararası basın tarafından önemsenmemiştir. Söz konusu yayın organlarında Türkiye'nin Azerbaycan'ı çatışma için kışkırttığı ve teşvik ettiği, Türk F-16 savaş uçaklarının Ermenistan uçaklarını düşürdüğü, Türkiye'nin yabancı paralı askerleri Azerbaycan saflarında kullandığı, Türk ordusunun bizzat sahada savaşa müdahil olduğu şeklindeki dezenformasyon girişimleri yoğun bir şekilde işlenmiştir.

Azerbaycan, müzakere yahut ateşkes döneminde olduğu gibi bu zaman aralığında da kamu diplomasisini önemsemiş, zamanın ruhuna uygun ve kısa dönemde sonuç elde etmeye yönelik süreci yürütmüştür. Savaşın ilk günlerinden itibaren enformasyon alanında da harekete geçilmiş, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev uluslararası medya ile yaptığı mülakatlarda 44 gün savaşının nedenleri,

Azerbaycan'ın uluslararası hukuktan doğan haklarını, tutum ve tezlerini, beklenti ve taleplerini uluslararası toplumla paylaşmış, karalama kampanyaları ve iddiaları yanıtlamıştır. Azerbaycan aynı zamanda harp sahası görüntüleri ile elde ettiği başarıları bilgi ortamlarında etkin şekilde göstererek başarılı iletişim operasyonu yürütmüştür.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Araştırma Yöntemi

“Vatan Muharebesi Örneğinde Azerbaycan’ın Kamu Diplomasisi” isimli tez çalışması nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmada 27 Eylül 2020 – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan ve 44 gün süren Vatan Muharebesi sırasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in uluslararası medya ile söyleşileri ve ulusa sesleniş konuşmaları kamu diplomasisi perspektifinden ele alınarak niteliksel içerik analizine tabi tutulmuştur. Verilerin toplanması için döküman incelemesi tekniği kullanılmış, incelenen dökümanlar Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in resmi veb sayfasından (www.prezident.az) elde edilmiştir. Cumhurbaşkanının söyleşileri ve devlet televizyonu AZTV’de (Azerbaycan Televizyonu) yayınlanan ulusa sesleniş konuşmaları resmi veb sayfasında hem video hem de metin formatında arşivleştirilmiştir. Böylece, araştırmanın evrenini Azerbaycan’ın kamu diplomasisi, örneklemine ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in 26 adet söyleşi ve 11 adet ulusa sesleniş konuşmalarının metinleri oluşturmaktadır (Tablo 5.1).

Faaliyet türü	Faaliyet sayısı
Uluslararası medya ile söyleşiler	26
Ulusa sesleniş konuşmaları	11
Toplam	37

Tablo 5.1. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in bilgilendirme faaliyetleri

Literatürde “Nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39) şeklinde tanımlanan nitel araştırmalarda olaylar arasında neden – sonuç ilişkisi kurulmaz. Sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır (Karataş, 2015:64).

Miles ve Huberman’a (1994) göre nitel veri analizi; verilerin toplanması, verilerin azaltılması, verilerin gösterilmesi, sonuç çıkarma ve doğrulama olarak üç aşamalıdır. Toplanan verileri analiz ederken betimsel ve içerik analizi dışında söylem

analizi, doküman analizi gibi teknikler de kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Bu çalışmada döküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Döküman incelemesi, araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasıdır. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir (Karataş, 2015:72).

Çalışmada döküman inceleme tekniği ile toplanan veriler sözel ve yazılı materyal ve resimlere uygulanan, “sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma” (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22) olarak tanımlanan içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Temel amacı, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olan içerik analizinde, öncelik toplanan verilerin kavramsallaştırılması, daha sonra ise ortaya çıkan kavramalara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesidir. Bu düzenleme neticesinde veriyi açıklayan, anlaşılır hale getiren kategoriler meydana çıkmaktadır. Burada temelde yapılan işlem birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Karataş, 2015:74; Yıldırım ve Şimşek, 2008:227).

İçerik analizi sürecinde tümevarımcı analiz, kodlama, kavram ve kategori (Tema) gibi terimler kullanılmaktadır. **Tümevarımcı analiz** kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Başka bir deyişle nitel araştırmalarda tümevarımsal bir yaklaşım söz konusudur. **Kodlama** veriler arasında yer alan anlamlı bölümlere (bir sözcük, cümle, paragraf gibi) araştırmacı tarafından isim verilmesi sürecidir. Kodlama süreci elde edilen verileri bölümlere ayırmayı, incelemeyi, karşılaştırmayı, kavramlaştırmayı ve ilişkilendirmeyi gerektirir. **Kavram** veriler arasında yer alan anlamlı bölümlere (bir sözcük, cümle, paragraf gibi) ve olaylara verilen anlamdır. Kavramlar içerik analizinin temel analiz birimini oluşturur. **Kategori** (Tema) ise içerik analizinde elde edilen kavramların birbirleriyle belirli bir tema altında sınıflandırılmasıdır. Kavramların incelenmesi sonucunda birbirleriyle olan ilişkileri ortaya çıkarılır ve bu ilişkiler daha üst düzey bir tema ile açıklanır. Temalar/kategoriler bir kelime ya da

kelime grubu olabileceği gibi bir ya da birkaç cümleden de oluşabilir. Kategori ya da tema içerik analizinde elde edilen kavramlardan daha soyuttur ve geneldir. Böylece, içerik analizinde elde edilen verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır. (Karataş, 2015:74; Yıldırım ve Şimşek, 2008:228-239).

Strauss ve Corbin (1990) içerik analizinde üç tür kodlama biçiminden bahsetmektedir. Bunlar daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama; verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama; genel bir çerçeve içinde yapılan kodlamadır (Strauss ve Corbin, 1990’dan aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2008: 229-232). Bu tez çalışmasında kullanılacak kategorik tasnif örneklemini oluşturan dökümanların incelenmesiyle elde edilmiş, kodlama verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır.

5.2. Uluslararası Medya ile Söyleşilerin İçerik Analizi

Tez çalışmasının araştırma evrenini oluşturan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in uluslararası media ile 26 adet söyleşisinin 19’u televizyon kanalı, 4’ü haber ajansı, 3’ü gazete ile yapılmıştır. Yayın kuruluşlarından 6’sı Türkiye, 6’sı Rusya, 3’ü Fransa, 2’si ABD, 2’si Birleşik Krallık, 2’si İtalya, 1’i Katar, 1’i Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), 1’i Japonya, 1’i Almanya ve 1’i İspanya merkezlidir. Cumhurbaşkanı mülakatların 13’ünde İngilizce, 7’sinde Rusça, 6’sında Azerbaycan Türkçesinde konuşmuştur. İlham Aliyev Rusya menşeli yayın kuruluşları ve İtalya merkezli Rai 1 televizyon kanalının sorularını Rusça, Türkiye televizyonlarının sorularını ise Azerbaycan Türkçesinde yanıtlamıştır (Tablo 5.2).

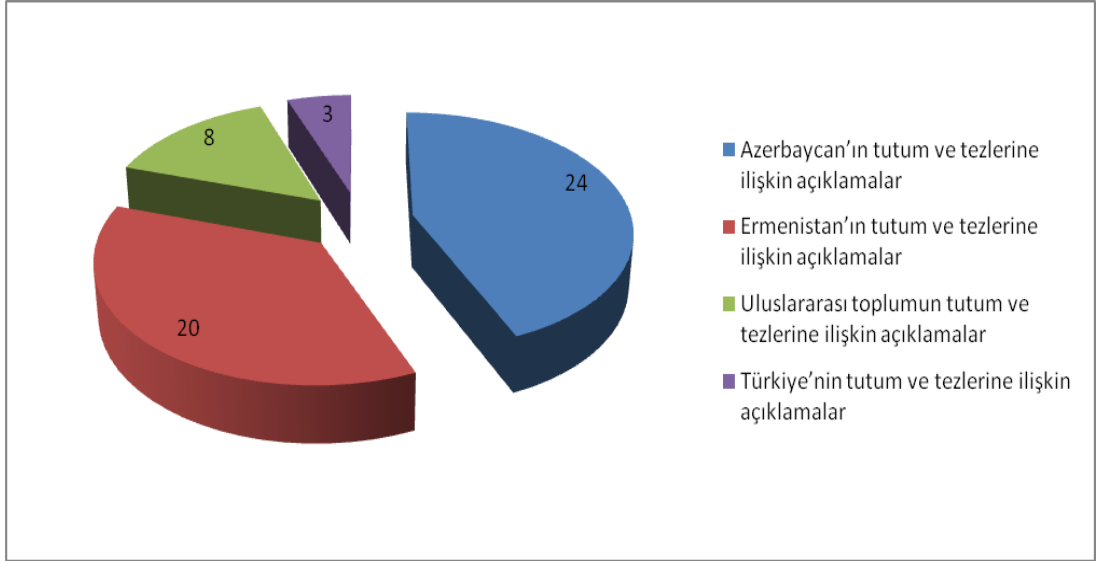
Tarih	Medya	Tür	Ülke	Süre	Dil
29 Eylül 2020	Rossiya 1	Televizyon	Rusya	12.22	Rus
2 Ekim 2020	El Cezire	Televizyon	Katar	24.16	İngilis
4 Ekim 2020	El Arabiya	Televizyon	BAE	26.30	İngilis
5 Ekim 2020	TRT Haber	Televizyon	Türkiye	43.09	Azerbaycan
6 Ekim 2020	Perviy Kanal	Televizyon	Rusya	19.54	Rus
7 Ekim 2020	CNN Türk	Televizyon	Türkiye	42.46	Azerbaycan
7 Ekim 2020	Euronews	Televizyon	Fransa	10.27	İngilis

Tablo 5.2. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Uluslararası medya ile söyleşileri

9 Ekim 2020	CNN International	Televizyon	ABD	23.02	İngilis
9 Ekim 2020	Sky News	Televizyon	Birleşik Krallık	18.21	İngilis
10 Ekim 2020	RBK	Televizyon	Rusya	38.35	Rus
12 Ekim 2020	Haber Global	Televizyon	Türkiye	31.02	Azerbaycan
13 Ekim 2020	Haber Türk	Televizyon	Türkiye	54.40	Azerbaycan
14 Ekim 2020	France 24	Televizyon	Fransa	13.11	İngilis
15 Ekim 2020	RIA Novosti	Haber ajansı	Rusya	18.34	Rus
15 Ekim 2020	NTV	Televizyon	Türkiye	44.27	Azerbaycan
16 Ekim 2020	A Haber	Televizyon	Türkiye	55.38	Azerbaycan
19 Ekim 2020	TASS	Haber ajansı	Rusya	33.14	Rus
21 Ekim 2020	Nikkei	Gazete	Japonya	50.06	İngilis
24 Ekim 2020	Figaro	Gazete	Fransa	31.02	İngilis
25 Ekim 2020	Fox News	Televizyon	ABD	36.18	İngilis
26 Ekim 2020	Rai 1	Televizyon	İtalya	13.44	Rus
28 Ekim 2020	İnterfaks	Haber ajansı	Rusya	1.12.43	Rus
28 Ekim 2020	ARD	Televizyon	Almanya	26.24	İngilis
2 Kasım 2020	La Repubblica	Gazete	İtalya	16.30	İngilis
4 Kasım 2020	EFE	Haber ajansı	İspanya	27.12	İngilis
6 Kasım 2020	BBC News	Televizyon	Birleşik Krallık	48.44	İngilis

Tablo 5.2. (devam) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Uluslararası Medya ile Söyleşileri

Tez çalışmasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in uluslararası medya ile söyleşilerinde önemle üzerinde durduğu, ön plana çıkardığı, sıkça vurguladığı konuların kategorik tasnifi yapılmış, toplamda 4 kategori ve 55 kavram oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanının yanıtları “Azerbaycan’ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar”, “Ermenistan’ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar”, “Uluslararası toplumun tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar” ve “Türkiye’nin tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar” temaları ekseninde değerlendirilmiştir. Birinci kategoriye ilişkin 24, ikinci kategoriye ilişkin 20, üçüncü kategoriye ilişkin 8 ve sonuncu, dördüncü kategoriye ilişkin 3 kavram tespit edilmiştir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in söyleşilerinin kategorik tasnifi

Çalışmada Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in sıklıkla dile getirdiği, üzerine yoğunlaştığı ve vurgu yaptığı konular kullanım miktarına göre analize tabi tutulmuş, kategorik tasnifte Azerbaycan'ın kamu diplomasisi süreciyle ilgili olan, kilit önem taşıyan kelimelerin yer aldığı cümlelere ve hususlara dikkat yetirilmiştir (Tablo 5.3).

Kategoriler	Kavramlar
Azerbaycan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Ermenistan işgal ettiği bölgeleri boşaltmak için taahhütte bulunmalıdır, çekilirse ve bize bir takvim verirse savaşı durdururuz – 55 2. Biz (uluslararası kabul görmüş) topraklarımızı işgalden kurtarıyoruz - 52 3. Biz (uluslararası kabul görmüş) toprak bütünlüğümüzü sağlıyoruz- 35 4. Ermeniler Dağlık Karabağ'da (Azerbaycanlılarla birlikte) yaşamaya devam edecekler, onlar bizim vatandaşlarımızdır, güvenlikleri sağlanacak, bugünkünden daha iyi yaşayacaklar – 34 5. Biz kendimizi, halkımızı ve topraklarımızı savunmak, korumak zorunda idik – 31 6. Bizim 1 milyon mültecimiz var, amacımız onların kendi topraklarına dönmesidir, dönecekler - 29 7. Yabancı paralı asker kullandığımız iddiaları doğru deyil, buna dair bir kanıt yoktur - 25 8. Biz sivillere saldırmıyor, ermeni halkı ile savaşıyoruz – 25 9. Azerbaycan'da binlerce Ermeni yaşıyor – 19 10. Azerbaycan temel ilkelere ve müzakerelerin formatına sadık oldu, her zaman yapıcı tutum sergiledi – 17 11. Biz (uluslararası kabul görmüş) kendi topraklarımızda savaşıyoruz - 15 12. Bizim iyi hazırlanmış, güçlü, modern teçhizatlı ordumuz var - 13 13. 1980'li yılların sonunda Dağlık Karabağ'da 40 bin (25%) Azerbaycanlı yaşamıştır - 13 14. Statüko yoktur, biz onu savaş meydanında değiştirdik, değiştiriyoruz - 12 15. Bizim 100 bin kişilik ordumuz var – 11 16. Birçok ülkede Ermeniler ve Azerbaycanlılar birlikte yaşıyor - 11 17. Biz intikamımızı savaş meydanında alıyoruz (alacağız), yanıtımızı savaş meydanında veriyoruz – 10 18. İşgalden kurtardığımız yerleri yeniden inşa edeceğiz – 10 19. (Dağlık) Karabağ Azerbaycan toprağıdır, Azerbaycan'ın ayrılmaz parçasıdır – 9 20. Biz Bakü'nün merkezindeki Ermeni kilisesini koruyoruz – 8 21. Bizim Ermenistan arazisinde askeri hedefimiz bulunmamaktadır - 8 22. Azerbaycan'ın çok büyük bir seferberlik rezervi bulunuyor - 7 23. BMGK kararlarını kendimiz icra ediyoruz - 7 24. Dağlık Karabağ'da yaşayan herkes (ermeniler ve oraya dönecek olan azerbaycanlılar) barış (ve liyakat) içinde yaşamaya devam edecek – 5

Tablo 5.3. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşilerinde kullanılan ifadeler (temalara göre ayrım)

Ermenistan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Ermenistan bize saldırmıştır (Saldırısı Ermenistan başlatmıştır) - 71 2. Ermenistan sivillere saldırmıştır, bizim sivil kayıplarımız var - 49 3. Ateşkesi Ermenistan ihlal etmiştir - 42 4. Ermenistan müzakere sürecini bilinçli olarak bozmuş, anlamsızlaştırmıştır - 42 5. Şehirlerimiz yok edilmiş, tarihi ve dini mirasımız tahrip edilmiş, yerleşim birimlerimizin adları değiştirilmiştir - 31 6. Ermenistan provokasyon yapmıştır - 29 7. Ermeniler Azerbaycanlıları kovmuş, etnik temizlik yapmıştır - 23 8. Ermenistan üçüncü tarafı savaşa çekmeye çalışıyor - 22 9. Ermenistan yalan söylüyor, yalan haber yayıyor - 17 10. Ermenistan Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir, işgal altında tutmaya devam ediyor - 16 11. Ermenistan 20 yıllık müzakere sürecinin formatını değiştirmeye çalışmıştır - 12 12. Ermenistan bize hakaret etmiştir - 12 13. Ermenistan savaş suçu işliyor - 11 14. Ermeniler bu topraklara 200 yıl önce yerleştirilmiştir - 10 15. Ermenistan BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamadı - 10 16. Ermenistan'ın 2 eski devlet başkanı ile müzakerelerde ilerleyişe müvaffak olmuştur - 9 17. Ermenistan'ın hedefi yeni savaş başlatmak, yeni topraklar işgal etmek olmuştur - 9 18. Ermenistan'da ana muhalefet partisinin lideri tutuklandı - 8 19. Ermeni tarafı statükoyu korumak istiyor - 7 20. Ermenistan savunma bakanı "yeni topraklar kazanmak için yeni savaş" çağrısında bulunmuştur - 5
Uluslararası toplumun tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Minsk Grubu sorunun çözümü için arabuluculuk yapmak amacıyla 28 yıldır faaliyet gösteriyor ve her hangi sonuç yoktur - 19 2. BMGK kararlarının uygulanması için arabulucular tarafından Ermenistan'a ısrar ve baskı yapılmamış, yaptırım uygulanmamıştır - 17 3. Minsk Grubu eşbaşkanları tarafsız olmalıdır - 15 4. BMGK 1993'te işgale derhal, tam ve koşulsuz son verilmesi gerektiği yönündeki 4 karar kabul etmiş, fakat bu kararlar kağıt üzerinde kalmıştır - 14 5. Uluslararası toplum bizim toprak bütünlüğümüzü tanıyor - 10 6. Minsk Grubu eş başkanları statükonun kabul edilemez olduğunu defalarca açıkladı - 9 7. Rusya ile iyi ilişkilerimiz var, tarafsız ve sorumlu davranıyor - 5 8. Uluslararası hukuk normları ve uluslararası kuruluşların kararları açısından çok geniş bir desteğimiz var - 2

Tablo 5.3. (devam) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşilerinde kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)

Türkiye'nin tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Türkiye çatışmada taraf değil, buna dair herhangi bir kanıt yoktur -22 2. Türkiye bize siyasi ve manevi destek veriyor - 17 3. Türkiye bölgede istikrar sağlayan bir rol üstlenmiştir - 4
--	--

Tablo 5.3. (devam) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşilerinde kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)

Çalışmanın bu kısmında Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın Ermenistan'ın işgalci politikasının resmi ve açık şekilde itirafı olan “Karabağ Ermenistan'dır, nokta” açıklamasına ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in bu sert söyleme verdiği “Karabağ Azerbaycan'dır, ünlem” yanıtına ayrı bir parantez açmak yerinde olacaktır. 5 Ağustos 2019'da Dağlık Karabağ'ın işgal altında bulunan idari merkezi Hankendi şehrinde Pan-Ermeni spor oyunlarına katılan Paşinyan, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'da çözümün diplomasi yoluyla sağlanabileceğine dair inancını büyük ölçüde zedeleyen “Dağlık Karabağ Ermenistan'dır (nokta)” beyanı ile işgalin sürdürüleceğini ve hiçbir müzakerenin bu durumu değiştiremeyeceğini de bir nevi ilan etmiş oldu. Paşinyan'a kadar Ermenistan yöneticileri ve resmi kaynakları Azerbaycan'a karşı toprak iddialarının olmadığını, sorunun ve çatışmanın taraflarının Azerbaycan ve Dağlık Karabağ olduğunu, Dağlık Karabağ Ermenilerinin kendi kaderlerini tayin hakkına dayanarak bağımsızlık ilan ettiklerini öne sürüyorlardı. Uluslararası medyaya yanıtlarında Paşinyan'ın müzakere sürecinin ve ateşkesin bittiği anlamına gelen “Karabağ, Ermenistan'dır” açıklamasına 31 kez gönderme yapan İlham Aliyev, kendisinin bu beyana 2019 yılında Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen Valday Uluslararası Düşünce ve Tartışma Kulübü'nün (Valdai Discussion Club) 16. yıllık toplantısının genel oturumunda verdiği “Karabağ Azerbaycan'dır” (ünlem) karşılığını ise sadece 1 kez kullanmıştır. 4 Ekim 2020'de Dubai merkezli El Arabiya televizyonuna

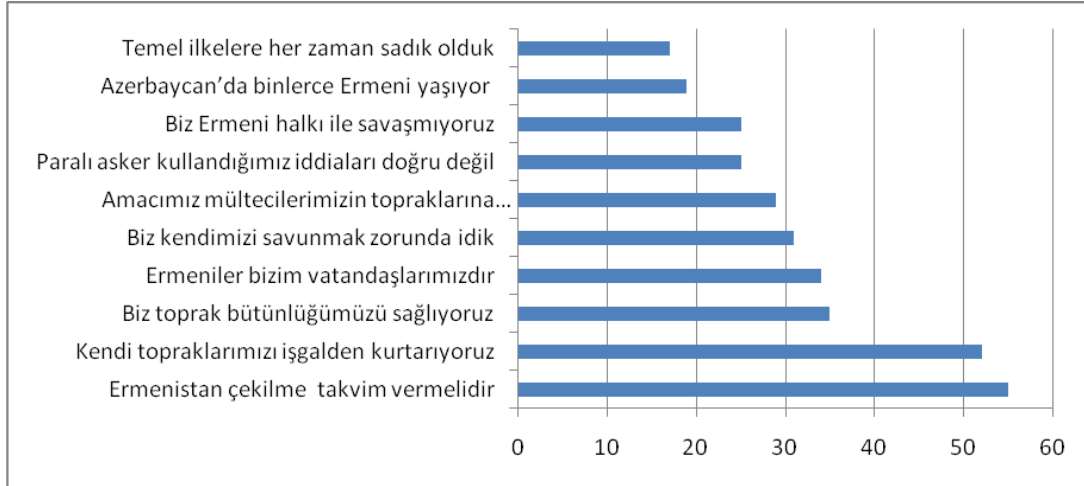
“O, müzakere sürecini bozuyor. Bu yüzden düşünüyorum ki, müzakere masasına dönülmesi için Ermenistan Başbakanı “Karabağ Ermenistan değildir” demelidir, çünkü “Karabağ Ermenistan'dır” sözü yalandır, “Karabağ Azerbaycan'dır”. O, bu toprakların sahibi olan bize onların geri verilmesini sağlayan, yirmi yıl boyunca üzerinde çalışılarak hazırlanan temel ilkelere bağlı olduğunu açıklamalıdır” (<https://president.az/articles/41712>, 21.07.2022)

şeklinde konuşan Cumhurbaşkanı, ateşkes koşulu olarak “Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'dan çekilmek için bir takvim belirlemesi”ni şart koşmuş, aksi halde

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü güç kullanarak ve savaşarak sağlayacağını bildirmiştir. İlham Aliyev bu şartı daha sonra da sıklıkla dile getirmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da belirtileceği üzere, söyleşilerden farklı olarak ulusa sesleniş konuşmalarının tümü hareketin simge sloganı haline gelen “Karabağ Azerbaycan'dır” sözleri ile bitmiştir.

Kategorik tasnife dönecek olursak, Tablo 5.3'te görüldüğü gibi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası yayın kuruluşları ile söyleşilerinde Azerbaycan'ın tutum ve tezlerine, uluslararası hukuktan doğan hakkını kullanmasına, savaşın bitirilmesine ilişkin talep ve şartlarına vurgu ön plandadır. Ermenistan'ın tutum ve tezlerine vurgu daha sonra gelmektedir. Uluslararası toplumun tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar nispeten daha az dile getirilmiştir. İlham Aliyev uluslararası yayın organlarının “Türk ordusunun savaşa müdahil olduğu”, “Türkiye'nin yabancı paralı askerleri Azerbaycan saflarında kullandığı”, “Türk F-16 savaş uçaklarının Ermenistan uçaklarını düşürdüğü” gibi iddia ve sorularını da cevaplandırmıştır.

Cumhurbaşkanının Azerbaycan'ın tutum ve tezleri ile ilgili üzerinde durduğu ilk beş konu sırasıyla Ermenistan'ın işgal ettiği bölgeleri boşaltmak için taahhütte bulunması ve çekilme takvimi vermesi durumunda savaşın durdurulacağı; Azerbaycan'ın uluslararası kabul görmüş öz topraklarını işgalden kurtardığı; Azerbaycan'ın amacının uluslararası kabul görmüş toprak bütünlüğünün sağlanması; Ermenilerin Dağlık Karabağ'da Azerbaycanlılarla birlikte yaşamaya devam edecekleri; Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını kullanarak kendini savunmak zorunda kalmasıdır (Şekil 5.2).

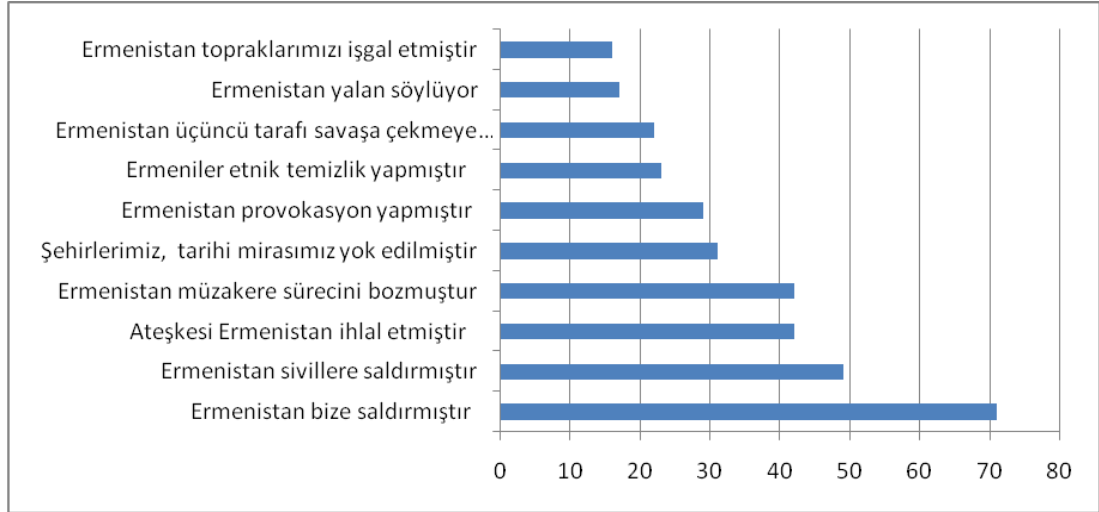

Şekil 5.2. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Azerbaycan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Örnek verecek olursak, 2 Ekim 2020 tarihinde Azerbaycan ordusunun topraklarını işgalden kurtarmak için başlattığı taarruzu Katar merkezli global haber kanalı El Cezire'ye değerlendiren Cumhurbaşkanı Dağlık Karabağ sorununun çözümsüz bırakılmasının nedenleri, Ermenistan'ın provokatif davranışları ve Azerbaycan'a yönelik kışkırtıcı tavırları üzerinde durarak "Biz, "durun, çalışacağız, müzakere yürüteceğiz, yardım edeceğiz" gibi beyanları dinleyecek durumda değiliz. Bunları defalarca duyduk. 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok. Sorun şimdi çözülmelidir" (<https://president.az/articles/41429>, 21.07.2022) diye konuşmuş, taaruzun durması için daha sonraki söyleşilerinde de sıklıkla vurgu yapacağı ve çekilmeye dair takvimi de ekleyeceği şartını şöyle açıklamıştır:

"Benim talebim uluslararası hukuka tamamen uygundur, çünkü tüm dünya Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyor ve sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti dünyadaki hiçbir ülke tarafından tanınmıyor. Söylediklerim neredeyse BM Güvenlik Konseyi kararlarının metnidir. Onlar bizim topraklarımızı terk etmeliler ve ancak o zaman savaş duracak ve çatışma sona erecek" (<https://president.az/articles/41429>, 21.07.2022).

Ermenistan'ın tutum ve davranışlarına ilişkin vurgu yapılan ilk beş konu ise saldırıyı Ermenistan'ın başlattığı; Ermenistan'ın sivillere saldırdığı; ateşkesin Ermenistan tarafından ihlal edildiği; Ermenistan'ın müzakere sürecini bilinçli olarak bozduğu ve anlamsızlaştırdığı; işgal döneminde Azerbaycan'a ait şehirlerin, yerleşim alanlarının yok edildiği, tarihi ve dini mirasın tahrip edildiği, Azerbaycan'ın yerleşim birimlerinin adlarının değiştirilmiş olduğudur (Şekil 5.3).

Şekil 5.3. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in Ermenistan’ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Örneğin, 29 Eylül 2020’de Rus devlet televizyonu “Rossiya 1” kanalının “60 Dakika” programına “Cephe hattında durum gergindir. 27 Eylül sabahı Ermenilerin başlattığı askeri provokasyon sonucunda Azerbaycan’ın sivil yerleşim birimleri ve askeri mevzilerimiz ağır top ateşine maruz kaldı. Bu saldırı sonucunda 2’si çocuk 11 sivil hayatını kaybetti, askeri kayıplarımız da var” (<https://president.az/az/articles/view/41172>, 21.07.2022) şeklinde konuşan Cumhurbaşkanı Ermenistan’ın kabul edilemez taleplerinden dolayı müzakerelerin şu anda mümkün olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“AGİT Minsk Grubu’nun geliştirdiği ilkelerin özü, eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi etrafındaki toprakların Azerbaycan’a devredilmesi üzerine kuruludur, fakat Ermenistan başbakanı Karabağ Ermenistan’dır diyor ve müzakereleri Dağlık Karabağ’ın kukla rejimi ile yürütmemiz gerektiğini söylüyor. Böylece, müzakerelerin 20 yıldır var olan formatıni değiştirmeye çalışıyor. Demek ki, müzakere sürecini bilerek bozuyor ve kabul edilemez talepler ileri sürüyor” (<https://president.az/az/articles/view/41172>, 21.07.2022).

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev uluslararası toplum ve kuruluşların tutum ve tezlerine ilişkin olarak ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından 1993’te işgale derhal, tam ve koşulsuz son verilmesi gerektiği yönündeki 4 karar kabul edilmiş olmasına rağmen söz konusu kararların kağıt üzerinde kaldığı; BMGK kararlarının uygulanması için arabulucular tarafından Ermenistan’a ısrar ve baskı yapılmadığı, yaptırım uygulanmadığı; Minsk Grubu’nun sorunun çözümü için arabuluculuk yapmak amacıyla 28 yıldır faaliyet gösterdiği ve her hangi sonuç elde

edilemediği konularını ön plana çıkarmıştır. İlham Aliyev yanıtlarında Minsk Grubu eş başkanlarının tarafsızlıklarını korumaları gerektiğine de ağırlıklı olarak vurgu yapmış ve uluslararası toplumun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını belirtmiştir (Şekil 5.4).

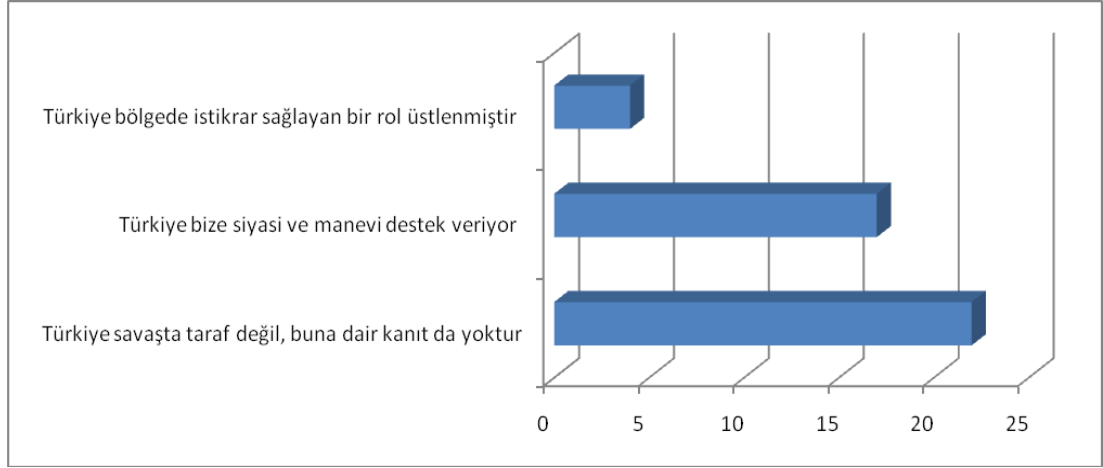

Şekil 5.4. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası toplumun tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Örneğin, 7 Ekim 2020 tarihinde CNN Türk televizyonuna yaptığı açıklamada ateşkes çağrılarını değerlendiren Cumhurbaşkanı aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Bu çağrıların sadece ateşkes çağrıları olmaması gerektiğini düşünüyorum. İşgalci Ermenistan'a yaptırım uygulanması gerektiğini defalarca söyledik. Yaptırımlar zamanında uygulanmış olsaydı, belki de bu sorun uzun zaman önce çözüldü. Ermenistan'a sözle değil, fiilen çok ciddi baskı yapılmalıydı. Ama ne yazık ki, olmadı. Bu sebeple süreç 30 yıl sürmüştür. 30 yıldır sonuç vermeyen müzakereler artık anlamını yitiriyor” (<https://president.az/articles/42038>, 21.07.2022).

Cumhurbaşkanının yanıtlarında Türkiye'nin tutumu ile bağlı sıklıkla değinilen üç esas konu olduğu görülüyor. Bunlar Türkiye'nin çatışmada taraf olmadığı ve buna dair herhangi bir kanıtın olmadığı; Türkiye'nin Azerbaycan'a siyasi ve manevi destek verdiği; Türkiye'nin bölgede istikrar sağlayan bir rol üstlendiğidir. Açıklamalarda Türkiye'nin Azerbaycan ile olan tarihsel ve kültürel bağlarına vurgu yapılmakta, Türkiye sorunun tarafları olan ülkelerle sınır komşusu olması nedeniyle de bölgenin önemli bir aktörü olarak görülmektedir (Şekil 5.5).

Şekil 5.5. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Türkiye'nin tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev söyleşilerinde Türkiye'ye özel bir önem atfetmiş, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tarihi ve kültürel bağlardan bir övünç kaynağı olarak bahsederek, Türkiye'ye ve Türk halkına verdiği destek nedeniyle minnetdarlığını ifade etmiştir. Örnekle açıklayacak olursak, 7 Ekim 2020'de Fransa'nın "Euronews" televizyonuna konuşan İlham Aliyev, Türkiye'nin bölgeye güçlü şekilde nüfuz ettiği, askeri destek verdiği yönündeki soruya şu yanıtı vermiştir:

"Bu tamamen yanlış bir bilgi. Türkiye bizim güçlü bir müttefikimiz, ortağımız ve kardeş ülkemiz. Tabii ki, Türkiye'nin açıklamaları kendi pozisyonunu yansıtıyor ve biz bu desteğe göre Türkiye hükümetine, Türkiye Cumhurbaşkanı'na ve Türk halkına minnetdarız. Fakat Türkiye bu çatışmaya hiçbir yönüyle müdahil değildir. Ermenistan medyada bu tür yalan haberler yayarak Azerbaycan ordusunun kapasitesini küçük göstermek istiyor. Biz kendimiz savaşıyoruz. Evet Türkiye'den silah satın alıyoruz ancak bizim tek silah satın aldığımız ana tedarikçimiz Türkiye değil ve bunu muhtemelen herkes biliyor. Bizim Türkiye'den, aralarında SİHA'ların da olduğu modern silah satın almamız kimse için bir sorun teşkil etmemelidir" (<https://president.az/articles/42101>, 21.07.2022).

Başka bir örnek verecek olursak, 10 Ekim 2020'de Rus RBK televizyon kanalının gündeme ilişkin sorularını yanıtlayan İlham Aliyev aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

"Türkiye dünyada ve bölgede istikrar sağlayıcı bir rol oynuyor. Türk hükümetinin, bizzat Cumhurbaşkanı'nın ve diğer yetkililerin gerginlik sırasındaki aktif ve çok net pozisyonu aslında üçüncü ülkelerin çatışmaya müdahale etmesini engelledi. Bu nedenle Türkiye'nin rolünün sadece olumlu olduğunu ve çatışmanın çözümü de dahil olmak üzere bölgemizde daha büyük

bir rol oynaması gerektiğini düşünüyorum” (<https://president.az/articles/42449>, 21.07.2022).

Yahut 5 Ekim 2020’de Türkiye’nin TRT Haber televizyonuna mülakat veren Cumhurbaşkanı Türkiye’de Azerbaycan’a destek gösterileri ile ilgili soruyu yanıtlarken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Biz gurur duyuyoruz. Bu, doğaldır. Bizim kardeşliğimiz ebedidir. Bizim kardeşliğimiz tüm zorluklara göğüs germiştir. Türkiye-Azerbaycan ilişkileri dünya ülkeleri için örnek teşkil ediyor. Bu konuya ilişkin fikirlerimi defalarca ifade ettim. Sevgili kardeşim, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yaptığım ortak basın toplantılarında defalarca söyledim, bugün dünyada Türkiye ve Azerbaycan kadar birbirine yakın başka bir ülke yoktur ve bu sadece sözden ibaret değil. Bunlar kalpten gelen duygulardır. Birliğimiz tarihimize, ortak etnik köklerimize, dilimize, dinimize, kardeşliğimize dayanmaktadır” (<https://president.az/articles/41763>, 21.07.2022).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev çeşitli ülkelerin devlet ve özel televizyonları, gazete ve haber ajanslarının Azerbaycan’da Suriye’den getirtilen paralı askerlerin, özellikle cihatçıların olduğuna, savaşa Türk Silahlı Kuvvetlerinin de katıldığına dair iddialarını “Bizim iyi hazırlanmış, güçlü, modern teçhizatlı ordumuz var”, “Bizim 100 bin kişilik ordumuz var”, “Azerbaycan’ın çok büyük bir seferberlik rezervi bulunuyor” gibi sık sık tekrarladığı argümanlarla yanıtlayarak, söz konusu iddiaları reddetmiş, onları ortaya atanları ise ağır şekilde eleştirerek iddiaları durumu farklı mecralara çekme girişimi olarak nitelendirmiştir.

Burada İlham Aliyev’in yanıtlarında ön plana çıkan “Biz sivillere saldırmıyor, ermeni halkı ile savaşıyoruz”, “Birçok ülkede Ermeniler ve Azerbaycanlılar birlikte yaşıyor”, “Azerbaycan’da binlerce Ermeni yaşıyor”, “Biz Bakü’nün merkezindeki ermeni kilisesini koruyoruz”, “Bizim Ermenistan arazisinde askeri hedefimiz bulunmamaktadır”, “Ermeniler bizim vatandaşlarımızdır, Dağlık Karabağ’da yaşayan herkes, Ermeniler ve oraya dönecek olan Azerbaycanlılar barış ve liyakat içinde yaşamaya devam edecekler” gibi açıklamalarına da dikkat çekmek gerekir. Üzerinde yoğunlukla durulan söz konusu açıklamalar, yaşanan tüm acılara rağmen Azerbaycan’ın bölgede yeni bir sayfa açmak ve barış hikayesi yazmak isteğine işaret etmektedir. 14 Ekim 2020’de Fransız devlet televizyonu, uluslararası haber kanalı France 24’e verdiği söyleşide “Sanırım Bakü’nün merkezindeki restorasyonu tarafımızca yapılan Ermeni kilisesini gördünüz. Biz bu kiliseyi Ermeni halkının mirası olarak koruyoruz. Biz bu kilisede 5 binden fazla Ermeni dilinde eski

kitab tutuyoruz” (<https://president.az/articles/43037>, 21.07.2022) ifadelerini kullanan, Ermenilerin Ağdam, Fuzuli ve Şuşa’daki camiileri tahrip ettiklerini, içinde domuz besleyerek, yalnız Azerbaycan halkının değil, bütün Müslümanların duygularına hakaret ettiklerini bildiren Cumhurbaşkanı, 7 Ekim 2020 tarihinde Türkiye’nin CNN Türk televizyonuna

“Azerbaycan hiçbir zaman sivil halka karşı savaş açmamıştır. Bu günlerde zaten Ermeni halkıyla hiçbir sorunumuz olmadığını söyledim. Azerbaycan’da binlerce Ermeni yaşıyor ve onlar bizim vatandaşımızdır. Aynı zamanda bugün Dağlık Karabağ’da yaşayan Ermeniler de bizim vatandaşımızdır” (<https://president.az/articles/42038>, 21.07.2022);

“Azerbaycan’da birçok millet bir arada aile gibi yaşıyor ve Azerbaycan dünya genelinde çokkültürlü ülke gibi tanınıyor. Bu, Birleşmiş Milletler ve insani yardım alanında çalışan diğer uluslararası kuruluşlar tarafından belirtilmiştir. Azerbaycan hoşgörünün, milli ve dini hoşgörünün ülkesidir. Bugün ülkemizde binlerce Ermeni yaşıyor, onlar bizim vatandaşımızdır. Diğer milletler kadar normal yaşıyorlar. Elbette bu savaş ve çatışmanın sona ermesinden sonra eminim ki, bugün Dağlık Karabağ’da yaşayan Ermeniler de bizimle birlikte yaşayacaklar. Azerbaycan çokmilletli bir ülkedir, tarihsel olarak böyle olmuştur. Düşünüyorum ki, bu bizim büyük üstünlüğümüzdür” (<https://president.az/articles/42038>, 21.07.2022)

şeklinde konuşmuş ve Azerbaycan’ın konuya ilişkin politika ve yaklaşımını birçok kez tekrarlamıştır. Bu bağlamda 13 Ekim 2020’de Türkiye’nin Haber Türk televizyonuna ve 21 Ekim 2020 Japonya merkezli Nikkei gazetesine verdiği mülakatta yapmış olduğu açıklamalar da dikkat çekicidir:

“Ben aynı zamanda Karabağ’da yaşayan Ermenilere de sesleniyorum. Bilsinler ki, Azerbaycan halkı onların düşmanı değil. Azerbaycan halkı da kendi ata-baba topraklarında yaşamak istiyor. Buna Azerbaycan halkının da hakkı var. Onlar da, biz de yaşayalım. Ama bizi kovup kendilerinin yaşamaları hakkaniyetli değil. Biz buna hiçbir zaman razı olamayız” (<https://president.az/articles/42869>, 21.07.2022);

“Dağlık Karabağ’daki Ermeniler, Azerbaycan vatandaşı olarak güvenliklerinin sağlanacağından emin olabilirler. Dağlık Karabağ’daki kriminal cuntanın ortadan kaldırılmasından sonra onlar daha iyi yaşayacaklar. Onlar liyakat içinde yaşayacaklar, barış içinde yaşayacaklar ve ülkemizdeki diğer insanlara yaptığımız gibi, onlara tüm sosyal ve ekonomik faydaları sağlayacağız” (<https://president.az/az/articles/view/43836>, 21.07.2022).

“Ermenistan provokasyon yapmıştır”, “Ermeniler Azerbaycanlıları kovmuş, etnik temizlik yapmıştır”, “Ermenistan Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir, işgal altında tutmaya devam ediyor”, “Ermenistan 20 yıllık müzakere sürecinin formatını değiştirmeye çalışmıştır”, “Ermenistan bize hakaret etmiştir”, “Ermenistan savaş

suçu işliyor”, “Ermenistan BM Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamadı”, “Ermenistan’ın hedefi yeni savaş başlatmak, yeni topraklar işgal etmek olmuştur”, “Ermeni tarafı statükoyu korumak istiyor”, “Ermenistan savunma bakanı yeni topraklar kazanmak için yeni savaş çağrısında bulunmuştur” gibi sıklıkla üzerinde durduğu ifadelerle Cumhurbaşkanı Azerbaycan’ın yaklaşık 30 yıl işgal altında kalan topraklarını müzakere yoluyla değil, savaşla kurtarmasının, 27 Eylül 2020’de başlattığı ve bir süre sonra Vatan Muharebesine evrilen karşı saldırı operasyonunun sorumlusu olarak Ermenistan’ı göstermektedir. “Bizim 1 milyon mültecimiz var, amacımız onların kendi topraklarına dönmesidir”, “Azerbaycan temel ilkelere ve müzakerelerin formatına sadık oldu, her zaman yapıcı tutum sergiledi”, “Biz (uluslararası kabul görmüş) kendi topraklarımızda savaşıyoruz”, “Biz intikamımızı savaş meydanında alıyoruz”, “BMGK kararlarını kendimiz icra ediyoruz” açıklamaları ile Azerbaycan’ın haklı bir mücadele veren taraf olduğunu, kendi öz topraklarını işgalden kurtarmak için savaştığını vurgulamış, sorunun barışçıl yolla çözümü için 30 yıl beklediğini, bu süre zarfında uluslararası alanda büyük bir mücadele verildiğini fakat artık bekleyecek vakit olmadığını bildirmiş, “Sorun şimdi çözülmelidir” diye konuşmuştur.

Cumhurbaşkanı “Ermeniler bu topraklara 200 yıl önce yerleştirilmiştir”, “1980’li yılların sonunda Dağlık Karabağ’da 40 bin (25%) Azerbaycanlı yaşamıştır”, “Karabağ Azerbaycan toprağıdır, Azerbaycan’ın ayrılmaz parçasıdır” açıklamaları ile Karabağ’ın tarihi, sorunun tarihi kökleri ve nedenleri, çatışmanın sonuçları, Azerbaycan’ın maddi ve manevi kayıplarını uluslararası toplum ve dünya kamuoyuna detaylı şekilde anlatma imkanını en iyi şekilde değerlendirmiş, “Ermenistan üçüncü tarafları savaşa çekmeye çalışıyor”, “Ermenistan yalan söylüyor, yalan haber yayıyor” ifadeleri ile ise Ermenistan’ın dezenformasyon kampanyası yürüttüğüne vurgu yapmıştır.

İlham Aliyev’in “İşgalden kurtardığımız yerleri yeniden inşa edeceğiz” beyanı Karabağ’ın Azerbaycan için büyük manevi değer taşıdığına ve bölge için imar, inşaat ve restorasyon planı hazırlandığına işaret etmektedir. Nitekim, Karabağ’ın yeniden inşası zafer sonrasında iç gündemin en çok konuşulan başlıklarından biri olmuş, kısa süre zarfında yerlerinden edilmiş Azerbaycanlıların işgalden kurtarılmış topraklara dönme süreci olan “Büyük Dönüş” için çalışmalara başlanmıştır. İşgalden kurtarılan

bölgelerin hızlı bir şekilde yeniden inşa edilmesi Azerbaycan için sembolik açıdan da önemlidir.

“Statüko yoktur, biz onu savaş meydanında değiştirdik” ifadeleri ile de Cumhurbaşkanı Azerbaycan’ın bölgede askeri üstünlüğü ile oluşturduğu yeni gerçekliğin herkes tarafından kabul edilmesi çağrısında bulunmaktadır. Örneğin, 12 Ekim 2020 tarihinde Türkiye merkezli Haber Global’e konuşan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev işgalden kurtarılmış bölgeleri kastederek, “Biz orada sadece evler inşa etmeyeceğiz, biz orada şehirler kuracağız, oraya hayatı geri getireceğiz. Yıkılan tüm yerleri yeniden inşa edeceğiz” (<https://president.az/articles/42723>, 21.07.2022) açıklamasını yapmış, 15 Ekim 2020’de yine Türkiye merkezli NTV televizyon kanalına ise şöyle konuşmuştur:

“Füzuli şehri artık gözümüzün önündedir. Orada tek bir sağlam bina bulmak imkansız. Yani bu vahşeti onlar işlediler. Ama yerlerinden edilmiş insanlarımız bu şehirleri ve köyleri eski haline getireceğimizi biliyorlar. Evler inşa edeceğiz. Onlar oraya dönecekler ve ata-baba topraklarında barış ve huzur içinde yaşayacaklar” (<https://president.az/articles/43149>, 21.07.2022).

Belirtmek yerinde olacaktır ki, 1991 yılında bağımsızlığını yeniden tesis eden Azerbaycan’ın dış politikasının karşı karşıya olduğu başlıca konulardan biri öncelikle ülkeyi tanıtmak ve dünya devletleriyle ilişkiler kurmaktır. Aşikardır ki, burada öncelikli amaç Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözüme kavuşturulması olmuştur. Fakat bağımsızlığın ilk yıllarında ülkeyi tanıtmadan, uluslararası toplumun itibar ve güvenini kazanmadan sorunun bu istikamette çözümü olanaksız görünüyordu. Bu sebeple bir yandan müzakereler yürütülürken diğer yandan süreç dış politikanın vazgeçilmez unsurlarından birisi olan kamu diplomasisi uygulamaları, teknik ve yöntemleri ile desteklenmiş, ülkenin sahip olduğu ince güç potansiyeli harekete geçirilmiştir.

Dış politikada atılan önemli adımlardan biri de BM, AGİT gibi uluslararası kuruluşlara üye olunması yolu ile Dağlık Karabağ sorununun bu platformlara taşınması ve müzakere edilmesi, önemli kararların alınması, bildirgelerin imzalanması olmuştur. Fakat ilerleyen dönemde söz konusu kararların uygulanması için ilkeli duruş sergilenmemesi ve Ermenistan’a işgal ettiği topraklardan çekilmesi için baskı ve yaptırım yapılmaması statükonun korunmasına ve Ermenistan’ın çıkarlarına hizmet etmiştir. 30 yıl boyunca diplomasi ve müzakere seçeneğine,

sorunun uluslararası hukuk ve ilkeleri çerçevesinde çözümüne üstünlük veren Azerbaycan, Ermenistan'ın artan ve sürekli hale gelen provokasyon ve saldırıları üzerine uluslararası platformların dışladığı savaş seçeneğine baş vurmak durumunda kalmış, fakat diplomasi kapısını da açık tutmuştur. Tıpkı müzakere masasında olduğu gibi 44 günlük savaş boyunca da Azerbaycan'ın tutumu esasen ermeni askerlerinin işgal altındaki topraklardan tamamen çekilmesini öngören takvimin verilmesi talebi etrafında şekillenmiş, 10 Kasım 2020'de Ermenistan'ın iyi niyetle değil mecburen imzaladığı ve Azerbaycan'ın çıkarlarını büyük ölçüde karşılayan ateşkes anlaşmasında bu talebin karşılanmasıyla çatışmalar durmuş, statüko olgusu sona ermiş, Azerbaycan savaşı galip olarak tamamlamıştır.

27 Eylül'de başlayarak 44 gün süren, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarma operasyonu olan ve Azerbaycan ordusunun üstün başarısı ile sonuçlanan Vatan Muharebesi Azerbaycan dış politikası açısından 2020 yılının kuşkusuz en önemli olayıdır. Kamu diplomasisi açısından ise “donmuş ihtilaf” olarak adlandırılan Dağlık Karabağ sorununu yeniden dünyaya hatırlatmış, 30 yıl öncesine kıyasla askeri, siyasi, ekonomik ve diplomatik olarak bu kez daha güçlü ve daha hazırlıklı olan Azerbaycan'ın kendini uluslararası topluma anlatması, sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde ve uluslararası belgeler etrafında tartışılması için yeni zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda bütün olarak bakıldığında Cumhurbaşkanının yanıtlarının içeriğinin ve sıklıkla vurgu yaparak öne çıkardığı argüman ve hususların Azerbaycan dış politikasının ve dolayısıyla kamu diplomasisinin öncelikleri ile örtüşüğünü ve onları yansıttığını söylemek mümkündür.

5.3. Ulusa Sesleniş Konuşmalarının İçerik Analizi

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in araştırma kapsamına dahil edilen ulusa sesleniş konuşmalarının sayısı 11'dir. Halka hitaplar adeta Vatan Muharebesi'nin kısa kronolojisidir. Cumhurbaşkanı ulusa sesleniş konuşmalarından birincisini 27 Eylül 2020 tarihinde yapmıştır. Bu tarihte Ermenistan ordusunun Azerbaycan'ın sivil yerleşim birimlerine ateş açması üzerine başlatılan karşı saldırı operasyonu bir süre sonra Vatan Muharebesi'ne evrilmiş ve 44 gün sürmüştür. Takip eden 6 konuşma kent merkezleri ile büyük kasabaların işgalden kurtarıldığı günlerde – 4 Ekim 2020 (Cebrail kent merkezi), 9 Ekim 2020 (Hadrut kasabası), 17 Ekim 2020 (Fuzuli kent merkezi), 20 Ekim 2020 (Zengilan kent merkezi), 26 Ekim 2020

(Gubadlı kent merkezi), 8 Kasım 2020 (Şuşa kenti) tarihlerinde yapılmıştır. Cebail, Fuzuli, Zengilan ve Gubadlı eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin (DKÖB) çevresindeki rayonlardır. Hadrut kasabasının önemi söz konusu eski özerk bölgenin sınırları içinde olmasıdır. Eski DKÖB sınırları içinde bulunan, Karabağ'ın sembol şehri, bölgenin Hankendi'den önceki idari merkezi, Azerbaycan'ın büyük tarihsel ve simgesel önem atfettiği Şuşa kentinin işgalden kurtarılması savaşın kaderini belirlemiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında bölgede tüm askeri operasyonların tamamen durdurulmasına ilişkin üçlü mutabakatın imzalanmasının hemen ardından halka sekizinci kez seslenmiştir. Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören 9 maddelik yol haritasını içeren bildiride Ermenistan 15 Kasım 2020'de Kelbecer, 20 Kasım 2020'de Ağdam ve 1 Aralık 2020'de Laçın rayonlarını iade etmeyi taahhüt etmiş, fakat Kelbecer'in Azerbaycan'a geri verilmesinin süresi 10 gün uzatılmıştır. Mutabakat gereği Azerbaycan ordusu 20 Kasım 2020 tarihinde Ağdam'a, 25 Kasım 2020 tarihinde Kelbecer'e dahil olmuş, 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın rayonu Azerbaycan'a iade edilmiştir. Ermenistan güçlerinin Ağdam, Kelbecer ve Laçın'dan çekilmesiyle Azerbaycan Dağlık Karabağ etrafındaki yedi rayonun tamamını, eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin sınırları içinde bulunan Şuşa şehri, Hadrut kasabası ile bir dizi köyü işgalden kurtarmayı başarmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 20 Kasım, 25 Kasım ve 1 Aralık tarihlerinde de hem hareketin sonuçları, hem de üçlü mutabakatın uygulanmasına ilişkin ulusa sesleniş konuşmaları yapmıştır (Tablo 5.4).

Parantez açmak yerinde olacaktır ki, diğer kent merkezlerinden farklı olarak Laçın kent merkezi Azerbaycan'a 26 Ağustos 2022 tarihinde iade edilmiştir. 10 Kasım 2020 tarihli üçlü bildiride ifade edilen hususlar doğrultusunda devam eden süreç kapsamında Azerbaycan'ın 32 kilometrelik alternatif güzergah inşa etmesinin ardından Laçın şehrinin ortasından, Zabuh ve Sus köylerinden geçen "Laçın Koridoru" diye bilinen güzergahtan hem barış gücü olarak görev yapan Rus birlikleri hem de Ermeni nüfus ayrılmış, kent merkezi ve bahsi geçen köyler Azerbaycan'ın kontrolüne geçmiştir. Laçın ve köyleri 1992'de Ermeni ordusu tarafından işgal edilmiş, sonraki yıllarda buraya Suriye ve Lübnan'dan getirilen Ermeniler

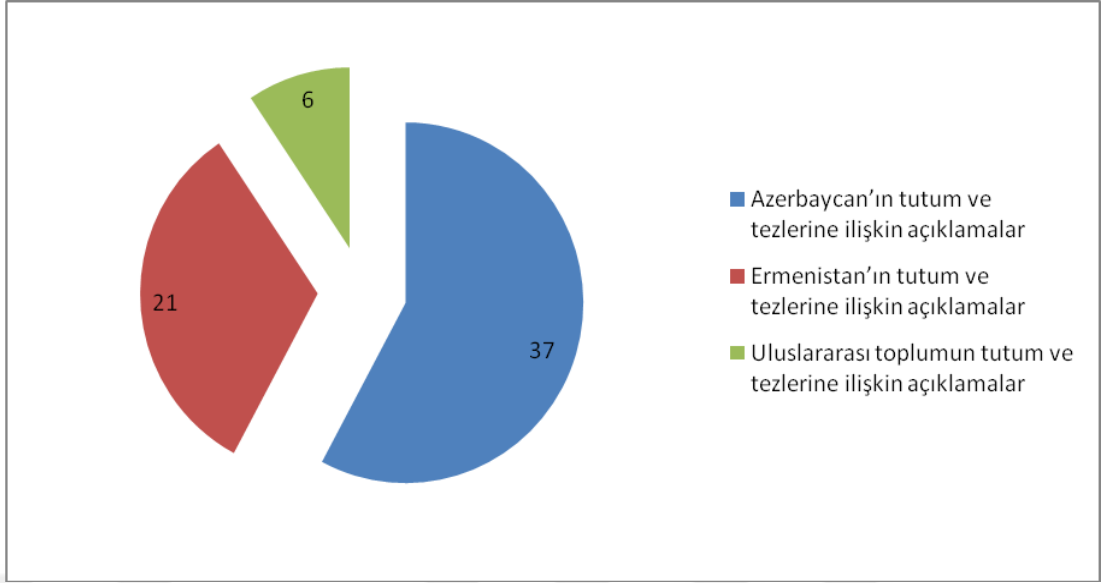
yerleştirilmişti. Azerbaycan hükümeti işgal dönemi boyunca bu durumu savaş suçu ve Cenevre Sözleşmeleri'nin ihlali olarak nitelendirmiştir.

№	Tarih	Önemli olay
1	27 Eylül 2020	Vatan Muharebesinin başladığı gün
2	4 Ekim 2020	Cebrail kent merkezinin işgalden kurtarıldığı gün
3	9 Ekim 2020	Hadrut kasabasının işgalden kurtarıldığı gün
4	17 Ekim 2020	Fuzuli kent merkezinin işgalden kurtarıldığı gün
5	20 Ekim 2020	Zengilan kent merkezinin işgalden kurtarıldığı gün
6	26 Ekim 2020	Gubadlı kent merkezinin işgalden kurtarıldığı gün
7	8 Kasım 2020	Şuşa kentinin işgalden kurtarıldığı gün
8	10 Kasım 2020	Üçlü mutabakatın imzalandığı gün
9	20 Kasım 2020	Azerbaycan ordusunun Ağdam'a dahil olduğu gün
10	25 Kasım 2020	Azerbaycan ordusunun Kelbecer'e dahil olduğu gün
11	1 Aralık 2020	Azerbaycan ordusunun Laçın'e dahil olduğu gün

Tablo 5.4. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmaları

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ulusa sesleniş konuşmalarının kendi içinde bir düzeni ve devamlılığı bulunmaktadır. Halka hitaplarda işgalden kurtarılmış yerleşim birimlerinin adlarını, Azerbaycan ordusunun imha ettiği ve ele geçirdiği Ermenistan silahlarının, askeri mühimmatın listesini açıklayan Cumhurbaşkanı şehitleri rahmet ve minnetle yad etmiş, yaralılara şifa dilemiştir. Halka hitapların tümü “Karabağ bizimdir!” ve “Karabağ Azerbaycan'dır !” sözleri ile bitmiştir.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyevin halkla hitaplarında da üzerine yoğunlaştığı konuların kategorik tasnifi yapılmış, toplamda 3 kategori ve 64 kavram oluşturulmuştur. Kodlama söyleşilerde olduğu gibi burada da verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılmıştır. Cumhurbaşkanının yanıtları “Azerbaycan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar”, “Ermenistan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar”, “Uluslararası toplumun tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar” temaları ekseninde değerlendirilmiş, birinci kategoriye 37, ikinci kategoriye ilişkin 21, üçüncü kategoriye ilişkin 6 kavram dahil edilmiştir (Şekil 5.6).

Şekil 5.6. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarının kategorik tasnifi

Ulusa sesleniş konuşmalarında da sıklıkla dile getirilen, üzerine yoğunlaşılacak konular kullanım miktarına göre analize tabi tutulmuş, kategorik tasnifte Azerbaycan'ın kamu diplomasisi süreciyle ilgili olan, kilit önem taşıyan kelimelerin yer aldığı cümlelere ve hususlara dikkat yetirilmiştir (Tablo 5.5).

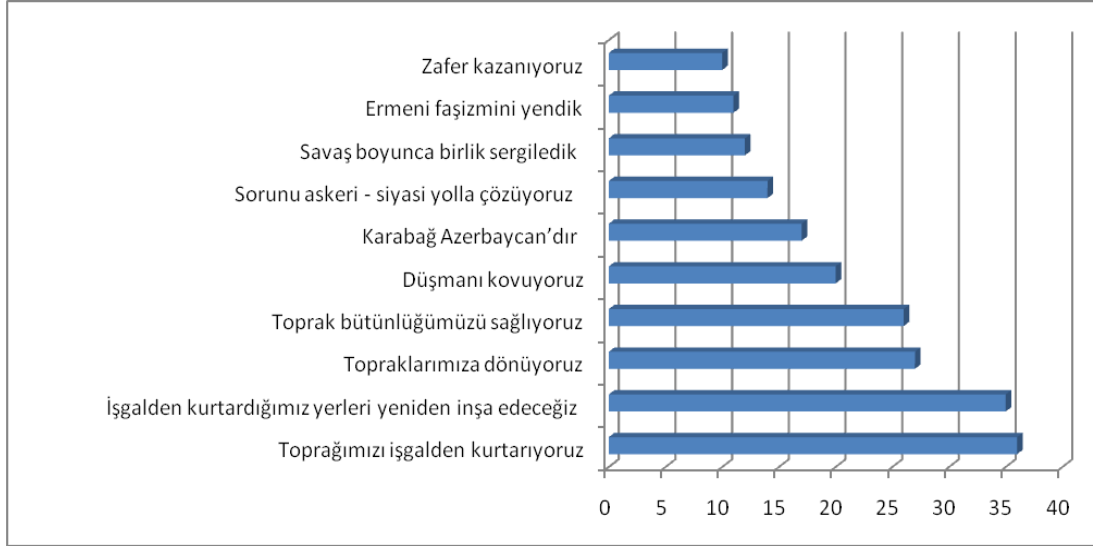
Kategoriler	Kavramlar
Azerbaycan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Toprağımızı işgalden kurtardık, kurtarıyoruz, kurtaracağız - 36 2. İşgalden kurtardığımız bölgeleri yeniden inşa edeceğiz - 35 3. Topraklarımıza döneceğiz, dönüyoruz - 27 4. Toprak bütünlüğümüzü sağlayacağız (sağlıyoruz, sağladık) - 26 5. Düşmanı kovduk (kovuyoruz, kovacağız) - 20 6. Karabağ Azerbaycan'dır - 17 7. Sorunu önce askeri, sonra siyasi yolla çözüyoruz - 14 8. Savaş boyunca birlik sergiledik - 12 9. Ermeni faşizmini yendik, yeniden yükselmesine izin vermeyeceğiz - 11 10. Zafer kazandık (kazanıyoruz) - 10 11. Temas hattına kurulan istihkam ve mevzileri yıktık - 10 12. İşgalden kurtardığımız bölgelerde hayat canlanacak, normale dönecek - 9 13. İntikamımızı savaş meydanında alıyoruz - 9 14. Biz yeni gerçeklik yarattık - 9 15. Biz kendi toprağımızda savaşıyoruz - 9 16. Bizi kimse durduramaz - 9 17. İşgalden kurtarılmış topraklarda bayrağımız dalgalanıyor - 8 18. Biz sivillerle savaşıyoruz - 8 19. Toprağımızı geri alacağız - 7 20. Gücümüzü gösterdik - 7 21. Bölgede barış ve işbirliğinden yanayız - 7 22. Haklıyız, yolumuz hak yolu, işimiz hak işidir - 7 23. "Dağlık Karabağ sorunu" sona erdi - 6 24. İti kovar gibi kovuyoruz - 6 25. Karabağ bizim tarihi toprağımızdır - 5 26. Üstün durumdayız - 5 27. Statüko yoktur, biz onu savaş meydanında değiştirdik - 5 28. Adaleti tesis ediyoruz - 5 29. BM kararlarını kendimiz uyguluyoruz - 5 30. Savaşı Ermenistan toprağına taşıyoruz - 4 31. 1980'li yılların sonunda Dağlık Karabağ'da 60-65 bin insan yaşamıştır - 4 32. Sorunun barışçıl yolla çözümünü bekledik - 3 33. Biz aşamalı çözüm planını kabul etmiştik - 3 34. Ermeniler Dağlık Karabağ'da yaşamaya devam edecekler (Dağlık Karabağ'da yaşayan ermeniler bizim vatandaşlarımızdır) - 3 35. Bizim ermeni halkı ile sorunumuz yoktur - 3 36. İşgalciyi barışa zorluyoruz - 3 37. Yerleşim birimlerimizin adları geri verilecek - 2

Tablo 5.5. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)

Ermenistan'ın tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Yerleşim birimlerimiz, altyapı, tarihi ve dini mirasımız yok edilmiş, tahrip edilmiştir - 38 2. Çıksınlar bizim topraklarımızdan - 20 3. Ermenistan yalan söylüyor, gerçekleri çarpıtıyor - 16 4. Ermenistan bize hakaret etmiştir - 16 5. Paşinyan dünya liderlerini arıyor, yardım istiyor - 14 6. Topraklarımız sömürülmüş, doğa tahrip edilmiştir - 13 7. Ermenistan sivilleri hedef alıyor, sivil kayıplarımız var - 13 8. Ermenistan savaş suçu işliyor - 12 9. Yerleşim birimlerimizin adları değiştirilmiş, sahte haritalar oluşturulmuştur - 11 10. Ermenistan yasa dışı iskan yapmıştır - 11 11. Ateşkesi Ermenistan bozdu - 10 12. Ermenistan topraklarımızdan çekileceğine dair taahhütte bulunmalı, bize çekilme takvimi vermelidir - 10 13. Ermenistan provokasyon yapmıştır - 9 14. Ermenistan işgali ebedi etmek istiyordu - 6 15. Şehirlerimiz ateşe maruz kalıyor - 5 16. Ermenistan müzakere sürecini bozmuştur - 5 17. Topraklarımız işgal altındadır - 5 18. Ermenistan'ın topraklarımızı iade etmek niyeti yoktu - 4 19. Ermenistan statükoyu korumak istiyordu - 4 20. Ermenistan teslimiyet aktını imzaladı - 4 21. Ermenistan etnik temizleme yapmıştır - 3
Uluslararası toplumun tutum ve tezlerine ilişkin açıklamalar	1. Uluslararası kurumların kararları adildir, bizim lehimize - 8 2. Ermenistan'a baskı ve yaptırım yapılmadı - 6 3. Müzakereler sonuçsuz kaldı - 4 4. Uluslararası hukuk bizim tarafımızdadır - 4 5. BM kararları kağıt üzerinde kaldı - 4 6. Uluslararası toplum ülkemizin toprak bütünlüğünü tanıyor - 2

Tablo 5.5. (devam) Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında kullanılan ifadeler (temalara göre ayırım)

Yukarıdaki tablo doğrultusunda; Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in çalışma kapsamına dahil edilen halka hitaplarında Azerbaycan'ın tutum ve tezlerine ilişkin ön plana çıkardığı ilk beş konu Azerbaycan'ın kendi topraklarını işgalden kurtardığı; işgalden kurtarılmış bölgelerin yeniden inşa edileceği; Azerbaycan'ın topraklarına döndüğü; Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağladığı; düşmanın kovulduğu şeklinde sıralanmaktadır (Şekil 5.7).

Şekil 5.7. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında Azerbaycan'ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Örneğin, Cebrail kent merkezinin işgalden kurtarıldığını ilan ettiği 4 Ekim 2020 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında

“Biz bütün şehirleri restore edeceğiz. Ermenilerin yıktığı tüm camilerimizi restore edeceğiz. Hayat bu bölgelere geri dönecek. Biz Ermenilerin tarihi yer adlarımızın değiştirilmesi, tarihin sahteleştirilmesi ve aynı zamanda Azerbaycan halkının tarihi ve kültürel mirasının yok edilmesi girişimlerine son verdik. Yerleşim yerlerimizin tarihi isimleri geri veriliyor ve verilecek. Biz kendi topraklarımızda savaşıyoruz. Bizim toprak bütünlüğümüz yeniden sağlanmalıdır ve biz hak yolundayız. Bizim askerimiz kurtarıcıdır. Çünkü kendi aziz ata-baba toprağını işgalciden kurtarıyor” (<https://president.az/articles/41713>, 18.06.2021)

ifadelerini kullanan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Zengilan kent merkezinin işgalden kurtarıldığını ilan ettiği ve 20 Ekim 2020'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasına şu sözlerle başlamıştır:

“Sevgili yurttaşlar, muzaffer Azerbaycan Ordusu savaş alanında yeni zaferler kazanıyor. Bu zaferler her Azerbaycan vatandaşını mutlu ediyor. Yaklaşık 30 yıldır topraklarımızı işgal altında tutan düşman, savaş alanında Azerbaycan Ordusunun gücünü görüyor. Biz kendi toprağımızda savaşıyoruz, kendi toprağımızı savunuyoruz ve işgalcileri bundan sonra da kendi topraklarımızdan kovacağız” (<https://president.az/articles/43696>, 18.06.2021).

Cumhurbaşkanının ulusa sesleniş konuşmalarında da söyleşilerinde olduğu gibi Ermenistan'ın tutum ve davranışlarına ilişkin genel olarak olumsuz ifadeler kullandığı görülmektedir. En çok vurgu yapılan konu işgal döneminde Azerbaycan'ın yerleşim birimlerinin, şehir ve köylerin altyapısının, tarihi ve dini

mirasın tahrip ve yok edildiğidir. İkinci konu Cumhurbaşkanının Azerbaycan halkı adına “Çıksınlar bizim topraklarımızdan” talebidir. Ön planda olan üçüncü konu Ermenistan’ın yalan söylediği, gerçekleri çarpıttığına ilişkindir. Ermenistan’ın tutum ve davranışları bağlamında üzerinde durulan dördüncü konu Ermenistan’ın Azerbaycan halkına hakaret ettiğidir. Ulusa sesleniş konuşmaları incelendiğinde görülüyor ki, Ermenistan’ın 31 Mart 2020 tarihinde Dağlık Karabağ’da sözde seçim yapması ve ardından Şuşa’da yeni yapılan bir binada sözde yemin töreni düzenlenmesi, yemin töreninde iştirak eden Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan’ın Cıdır Ovası’ndaki sarhoş tavırları, burada galibiyet duygusuyla halay çekmesi, Ermenistan’ın sözde devletin sözde başkentini de Şuşa’ya taşıma planları yapması, Lübnan’dan getirilen Ermenilerin işgal altında olan Şuşa, Laçın, Kelbecer’e yerleştirilmesi ve televizyonda gösterilmesi Azerbaycan halkı ve yönetimi tarafından hakaret olarak kabul edilmiştir. Belirtmek gerekir ki, Azerbaycan ordusunun taarruz sırasında ilk vurduğu binalardan biri Ermenistan’ın sözde yemin töreni yaptığı bu binadır. Ulusal sesleniş konuşmalarında sıklıkla vurgu yapılan konulardan beşincisi Ermenistan Başbakanı Paşinyan’ın dünya liderlerini arayarak yardım istemesidir (Şekil 5.8).

Şekil 5.8. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ulusa sesleniş konuşmalarında Ermenistan’ın tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Örnek verecek olursak, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, üçlü anlaşmanın imzalanmasının ardından 10 Kasım 2020 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında

“Şimdi bütün dünya, menfur düşmanın bu topraklara ne yaptığını görüyor. Bizim bütün binalarımız yıkılmış, tarihi eserlerimiz yok edilmiş, müzelerimiz yağmalanmış, doğamıza ağır hasar verilmiş, camilerimiz yıkılmış, camilerimize hakaret edilmiştir. Vahşi düşman işgalden kurtardığımız topraklarda tahrip ettiği camilerde bizi aşağılamak, gururumuza dokunmak için domuz beslemiştir” (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021)

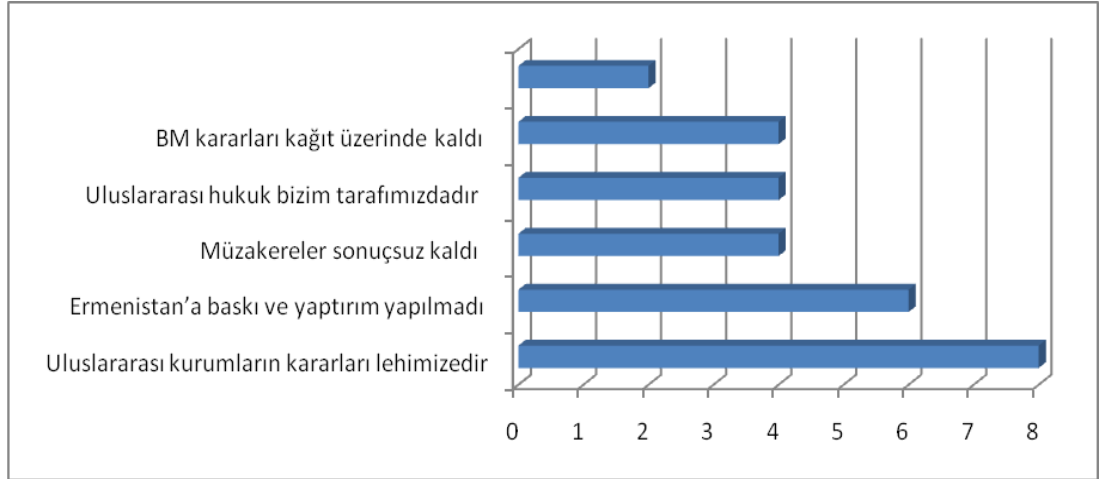
ifadelerini kullanmış, 9 Ekim 2020 tarihli konuşmada ise

“Biz hak yolundayız. Biz galip geliyoruz. Biz zafer kazanıyoruz ve biz kendi topraklarımızı geri alacağız, toprak bütünlüğümüzü sağlayacağız. Ama belki de işgalciye topraklarımızdan çıkması için son kez bir şans veriyoruz. Çıkın, taahhütte bulunun, müzakerelere geri dönün, müzakerelerin formatına geri dönün” (<https://president.az/articles/42411>, 18.06.2021)

şeklinde konuşmuştur. Benzer ifadelerin diğer ulusa sesleniş konuşmalarında da kullanıldığı görülmektedir. 25 Kasım 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında ise şu ifadeler geçmektedir:

“Menfur düşman Kelbecer’de bir suç daha işlemiş ve yasadışı iskan gerçekleştirmiştir. Ermenistan’dan ve yabancı ülkelerden insanlar yasa dışı bir şekilde oraya yerleştirilmiştir. Bu, Cenevre Sözleşmesi’ne göre savaş suçudur. Düşmanı adalete teslim edeceğiz, tüm savaş suçları, gerçekleştirdiği tüm yıkımlar nedeniyle hesap verecek” (<https://president.az/articles/47778>, 18.06.2021).

Uluslararası toplum ve kuruluşların tutum ve davranışları ile ilgili olarak ise en çok dile getirilen konu Dağlık Karabağ sorununa ilişkin uluslararası kurumların kararlarının adil ve Azerbaycan’ın lehine olduğudur. Üzerinde durulan ikinci konu söz konusu kararların uygulanması için Ermenistan’a baskı ve yaptırım yapılmadığıdır. Müzakerelerin sonuçsuz kaldığı üçüncü, uluslararası hukukun Azerbaycan’ın tarafında olduğu dördüncü, BM kararlarının kağıt üzerinde kaldığı ise beşinci sıradadır (Şekil 5.9).

Şekil 5.9. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ulusa sesleniş konuşmalarında uluslararası toplumun tutum ve tezleri ile ilgili açıklamaları

Cumhurbaşkanı Azerbaycan'ın yaklaşık 30 yıl işgal altında kalan topraklarını savaşıla kurtarmasının en büyük sorumlusunun Ermenistan olduğunu belirtmekle birlikte Ermenistan'ı durdurmaman, BM kararlarının uygulanması için ona baskı ve yaptırım yapmayan Minsk Grubu'na eş başkanlık yapan devletlerin de sorumluluk taşıdığını ifade etmiştir. Örneğin, 27 Eylül tarihli ulusa sesleniş konuşmasında

“Uluslararası hukuk bizim tarafımızdadır. Bütün uluslararası kuruluşlar Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyor. Bütün ülkeler Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyor. Uluslararası kuruluşlar nezdinde alınan kararlar Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu açıkça belirtiyor. BM Güvenlik Konseyi'nin 4 kararı Ermeni kuvvetlerinin işgal altındaki topraklardan derhal, tam ve koşulsuz olarak geri çekilmesini talep ediyor. Bu kararlar neredeyse 30 yıldır kağıt üzerinde kalıyor. 30 yıla yakındır ki, Minsk Grubu çerçevesinde müzakereler yürütülüyor ve Ermenistan düzenli olarak askeri provokasyonlar yaparak müzakere sürecini felç ediyor. BM dışındaki diğer uluslararası örgütler de bizim haklı tutumumuzu destekliyor. Şu anda Azerbaycan'ın başkanlığını yaptığı Birleşmiş Milletler'den sonra en büyük ikinci uluslararası örgüt olan Bağlantısızlar Hareketi soruna ilişkin adil karar kabul etmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı adil kararlar kabul etmiştir. AGİT kararları, Avrupa Parlamentosu kararları bizim tutumumuzu desteklemektedir. Bizim tutumumuz uluslararası hukuka ve adalete dayanmaktadır” (<https://president.az/articles/40968>, 12.04.2021)

ifadelerini kullanan Cumhurbaşkanı Aliyev, 4 Ekim 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında ise

“Ben Minsk Grubu eş başkanlarına, eş başkanların büyükelçilerine, diğer uluslararası kuruluşlara ve Avrupa Birliği'nin temsilcilerine defalarca Ermenistan'ı etkilemelerini, baskı yapmaları ve yaptırım uygulamaları gerektiğini söyledim. Böyle olmaz. Güçlü bir etki olmazsa Ermenistan daha da

ileri gidecek, daha öfkeli hale gelecek ve yeni iddialarda bulunacaktır. Beni dinlemediler. Ben sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesini istedim. Kulak vermediler” (<https://president.az/articles/41713>, 18.06.2021)

demıştır. Söz konusu ulusa sesleniş konuşmasını Cumhurbaşkanı İlham Aliyev “Mevcut durumun sorumlusu Ermenistan yönetimidir. Aynı zamanda konuya kayıtsız kalan ve Ermenistan’ı destekleyen ve işgali ebedi etmek isteyen bazı ülkeler de sorumluluk taşımaktadır. Azerbaycan bu sorunu kendisi çözüyor” şeklinde sürdürmüştür (<https://president.az/articles/41713>, 18.06.2021).

İlham Aliyev ulusa sesleniş konuşmalarında cephe hattındaki son gelişmelerle ilgili halka bilgi vermekle kalmamış, Dağlık Karabağ sorununun tarihsel arka planını kırılma noktaları ve kritik dönemeçleriyle anlatmıştır. Bu bağlamda Karabağ Hanlığı’nın ve genel olarak Azerbaycan hanlıklarının 19. yüzyılda Çar Rusyası tarafından birer birer işgal edilmesinin ardından ve daha sonraki dönemlerde Ermenilerin planlı göç politikaları ile sistemli şekilde iskan edilmeleri ve böylece bölgenin demografik yapısının değiştirilmesi, 20. yüzyılın başlarında bölgede Sovyetler Birliği tarafından özerk bölgenin kurulması, 20. yüzyılın sonlarına doğru bu özerk bölgenin Azerbaycan’dan koparılması girişimleri, Dağlık Karabağ’ın ve etrafındaki rayonların tamamının Ermenistan tarafından işgal edilmesi, Azerbaycan’ın sorunun çözümü için verdiği 30 yıllık mücadele süreci, Ermenistan’ın yaklaşık 30 yıldır devam ettirdiği işgalin sonuçları ağırlıklı olarak üzerinde durulan konulardır. “Karabağ bizim tarihi toprağımızdır”, “1980’li yılların sonunda Dağlık Karabağ’da 60 - 65 bin insan yaşamıştır”, “Topraklarımız sömürülmüş, doğa tahrip edilmiştir”, “Ermenistan savaş suçu işliyor”, “Yerleşim birimlerimizin adları değiştirilmiş, sahte haritalar oluşturulmuştur”, “Ermenistan yasa dışı iskan yapmıştır”, “Topraklarımız işgal altındadır”, “Ermenistan’ın topraklarımızı iade etmek niyeti yoktu”, “Ermenistan etnik temizlik yapmıştır”, “Ermenistan işgali ebedi etmek istiyordu” gibi sık sık tekrarlanan ifadelerle tarihi ve kültürel bellek harekete geçirilmiştir. 26 Ekim 2020 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında 56. Münih Güvenlik Konferansı kapsamında düzenlenen bir panelde Ermenistan başbakanı ile kamuoyu önünde Dağlık Karabağ konusunu tartıştığını hatırlatan Cumhurbaşkanı konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

“Münih Güvenlik Konferansı’ndaki canlı tartışma sırasında tüm dünyaya buranın bizim tarihi topraklarımız olduğunu kanıtlayabildim. 19. yüzyılın başlarında imzalanan Kürekçay Barış Antlaşması hakkında bilgi vermiştim.

Dünya kamuoyunda genel olarak bu anlaşma hakkında hiçbir bilgi yoktu. Ne yazık ki, Azerbaycan'da bile bu anlaşma hakkında kapsamlı bir bilgi yoktu. Kürekçay Barış Antlaşması Karabağ ve Şuşa hanı İbrahimhalil Han ve Çar Rusyası'nın generali tarafından imzalanmıştır. O antlaşma internette var, herkes bakabilir. Eminim ki, bu sözlerimden sonra, savaş alanındaki mevcut durumu ilgiyle takip eden uluslararası toplum bu antlaşmada Ermeni halkı ile ilgili tek bir kelime olmadığını görecektir. Çünkü o zaman Ermeni halkı orada değildi. Kürekçay, Gülistan, Türkmençay barış antlaşmalarından sonra Ermeni halkı bizim ata-baba topraklarımıza getirildi. Ülkemizin en güzel köşelerinden biri olan Karabağ'a bilinçli olarak getirilip yerleştirildiler ve onlar için uygun ortam oluşturuldu. Amaç açıktı, imparatorluğun yeni topraklarının dini yapısını değiştirmek, Müslümanları ata-baba topraklarından kovmak, yerlerinden etmek ve yeni bir gerçeklik yaratmak. Amaç buydu ve ne yazık ki başardılar” (<https://president.az/az/articles/view/44435>, 18.06.2021).

Söz konusu ulusa sesleniş konuşması Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'a hediye edildiğine dair iddialarını çürütmesi açısından da dikkat çekicidir:

“20. yüzyılın başlarındaki Bolşevik devriminden sonra, Bolşevik hükümetinin Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a vereceği yönünde büyük bir tehlike vardı. Kafkas Bürosu'nun Temmuz 1921 tarihli protokolleri var. Kafkas Bürosu'nun protokollerine bakmak yeterlidir, böyle bir tehdit vardı. Ancak, Nariman Narimanov'un ve gerçeği doğru değerlendiren diğer şahısların çabaları nedeniyle bunu başaramadıklarını düşünüyorum. Kafkas Bürosu protokolleri, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın bir parçası olarak kalması gerektiğini belirtiyor. Bunca yıl sahte Ermeni alimleri ve Ermenileri himaye edenler Stalin'in Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'dan ayırıp Azerbaycan'a verdiğini kanıtlamaya çalıştılar. Bu, bir yalan! Açın, Kafkasya Bürosu'nun Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'ın bir parçası olarak kalması gerektiğini söyleyen protokolüne bakın! Bu, buranın bizim topraklarımız olduğunu bir kez daha teyit ediyor” (<https://president.az/az/articles/view/44435>, 18.06.2021).

4 Ekim 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında ise Cumhurbaşkanı Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan ile arasında geçen diyalogu aşağıdaki sözlerle aktarmıştır:

“Ateşkes, Ermenistan Başbakanının ricası üzerine 2 yıl boyunca tesis edilmişti. İçerideki durumun ağır olduğunu, baskı altında olduğunu, sorunu çözeceğini ve yeni fikirlerle geldiğini bildirerek süre istemişti. Geçmişte yaşananların üzerini çizdim, imkan verin, süre verin demişti. Tamam dedim. Ne oldu? Bir yıl sonra Karabağ Ermenistan'dır dedi” (<https://president.az/articles/41713>, 18.06.2021).

Söz konusu ulusa sesleniş konuşmasında Karabağ'daki yasadışı iskana dikkat çeken Cumhurbaşkanı şu ifadeleri kullanmıştır:

“Cebrail'e Ermenistan'dan yeni yol çekmek ne demek? Bu, orada yasadışı yerleşim yapılacağı anlamına geliyor. Lübnan'dan ve başka yerlerden Ermenileri getirerek bizim tarihi şehirlerimize yerleştiriyorlar, Şuşa'ya

yerleştiriyorlar, televizyonda gösteriyorlar. Tüm uluslararası konvansiyonları ihlal ediyorlar. Cenevre Konvansiyonu'nu ihlal ediliyorlar. Bunlara bir söz söyleyen oldu mu? AGİT Minsk Grubu, Avrupa Birliği bir açıklamada bulundu mu? Bulunmadı” (<https://president.az/articles/41713>, 18.06.2021).

25 Kasım 2020 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında ise Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Kelbecer rayonundaki yasadışı iskan hakkında

“Menfur düşman, Kelbecer’de bir suç daha işlemiş ve buraya yasadışı bir şekilde yerleşmiştir. Hem Ermenistan’dan, hem de diğer ülkelerden insanlar yasadışı olarak oraya yerleştirilmiştir. Bu ise savaş suçudur, Cenevre Sözleşmesi’ne göre de bir savaş suçudur. Biz düşmanı adalete teslim edeceğiz, tüm savaş suçlarının, tüm yıkımların hesabını verecek” (<https://president.az/articles/47778>, 18.06.2021)

şeklinde konuşmuştur. 1 Aralık 2020 tarihli konuşmasında Laçın rayonunda gerçekleştirilen yasadışı iskana ilişkin oraya yaklaşık 10 bin nüfus yerleştirildiğini anlatan Aliyev, bunun Erivan yönetiminin Laçın’i hiçbir zaman Azerbaycan’a geri vermeyi düşünmediği anlamına geldiğini belirtmiştir (<https://president.az/articles/48205>, 18.06.2021).

Uluca sesleniş konuşmalarında Hocalı soykırımına da değinen Cumhurbaşkanı İlham Aliyev katliamın faillerinin adalete teslim edilmediğini, savaş hattında olmayan Gence, Berde gibi sivil yerleşim yerlerine yapılan füze saldırılarını kastederek Ermenistan’ın tarihte olduğu gibi 44 günlük savaş sırasında da savaş suçu işleyen ve insan haklarını ihlal eden taraf olduğunu bildirmiştir. Ermenistan’ın siyasi ve askeri yönetiminin suçlu olduğunu ve en ağır cezayı hakettiğini ifade eden Cumhurbaşkanının “İntikamımızı savaş meydanında alıyoruz”, “Biz sivillerle savaşıyoruz”, “Adaleti tesis ediyoruz”, “BM kararlarını kendimiz uyguluyoruz”, “Savaşı Ermenistan toprağına taşımıyoruz”, “Bizim ermeni halkı ile sorunumuz yoktur” gibi ifadeleri uluslararası kamuoyunun da bilinçlendirilmesine hizmet eden, kilit önem taşıyan açıklamalar olarak dikkat çekmektedir.

Cumhurbaşkanının “Sorunu önce askeri, sonra siyasi yolla çözüyoruz”, “Ermenistan’a diz çöktürdük”, “Bizi kimse durduramaz”, “Gücümüzü gösterdik”, “Üstün durumdayız” ifadeleri Azerbaycan’ın Ermenistan karşısında kıyas edilemeyecek bir üstünlüğe sahip olduğuna işaret ederken, “Ermenistan provokasyon yapmıştır”, “Şehirlerimiz ateşe maruz kalıyor”, “Ermenistan müzakere sürecini bozmuştur”, “Ermenistan statükoyu korumak istiyordu”, “Ermenistan sivilleri hedef alıyor, sivil kayıplarımız var”, “Ateşkesi Ermenistan bozdu” ifadeleri ile Ermenistan

bölgede yaşanan çatışmanın kaynağı, barışı ve huzuru tehdit eden taraf olarak tanımlanıyor.

Cumhurbaşkanının halka hitaplarında bazen duygusal, bazen sert tonda ifade ve mesajların yoğun olduğu görülmektedir. Söz konusu sertliği ve duygusal yoğunluğu esas mahiyeti ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi vermekten ibaret olan konuşmaların doğası ile izah etmek mümkündür.

Cumhurbaşkanı halka hitaplarında coğrafyaya has özel kelime ya da kavram öbekleri diyebileceğimiz “İti kovar gibi kovuyoruz”, “Fare gibi saklanıyor”, “Dersini verdik”, “Ermenistan, sen dalansın”, “Cehenneme gitti statü, gorbagor oldu statü” gibi kelimeleri de sıklıkla kullanmış, bazen ise karşılıklı bir diyalog biçiminde uluslararası basın ve kamuoyu tarafından da yoğun ilgi gören “Ne oldu, Paşinyan” sorusuyla direkt Ermenistan başbakanı Nikol Paşinyan’a seslenmiş, Azerbaycan’ın Ermeni halkı ile sorunu olmadığını bildirerek konuşmalarına şahıs olarak Paşinyan’ı muhatap etmiştir. “Temas hattına kurulan istihkam ve mevzileri yıktık”, “İşgalden kurtarılmış topraklarda bayrağımız dalgalanıyor”, “İşgalciyi barışa zorluyoruz”, “Ermenistan teslimiyet aktını imzaladı”, “Zafer kazandık, kazanıyoruz”, “Haklıyız, yolumuz hak yolu, işimiz hak işidir”, “Savaş boyunca birlik sergiledik”, “Ermeni faşizmini yendik, yeniden yükselmesine izin vermeyeceğiz” sözleriyle iki ülke arasındaki tarihsel çatışmanın kazananı olarak kendisini ve Azerbaycan devletini, Azerbaycan ordusunu ve Azerbaycan halkını onurlandırmıştır.

Aliyev, Kelbecer’in işgalden kurtarılması dolayısıyla yaptığı 25 Kasım 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında, bölgenin büyüleyici bir doğaya ve zengin kültürel mirasa sahip olduğunu, Ermenilerin çekilirken ormanları yakarak çevre felaketi yarattıklarını bildirmiş, Azerbaycan’ın ermeni faşizmi üzerinde de zafer kazandığını ifade etmiştir:

“Kelbecer rayonu büyük ormanlık alanlara sahiptir. Kelbecer rayonunda 24 bin hektar ormanlık alan var. Bu, bizim büyük servetimizdir. Menfur düşman bu ormanları kesti, yağmaladı ve sattı. Son günlerde yaptıkları çirkin şeylere bakın. Çevre felaketi yaratmak için ormanları yakıyorlar. Hırsızlar ağaçları kesip satmak için Ermenistan’a götürüyorlar. Kendilerinin yapmadığı evleri yakıyorlar. Onlar Kelbecerlilerin evlerine girdiler ve orada yaşadılar. Okulları yakıyorlar, götüremedikleri hayvanları öldürüyorlar. Bakın ve hangi vahşilerle karşı karşıya olduğumuzu görün. Bir kez daha söylüyorum ve her zaman söyleyeceğim. Bizim zaferimiz sadece Ermenistan devletine karşı bir zafer

değil, biz Ermeni faşizmini yok ettik” (<https://president.az/articles/47778>, 18.06.2021).

Azerbaycan’ın müzakere sürecine, yıllar içinde geliştirilen çözüm ilkelerine sadık olduğunu ve her zaman yapıcı tutum sergilediğini “Sorunun barışçıl yolla çözümünü bekledik”, “Biz aşamalı çözüm planını kabul etmiştik” ifadeleriyle uluslararası platforma duyuran Cumhurbaşkanı, Azerbaycan’ın kararlılığını “Toprağımızı geri alacağız”, haklılığını “Biz kendi toprağımızda savaşıyoruz” ifadeleriyle ortaya koymuş, savaşın durması için ise “Ermenistan topraklarımızdan çekileceğine dair taahhütte bulunmalı, bize çekilme takvimi vermelidir” şartını öne sürmüştür. İlham Aliyev “İşgalden kurtardığımız bölgelerde hayat canlanacak, normale dönecek”, “Yerleşim birimlerimizin adları geri verilecek”, “Bölgede barış ve işbirliğinden yanayız”, “Ermeniler Dağlık Karabağ’da yaşamaya devam edecekler”, “Dağlık Karabağ’da yaşayan ermeniler bizim vatandaşlarımızdır” ifadeleri ile Azerbaycan’ın bölgenin geleceğine ilişkin plan, beklenti ve vizyonunu ortaya koymuş, barış ve işbirliği çağrısı yapmıştır.

Aşıkardır ki, Ermenilerin ve Azerbaycanlıların bölgede barış içerisinde ve sorunsuz birlikte yaşaması uzun süre daha mümkün olmayabilir. Azerbaycanlı mecburi kaçkın ve göçkünlerin bölgeye dönebilmesi için altyapı ve iskan gibi sorunların üstesinden gelinmesi gerekiyor. İki toplum arasındaki gerginliğin azaltılması, güven ortamının sağlanması, birlikte yaşamının restorasyonu noktasında güçlü bir diplomasiye, siyasi iradeye, ekonomik işbirliği fırsatları yaratan proje ve programlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Cumhurbaşkanının, Azerbaycan ordusunun Karabağ’ın tarihi, kültürel ve simgesel önemi büyük olan Şuşa şehrini işgalden kurtarmasını “Aziz Şuşa, sen azatsın. Aziz Şuşa, seni yeniden kuracağız. Aziz Şuşa, biz geri dönüyoruz” sözleri ile duyurması Şuşa’ya yüklenen manevi bağı gözler önüne seriyor. İlham Aliyev, “Biz yeni gerçeklik yarattık”, “Statüko yoktur, biz onu savaş meydanında değiştirdik”, “Dağlık Karabağ sorunu sona erdi” sözleri ile Dağlık Karabağ’ın bir sorun olarak artık gündeme gelmemesi gerektiğini vurguluyor ve Azerbaycan’ın kazanmış olduğu zaferin diğer devletler tarafından da kabul görmesi bekleniyor. Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan liderleri arasında 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan üçlü mutabakattan sonra halka seslendiği konuşmasında İlham Aliyev, Azerbaycan’ın askeri zaferinin siyasi zafere ulaşmada olağanüstü bir rol oynadığını, imzalanan belge

ile Ermenistan - Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafına son koyulduğunu aşağıdaki ifadelerle belirtmiş

“Bu gün ülkemiz için tarihi bir gündür. Bu gün Ermenistan - Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu sona eriyor. Az önce imzalanan üçlü mutabakatın sorunun çözümü istikametinde son nokta olacağını düşünüyorum. Mutabakat, Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Rusya Devlet Başkanı ve Ermenistan Başbakanı tarafından imzalandı” (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021)

ve mutabakatın maddelerini tek tek açıklamıştır. Mutabakatta Dağlık Karabağ'ın statüsü konusunda bir kelime bile olmadığını bildiren Cumhurbaşkanının şu sözleri de dikkat çekicidir:

“Eminim ki, her bir Azerbaycan vatandaşı bu günlerin hayatının en mutlu günleri olduğuna inanıyor. Bu müjdeyi, bu güzel haberleri Azerbaycan halkına vermekten mutluluk duyuyorum. Bu tarihi anlaşılmaya imza attığım için mutluyum. Kendi vatanımıza, Karabağ'ımıza döndüğümüz için mutluyum. Karabağ'ın tacı olan Şuşa'ya dönüyoruz ve bu topraklarda sonsuza kadar yaşayacağız. Bundan sonra kimse bizi o topraklardan çıkaramayacak” (<https://president.az/articles/45924>, 18.06.2021).

Türkiye, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ulusa sesleniş konuşmalarına 18 kez konu olmuştur. Bunlardan 3'ü Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı toprak iddiasına ilişkindir. Azerbaycan ordusunun Ağdam'a dahil olduğu gün, 20 Kasım 2020'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Cumhurbaşkanı Ermenistan'ın saldırgan tutumunu, komşu devletlerin topraklarına göz diken yayılmacı politikasını, bölgede barışın tesisinde engel olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Komşularıyla normal ilişkiler kuramayan bir ülke nasıl gelişebilir? Türkiye'ye karşı toprak iddiasında bulunuyorlar. Akılları yok. Türkiye gibi büyük bir ülkeye karşı toprak iddiasında bulunmak intihar demektir. Azerbaycan'a karşı toprak iddiası. Bir süre bu iddiayı gerçekleştirmeyi başarmışlardı, topraklarımızı işgal etmiş, komşu halkı ata yurtlarından etmişlerdi. Şimdi diğer ülkelerden yardım bekliyorlar. Başlarına gelen tüm belaların sorumlusu kendileridir” (<https://president.az/articles/47221>, 18.06.2021).

Cumhurbaşkanı ulusa sesleniş konuşmalarında “Türkiye” ve “Rusya” kelimelerini 7 kez aynı cümle içinde kullanmıştır. Bunlardan 3'ü barış gücü ateşkes kontrol merkezinde Türkiye ve Rusya askerlerinin birge faaliyet göstereceğine dairdir. Konuşmada, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında imzalanan üçlü mutabakatın bölgedeki tüm ekonomi ve ulaşım bağlantıları üzerindeki blokajın kaldırılmasını öngören dokuzuncu maddesine atıfta bulunan İlham Aliyev, Azerbaycan ordusunun Laçın rayonuna dahil olduğu gün yaptığı 1 Aralık 2020 tarihli ulusa sesleniş konuşmasında ise Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni

Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım yollarının inşasının sağlanmasıyla Azerbaycanın Türkiye ile birleşeceğinin müjdesini vermiş ve konuya 2 kez değinmiştir:

“Azerbaycan Türkiye ile birleşiyor. Rusya, Azerbaycan, Türkiye, İran ve isterse Ermenistan bu ulaşım koridoruna katılabilir. Böylelikle bölgede beş taraflı yeni bir işbirliği platformu oluşturulabilir. Bu fikri hem Rusya hem de Türkiye cumhurbaşkanlarına ilettim. Hem Recep Tayyip Erdoğan hem de Vladimir Putin bunu memnuniyetle karşıladı. Bizim teklifimiz budur. Bölgede kalıcı barış istiyoruz” (<https://president.az/articles/48205>, 18.06.2021);

“Dokuzuncu maddede gösterilen meseleler arasında bizim için bir numaralı konu, Azerbaycan'ı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile birleştirmek ve aynı zamanda Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni bir ulaşım koridoru oluşturmaktır. Çünkü bildiğiniz gibi Bakü-Tiflis-Kars demiryolunu birkaç yıl önce başlattık. Bu zaten Türkiye ile Azerbaycan arasında bir demiryolu bağlantısıdır. Eğer bu proje de gerçekleşirse - eminim olacak - yeni bir bağlantı olacak ve beş ülke bundan faydalanabilir” (<https://president.az/articles/48205>, 18.06.2021).

Cumhurbaşkanı 26 Ekim tarihli ulusa sesleniş konuşmasında 2. Karabağ savaşının bir aya yakındır sürdüğünü ve bunun Azerbaycan halkı için “vatan savaşı” olduğunu belirtmiştir. Bir ay boyunca neredeyse her gün röportaj verdiğini ve sıklıkla muhatap olduğu “Türk F-16'ların Azerbaycan'da ne işi var” sorusunu yanıtlamaktan yorulduğunu bildirmiş ve “Herkes biliyor ki, onlar yerde bekliyor. Tatbikat için gelmişlerdi, Türkiyeli kardeşlerimiz onları bize manevi destek vermek için burada tutuyor. Eğer bize karşı dışarıdan bir saldırı gerçekleşirse o zaman o F-16'ları görecekler” (<https://president.az/az/articles/view/44435>, 18.06.2021) ifadelerini kullanmıştır. Bu konuya 2 kez değinen Cumhurbaşkanı ulusa sesleniş konuşmalarında çeşitli vesilelerle 4 kez daha Türkiye'den bahsetmiştir.

Görülüyor ki, 44 günlük Vatan Muharebesi'nin yeniden dünya gündemine taşıdığı Azerbaycan bu süre zarfında kendi hikayesini doğru bir şekilde dünyaya anlatma fırsat ve imkanını en iyi şekilde değerlendirmiştir. Dünya basını tarafından yakinen izlenen bu dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in süreci birebir yöneten kamu diplomasisi aktörü olduğu görülmektedir. İç kamuoyunu bilgilendirme aracı olarak ulusa sesleniş konuşmaları, dış kamuoyunu bilgilendirme aracı olarak ise çeşitli ülkelerin devlet ve özel televizyonları, gazete ve haber ajansları kullanılmıştır.

Cumhurbaşkanının uluslararası medya ile yaptığı söyleşiler ve ülkenin içinde bulunduğu durum hakkında halka bilgi verdiği ulusa sesleniş konuşmaları bir tür kamu diplomasisi uygulaması örneği oluşturmaktadır. Silahlı Kuvvetler Başkomutanı da olan Cumhurbaşkanı hem mevkidaşlarıyla ikili temaslar gerçekleştirmiş, hem küresel bilgi alanında Azerbaycan Türkçesi, İngiliz ve Rus dili olmak üzere 3 dilde konuşma yaparak Azerbaycan'ın sesini o ülkelerin halklarına ve uluslararası topluma dünyanın önemli medya kurumları üzerinden duyurmuş, ulusa sesleniş konuşmaları ise halk için yüksek motivasyon kaynağı olmuştur.

Cumhurbaşkanı uluslararası medya ile söyleşilerinde temkinli olmasına karşın, devlet televizyonunda yayımlanan ulusa sesleniş konuşmalarında Dağlık Karabağ sorununun tarihsel sürecini, 44 gün süren mücadelenin diplomasi boyutunu ve sahadaki kazanımları kamuoyuyla bazen sert, bazen duygusal üslup kullanarak paylaşmıştır. Genel olarak vurgulanan tema Azerbaycan'ın uluslararası hukuka uygun, haklı mücadele yürüttüğü, meşru müdafaa hakkı çerçevesinde karşılık verdiği, statükonun bir daha geri gelmeyecek şekilde değiştiği, bölgede kalıcı barış ve işbirliğinden yana olduğu, artık bu topraklarda barış, kalkınma ve başarı hikayesinin yazılmak istenmesidir. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev askeri operasyonları yöneten Baş komutan, yoğun diplomasi trafiğini yöneten devlet adamı, halkın ve yabancı medya kurumlarının ana bilgi kaynağı, dezenformasyon kampanyalarını deşifre eden iletişim aktörü olarak kamu diplomasisinin esas temsilcisidir. Böylece, Vatan Muharebesi süresince hem ulusal, hem de uluslararası bilgilendirmenin aynı mesajlar üzerinden ve tek merkezden yönetildiğini, stratejik olarak teksesliliğin benimsendiğini söylemek mümkündür.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan ilerleyen süreçte ulus - devlet olma yolunda önemli adımlar atmış, siyasi, sosyal ve ekonomik inşa sürecine girmiştir. Aradan geçen 30 yıl zarfında ekonomisini ve ordusunu güçlendiren Azerbaycan, hayata geçirdiği enerji ve ulaşım projeleriyle Güney Kafkasya'da önemli bölgesel aktör haline gelmiş, uluslararası siyasi gündemde ise sınır komşusu Ermenistan ile olan çatışmalar ve özellikle Dağlık Karabağ sorunu ile yer almıştır.

Bugünkü anlamıyla 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu son 30 yıl boyunca Azerbaycan'ın hem iç hem de dış siyasetini belirlemiş, hayati önem taşıyan başlıca konu olmuştur. 1992 yılından başlayarak uluslararası düzlemde arabuluculuk yoluyla çözülmeye çalışılan siyasi soruna evrilen ihtilaf uluslararası siyasetin rekabet alanı içine düşerek adeta bir kördüğüm haline gelmiştir. 2020 yılının son çeyreğine kadar çözümsüz bir şekilde gelen Dağlık Karabağ sorunu, bu bağlamda uluslararası literatürde “dondurulmuş sorun” olarak tanımlanmıştır.

1980'li yılların sonlarına doğru, Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde birliğin son devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un ilan ettiği “glasnost” ve “perestroyka” politikalarının sağladığı uygun ortamdan faydalanan Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın bir parçası ve önemli kültür merkezi olan Karabağ bölgesinin dağlık kısmı üzerinde hak iddia etmesi ile ortaya çıkan sorun önce çatışmaya, SSCB'nin dağılmasının ardından ise iki bağımsız devlet arasında savaşa dönüşmüştür. Dağlık Karabağ bölgesini kendisine ilhak etmeye çalışan Ermenistan bir süre sonra taktik değişmiş, “Karabağ Ermenilerinin kendi kaderini tayin hakkını” savunmaya başlamıştır. Tarafların 1992 yılında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) üye olması soruna uluslararası boyut kazandırmıştır. 1994 yılına gelindiğinde Azerbaycan topraklarının yaklaşık yüzde 20'si - eski Dağlık Karabağ Özerk bölgesi ile çevresindeki “rayon” adı verilen 7 bölge Ermenistan tarafından işgal edilmiş, 30 binin üzerinde kişi hayatını kaybetmiş, 50 bin kişi sakat kalmış, yaklaşık 4 bin asker ve sivil kaybolmuştur. Yaşanan savaş sonrasında bölgede yaşayan 1 milyona yakın Azerbaycanlı nüfus göçe zorlanmış, kendi ülkesinde kaçkın ve mecburi göçkün durumuna düşmüştür. 1994'te Bişkek Protokolü ile ateşkes sağlanmış olsa da, hem sınır hattında hem de temas hattında zaman zaman şiddeti

artan çatışmalar yaşanmaya devam etmiş, taraflar hukuken savaş halinde olmuştur. Sorunun çözümü için müzakerelerin yürütüldüğü bu dönem her ne kadar “ateşkes dönemi” olarak ifade edilse de, gerçekte ateş hiç eksik olmamış, Ermenistan’ın bu dönem boyunca Azerbaycan’a karşı sürekli provokasyon ve saldırılarda bulunmasına karşılık, Azerbaycan sorunun diplomasi yoluyla ve uluslararası hukuk temelinde çözülmesini önceleyen çabayı fazlasıyla göstermiştir. AGİT bünyesinde kurulan, sorunun çözümünü takip eden resmi uluslararası platform olan Minsk Grubu çeşitli girişimlerde bulunsa da somut netice elde edilememiştir.

Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin diplomatik çabaların başarısız olması Azerbaycan tarafından askeri güç kullanma seçeneğinin sıkça gündeme getirilmesine neden olmuştur. Zira, Haziran 2010’da kabul edilen askeri doktrinde Azerbaycan’ın uluslararası hukuktan kaynaklanan hakları çerçevesinde, Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi rayonun Ermeni işgalinden kurtarılması hususu vurgulanmaktadır. Fakat Azerbaycan’ın askeri söylemleri ve çözüm stratejisinin askeri seçenek üzerinde yoğunlaşması Ermenistan tarafından politik manevra olarak değerlendirilmiştir.

Dağlık Karabağ sorununun çözümsüz durumu 2020 yılının Eylül ayında yeni döneme girmiştir. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan’ın yeni bir provokasyonda bulunarak sivil yerleşim birimlerine ateş açması üzerine Azerbaycan ordusunun başlattığı karşı saldırı operasyonu bir süre sonra Vatan Muharebesi’ne dönüşmüş ve 44 gün sürmüştür. Azerbaycan kamuoyunda uzun bir süredir dile getirilen “tek çare savaş” seçeneğinin değerlendirmeye alınması ile başlatılan ve literatüre Vatan Muharebesi olarak giren bu taarruz eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin Ermenistan işgalindeki en büyük ikinci şehri olan Şuşa’nın Azerbaycan ordusu tarafından işgalden kurtarılmasının ardından sona ermiştir. Ermenistan yönetimi tüm çabalarına rağmen savaşı bölgesel veya küresel bir ölçeğe taşıyamamış, savaş Azerbaycan’ın kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Bu kez masaya zaferle oturan taraf Azerbaycan olmuş, 9 Kasım’ı 10 Kasım’a bağlayan gece Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Ermenistan başbakanı Nikol Paşinyan ve Rusya devlet başkanı Vladimir Putin arasında video konferans yoluyla imzalanan mutabakat ile çatışmalar durdurulmuştur. Kökü derinlerde ve geçmiş uzun olan sorunun tamamen sona erdirilmesini öngören bir süreci başlatma

potansiyeline sahip 10 Kasım 2020 mutabakatı ile yenilgiyi kabul eden Ermenistan'da iç karışıklıklar yaşanırken, Azerbaycan askeri ve siyasi zaferini ilan etmiştir. Böylece Azerbaycan, 1991-1994 yılları arasında kaybettiği topraklarının bir kısmını savaş yoluyla bir kısmını da diplomasi ile geri almayı başarmıştır. 10 Kasım 2020'den bu yana yürürlükte olan mutabakat gereğince 2000 kadar Rus barış gücü askeri şimdilik 5 yıllık süre için bölgede bulunmaktadır.

Vatan Muharebesi Dağlık Karabağ sorununun 44 günde hiç olmadığı kadar bir dönüşüm geçirmesi ile sonuçlanmış, Kafkasya'da dayatılan "statüko" bir daha geri gelmeyecek şekilde değişmiştir. En önemlisi bu değişimde Minsk Grubu eş başkanlarından ABD ve Fransa'nın herhangi bir etkili rol oynamamasıdır. Türkiye'nin gözlem misyonu üzerinden Rusya'yı dengeleyen güç olarak sahada olması Ermenistan'ın yeni dönemdeki olası provokasyonlarının önlenmesi için caydırıcı bir unsur niteliğindedir.

Kafkasya'nın tarihinde yeni bir sayfa açan Karabağ zaferi mücadelenin bittiği anlamına gelmemekte, askeri alanda kazanılan mücadele diplomasi cephesinde devam etmektedir. Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin düzenlenmesi sürecinde zorlu tartışmalar yaşanmaktadır. 30 yıllık işgal döneminde savaş hukuku ağır biçimde ihlal edilmiş, bölgedeki bütün şehirler, köyler yerle yeksan olmuş, mezarlıklar bile tahrip edilmiş, tarihi ve kültürel varlıklar, doğal zenginlikler yağmalanmıştır. Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıllık saldırgan politikası, uluslararası hukuk ihlalleri ve savaş suçları dolayısıyla yargılanması için Azerbaycan tarafından gerekli adımlar atılacağı öngörülmektedir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Ermenistan'ın Karabağ'da yarattığı maddi, manevi zararların ve tüm yıkımların hesaplanacağını ve uluslararası mahkemeye taşınacağını, Ermenistan'ın verdiği zarar için tazminat ödeyeceğini ifade etmiştir.

2020 yılının son çeyreğinde dünyanın siyasal gündemine oturan, küresel siyaseti, uluslararası ilişkileri ve medyayı etkileyen, uluslararası toplumun anbean takip ettiği Vatan Muharebesi hem popüler hem de akademik alanda daha uzun süre tartışılacağı benziyor. Bu çalışmada Azerbaycan'ın Vatan Muharebesi dönemindeki kamu diplomasisi ile ilgili çıktılara ulaşmak için Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası basın ile söyleşileri ve ulusa sesleniş konuşmaları niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre Azerbaycan'ın Vatan Muharebesi dönemindeki kamu diplomasisi kısa dönemde sonuç almaya yönelik olup iletişim tabanlıdır ve kendini ifade etme üzerine kurgulanmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu süreçte tez çalışmasının konusunu oluşturan Azerbaycan kamu diplomasisinin temsilini üstlenmiş ve adeta onu inşa etmiştir. Haber ajansı, televizyon, gazete gibi araçlarla uluslararası medya ve kamuoyu ile birebir üç dilde – İngiliz, Rus dillerinde ve Azerbaycan Türkçesinde temas kurarak ülkenin iletişim stratejisinin yürütülmesinde önemli rol oynayan Cumhurbaşkanı hem uluslararası medyada hem de devlet televizyonunda Azerbaycan'ın 44 gün süren savaş sırasında sahada elde ettiği kazanımları anlatmakla kalmamış, 30 yıl boyunca verdiği mücadeleyi, Dağlık Karabağ'da yaşadığı mağduriyeti, Ermeni işgalinin sonuçlarını ve 27 Eylül 2020 itibariyle başlattığı hareketin haklılığını paylaşan konuşmaları ile yer almış, Azerbaycan'ın haklı tezlerini uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır. Cumhurbaşkanı'nın özellikle yabancı medya kuruluşları ile yaptığı söyleşiler uluslararası topluma “Karabağ'ın Azerbaycan'ın tarihi toprağı olduğu, hukuken Azerbaycan sınırları içinde bulunan, ancak fiilen Ermenistan tarafından işgal edilmiş bir bölge olduğunu, kendi topraklarını savunmak için savaşmanın egemen bir devlet olmanın doğal sonucu olduğunu” hatırlatması fırsatını vermiştir. İlham Aliyev'in ifadesi ile, “Azerbaycan ordusu uluslararası toplum tarafından tanınan ve işgal altında olan kendi toprağında savaşmakta, kendi topraklarını işgalden kurtarmakta, ülkesinin toprak bütünlüğünü sağlamaktadır”.

Medya günümüzde en kolay ulaşılabilen bilgi kaynağıdır. Uluslararası toplumun her hangi bir ülke hakkındaki duygu, düşünce, kanaat yahut izlenimleri genellikle medya üzerinden şekillenmekte, medya üzerinden erişilen bilgiler o ülke hakkında zihinlerde bir imaj ve çağrışımın oluşmasında büyük pay sahibi olmaktadır. Diğer yandan kamu diplomasisi sürecinde gerçekleştirilen medya faaliyetlerinin bir kısmını yabancı basının yönetimi oluşturmaktadır. Kısa dönemli sonuçlar elde etmenin elzem olduğu durumlarda siyasal bilgilendirme aracı olan medya önemli aktörlerden biri olma konumuna yükselmektedir. Bu sebepten bilginin, dezenformasyonun ve yanlış yönlendirmenin yoğun bir şekilde bulunduğu günümüzde devletlerin hızlı reaksiyon gösterecek yapılar oluşturmak yoluna bilgi yönetimini ele almaları büyük önem arz etmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında Ermenistan, 44 günlük Vatan Muharebesi süresince Azerbaycan-Türkiye ittifakına

karşı savaş yürüttüğünü, bölgeye cihatçıların ve paralı askerlerin getirildiğini iddia etmiş ve bu yönde bir siyasal iletişim stratejisi kurmuştur. Azerbaycan ise dünya kamuoyu ile kurduğu siyasal iletişim ve bilgilendirme faaliyetleri aracılığıyla yukarıda ifade edilenler yanında söz konusu iddialara da bir karşılık geliştirmeyi amaçlamıştır. Ermeni diasporasının etkisi altında olan Batılı, özellikle ABD’li ve Fransız siyasi çevrelerinin ve medyasının tek yanlı, gerçekleri görmezden gelen çifte standartlı yaklaşımının Dağlık Karabağ sorunu hakkında yanlış ve yanıltıcı bir algı yarattığı göz önüne alındığında Cumhurbaşkanının söz konusu söyleşi ve açıklamalarının kamu diplomasisi için önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü bilgilendirme faaliyetleri hala kamu diplomasisinin ana kaynaklarından biridir ve uluslararası yayıncılık halen devletlerin başlıca kamu diplomasisi aracı olarak konumunu muhafaza etmektedir.

Diğer yandan, Vatan Muharebesi’nin uluslararası boyutu ile birlikte ulusal boyutu da bulunmaktadır. Görülüyor ki, uluslararası kamuoyu kadar iç kamuoyu da önemsenmiş, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ulusa sesleniş konuşmaları Azerbaycan kamuoyunun savaşın başından sonuna kadar psikolojik üstünlüğü elinde tutmasında etkili olmuş, halk - ordu - yönetim dayanışması sağlıklı biçimde yürümüştür. Kamuoyu hareket süresince bilgi kirliliği ile karşı karşıya kalmamış, savaş alanında yaşananlar hakkında sağlıklı haber alma konusunda her hangi bir sorun yaşanmamıştır. Saha görüntülerinin yayınlanması da psikolojik cephede Azerbaycan’a üstünlük kazandırmıştır. 44 günlük savaş boyunca Azerbaycan halkının yönetime kesintisiz desteği devam etmiş, sahada kazanılan zaferler hem askerin, hem halkın, hem de yönetimin özgüven ve moralini yükseltmiştir. Bu motivasyon ve özgüvene paralel olarak Cumhurbaşkanının ulusa hitaplarında kullandığı eleştirel ve sert dil 30 yıl boyunca mağduriyete mahkum edilmiş Azerbaycan’ın tarafsız olmaları gereken Minsk Grubu eş başkanları başta olmakla büyük küresel güçlerin, uluslararası kuruluşların adaletsiz tutumuna karşı sert bir tepki olarak değerlendirilebilir.

Tez çalışmasında Azerbaycan’ın kamu diplomasisi yolculuğuna da bakılmış, kullandığı yumuşak güç kaynakları ve kamu diplomasisi ile ilişkilendirebileceğimiz faaliyetleri genel hatlarıyla ele alınmıştır. Azerbaycan’ın özellikle 2000’li yıllardan başlayarak kamu diplomasisi adı altında ifade edilmese de birer kamu diplomasisi

örnekleri olan uygulamaları ile kendisini uluslararası kamuoyuna anlatmaya yönelik faaliyetlere ağırlık verdiği ve politikalar geliştirdiği görülmüştür. Dünya kamuoyunun ülkelerin dış politikalarını belirlerken ve uygularken dikkate almak zorunda oldukları önemli referans noktalarından biri haline geldiği gerçeğinden hareket eden Azerbaycan devletinin farklı kamu diplomasisi araçlarına başvurduğu ve bu alana adapte olmaya çalıştığı gözlemlenmiştir.

Genel olarak ülke temelli bakıldığında dünyada farklı kamu diplomasisi yaklaşımlarının olduğu görülmektedir. Ülkenin coğrafi ve jeopolitik konumu, askeri ve ekonomik gücü, tarihi, uluslararası algısı ve imajı, politik hedefleri kamu diplomasisi uygulamalarını da şekillendirmektedir. Bağımsızlık sonrası dönemde, neredeyse tüm kaynaklarını Dağlık Karabağ sorununu çözmeye seferber eden Azerbaycan'ın dış politikasının esas amacı toprak bütünlüğünün sağlanması ve etnik temizlemeye maruz kalan vatandaşlarının kendi topraklarına dönmesi olmuştur. Kurumsal ve yasal düzenlemesi bulunmamasına rağmen Azerbaycan kamu diplomasisi mekanizmasına dış politika aracı olarak önem vermiş, kamu diplomasisi uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Müzakere sürecinde kamu diplomasisi faaliyetlerinde proaktif bir yaklaşım sergilenmiş, uzun vadeli, geleceğe yönelik amaçlara yoğunlaşmıştır.

2000'li yıllardan başlayarak uluslararası toplum nezdinde tanınma, olumlu yer edinme ve saygınlık kazanma, dış politika hedeflerinin uygulanmasına ve ülke çıkarlarının sağlanmasına uygun ortamlar yaratmak amacıyla yürütülen ve kamu diplomasisi etikiyle ele alabileceğimiz muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu faaliyetler devlet kurumları tarafından hem “devletten halka” ekseninde, hem de Azerbaycan'daki en önemli sivil toplum kuruluşlarından biri olan Haydar Aliyev Vakfı tarafından yürütülmüş, vakıf kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamında değerlendirebileceğimiz önemli hamle ve girişimlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin temel odak noktalarından birini “Azerbaycan gerçeklerinin dünya kamuoyuna anlatılması” oluşturmuştur.

Örneğin, “Hocalı'ya Adalet” uluslararası farkındalık kampanyası Azerbaycan devletinin Ermeni aşırı milliyetçilerinin Azerbaycanlı nüfusa karşı işledikleri suçlar hakkında gerçeklerin dünya kamuoyuna aktarılması için yürüttüğü amaçlı ve düzenli çalışma kapsamında başlatılmıştır. Kampanya, küresel çapta yürütülen kamu

diplomasisi faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Azerbaycan parlamentosu tarafından 1994 yılında soykırım olarak ilan edilen, 1992 yılında 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece eski Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki Hocalı kasabasında yaşayan Azerbaycanlı sivillerin Ermenistan'a bağlı kuvvetler tarafından Sovyet Rus ordusunun o zaman Hankendi'de bulunan 366. motorize alayının da yardımıyla toplu katliamının uluslararası tanınması ve soykırıma ilişkin uluslararası kamuoyu bilincinin oluşturulması da Azerbaycan dış politikasının önemli parçasıdır. "Hocalı için Adalet, Karabağ için Özgürlük" sloganı altında 8 Mayıs 2008 tarihinde başlatılan uluslararası farkındalık kampanyası çerçevesinde azımsanmayacak bir yol katedilmiştir. 1992 yılında Hocalı'da yaşananları 20'ye yakın ülkenin parlamentosunda, ABD'nin 20'den fazla eyaletinde soykırım yahut katliam olarak tanıyan veya insanlığa karşı suç kapsamında kınayan kararlar kabul edilmiş, İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından (2012) soykırım olarak, Türk Devletleri Teşkilatı tarafından (2015) katliam olarak nitelendirilmiştir.

Azerbaycan'ın kamu diplomasisi ile ilişkilendirilebilecek faaliyetlerinin bir kısmı ise "Azerbaycan birçok etnik grubun birarada tolerans ve hoşgörü içinde yaşadığı örnek ülkedir" mesajı üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan kamu diplomasisi faaliyetleri ile Azerbaycan kendisini dünyada "Çokkültürlülük, tolerans ve hoşgörü açısından dünyaya örnek bir düzen sunan ülke" olarak konumlandırmaya çalışmakta, mevcut çokkültürlülük değerlerini dünyada tanıtmak için çeşitli projeler uygulanmaktadır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan azerbaycanlılar Azerbaycan için ciddi bir kamu diplomasisi alanı açmıştır. Diasporaya yönelik faaliyetlerin ve diasporanın uluslararası ilişkilerdeki öneminin kavranmasıyla Diaspora Bakanlığı'nın öncülüğünde bu alanda da muhtelif çalışmalar yapılmaktadır.

Kamu diplomasisi hususunda ülkenin ekonomik olanakları ve kültürel mirası harekete geçirilmiş, Azerbaycan kültür ve spor odaklı önemli organizasyonlara, dünyanın önemli sorun ve konularına odaklanan, dinler ve kültürler arası diyalogun derinleşmesini hedefleyen toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın görünürlüğünün artırılması ve konumunun yükseltilmesine yönelik faaliyetler öncelikler arasında olmuş, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO ile işbirliğinde kültürel mirasın

korunmasına aktif katkıda bulunulmuştur. Haydar Aliyev Vakfı'nın başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde gerçekleştirdiği proje ve restorasyon çalışmaları Azerbaycan'ın dünya kültürel ve tarihi mirasına büyük katkısıdır.

Genel hatlarıyla bakıldığında görülüyor ki, Azerbaycan, hem bilgisel, hem de ilişkisel kamu diplomasisi uygulamalarına baş vurmuş, ülkenin uluslararası arenada etkinliğini artırmasının Ermenistan işgalinin sonlandırılması ve Karabağ sorununun çözümünde etkili olacağı öngörülmüştür. Azerbaycan bir yandan gerçekleştirdiği uluslararası enerji projelerinin kendisine kattığı güç, uluslararası örgütlerle tesis ettiği ilişkiler, bölge ülkeleri ile ilişkilerinde yürüttüğü dengeli ve rasyonel politika, diğer yandan ülkenin kültür mirasını tanıtan, çok kültürlü ve hoşgörülü yaşamına dikkati çeken faaliyetler gibi uzun döneme yayılan stratejik adımlarla hedef ülke halklarıyla karşılıklı faydalı ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi, uzun soluklu sonuçların elde edilmesi için elverişli ortamın oluşturulması yönünde yoğun çaba sarfetmiştir. Birkaç istisna dışında 44 günlük savaş sırasında çoğu uluslararası aktörün endişelerini dile getirerek, her iki tarafı da desteklemekten ya da suçlamaktan kaçındığının görülmesi, çatışmaya barışçıl çözüm yahut müzakerelere geri dönüş için çağrıda bulunması bu yönde atılmış adımların sağlamlığına işaret etmektedir.

Ermenistan, Vatan Muharebesi sırasında Rusya'nın öncülüğünde kurulan ve Azerbaycan'ın üye olmadığı Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nü (KGAÖ) Azerbaycan'a karşı kullanamamış, Rusya savaşın Ermenistan'da değil, Azerbaycan topraklarında devam ettiğini, bu yüzden herhangi bir aktif müdahalede bulunamayacağını açıklayarak görece pasif ve tarafsız kalmıştır. Hem Azerbaycan, hem de Ermenistan'la sınır komşusu olan İran'ın ve özellikle uluslararası resmi arabulucu rolüne rağmen Ermenistan yanlısı Fransa'nın tutumu zafer sonrasında olduğu kadar Azerbaycan aleyhinde sert olmamıştır. Avrupa Birliği ve ABD'nin tutumu ise tarafları müzakere masasına davet eden diplomatik söylemlerle sınırlı kalmıştır. Bağlantısızlar Hareketi üye ülkeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Dağlık Karabağ'daki durumla ilgili kapalı istişarelerinde Azerbaycan'a destek nümayiş ettirmiştir. Bu hususlar müzakere döneminde izlenen kamu diplomasisi mahiyetindeki politika ve uygulamaların bir yansımasıdır.

Son otuz yılda yeni, bağımsızlık mücadelesi veren bir devletten sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını son derece efektif bir şekilde kullanarak

gerçekleştirdiği büyük çaplı projelerle etkin bölgesel enerji aktörüne dönüşen, 2020'nin sonlarında ise Dünya koronavirüs pandemisi ile boğuşurken uygun stratejik ortamda Dağlık Karabağ ve çevresindeki topraklarını geri alarak büyük bir askeri ve siyasi başarı elde eden Azerbaycan'ın şimdi dünyaya anlatacağı yeni ve özgün hikayesi var. Bugün artık ekonomik olanakları kısıtlı, topraklarını kaybeden bir ülke değil, bölge ve dünyada nüfuzu giderek artan, ekonomisi büyüyen, topraklarını işgalden kurtaran güçlü bir Azerbaycan var.

44 günlük Vatan Muharebesi'nden sonra Azerbaycan için yeni gerçekler ortaya çıkmıştır. Dağlık Karabağ sorunu sahada bitmiş olsa da, taraflar arasında kalıcı barış anlaşması tesis edilebilmiş değil. 10 Kasım 2020'de ilan edilen mutabakat çerçevesinde belirlenen yol haritası aradan 2 yıl geçmesine rağmen henüz tamamlanmamıştır, öte yandan iki ülke arasındaki sınırların kesinleştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Azerbaycan'ın işgalden kurtardığı bölgelerdeki zararları yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevidir de. Bölgeye yerleştirilmiş, bazı bölgelere haritasız ve gelişigüzel döşenmiş olma ihtimali yüksek olan yüz binlerce mayın sağlıklı bir dönüşü engellemekte, bölgedeki çalışmaları yavaşlatmakta, iskan sürecini ise uzatmaktadır. Tarihsel, kültürel, dini ve simgesel önemi olan tüm değerleri bir biçimde hedef alınmış, tahrip ve yok edilmiş Azerbaycan, Karabağ zaferinden sonra "Ermenistan'ın yaptığı vandalizme yanıt olarak yeniden inşa ve kuruculukla, mecburi kaçkın ve göçkünlerin Karabağ'a geri dönüşünün sağlanması, toplumların onurlu bir şekilde birlikte yaşaması politikasının hayata geçirilmesi" şeklinde tanımlanan yeni bir sürece girmiştir. Azerbaycan'ın yeni ve özgün hikayesinin özünü Azerbaycan kamuoyunda "Büyük Dönüş" (Böyük Qayıdış) olarak nitelendirilen, savaş sonrası süreçte işgal politikasının izlerinin silinmesi, işgalden kurtarılan toprakların yerleşime açılması, tarihi ve dini mirasın restorasyonu, yol ve altyapının oluşturulması, yerleşim birimlerinin yeniden inşası için yürütülen faaliyetler oluşturmaktadır.

Henüz açıklanmamış olsa da, ilerleyen dönemde Azerbaycan devletinin iki halk arasında barış ortamının yaratılması, Karabağ'da yaşayan ermenilerin Azerbaycan'a olan aidiyetlerinin ve vatandaşlık bağlarının yeniden tesisi için adımlar atılacağı, bütünleştirme projelerine başlayacağı da öngörülmektedir. Azerbaycan'ın

bu yeni ve özgün hikayesini, bölgeye yönelik vizyonunu dünya kamuoyuna anlatma, kendini doğru ve etkin bir şekilde ifade etme, imaj ve saygınlık oluşturma sürecinde de kamu diplomasisinin kendisine sağlayabileceği fırsat ve imkanlardan en üst düzeyde yararlanması onu avantajlı konuma taşıyacaktır.

Dahası Karabağ zaferinin kendisi Azerbaycan için başlı başına kamu diplomasisi alanı açmıştır. 2020 yılına değin tüm kaynaklarını Dağlık Karabağ sorununun ülkenin toprak bütünlüğü ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözümü için seferber eden Azerbaycan'ın Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51.maddesine dayanarak kullandığı meşru müdafaa hakkı vasıtasıyla işgal edilmiş topraklarını kurtarması ve toprak bütünlüğünün tesisi, BMGK kararlarını kendisinin icra etmiş olması, üçüncü tarafların savaşa müdahil olmasının önlenmesi, Vatan Muharebesi'nin askeri literatüre “yeni nesil savaş” olarak dahil olması, müzakere sürecinde gösterilen stratejik sabrın barış sürecinde de gösterilmesi, bölgede barış ve güvenliğin sağlanması yolunda atılan adımlar, Azerbaycan'ın bölgenin geleceğine dair vizyonu Karabağ zaferini bir kamu diplomasisi kaynağı ve aracı konumuna taşımaktadır. Ermenistan'ın 1990'lı yılların başında işgal, etnik temizlik, savaş suçları, katliam ve soykırımlarla elde ettiği “kirli kazanım”larının aksine Azerbaycan'ın zaferi temizdir, haklıdır ve meşrudur. Azerbaycan, uluslararası hukuka uygun davranarak kazandığı meşru zaferini uluslararası bütün platformlarda rahatlıkla savunabilecektir.

Nitekim, Karabağ zaferi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Azerbaycan topraklarındaki işgali kınayan ve sonlandırılmasını isteyen kararları ve diğer uluslararası kuruluşların kararlarına uygun olarak ülkenin toprak bütünlüğü sağlanmış ve yaklaşık 1 milyon Azerbaycanlı nüfusun ata-baba yurtlarında yaşama hakkı temin edilmiştir. Burada önemli olan husus BMGK kararlarında yer alan taleplerin Azerbaycan'ın kendisi tarafından yerine getirilmiş olmasıdır. Ayrıca Birleşmiş Milletler tarihinde ilk olan bu durumda BM ilkelerine ters bir şey de yapılmamıştır. Azerbaycan uluslararası hukuk bakımından kendi topraklarında bulunan Ermeni mevzilerine taarruz etmiştir.

Vatan Muharebesi'nin dikkat çeken iki özelliği daha bulunmaktadır. Bunlar; Azerbaycan ordusunun yüksek teknolojik askeri altyapısı, kullandığı taktik ve silah sistemleri nedeniyle savaş ortamının doğasını değiştirmiş olması ve doğal istihkam

konumunda bulunan Şuşa'nın zarar görmemesi için yakın dövüş taktiği ile işgalden kurtarılmasıdır.

Yukarıdaki ifade edilen tüm bu hususlar Azerbaycan'ın kendisini uluslararası topluma doğru ve hakkıyla anlatacak hikayenin bileşenleridir. Zira uluslararası hukuk ve uluslararası kararlar açısından Dağlık Karabağ'ın, Ermenistan'ın fiili işgali altında bulunan bir bölge olarak kayda geçmiş olmasına rağmen Ermeni diasporasının küresel güçlerin siyasi çevreleri ile kurduğu ilişkiler ağı sayesinde bu hukuki durum 30 yıl boyunca uluslararası kamuoyu tarafından bilinir hale getirilememiş, Ermenistan'ı uluslararası toplum nazarında uluslararası hukuka uymaya zorlayacak uluslararası mekanizmalar harekete geçirilememiştir.

Vatan Muharebesi Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinde, Karabağ zaferi ise Türk devletleri arasındaki ilişkilerde önemli bir kavşaktır. Karabağ hareketi sırasında Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği manevi ve siyasi destek, Şuşa beyannamesi ile ilişkilerin müttefiklik düzeyine çıkması iki devlet arasındaki tarihi ve kültürel bağlara vurgu yapan “Bir millet iki devlet” söyleminin somut çıktıya dönüştüğünün ispatıdır. Karabağ zaferinin ardından ise Türk devletleri arasındaki ilişkilerde gözle görülür bir hareketlenme yaşanmaktadır.

Kamu diplomasisinin günümüzde sadece diplomatların yahut hükümetlerin görevlendirdiği kişilerin icra ettiği faaliyet olmakdan çıkarak toplumun tüm katmanlarına yayılmış olmasına rağmen bir ülkenin itibarının ve imajının en önemli sorumlusu devletin kendisidir. Bu sebepten kamu diplomasisi sürecine özel sektör, kültür, din, medeniyet, spor gibi alanları, aynı zamanda bu alanların etkin temsilcilerini ve maddi kaynakları devlet seferber etmeli, ülkenin uluslararası imajına ve itibarına katkı sunan bütün kurumların – hem kamu, hem de sivil toplum ayağının, başka bir ifadeyle uygulama araçlarının koordinasyonu ve strateji birliği devlet tarafından sağlanmalı, devlet öncülük ve koordinatörlük görevini üstlenmelidir. Diğer yandan kamu diplomasisinin amacının ilgili ülkeler ve halkları arasında uzun vadeli bir ilişki inşası olduğu göz önüne alındığında araçların koordinasyonu ile birlikte tek merkezden koordine edilmesi, çalışmaların planlanması ve takibi hususunda etkili bir üst kurum da gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kamu diplomasisi faaliyetlerinde kurumsallaşmanın sağlanması ve bir devlet politikası

haline getirilmesi, kamu diplomasisi yol haritasının çizilmesi, eylem planının hazırlanması faydalı olacaktır.

Diğer yandan, kamu diplomasisini uygulamak için kurumsallaşmanın yanı sıra onu uygulayacak insan kaynağının yetiştirilmesi, dahası toplumda kamu diplomasisi konusunda farkındalık oluşturulması da önem arz etmektedir. Kamu diplomasisi faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve kapsamının genişlendirilmesi, kamu diplomasisi vizyonu çerçevesinde uygulama araçlarına dünyaya hitap eden, Azerbaycan ile ilgili meselelerde ana kaynak olan ve dünya kamuoyunu Azerbaycan'ın bakış açısıyla oluşturan küresel medya gücünün eklenmesi kamu diplomasisine kaydadeğer katkı sağlayacaktır.

Karabağ zaferi, Azerbaycan tarihinde ve dış politikasında bir devrin tamamen kapanıp yenisinin başlaması anlamına geliyor. Nitekim, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında 10 Kasım 2020'de imzalanan ortak bildirinin hemen ardından yaptığı ulusa sesleniş konuşmasına “Bu gün ülkemiz için tarihi bir gündür. Bu gün Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu sona eriyor” sözleriyle başlayan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev aradan geçen süre zarfında Azerbaycan'ın 10 Kasım'da bu sorun tek başına çözdüğünü birkaç kez daha vurgulamıştır.

Görülüyor ki, önümüzdeki süreçte Azerbaycan dış politikasının ana hattının yeni bir yönelim edineceği muhtemeldir. Dış politikanın gelecekteki en önemli konularından biri yine Azerbaycan'ın kendi hikayesini doğru ve etkin bir şekilde anlatması ve doğru bir şekilde anlaşılması olacaktır. Bundan sonraki dönemde de kamu diplomasisine hem ulusal hem de uluslararası çıkarları ilgilendiren stratejik bir konu olarak bakılmalı, kamu diplomasisi muhatap halklar üzerinde Azerbaycan ile ilgili algının belirli hedefler doğrultusunda oluşturulması için kullanılan önemli bir dış politika enstrümanı olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Adıgüzel, H. (2007). Zirve: Haydar Aliyev'in Hayatı, İstanbul.
- Aslanlı, A. (2015). Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri, Ankara.
- Avşar, Z., Emre Kaya, E. (2013). Medyanın İffeti, Ankara.
- Aydoğan, B., Aydın, H. (2011). Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik, İstanbul.
- Aziz, B. (2013). Mart Faciasından Hocalı'ya Azerbaycan'da Ermenilerin Türk Soykırımı, İstanbul.
- Becerikli, S.Y. (2005). Uluslararası Halkla İlişkiler, Ankara.
- Cull, N.J. (2009). Public Diplomacy: Lessons From the Past, University of Southern California.
- Cull, N.J. (2009b). Public Diplomacy: Lesson From the Past. USC Center on PublicDiplomacy at the Annenberg School University of Southern California.
- Çevik, B. S. (2014). Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu, Ankara.
- Demir, V. (2012). Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, İstanbul.
- Demirtepe, M.T. (2011). Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun, Ankara.
- Ekşi, M. (2018). Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Ankara.
- Erzen, M.Ü. (2012). Kamu Diplomasisi, İstanbul.
- Gönlübol, M. (1993). Uluslararası Politika, Ankara.
- İbrahimov, R. (2013). Enerji ve Azərbaycan: Tarix, Strategiya və Əməkdaşlıq, Bakü.
- İşyar, Ö.G. (2004). Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, İstanbul.
- İyikan, N. (2012). Orta Asya - Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler: 1991-2010, İstanbul.
- Leonard, M. (2002). Public Diplomacy, London.
- Leonard, M., Stead, C., Smewing, C. (2002). Public Diplomacy, The Foreign Policy Center.
- Mahmudov, Y., Şükürov, K. (2005). Qarabağ: real tarix, faktlar, sənədlər, Bakü.
- Manheim, J.B. (1990). Strategic Public Diplomacy: The Evolution of Influence, NY: Oxford University Press.
- Nye, J & Welch, D. A. (2015). Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak (R. Akman, Çev.), İstanbul.
- Nye, S.J. (2003). Amerikan Gücünün Paradoksu, İstanbul.
- Nye, S.J. (2005). Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç, Ankara.
- Oğan, S. (2000). Bağımsızlığının Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkiler, Ankara.
- Özkan, A. (2016). Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler, Eskişehir.
- Sancar, G.A. (2012). Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler, İstanbul.
- Sarıkaya, Y. (2020). 44 Gün Savaşı: Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi, TASAV Raporu, Ankara.
- Snow, N. (2009). "Rethinking Public Diplomacy." Routledge Handbook of Public Diplomacy (der.). Nancy Snow ve Philip Taylor. NY: Routledge.
- Szondi, G. (2008). PublicDiplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences, Clingendael: Nederland Institute of International Relations.

- Taşkıran, C. (1995). Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi, Ankara.
- Tavşancıl, E., Aslan, E. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, İstanbul.
- Tuch, H.N. (1990). Communicating with the World: U.S. Public Diplomacy Overseas, Washington: Georgetown University Institute for The Study of Diplomacy.
- Vaal, T. (2008). Qarabağ: Ermənistan ve Azərbaycan Sülh və Savaş Yollarında, Bakü.
- Veliyev, C., Aslanlı, A. (2011). Güney Kafkasya; Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Ankara.
- Yalçinkaya, A. (2006), Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler, Ankara.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara.

Makaleler

- Ak, T. ve Hasanoğlu, M. (2021). “İç Güvenliğin Değişen Gündemi ve Azerbaycan Devletinin İç Güvenliği”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 19-38. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1662163>, Erişim tarihi: 14.11.2021).
- Akçadağ, E. ABD’nin Kamu Diplomasisi Stratejisi : Akıllı Güç, (<http://kamudiplomasisi.org/pdf/abdkdstratejisi.pdf>, Erişim tarihi: 23.01.2021).
- Akçadağ, E. (2010). Dünyada ve Türkiye’de Kamu Diplomasisi, (file:///D:/tik/kamu%20 diplomasisi/emineakcadag.pdf, Erişim tarihi: 16.12.2020).
- Akçadağ, E. (2012). “AB’nin Kamu Diplomasisi ve Türkiye’ye Yansımaları”, Kamu Diplomasisi, ed. Abdullah Özkan – Tuğçe Ersoy Öztürk, TASAM Yayınları, İstanbul, 229-248. (<https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/02/Kamu-Diplomasisi.pdf>, 25.09.2021).
- Akçadağ, E. (2021). Yükselen Çin’in Kamu Diplomasisi, (<https://www.kamudiplomasi si.org/pdf/cinkamudip.pdf>, Erişim tarihi: 23.01.2021).
- Akçay, D. (2020). “Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği”, *Ermeni Araştırmaları*, 65 (2020), 101-129. (<https://dergipark.org.tr/tr/ download/article-file/1081270>, Erişim tarihi: 23.03.2021).
- Akipek, S. (2001). “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme’sinin Değerlendirilmesi”, (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/629232>, Erişim tarihi: 18.07.2021).
- Asal, U. Y. (2013). “Dağlık Karabağ Sorunu’nun Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi”, *Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları*, 57-81. (file:///C:/Users/User1/ Downloads/dalik-karaba-sorunu-nun-atima-zm-perspektifinden-analz.pdf, Erişim tarihi:20.02.2021).
- Aslan, S. (2015) “Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemlerinden Biri Olarak Lobcilik”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, Haz. 2015. (<https://dergipark. org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4765/65486>, Erişim tarihi: 05.06.2021).

- Aslanlı, A. (2001). "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel Sayısı)*, 7 (1). 393 - 430.
- Ateş, Ş. (2016). "Yunus Emre Enstitüsü ve Kültürel Diplomasi", Ş. Ateş, Ş. Köktürk ve M.Barut (Ed.), *Kültürel Diplomaside Sınırların Dışında Düşünmek*, Yunus Emre Enstitüsü Kültürel Diplomasi Akademisi Yayınları, Ankara, 18-25.
- Aykurt, İ.S. (2015). "Geleneksel İlişkilere Halkla İlişkiler Aşısı: Kamu Diplomasisi", *Sosyal Bilimler Platformu*, (<https://www.sosyalbilimler.org/geleneksel-iliskilere-halk-asisi-kamu-diplomasisi/> Erişim tarihi: 29.01.2021).
- Barıtcı, F., Aydeniz, H. (2019). "Kamu diplomasisi aracı olarak medya: TRT World Örneği", *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (2), 1551-1576. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/768094>, Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Beşikçi, A. (2016). "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2), 237-252. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/633596>, Erişim tarihi: 30.05.2021).
- Budak, E. (2020). "Türk Diasporasına Yönelik Dijital Diplomasi: Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Üzerine Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 535-558. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1025839>, Erişim tarihi: 08.11.2021).
- Cafersoy, N., Aslanlı, A. (2016). "Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, 53, 239 – 260. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/638575> Erişim tarihi: 29.11.2020).
- Çal, S. (2008). "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4), 90-134. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/35979> Erişim tarihi: 19.06.2021).
- Değimencioğlu, N., Yalçın, Ö. (2020). "Radyoda Dış Yayıncılık", *TRT Academy*, 5(9), 446-459. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939456>, Erişim tarihi: 25.03.2021).
- Deniz, Taşkın (2014). "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekan, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu", *Türk Coğrafya Dergisi*, 62, 29-37. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/198400>, Erişim tarihi: 25.03.2021).
- Duran. H., Yılmaz. K.K. (2020). "Çin'in Küresel Hegemonya Yarışında Konfüçyüs Enstitüsü ve Küresel Şirketlerin Önemi", *Strategic Public Management Journal*, 6(11). 77-90. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1129252>, Erişim tarihi: 16.05.2021).
- Ekber, Ş., Mirzaeva, G. (2017). "Azerbaycan'da İç Turizmin Yerel Turistler Tarafından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1). 1-14. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/327034>, Erişim tarihi: 19.11.2021).
- Ekici, Y. (2017). "Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu", *Vakanivüs - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 62-77. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/290091>, Erişim tarihi: 20.04.2021).
- Ekşi, M. (2016). "Kamu Diplomasisi", (<https://www.ankasam.org/kamu-diplomasisi/>, Erişim tarihi: 07.02.2021).

- Eraslan, Ş. (2020). “UNESCO Dünya Miras Alanlarının Kriter Seçimleri ve Tematik Bağlantıları Üzerine Bir Analiz: Türkiye”, *Journal of Awareness*, 5(3), 309-324. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1283002>, Erişim tarihi: 12.11.2022).
- Eren, E. (2017). “Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği”, *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 36-49. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/326422>, Erişim tarihi: 13.02.2021).
- Genç, B. (2021). “Eurovision Şarkı Yarışmasının Müzik Dışı Boyutları”, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 26, 51-60. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1727154>, Erişim tarihi: 01.08.2021).
- Gökçe, M. (2011). “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri üzerine bir Değerlendirme”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish Or Turkic*, 6 (1), 1139-1154. (<http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934350.pdf>, Erişim tarihi: 28.03.2021).
- Gökırmak, M. (2012). “Küreselleşen Dünyada Diplomasi: Kamu Diplomasisi”, https://tasam.org.tr-TR/Icerik/4519/kuresellesen_dunyada_diplomasi_kamu_diploma_sisi_, Erişim tarihi: 07.02.2021).
- Güleç, E., İlban, M.O., Aydemir, B. “Dış Politikada Yumuşak Güç Unsuru Olarak Turizm: Özbekistan Örneği”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20 (2), 287-305. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1038195>, Erişim tarihi: 26.10.2022).
- Güneş, A. (2018). “Amerikan Kamu Diplomasisinin Üç Evresi: Propaganda, Geleneksel Kamu Diplomasisi ve Stratejik İletişim”, *The Journal of Social Science*, 2 (3), 54-72. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/488848>, Erişim tarihi: 13.05.2021).
- Gürdal, E. (2021). “Dijital Kamu Diplomasisi mi, Dijital Gözetim mi?”, *Mecmua – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 417-434. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1524077>, Erişim tarihi: 29.05.2021).
- İnan, E. (2012). “Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler Eksenî”, *Kamu Diplomasisi* (Ed. A.Özkan, & T. E. Öztürk) İstanbul.
- Kahraman, N., Cinman, M. (2019). “Kamu Diplomasisinin Uygulama Alanı Olarak Sağlık Diplomasisi”, *Muhakeme Dergisi*, 2(1), 60-71. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/744143>, Erişim tarihi: 29.05.2021).
- Kalın, İ. (2012). Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi, (https://tasam.org.tr-TR/Icerik/66920/turk_dis_politikasi_ve_kamu_diplomasisi, Erişim tarihi: 29.05.2021).
- Kalın, İ.(2010), “Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi”, *Yükselen Değer Türkiye*, MÜSİAD Yayınları, İstanbul. 3-54.
- Karaağaç, Y.(2019). “Diplomasi Olgusu Çerçevesinde Propaganda ve Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinin Etkileşimi ve Farklılıkları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 690-705. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/874214>, Erişim tarihi: 29.05.2021)

- Karaca, E. (2015). "SSCB'nin Dağılıma Sürecinden BDT'nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahçıvan, Ermenistan ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu", *Akademik Bakış*, 9 (17), 113-140. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/74052>, Erişim Tarihi: 29.05.2021).
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80. (file:///C:/Users/User1/Downloads/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_BILIMLERDE.pdf, Erişim tarihi: 08.11.2021)
- Kaya, İ. (2011). "Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye-Ermenistan Protokolleri", *Ermeni Araştırmaları*, 37, 101-122. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639726> Erişim tarihi: 05.06.2021).
- Kaya, M. (2019). "Eğitim Diplomasisi: Kavramsal Bir Çerçeve", *Türkiye Eğitim Dergisi*, 4 (1) , 1-12. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/740435>, Erişim tarihi: 14.02.2021).
- Kılavuz, İ.T. (2017). "Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği", *Avrasya Etüdleri*, 52 (2017-2), 51-78. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/422210>, Erişim tarihi: 06.12.2020).
- Kim, H. (2017). Bridging the theoretical gap between public diplomacy and cultural diplomacy. *The Korean Journal of International Studies*, 15(2), 293-326.
- Kocabıyık, H. (2019). "Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye", *Avrasya Etüdleri*, 25 (55), 163-196. (<http://www.avrasyaetudleri.com/uploads/articles/55/7.pdf>, Erişim tarihi: 18.12.2020).
- Koçer, D.N. (2019). "Türkiye'de Kamu Diplomasisinin Kurumsallaşması: Matbuat İdaresi'nden İletişim Başkanlığı'na", *Konya Sanat Dergisi*, 2. 87-102. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/907585>, Erişim tarihi: 30.07.2022).
- Koyuncu, S. (2018). "Temel Dinamikleri Bakımından Kamu Diplomasisi Yaklaşımları: Türkiye ve ABD", *Harsiyat-İlmi, Harsi ve İçtimai Araştırmalar Dergisi*, 2 (3), 12-30. (file:///C:/Users/User1/Downloads/Temel_Dinamikleri_Bakimindan_Kamu_Diplom.pdf, Erişim tarihi: 25.09.2021).
- Koyuncu, S., Medin, B. (2017). "Resmi aktörler bağlamında dijital kamu diplomasisi", *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1233-1244. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/317968>, Erişim tarihi: 25.09.2021).
- Köksoy, E. (2015). "Kamu Diplomasisi Perspektifinden Ulus Markalaması", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (23), 42-61. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/494270>, Erişim tarihi: 03.02.2021).
- Köksoy, E. (2014). "Kamu Diplomasisi ve Halkla İlişkiler İlişkisi: Kuramsal bir Değerlendirme", *Marmara İletişim Dergisi*, 22. 211-231. (file:///C:/Users/User1/Downloads/Kamudiplomasisivehalklaili_kilerili_kisi_Kuramsalbirde_erlendirme238060-206437.pdf, Erişim tarihi: 21.12.2020).
- Kömür, G. (2020). "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kamu Diplomasisi", *International Journal of Politics and Security*, 2 (3), 89-115. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1099895>, Erişim tarihi: 24.03.2021).

- Kuyucu, M. (2013). “Medya, Sanat ve Dil Üçgeni: Türkiye’nin Eurovision Şarkı Yarışmasında Kullandığı Şarkı Dili Üzerine Bir İnceleme”, *İdil Dergisi*, 2 (8), 14-38. (<https://www.idildergisi.com/makale/pdf/1367334159.pdf>, Erişim tarihi: 01.08.2021).
- Kürüm, R.S. (2020). “Kamu Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme: Denizaşırı Gönüller ve Akıllar Kazanma”, *Küresel Çalışmalar*, <https://kureselcalismalar.com/kamu-diplomasisi-uzerine-bir-inceleme-denizasiri-gonuller-ve-akillar-kazanma/>, Erişim tarihi: 07.02.2021).
- Lütem, Ö.E. (2015). “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu”, *Ermeni Araştırmaları*. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639201>, Erişim tarihi: 20.05.2021).
- Mardanov, S.(2012). “Azerbaycan-ABD İlişkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 1(1), 223-228. (https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/169983/makaleler/1/1/arastirmx_169983_1_pp_223-228.pdf, Erişim tarihi: 02.10.2021).
- Mardanov, S. (2013). “Azerbaycan-ABD İlişkilerinde Belirsizlik Dönemi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 47-70. (<http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872156.pdf>, Erişim tarihi: 02.10.2021).
- Mustafa, N. (2019). “Nahçıvan ile Azerbaycan’ı Birbirinden Ayırmak Üzere Tertiplenen Zengezur’un Ermenistana Katılma Süreci”, (https://files.preslib.az/site/media_IL_nwa.pdf, Erişim tarihi: 22.03.2021).
- Oktay, E. G. (2012). NATO’nun Dönüşümü ve Kamu Diplomasisi’nin Artan Rolü, *Uluslararası İlişkiler*, 9 (34), 125-149. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540213>, Erişim tarihi: 04.02.2021).
- Osmanlı, C. (2021). “Azerbaycan Dağ Yahudilerinin Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Tarihi ve Günümüzdeki Eğitim Kurumları”, *Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1). 779-824. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1685782>, Erişim tarihi: 18.10.2021).
- Önal, B. (2020). “Çin’in Kültürel Diplomasisi: Konfüçyüs Enstitüleri’nin Rolü ve Eleştiriler”, *International Journal of Politics and Security*, 2(4). 217-245. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1151834>, Erişim tarihi: 26.09.2021).
- Özbey, V. (2021). Kurtuluş Sonrası Şuşa Tarihi ve Mimari Koruma Alanı Kültürel Mirasının Korunmasına Yönelik İlk Çalışmalar, *Orta Doğu ve Orta Asya-Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1 (1), 1-15. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2644234>, Erişim tarihi: 12.11.2022).
- Özçelik, İ. (2017). “Karabağ’daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, *Kafkasya Özel Sayısı*, 417-456. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/368102>, Erişim tarihi: 05.09.2021).
- Özdal, H. (2009). Tarihsel Kördüğüm: Dağlık Karabağ ve Rusya Faktörü, (<http://www.habibeoedal.com/2009/06/15/tarihsel-kordugum-%E2%80%98daglik-karabag%E2%80%99-ve-rusya-faktoru-2/>, Erişim tarihi: 20.02.2021)

- Özgöker, U. (2020). "Türkiye'nin Mevcut Uluslararası Sorunları Karşısında Uyguladığı "Kamu Diplomasi"si Faaliyetleri", *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(18), 82-96. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1476862>, Erişim tarihi: 07.02.2021)
- Özkan, A. (2015). "21.Yüzyılın Stratejik Vizyonu Kamu Diplomasisi ve Türkiye'nin Kamu Diplomasisi İmkanları", *Türk-Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Stratejik Rapor No:70*, (<https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/01/Kamu-Diplomasi-si-ve-T%C3%BCrkiye.pdf>, Erişim tarihi: 08.12.2020).
- Özkan, A. (2014). "Ülke Markası İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü", https://tasam.org.tr-TR/Icerik/5366/ulke_markasi_insasinda_kamu_diplomasisinin_stratejik_rolu, Erişim tarihi: 06.02.2021).
- Özocak, O. (2015). "Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası", *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, ERUSAM Rapor No: 2*. (http://evrenin.sirlari.net/dosyalar/s07_02-Diaspora_Kavrami.pdf, Erişim tarihi: 09.10.2021).
- Özyılmaz, E.V. (2013). "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 191-208. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287257>, Erişim tarihi: 06.12.2020).
- Potter, E. (2002). Canada and the New Public Diplomacy, *International Journal, Netherland Institute of International Relations*, 58(1). (<http://www.kamu.diplomasisi.org/pdf/kanadad.pdf>, Erişim tarihi: 27.11.2021).
- Poyraz, E., Dinçer, M. (2016). "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Intermedia International e-Journal*, 3(1), 30-48. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/399654>, Erişim tarihi: 18.12.2020).
- Proitsi, G.R. (2015). The case of educational diplomacy in the European Union. *The 16th Annual Conference of the UACES Student Forum, 'Ever Challenged Union: exploring ways out of the crises', Queen's University Belfast*, 29-30 June 2015.
- Purtaş, F. (2013). "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi", *Akademik Bakış*, 7(13), 1-14, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/73827>, Erişim tarihi: 30.01.2021).
- Sadıgov, R. (2018). "Karabağ Hanlığı'nın Çarlık Rusyası'na İlhakı", *Journal of History Studies*, 10 (7), 199-219.
- Sak, E. (2014). "Kamu Diplomasisi ve Çin", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2 (1), 9-25. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203073>, Erişim tarihi: 23.01.2021).
- Sanberk, Ö., Altınay, H. (2021). "Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç", (<http://kamudiplomasisi.org/pdf/kdyumusakguc.pdf>, Erişim tarihi: 11.09.2021).
- Sancar, G.A. (2021). "Kamu Diplomasisinde İlişki İnşa Etme Söylemi", (<http://www.kamu.diplomasisi.org/images/stories/aslisancar.pdf>, Erişim tarihi: 06.02.2021).
- Sancar, G.A. (2017). "Turizm Diplomasisi Kapsamında Yer Markalama: Turkey Home Kampanya Analizi", *Selçuk İletişim*, 9(4), 89-108. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/273194>, Erişim tarihi: 29.05.2021).

- Sapmaz, A., Sarı, G. (2012). “Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(15). 1-31. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84502>, Erişim tarihi: 06.06.2021).
- Sarı, G. (2015). “1915 Tehcirinden 1992 Hocalı’ya Soykırım İddiaları Çerçevesinde Ermeni Sorunu”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(2). 91-121. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208190>, Erişim tarihi: 17.10.2021).
- Seferov, R., Hesenov, T. (2006). “Azerbaycan’ın Turizm Potansiyeli ve Turizm Etkinliklerinin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20). 255-272. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/257998>, Erişim tarihi: 17.11.2021).
- Smyth, R. (2001). “Mapping US Public Diplomacy in the 21st Century”, *Australian Journal of International Affairs*, 55(3), 421-444.
- Söker, Ç. (2017). “Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 555-574. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/738822>, Erişim tarihi: 15.12.2020).
- Şeyban, S. (2021). “Kürekçay Anlaşmasının Tarihi Arka Planı, Hukuki Niteliği ve Siyasi Sonuçları”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7 (1), 34-50. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1563369>, Erişim tarihi: 22.03.2021).
- Telli, A. (2015). “Azerbaycan Enerji Diplomasisi”, (file:///C:/Users/User1/Downloads/15-AzimeTelli-KitapBlm-AzerbaycanEnerjiDiplomasisi.pdf, Erişim tarihi: 19.06.2021).
- Tosun, İ. (2016). “Ermenistan ve Azerbaycan Diaspora Politikalarının Karşılaştırılması”, *The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies*, 2 (2). 217-251. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/174249>, Erişim tarihi: 20.07.2021).
- Tosun, E. (2020). “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi)”, *Tarih Araştırmaları*, 21-25. (file:///C:/Users/User1/Downloads/Turk_Dili_Konusan_Ulkeler_Isbirligi_Kon s.pdf, Erişim tarihi: 07.11.2021).
- Türkmen, M. (2009). “Dünden Bugüne Türk Toplumlarında Çavgen/Çöğen/Çevgan/Polo oyununa Genel Bakış”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 183, 479-492.
- Türkmen, Z. (2004). “XIX Yüzyıl Başlarında Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 9-24.
- Türkyılmaz, D. (2013). “Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları Bağlamında Türksoy Bölgesel Seminerlerine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Milli Folklor*, 25(100), 40-49. (<https://millifolklor.com/Dosyalar/399662568ad64c5eabcbdbb9f0302598.pdf#page=63>, Erişim Tarihi: 20.11.2021).
- Ünalmiş, A.N. (2019). Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulama Alanı olarak Yunus Emre Enstitüsü, *Bilig*, 91. 137-159. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/836174>, Erişim tarihi: 10.02.2021).

- Winek, Mark D (2009). Radio as a Tool of the State: Radio Moscow and the Early Cold War. <https://digitalcommons.bucknell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1050&context=chr>, Erişim tarihi: 11.03.2021).
- Yağmurlu, A. (2007). “Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi”, *İletişim Araştırmaları*, 5(1), 9-38. (<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/63042/19187.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim tarihi: 08.12.2020).
- Yağmurlu, A. (2019). “Kamu Diplomasisi Bakışından Spor Diplomasisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (4), 1367-1380. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/831051>, Erişim tarihi: 29.05.2021).
- Yağmurlu, A. (2019b). “Kamu Diplomasisi ve Ulus Markalaşması: Bir Elmanın İki Yarı mı?”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, 49 (Güz 2019), 122-138. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1961865>, Erişim tarihi: 27.07.2022).
- Yazar, F. (2021). “Kamu Diplomasisi Bağlamında Türkiye’nin Ulus Markalama Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 133-150. (<http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/4891/10.15869-itobiad.811944-1350005.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim tarihi: 18.09.2021).
- Yeşilot, O. (2008). “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 187-199. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33200>, Erişim tarihi: 08.06.2021).
- Yıldırım, E. (2019). “Yumuşak Güç Kavramı Bağlamında Çin’in Sahraaltı Afrika’ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 2373-2403. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/737907>, Erişim tarihi: 31.05.2021).
- Yıldırım, E.K., Yıldırım, A. (2017). “Türkiye’nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na Genel Bakış”, *Karadeniz dergisi*, 9 (33). 203-219. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/283450>, Erişim tarihi: 19.09.2021).
- Yılmaz, R. (2013). “Kafkasya’da Çözölemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Stratejik Dergisi*, 2(1), 71-90. (<http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872157.pdf>, Erişim tarihi: 23.03.2021).
- Yılmaz, R., Sayın, F. (2013). “Azerbaycan Dış Politikasını Belirleyen Ögeler ve Denge Politikasına Yansımaları”, 4(1), 23-42. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jiss/issue/25894/272895>, Erişim tarihi: 20.09.2021).

- Yılmaz, R. (2010). “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 69-93. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/802119>, Erişim tarihi: 06.12.2020).
- Yılmaz, D. V. (2017). “Geleceğin Diplomatik İnşası: Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Yüksek Öğretimi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (57), 138-150. (file:///C:/Users/User1/Downloads/ASOSDevrimVuralYILMAZ.pdf, 19.09.2021).
- Yücel, G. (2016). “Dijital Diploması”, *TRT Akademi*, 1(2). 748-760. (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/218568>, Erişim tarihi: 29.05.2021).
- Zengin, A. K. (2017). “Dağlık Karabağ Sorununa Çözüm Arayışları: AGİT Minsk Grubu Görüşmeleri”, *International Academic Research Congress*, (INES 2017) 1792-1798. (file:///C:/Users/User1/Downloads/DAGLIK_KARABAG_SORUNUNA_CO_ZUM_ARAYISLARI.pdf, Erişim tarihi: 23.03.2021).

İnternet kaynakları

- “4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839>, Erişim tarihi: 27.10.2022
- “BMT-nin 50 illik yubileyi ilə əlaqədar BMT Baş Məclisinin xüsusi təntənəli iclasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı” (Nyu York, 22 oktyabr 1995-ci il) sənədinə tarixi arayış, <https://lib.aliyevheritage.org/az/1668510.html>, Erişim tarihi: 17.10.2021
- “Dede Korkut Mirası: Destan, Masal ve Müzik” UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine Kaydedildi, <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-219919/dede-korkut-mirasi-destan-masal-ve-muzik-unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesine-kaydedildi.html>, Erişim tarihi: 28.06.2021
- “Erməni kilsələrinə qazı pulsuz veririk”- Rövnəq Abdullayev, <https://azvision.az/news/74519/ermeni-kilselerine-qazi-pulsuz-veririk-rovneq-abdullayev.html>, Erişim tarihi: 17.11.2021
- “KEİ Üye Devletlerindeki Mültecilerin, Yerlerinden Edilen İnsanların ve Düzensiz Göçmenlerin Sorunları - Siyasi Durum”, KEİPA Genel Kurulu Kırk Yedinci Oturumu Hukuki ve Siyasi İşler Komisyonu Raporu, <https://www.pabsec.org/depo/documents/reports-and-recommendations/tr-rep-pwz4t8c03h.pdf>, Erişim tarihi: 20.04.2021
- “Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi ve Eylem Planı” hazırlandı, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/ulusal-kamu-diplomasisi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-hazirlandi>, Erişim tarihi: 26.09.2021
- 1993 UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, Erişim tarihi: 05.09.2021
- 44 günlük savaş: 1 yılın mühasəbəsi, <https://qafsam.org/2021/09/27/44-gunluk-savas-1-yilin-muhasebesi/?amp=1>, Erişim tarihi: 27.10.2022
- A conference on the topic of “Religious tolerance: the culture of coexistence in Azerbaijan” in Paris, <https://mehriban-aliyeva.az/en/activities/node/845730>, Erişim tarihi: 16.10.2021

- AB: Azərbaycan ve Ermənistan demir yolu hatları konusunda anlaştı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-azerbaycan-ve-ermenistan-demir-yolu-hatlari-konusunda-anlasti/2447622>, Erişim tarihi: 19.04.2022
- Aliyev ve Paşinyan Brüksel’de bir araya geldi, <https://haberglobal.com.tr/dunya/aliyev-ve-pasinyan-brukselde-bir-araya-geldi-198033>, Erişim tarihi: 19.04.2022
- Aliyev, Blinken’e Biden’ın 1915 olaylarıyla ilgili açıklamasından duyduğu rahatsızlığı iletti, <https://haberglobal.com.tr/dunya/aliyev-blinken-e-biden-in-1915-olaylariyla-ilgili-aciklamasindan-duyugu-rahatsizligi-ilette-107023>, Erişim tarihi: 18.07.2021
- Aliyev: Mayınları temizlemek için yaklaşık 30 yıl ve 25 milyar dolar gerekiyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-mayinlari-temizlemek-icin-yaklasik-30-yil-ve-25-milyar-dolar-gerekliyor/2710209>, Erişim tarihi: 23.10.2022
- ARDNŞ Gürcüstandaki erməni kilsələrini də təbii qazla təmin edəcək, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2013/10/131022_socar_armenian_churches, Erişim tarihi: 17.11.2021
- Armenia, Azerbaijan and Russia sign Nagorno-Karabakh peace deal, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54882564>, Erişim tarihi: 23.05.2021
- Armenia, Russia, Azerbaijan sign deal to end Karabakh war, <https://www.dw.com/en/armenia-russia-azerbaijan-sign-deal-to-end-karabakh-war/a-55550069>, Erişim tarihi: 20.05.2021
- Artsakh is Armenia, Says Pashinyan during Stepanakert Rally, <http://asbarez.com/183673/artsakh-is-armenia-says-pashinyan-during-stepanakert-rally/>, Erişim tarihi: 16.05.2021
- Azerbaijan - UNESCO World Heritage Convention, <https://whc.unesco.org/en/statesparties/az>, Erişim tarihi: 18.07.2021
- Azerbaijan escalates punctuation war with Armenia, <https://eurasianet.org/azerbaijan-escalates-punctuation-war-with-armenia>, Erişim tarihi: 16.05.2021
- Azərbaycan 97 bin mayının haritaları karşılığında 15 Ermeni esiri iade etti, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-97-bin-mayinin-haritalari-karsili-ginda-15-ermenisi-esiri-iade-etti-588079.html>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Azərbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’dən Ermənistan’a barış teklifi, <https://www.internethaber.com/azerbaycan-cumhurbaskani-ilham-alievden-ermenis-tana-baris-teklifi-2217510h.htm>, Erişim tarihi: 08.11.2021
- Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’in 49. dönem BM Genel Kurul toplantısında konuşması - 29 Eylül 1994, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/7119983.html>, Erişim tarihi: 17.10.2021
- Azərbaycan diasporunun tarixi, https://www.azerbaijans.com/content_494_en.html, Erişim tarihi: 24.07.2021
- Azərbaycan dünyaya örnek oluyor, <http://multikulturalizm.gov.az/post/1881/azerbaycan-dunyaya-ornek-oluyor.html>, Erişim tarihi: 20.06.2021
- Azərbaycan nari UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde, <https://www.cnnturk.com/dunya/azerbaycan-nari-unesconun-somut-olmayan-kulturel-miras-listesinde231220>, Erişim tarihi: 27.06.2021

- Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin 2014-cü ilin yekunlarına dair mətbuat buraxılışı, <https://mfa.gov.az/az/news/azerbaycan-respublikasi-xarici-isler-nazirliyi-nin-2014-cu-ilin-yekunlarina-dair-metbuat-buraxilisi>, Erişim tarihi: 17.05.2022
- Azərbaycan UNESCO'da komite üyeliğine seçildi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-unescoda-komite-uyeligine-secildi/1167637>, Erişim tarihi: 27.06.2021
- Azərbaycan ve Ermenistan nihai barış için önemli adımlar attı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/azerbaycan-ve-ermenistan-nihai-baris-icin-onemli-adimlar-atti/2558506>, Erişim tarihi: 26.10.2022
- Azərbaycan, Ermenistan'ın döşədiyi 55 binden fazla mayın ve patlamamış mühimmatı imha etti, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-dosedigi-55-binden-fazla-mayin-ve-patlamamis-muhimmati-imha-etti/2554451>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Azərbaycan, ilişkilerin normalleşmesi için Ermenistan'a 5 maddelik yeni teklif sundu, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-iliskilerin-normallesme-si-icin-ermenistana-5-maddelik-yeni-teklif-sundu/2532454>, Erişim tarihi: 19.04.2022
- Azərbaycan: Ermenistan'ın saldırısında 4 asker şehit oldu, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanin-saldirisinda-4-asker-sehit-oldu-41687367>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Azərbaycan ordusu Karabağ'daki yasa dışı Ermeni güçlerine karşı operasyon düzenledi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-ordusu-karabagdaki-yasa-disi-ermeni-gu-clerine-karsi-operasyon-duzenledi/2652741>, Erişim tarihi: 10.08.2022
- Azərbaycan'a Eurovision şoku, <https://www.milliyet.com.tr/cadde/azerbaycan-a-eurovisi-on-soku-1096843>, Erişim tarihi: 01.08.2021
- Azərbaycan'da Çokkültürlülük Politikasının Başarılı Olmasının Nedenleri, <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/m-d-niyy-t-v-s-n-t/2021/03/04/az-rbaycanda-multik-ulturalizm-siyas-tinin-ugurlu-olmasinin-s-b-bl-ri-1594737>, Erişim tarihi: 25.07.2021
- Azərbaycan'ın ilk Yahudi okulu açıldı, https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-77075-azer-baycanin_ilk_yahudi_okulu_acildi.html, Erişim tarihi: 16.10.2021
- Azərbaycan-Ermenistan Eurovision savaşı, <https://www.cnnturk.com/2009/yasam/diger/05/21/azerbaycan.ermenistan.eurovision.savasi/527502.0/index.html>, Erişim tarihi: 01.08.2021
- Azərbaycan-Ermenistan sınırındaki çatışmalarda bilanço arttı! 207 Ermenistan askeri öldü, <https://www.tgrthaber.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistan-sinirindaki-catismalarda-bilanco-artti-207-ermenistan-askeri-oldu-2847332>, Erişim tarihi: 25.10.2022
- Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyeva Vatikan Apostol Kitabxanası ilə tanış olmuşdur, <https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-3890a53b83.html>, Erişim tarihi: 14.08.2021
- Azərbaycan-UNESCO Əlaqələri: mədəni əməkdaşlıq, <https://unesco.preslib.az/az/page/W5QC9jOEy3>, Erişim tarihi: 18.07.2021
- Azərbaycan-UNESCO ilişkileri üzerine bilgi notu, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/3473502.html>, Erişim tarihi: 20.11.2021

Azeri ve Ermeni liderler Brüksel'de bir araya geldi: Barış için somut süreç başladı, <https://tr.euronews.com/2022/04/07/azeri-ve-ermeni-liderler-bruksel-de-bir-araya-geldi-bar-s-icin-somut-surec-baslad>, Erişim tarihi: 19.04.2022

Bağlantısızlar Hareketi dönem başkanlığı Azerbaycan'a geçti, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/baglantisizlar-hareketi-donem-baskanligi-azerbaycana-gecti/1626119>, Erişim tarihi: 22.06.2021

Bakan Yardımcısı Kıran: UNESCO'nun en üst icra organına seçilmiş olmak bize önemli motivasyon sağlayacak, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bakan-yardimcisi-kiran-unescosun-en-ust-icra-organina-secilmis-olmak-bize-onemli-motivasyon-saglayacak/2424175>, Erişim tarihi: 20.11.2021

Bakıda "Eurovision-2012" mahnı müsabiqəsinin könüllülər qrupunda çalışmış şəxslərin mükafatlandırılma mərasimi keçirilmişdir, <http://old.xalqgazeti.com/az/news/culture/23821>, Erişim tarihi: 07.08.2021

Bakü UNESCO'nun "Yaratıcı Şehirler" listesinde!, <https://qha.com.tr/haberler/baku-unesco-nun-yaratici-sehirler-listesinde/110433/>, Erişim tarihi: 19.07.2021

Bakü'de 8. Bakü küresel forumu başladı, <https://www.dha.com.tr/dunya/baku-de-8-baku-kuresel-forumu-basladi-1858119>, Erişim tarihi: 28.11.2021

Berlin qəsri, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/136/3584/Berlin-q%C9%99sri/>, Erişim tarihi: 16.10.2021

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22148/unesco.html>, Erişim tarihi: 20.11.2021

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22148/unesco.html>, Erişim tarihi: 20.11.2021

Borisov ve Mihriban Aliyeva, Restore Edilen Trapezitsa Kalesi'nin Açılışını Yaptılar https://www.kircaalihakber.com/?pid=3&id_news=17989, Erişim tarihi: 16.10.2021

Bütün cəbhə boyu qoşunlarımız əks-hücum əməliyyatına başlayıb, <https://mod.gov.az/az/news/butun-cebhe-boyu-qosunlarimiz-eks-hucum-emeliyyatina-baslayib-32316.html>, Erişim tarihi: 10.04.21

Cease-fire in Nagorno-Karabakh provokes protests in Armenia, celebrations in Azerbaijan, https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-ceasefire-armenia-a-russia-azerbaijan/2020/11/10/b1b9bcc0-231b-11eb-9c4a-0dc6242c4814_story.html, Erişim tarihi: 08.06.2021

Çay kültürümüz UNESCO yolunda, <https://www.haberturk.com/4-kulturel-degerimiz-unesco-yolunda-2634148>, Erişim tarihi: 29.06.2021

Dağlık Karabağ: Aliyev ve Paşinyan, ateşkes sonrası ilk kez bir araya geldi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55614394>, Erişim tarihi: 19.04.2022

Dağlık Karabağ'da çatışmalar şiddetlendi, <https://www.dw.com/tr/da%C4%9Fl%C4%B1k-karaba%C4%9Fda-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fmalar-%C5%9Fiddetlendi/a-55068791>, Erişim tarihi: 12.04.2021

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Sahada ve masada can Azerbaycan'ın yanındayız, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/disisleri-bakani-cavusoglu-sahada-ve-masada-can-azerbaycan-in-yanindayiz/1987611>, Erişim tarihi: 20.04.2021

Diabetli uşaklara ön yüksek qayğı, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/blog/133/Diabetli-u%C5%9Faqlara-%C9%99n-y%C3%BCks%C9%99k-qay%C4%9F%C4%B1Ə>, Erişim tarihi: 31.07.2021

Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi: yaranma tarixi və məqsədləri, <http://diaspor.gov.az/tarix/>, Erişim tarixi: 20.07.2021

Documents of International Organizations on the Armenia-Azerbaijan Conflict, https://genprosecutor.gov.az/download/002/ermenistan_elave_1.pdf, Erişim tarixi: 05.06.2021

Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin nitqi, <https://files.preslib.az/projects/diaspora/c1.pdf>, Erişim tarixi: 13.10.2021

Dünya Miras Geçici Listesi, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44395/dunya-miras-gecici-listesi.html>, Erişim tarixi: 18.07.2021

Dünya Miras Listesi, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44423/dunya-miras-listesi.html>, Erişim tarixi: 18.07.2021

Dünya rekordçusu püskürdü, https://azertag.az/xeber/Dunya_rekordchusu_puskurdu-1056170, Erişim tarixi: 19.07.2021

Dünyanın nabızı Bakü Global Forumu'nda attı, <https://www.turkiyeazerbaycan.com/haber/dunyanin-nabzi-baku-global-forumu-nda-atti>, Erişim tarixi: 20.09.2022

Elements on the Lists, <https://ich.unesco.org/en/state/azerbaijan-AZ?info=elements-on-the-lists>, Erişim tarixi: 20.11.2021

Ermənistan – Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, <https://static.president.az/media/W1siZiIsIjIwMjAvMDkvMDEvNTZtcm9kM296MV9RYXJhYmFnXzIwMjBfQVpFLnBkZiJdXQ?sha=28b54e9a4dacd33f>, Erişim tarixi: 17.06.2021

Ermenistan huzurun önündeki en büyük tehdit, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/ermenistan-huzurun-onundeki-en-buyuk-tehdit-6316653>, Erişim tarixi: 20.04.2021

Ermenistan saldırgan politikalarının bedelini ödüyor, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ermenistan-saldirgan-politikalarinin-bedelini-oduyor/1990547>, Erişim tarixi: 10.04.2021

Ermənistan silahlı qüvvələri bütün cəbhə boyu genişmiqyaslı təxribat törədib, <https://mod.gov.az/az/news/ermenistan-silahli-quvveleri-butun-cebhe-boyu-genisliq-yasli%20-texribat-toredib-32310.html>, Erişim tarixi: 10.04.21

Ermenistan'ın provokasyonu sonucu çıkan çatışmalarda Azərbaycan'ın şəhit sayısı 79'a çıktı, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistanin-provokasyonu-sonucu-cikan-catismalarda-azerbaycanin-sehit-sayisi-79a-cikti/2687557>, Erişim tarixi: 25.10.2022

Eurovision Heyecanı Burada Yaşanacaq!..., <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/muzik/eurovision-heyecani-burada-yasanacak>, Erişim tarixi: 01.08.2021

Eurovision'da Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın sözde yönetim bayrağı açması üzerine inceleme, <https://www.karar.com/eurovisionda-ermenistanin-daglik-karabagin-soz-de-yonetim-bayragi-119965>, 01.08.2021

Every Way That We Can, <https://www.thebusinessyear.com/azerbaijan-2012/every-way-that-we-can/interview>, Erişim tarixi: 16.10.2021

Formula 1'in yeni macerası: Azərbaycan, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/formula-1in-yeni-macerasi-azerbaycan>, Erişim tarixi: 07.08.2021

Fulbright: Ücretsiz Amerika'da Eğitim!, <https://emrecoban.com.tr/fulbright-ucretsiz-amerikada-egitim/>, Erişim tarixi: 19.04.2022

Gorbaçov Ermenistan'da, <http://www.aniarc.am/2017/12/07/gorbachev-armenia-1988/>, Erişim tarixi: 20.05.2021

- Gürcistan'daki Ermeni kiliselerini Azərbaycan ısıtacaq, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/13071/gurcistandaki-ermeni-kiliselerini-azerbaycan-isitacak>, Erişim tarihi: 17.11.2021
- Hadrut'ta ne oldu? Azərbaycan Ermenistan provokasyonun detaylarını açıkladı: 4 asker şehit düştü, <https://haberglobal.com.tr/dunya/hadrut-ta-ne-oldu-azerbaycan-ermenis-tan-provokasyonun-detaylarini-acikladi-4-asker-sehit-dustu-82547>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Hasanov: Azərbaycan'da Kültürel Değerler Devlet Tarafından Korunuyor, <http://multikulaturalizm.gov.az/az/post/1913/hasanov-azerbaycanda-kulturel-degerler-devlet-terafind-an-korunuyor.html>, Erişim tarihi: 20.11.2021
- Həştərxanda Knyaz Vladimirin abidəsi, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/139/2986/H%C9%99%C5%9Ft%C9%99rxanda-Knyaz-Vladimirin-abid%C9%99si->, Erişim tarihi: 16.10.2021
- Heydər Əliyev Fondunun 5 illiyinə həsr edilmiş xüsusi buraxılış, http://www.anl.az/down/meqale/ses/ses_may2009/78564.htm, Erişim tarihi: 29.07.2021
- Heydər Əliyev Fondunun elm və təhsil layihələri, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/blog/72/Elm-v%C9%99-t%C9%99hsil>, Erişim tarihi: 31.07.2021
- Heydər Əliyev Fondunun xaricdəki nümayəndəliklərinə kimlər rəhbərlik edir?, <https://modern.az/read/13464/>, Erişim tarihi: 16.10.2021
- How it happened, <https://justiceforkhojaly.org/content/how-it-happened-0>, Erişim tarihi: 20.05.2021
- Hudaferin köprüləri, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınabilir, <https://millidus.unce.com/hudaferin-kopruleri-unesco-dunya-kultur-mirasi-listesine-alinabilir/>, Erişim tarihi: 12.11.2022
- Hümanizmin en üst zirvesi: Dünyaya Bakü örneği, <http://newtimes.az/tr/organisations/5900>, Erişim tarihi: 16.08.2021
- İlham Aliyev declared the “Baku-2015” First European Games open, <https://en.president.az/articles/15565>, Erişim tarihi: 07.08.2021
- İlham Aliyev has received credentials of the newly appointed Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Indonesia Hildi Hamid, <https://en.president.az/articles/50646>, Erişim tarihi: 05.10.2021
- İkinci Karabağ sonrası Azərbaycan-Ermenistan müzakereleri ne durumda?, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ikinci-karabag-sonrasi-azerbaycan-ermenistan-muzakereleri-ne-durumda/2261442>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- İlham Aliyev döneminde Azərbaycan dış politikası, <http://www.ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&Pid=10&Lang=TR>, Erişim tarihi: 14.11.2021
- İlham Əliyev Bakıda XIX Beynəlxalq Xəzər neft, qaz, neftayırma, neft kimyası sərgi və konfransının açılışında iştirak etmişdir, <https://president.az/articles/5119/print>, Erişim tarihi: 14.11.2021
- İlham Əliyev Parisdə Luvr muzeyinin İslam incəsənətinə həsr olunmuş yeni zallarının açılış mərasimində iştirak etmişdir, <https://president.az/articles/6233>, Erişim tarihi: 10.08.2021
- Kapitolini Muzeyinin “Filosoflar zalı”, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/92/2907/Kapitolini-Muzeyinin-%E2%80%9CFilosoflar-zal%C4%B1%E2%80%9D>, Erişim tarihi: 12.08.2021

- Karabağ'da Azərbaycan zaferi! Ermenistan teslim oldu, <https://www.haberturk.com/son-dakika-ermenistan-teslim-oldu-2864692>, Erişim tarihi: 23.05.2021
- Karabağ'ı biz aldık Ağrı'yı size bıraktık, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karabag-i-biz-aldik-agri-yi-size-biraktik-18338718>, Erişim tarihi: 05.09.2021
- Koordinasyon Konseyleri ve Azərbaycan Evleri'nin Açılmasıyla Yurt Dışındaki Azərbaycan Diasporası Daha da Güçlenecek, <https://www.turkiyeazərbaycan.com/haber/vequot-koordinasyon-konseyleri-ve-azerbaycan-evleri-nin-acilmasiyla-yu-rt-disindaki-azerbaycan-diasporasi-daha-da-guclenecekvequot>, Erişim tarihi: 20.11.2021
- Kovid-19 gölgesinde Konfüçyüs Enstitüleri'nin akıbeti, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-golgesinde-konfucyus-enstitulerinin-akibeti/1839803>, Erişim tarihi: 30.07.2022
- Louvre Müzesi'nde İslam Sanatları, <https://www.amerikaninsesi.com/a/louvre-muzesi-nde-islam-sanatlari/1510967.html>, Erişim tarihi: 10.08.2021
- Macron: Gaziantep üzerinden Dağlık Karabağ'a 300 Suriyeli militan gönderildi, Putin de bunu teyit etti, <https://www.haberturk.com/macron-gaziantep-uzerinden-daglik-karabag-a-300-suriyeli-militan-gonderildi-putin-de-bunu-teyit-etti-2822003>, Erişim tarihi: 05.05.2021
- Macron'dan Ermenistan'a dayanışma mesajı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/macron-dan-ermenistana-dayanisma-mesaji/1990700>, Erişim tarihi: 01.09.2021
- Medya ve Enformasyon Diplomasisi Çalıştayı Raporu, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/39046/medya_ve_enformasyon_diplomasisi_calistayi_sonuc_raporu, Erişim tarihi: 11.08.2022
- Mehriban Aliyeva UNESCO Elçiliğinden çekildi, <https://haberglobal.com.tr/dunya/mehriban-aliyeva-unesco-elciliginden-cekildi-213681>, Erişim tarihi: 16.11.2022
- Mehriban Əliyeva Fransa'da, <https://azvision.az/news/5522/mehriban-eliyeva-fransada-foto.html>, Erişim tarihi: 11.08.2021
- Mehriban Əliyevaya Pakistanın "Hilal-e-Pakistan" ordeni təqdim olunub, <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/2373002.html>, Erişim tarihi: 14.08.2021
- Mehriban Hanım Aliyeva: Büyük Başarıların İzile, <http://newtimes.az/tr/politics/5507>, Erişim tarihi: 10.08.2021
- Mehriban xanım Əliyeva UNESCO-nun xoşməramlı səfiri kimi, <https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-IaNyQY1wcK.html>, Erişim tarihi: 31.07.2021
- Mihriban Aliyeva, UNESCO İyi Niyet Elçisi görevini sonlandırdı, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-mehriban-aliyeva-unesco-iyi-niyet-elcisi-gorevini-15432142/>, Erişim tarihi: 19.11.2022
- Mihriban Aliyeva'nın Girişimiyle Haydar Aliyev Vakfı, Vatikan'da Dünya ve Dini Mirasın Korunmasına Yeni Bir Katkı Sağlıyor, <https://ankarabaku.com/mihriban-aliyevanın-girisimiyle-haydar-aliyev-vakfi-vatikanda-dunya-ve-dini-mirasin-korunmasına-yeni-bir-katki-sagliyor/>, Erişim tarihi: 20.06.2021
- Minyatür sanatı UNESCO'ya kayıt edildi, <https://www.haberturk.com/minyatur-sanati-unesco-ya-kayit-edildi-2906201>, Erişim tarihi: 28.06.2021

Multikulturalizm Mərkəzi Veliko Tırnova Universiteti ilə Əməkdaşlıq Edəcək, <http://multikulturalizm.gov.az/post/1921/multikulturalizm-merkezi-veliko-tirnova-universiteti-ile-emekdasliq-edecek.html>, Erişim tarixi: 25.07.2021

Müasir dövrdə Azərbaycan diasporunun dinamikası: konseptual baxışın və sistemli yanaşmanın təzahürləri, https://azertag.az/xeber/Muasir_dovrde_Azerbaycan_diasporunun_dinamikasi_konseptual_baxisin_ve_sistemli_yanasmanin_tezahurleri-2138414, Erişim tarixi: 06.08.2022

Müdafiə Nazirliyi və Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin məlumatı, <https://mod.gov.az/az/news/mudafie-nazirliyi-ve-dovlet-tehlukesizliyi-xidmetinin-melumat-34074.html>, Erişim tarixi: 20.04.2022

Nahçıvan Yallısı, UNESCO'nun acil korunanlar listesine alındı, <http://www.karstanhavadis.com/nahcivan-yallisi-unesconun-acil-korunanlar-listesine-alind-1186h.htm>, Erişim tarixi: 28.06.2021

Nahçıvan'da Tuz Oteli açıldı-3, <https://www.turkiyeturizm.com/nahcivanda-tuz-oteli-acildi-3-27714h.htm>, Erişim tarixi: 19.11.2021

Neft sektoru, <https://president.az/azerbaijan/contract>, Erişim tarixi: 14.11.2021

Nevruz, <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-202345/nevruz-tr.html>, Erişim tarixi: 27.06.2021

Papa, Azərbaycan və Ermenistan'a diyalog çağırısı yaptı: Kafkasya'da barış için dua ediyorum <https://tr.euronews.com/2020/09/27/papa-azerbaycan-ve-ermenistan-a-diya-log-cagr-s-yapt-kafkasya-da-bar-s-icin-dua-ediyorum>, Erişim tarixi: 01.09.2021

Parisdə "Bakı Prosesi"nin 10 illik yubileyi qeyd edilib, <http://www.mct.gov.az/az/umumi-xeberler/parisde-baki-prosesi-nin-10-illik-yubileyi-qeyd-edilib>, Erişim tarixi: 13.10.2021

Paşinyan, Azərbaycan'a mayın tarlalarına ait haritaların küçük bir kısmını verdiklerini söyledi, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/pasinyan-azerbaycana-may-in-tarlalarina-ait-haritalarin-kucuk-bir-kismini-verdiklerini-soyledi/2272105>, Erişim tarixi: 20.04.2022

Putin, Aliyev ve Paşinyan, Soçi'de bir araya geldi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/putin-aliyev-ve-pasinyan-soci-de-bir-araya-geldi/2431655>, Erişim tarixi: 19.04.2022

Rakamlarla Avrupa Oyunları, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rakamlarla-avrupa-oyunlari>, Erişim tarixi: 02.08.2021

Resolution adopted by the General Assembly on 14 March 2008, <https://undocs.org/A/RES/62/243>, Erişim tarixi: 06.06.2021

Rövnəq Abdullayev: "Cənab prezident dini tolerantlığın tərəfdarıdır", <https://ann.az/az/rvn-eq-abdullayev-cenab-prezident-dini-tolerantliin-terefdaridir/>, Erişim tarixi: 17.11.2021

Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey, <https://en.president.az/articles/52122>, Erişim tarixi: 10.10.2021

SOCAR Türkiye Şirket Profili 2017, http://www.socar.com.tr/docs/default-source/investor-relations/socar-turkiye-sirket-profil-2017.pdf?sfvrsn=defb5749_10, Erişim tarixi: 17.11.2021

Soçidə Rusiya Prezidenti Vladimir Putin, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan arasında üçtərəfli görüş keçirilib, <https://president.az/az/articles/view/54420>, Erişim tarixi: 19.04.2022

- Soft Power and Public Diplomacy in Turkey, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/816442>, Erişim tarihi: 26.09.2021
- Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?, <https://karabuk.ktb.gov.tr/TR-195763/somut-olmayan-kulturel-miras-nedir.html>, Erişim tarihi: 20.11.2021
- Speech of President of Azerbaijan Ilham Aliyev in video format was presented at the annual General Debate of the 76th session of the UN General Assembly, <https://en.president.az/articles/53197>, Erişim tarihi: 03.10.2021
- Strasburq Kafedral kilsəsi, <https://heydar-aliyev-foundation.org/az/content/view/139/806/> Strasburq-Kafedral-kils%C9%99si, Erişim tarihi: 21.11.2021
- Stratejik Güç; Lobcilik, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/lobiciliktulayyilmaz.pdf>, Erişim tarihi: 19.04.2022
- Şuşa Beyannamesi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yeni ufuklar, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/susa-beyannamesi-ve-turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2275640>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Şuşa və Azıx mağarasının UNESCO-nun Ümumdünya İrsi siyahısına daxil edilməsi üzərində işlər aparılır, <https://report.az/medeniyyet-siyaseti/susa-ve-azix-magarasi-unesco-nun-dunya-irsi-siyahisina-daxil-edilmesi-uzerinde-isler-aparilir/>, Erişim tarihi: 12.11.2022
- Tar sanatı, UNESCO koruması altına alındı, <https://www.timeturk.com/tr/2012/12/06/tar-sanati-unesco-korumasi-altina-alindi.html>, Erişim tarihi: 27.06.2021
- Türk ve Azərbaycan diasporası güç birliyi yapacak, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-ve-azerbaycan-diasporasi-guc-birligi-yapacak/1195690>, Erişim tarihi: 10.10.2021
- Türkiye - Ermenistan Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim tarihi: 05.09.2021
- Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttelik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>, Erişim tarihi: 20.04.2022
- Türkiye ve Azerbaycan kardeşliği: Bir millet, iki devlet, <http://akademikarastirma.org/turkiye-ve-azerbaycan-kardesligi-bir-millet-iki-devlet/>, Erişim tarihi: 25.07.2021
- UNESCO Goodwill Ambassador Mehriban Aliyeva, <https://unesco.az/en/pages/unesco-goodwill-ambassador-mehriban-aliyeva>, Erişim tarihi: 31.07.2021
- UNESCO-nun Baş direktörü tərəfindən imzalanmış sertifikatlar Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə təqdim olunub, <https://mehribanaliyeva.preslib.az/media-AGB9Z4 YM5p.html>, Erişim tarihi: 28.06.2021
- Vatikan'da el yazması 1000 Türkçe eser, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/vatikan-da-el-yazmasi-1000-turkce-eser-1642073>, Erişim tarihi: 14.08.2021
- Vatikana səfər, <https://mehriban-aliyeva.az/visits/node/846026>, Erişim tarihi: 14.08.2021
- Yay və Qış Məktəbləri, <http://multikulturalizm.gov.az/category/25/yay-ve-qis-mekteb-leri.html>, Erişim tarihi: 25.07.2021
- Yunus Emre Enstitüsü, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, Erişim tarihi: 26.09.2021

İnternet kaynakları (Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in uluslararası medya ile söyleşileri)

- İlham Əliyev "BBC News"a müsahibə verib, <https://president.az/articles/45845>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev "Əl-Cəzirə" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/41429>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev "Əl-Ərəbiyə" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/41712>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev "Euronews" televiziyasına müsahibə verib, <https://president.az/articles/42101>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev "France 24" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/43037>, Erişim tarihi: 05.05.2021
- İlham Əliyev "Rossiya-1" telekanalının "60 dəqiqə" proqramında sualları cavablandırıb, <https://president.az/az/articles/view/41172>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev CNN-Türk televiziyasına müsahibə verib, <https://president.az/articles/42038>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev İspaniyanın EFE informasiya agentliyinə müsahibə verib, <https://president.az/articles/45475>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev İtaliyanın "La Repubblica" qəzetinə müsahibə verib, <https://president.az/articles/45399>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev İtaliyanın Rai-1 televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/44514>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Rusiyanın "Perviy Kanal" televiziyasına müsahibə verib, <https://president.az/articles/41881>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Rusiyanın İnterfaks agentliyinə müsahibə verib, <https://president.az/articles/44692>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Rusiyanın RBK televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/42449>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Rusiyanın Ria Novosti agentliyi üçün "Rossiya Seqodnya Beynəlxalq İnformasiya Agentliyi" media qrupunun baş direktoru Dmitri Kiselyova müsahibə verib, <https://president.az/articles/43208>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Rusiyanın TASS informasiya agentliyinə videomüsahibə verib, <https://president.az/articles/43547>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Türkiyənin "A Haber" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/43250>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Türkiyənin "Haber Global" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/42723>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Türkiyənin "Haber Türk" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/42869>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Türkiyənin "TRT Haber" televiziya kanalına müsahibə verib, <https://president.az/articles/41763>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Türkiyənin NTV televiziyasına müsahibə verib, <https://president.az/articles/43149>, Erişim tarihi: 21.07.2022
- İlham Əliyev Yaponiyanın "Nikkei" qəzetinə müsahibə verib, <https://president.az/az/articles/view/43836>, Erişim tarihi: 21.07.2022

İlham Əliyevin “CNN International” televiziya kanalının “Connect the World” verilişində müsahibəsi yayımlanıb, <https://president.az/articles/42434>, Erişim tarixi: 21.07.2022

İlham Əliyevin “Sky News” televiziya kanalında müsahibəsi yayımlanıb, <https://president.az/articles/42435>, Erişim tarixi: 21.07.2022

İlham Əliyevin ABŞ-ın “Fox News” televiziya kanalına müsahibəsi, <https://president.az/articles/44279>, Erişim tarixi: 21.07.2022

İlham Əliyevin Almaniyanın ARD televiziya kanalına müsahibəsi, <https://president.az/articles/45111>, Erişim tarixi: 21.07.2022

İlham Əliyevin Fransanın “Figaro” qəzetinə müsahibəsi, <https://president.az/articles/44170>, Erişim tarixi: 21.07.2022

İnternet kaynakları (Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in ulusa sesleniş konuşmaları)

İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Fəxri xiyabanda və Şəhidlər xiyabanında olublar, 8 Kasım 2020, <https://president.az/az/articles/view/45756>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 04 Ekim 2020, <https://president.az/articles/41713>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 1 Aralık 2020, <https://president.az/articles/48205>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 10 Kasım 2020, <https://president.az/articles/45924>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 17 Ekim 2020, <https://president.az/articles/43334>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 20 Ekim 2020, <https://president.az/articles/43696>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 20 Kasım 2020, <https://president.az/articles/47221>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 25 Kasım 2020, <https://president.az/articles/47778>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 26 Ekim 2020, <https://president.az/az/articles/view/44435>, Erişim tarixi: 18.06.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 27 Eylül 2020, <https://president.az/articles/40968>, Erişim tarixi: 12.04.2021

İlham Əliyev xalqa müraciət edib, 9 Ekim 2020, <https://president.az/articles/42411>, Erişim tarixi: 18.06.2021

Diğer kaynaklar

<https://haberglobal.com.tr/kunye>

<https://justiceforkhojaly.org/>

<https://sozluk.gov.tr>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Dilanova Lale

Uyruğu : Azerbaycan

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi , Sosyal Bil. Ens.	2003
Lisans	Gazi Üniversitesi, İletişim Fak.	1998
Lise	Tovuz, Y.Sadikov ortaöğretim okulu	1991

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-devam ediyor	“Azerbaycan” Üniversitesi	Halkla ilişkiler uzmanı
1998-2006	ESRT A.Ş. (TESK FM)	Genel yayın yönetmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Döğa yürüyüşü, fotoğrafçılık

